VII

Mehmed Uzun • Kader Kuyusu

*

Mehmed Uzun

Kader Kuyusu*

Türkçesi: Muhsin Kızılkaya

*SEL

KADER KUYUSU*

MEHMED UZUN, (1953-2007) Kürtçe sözlü hikâye anlatım geleneğini yazı diliyle harmanlayarak anadilin gelişimine ve Mezopotamya kültürlerinin görünür kılınmasına büyük katkı sunan çokdilli yazar ve çevirmen. 12 Mart Muhtırası'nın ardından politik nedenlerle tutuklanıp sevk edildiği Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde Musa Anter'in yönlendirmesiyle anadili Kürtçeye ağırlık verdi. 1974 yılında arkadaş çevresiyle Komal Yayınevi'ni kurdu. Genel yayın yönetmenliğini yaptığı *Rizgari* (Kurtuluş) dergisinde kaleme aldığı yazılar nedeniyle tekrar tutuklandı ve yargılama süreci devam ederken siyasi mülteci olarak İsveç'e yerleşti. Türkiye Yazarlar Sendikası'nın 1980 Askeri Darbesi gerekçesiyle kapatılması ve yazarların tutuklanmasına ilişkin yazıları nedeniyle 1981 yılında Türkiye vatandaşlığından çıkarıldı. 2006 yılında ülkesine dönene kadar sürgünde yaşadı.

İsveç'e yerleştikten sonra *Dagens Nyheter* ve *Aftonbladet* gazetelerinde, *90-tal* isimli edebiyat dergisinde; *Rizgariya Kurdistan* (Kürdistan'ın Özgürlüğü), *Kurmanci*, *Berbang* (Şafak) ve kendisinin çıkardığı *Hêvî* (Umut) gibi Kürtçe dergilerde yazmayı sürdürdü. M. Ferzend Baran takma adıyla da şiirler ve yazılar kaleme aldı. İsveç Yazarlar Birliği'nde, İsveç ve Uluslararası PEN kulüplerinde görev aldı. Kürt PEN'in kuruluşuna katkı sundu.

Eserleri yirmiye yakın dile çevrildi. *Aşk Gibi Aydınlık Ölüm Gibi Karanlık* (1998) romanı ve *Nar Çiçekleri* (1996) denemesi Türkiye'de yargılanmasına sebep oldu; bu kitaplar ile *Bir Dil Yaratmak* (1997) ve *Kürt Edebiyatına Giriş* (1992) metinlerinin basımı 2001'de yasaklandı. Türkiye Yayıncılar Birliği tarafından Düşünce ve İfade Özgürlüğü Ödülü'ne, romanları vesilesiyle Berlin Kürt Enstitüsü Edebiyat Ödülü'ne, İskandinavya'nın en prestijli ödüllerinden Torgny Segerstedt Özgürlük Kalemi Ödülü'ne, İsveç Akademisi tarafından Stina-Erik Lundeberg Ödülü'ne, Irak Kürdistan Bölgesi Onur Ödülü ile Diyarbakır Belediyeleri Onur Ödülü'ne layık görüldü.

11 Ekim 2007 tarihinde mide kanseri nedeniyle Diyarbakır'da hayatını kaybetti.

Yapıtları:
Tu (*Sen*), roman, 1985; *Mirina Kalekî Rind* (*Yaşlı Rind'in Ölümü*), roman, 1987; *Siya Evîne* (*Yitik Bir Aşkın Gölgesinde*), roman, 1989; *Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynikê* (Türkçeye ilk olarak *Abdal'ın Bir Günü* başlığıyla çevrilen *Evdalê Zeynikê'nin Hayatından Bir Gün*), roman, 1991; *Destpêka Edebiyata Kurdî* (*Kürt Edebiyatına Giriş*), inceleme, 1992; *Hêz û Bedewiya Pênûsê* (*Kalemin Gücü ve Görkemi*), deneme, 1993; *Mirina Egîdekî* (*Bir Yiğidin Destanı*), destan-ağıt, 1993; *Vărlden i Sverige* (Tüm Dünya İsveç'te), Madeleine Grive'yle birlikte, antoloji, 1995; *Antolojiya Edebiyata Kurdî* (*Kürt Edebiyatı Antolojisi*), antoloji, 1995; *Bîra Qederê* (*Kader Kuyusu*), roman, 1995; *Nar Çiçekleri*, deneme, 1996; *Ziman û Roman* (*Dil ve Roman*), söyleşiler, 1997; *Bir Dil Yaratmak*, söyleşiler, 1997; *Dengbêjlerim*, deneme, 1998; *Ronî Mîna Evînê-Tarî Mîna Mirinê* (*Aşk Gibi Aydınlık Ölüm Gibi Karanlık*), roman, 1998; *Zincirlenmiş Zamanlar Zincirlenmiş Sözcükler*, deneme, 2002; *Hawara Dîcleyê* (*Dicle'nin Sesi I – Dicle'nin Yakarışı, Dicle'nin Sesi II – Dicle'nin Sürgünleri*), roman, 2003; *Ruhun Gökkuşağı*, anlatı, 2005; *Küllerinden Doğan Dil ve Roman*, söyleşi, 2005; *Bir Romanın Hatıra Defteri*, günlük, 2007.

*SEL YAYINCILIK / ROMAN

*SEL YAYINCILIK
Kuloğlu Mahallesi, Turnacıbaşı Caddesi,
No: 17, Beyoğlu – İstanbul
Tel. (0212) 516 96 85

http://www.selyayincilik.com
e-posta: halklailiskiler@selyayincilik.com

SATIŞ – DAĞITIM:
Çatalçeşme Sokak, No: 19/1
Cağaloğlu – İstanbul
e-posta: siparis@selyayincilik.com
Tel. (0212) 522 96 72 Faks: (0212) 516 97 26

*SEL YAYINCILIK: 1059
ISBN 978-605-772-867-8

KADER KUYUSU
Mehmed Uzun
Roman

Türkçesi: Muhsin Kızılkaya

Özgün Adı:
Bîra Qederê

© Zozan Uzun, 2020
© Sel Yayıncılık, 2020

Genel Yayın Yönetmeni: İrfan Sancı
Yayına hazırlayan: Mısra Gökyıldız
Kapak tasarımı: Aslı Sezer
Sayfa tasarımı: İklime Yılmaz

Birinci Baskı: Ekim, 2020

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaası
Fatih Sanayi Sitesi, 12/197-203
Topkapı-İstanbul, 567 80 03

Sertifika No: 44865

Mehmed Uzun

Kader Kuyusu

Türkçesi: Muhsin Kızılkaya

Roman

İÇİNDEKİLER

Artık Fotoğraflar Konuşacak... 11

1. Fotoğraf... 17

2. Fotoğraf... 33

3. Fotoğraf... 59

4. Fotoğraf... 79

5. Fotoğraf... 97

6. Fotoğraf... 113

7. Fotoğraf... 135

8. Fotoğraf... 153

9. Fotoğraf... 173

10. Fotoğraf... 191

11. Fotoğraf... 211

12. Fotoğraf... 233

13. Fotoğraf... 255

14. Fotoğraf... 275

15. Fotoğraf... 299

Son Fotoğraf... 327

Ruşen Bedirhan'ın anısına...

Mehr Licht (Biraz Daha Işık)...

GOETHE

Artık Fotoğraflar Konuşacak...

"Adı: *Kader Kuyusu*
Türü: *Roman*
Başlama tarihi: *15 Temmuz 1951*
Giriş: *Herkes ölüyor, kardeş bacı, sevgili âşık, arkadaş dost, sırdaş yoldaş, tanıdık tanımadık... herkes ölüyor. Benim de sıram geldi, şimdi sıra bende."*

Küçük bir defterin ilk sayfasına, yatık bir elyazısıyla düşülmüş bu satırlar, hüzün dolu bu gecede, küçük bir çıranın solgun ışığında şimdi güçlükle seçiliyor. Bir hafta önce yazılmış bu satırlar, Cizîra Botan Beyi Mir Bedirhan'ın torunu, Emin Ali Bedirhan'ın oğlu Celadet Ali Bedirhan'ın son satırları.

Gece. Temmuz'un 22'si, yıl 1951. *Kader Kuyusu* romanını sarıp sarmalayan ilk satırların yazıldığı bu meşum gece, bütün ağırlığıyla hükmünü kurmuş. Sıcak, yapış yapış bir sıcak. Sürgün kenti, hüzün ve keder diyarı, Bedirhan sülalesinin mezarlığı, Celadet Ali Bedirhan'ın ölüm şahidi Şam kenti yorgun, uykuya yenik düşmüş. Ağır ve yorgun gece, Şam sakinlerini uykunun derin dalgalarının içine gömmüş. Bir yıldız kümesi, yukarılarda, gökyüzünde, doğunun kendine özgü renkleriyle, sanki Şam kentinin uykusuna nöbet durmuş.

Müslümanların kutsal kenti Şam-ı Şerif'te orta yaşlı bir kadın hâlâ uyanık: Ruşen Bedirhan, Salih Bedirhan'ın kızı, Celadet Bedirhan'ın eşi, üç çocuk annesi, Huseyma'nın, Sinemhan'ın ve

Cemşid'in... Uyku ondan çok uzak. Bir haftadan beri gözüne bir damla uyku girmemiş. Evet, tam bir haftadan beri... Oysa nasıl da uykuyu özlüyor, nasıl da uyumak istiyor. Her şeyi unuttuğu, seslerden, duygulardan uzaklaştığı sonsuz bir uykuya dalmak istiyor, onu alıp hayat arkadaşı Celadet Bedirhan'ın diyarına götürecek bir uykuya... Olmuyor, hani en ufak bir şeyde bile hemen teslim olduğu o derin uyku, şimdi kaybolmuş, uzaklaşmış. Damarları çekilmiş, ruhu alıp başını gitmiş, kanı durmuş, ağzı kilitlenmiş, hareketsiz, bir haftadan beri, gözleri faltaşı gibi açık duruyor. Beyni ve anılarından başka her yanı, her şeyi ölmüş, yitmiş; ancak bilinci ve duyguları her zamankinden daha uyanık: Geçmiş, anılar, yaşadıkları, uzakta kalmış güzel günler, gülüşler, unutulmuş kelimeler, anılarında kalan tat ve kokular, şimdi bir bir yamacına geliyor. Her şey, her yer, her söz, her an, Celadet Bey'in hayatına ait her satır ve sayfa, olanca gerginliğine rağmen, şimdi belli bir düzen içinde gelip Ruşen Hanım'ın belleğini yokluyor.

Bu sıcaktan yapış yapış gecede Ruşen Hanım, Celadet Bedirhan'ın ardından gitmek, onun daldığı sonsuz uykuya dalıp ona ulaşmak istiyor. Ama nasıl?

Celadet Bey yok şimdi, artık bir kayıp o. Şimdi bu yokluk duygusuna nasıl alışılır? Nasıl alışılacak? Her zaman oturduğu koltuğu şimdi sahipsiz. Her zaman evin içini dolduran sesi ve gülüşü şimdi ancak duvarlara sinmiş. Seçerek kullandığı kelimeleri artık duyulmuyor. Çalışma masası dilsiz, onu bekliyor... Kalem, defter ve kitapları, topluca raflarda onu bekliyor. Sigara tabakası, plakları onu bekliyor. Elbiseleri dolaplarda onu bekliyor, çocukları babalarını bekliyor. Dengbêji Ehmedê Fermanê Kîkî hasta yatağında onu bekliyor. Kafeslerin içinde keklikleri hasta, onları çağıracak ıslığını bekliyor. Ancak o gelmiyor, o artık yok. Ne bu odada, ne yatak odasında, ne avluda, ne kuyu başında, ne şehirdeki matbaada, ne tüccarlar kulübünde ne de Muhacir Mahallesi'ndeki kahvede; hiçbir yerde yok.

Şimdi sadece yok olmanın ve kaybetmenin dayanılmaz duygusu hâkim. Bu duyguya nasıl alışılır?

Ölüm geldi, Celadet Bey'i kollarına aldı ve evin içine sadece bu katlanılması zor duyguyu bırakıp gitti. Bu duygu şimdi eve sinmiş. Ev, karaları bağlamış; taziye var. Ölüm gününden bugüne, Ruşen Hanım, çocuklar, hısım akraba, arkadaş dost yasa bürünmüş. Günler taziye ile başlayıp sona eriyor. Ağlama yeni bir hayat biçimi olmuş evde. Evi günde yüzlerce kişi ziyaret ediyor. Ruşen Hanım ise sessizliğe bürünmüş, sessizliğin sessiz esiri haline gelmiş. Evin içindeki eşyalara, odalara, birlikte bir ömür geçirdikleri mekâna, yerlere, duvarlara bakıp sessizce düşüncelere dalıyor.

Çocuklar uyumuş. En azından sesleri kesilmiş. Taziyeye gelmiş misafirler, bazıları misafir odasında, bazıları akrabalara dağılmış. Ruşen Hanım, çoğu zaman Celadet Bey'in de yaptığı gibi, koltuğa değil yere bağdaş kurmuş. Hayır, bağdaş kurmamış, yere uzanmış. Yanında dolu kül tablası, yarısına kadar içilmiş çay bardağı ve Celadet Bey'in ölümünden önce yazdığı "Yavrum Ruşen..." diye başlayan mektubu... Celadet Bey'in romanını yazmak için aldığı defter de önünde. Celadet Bey'den geriye kalan eşyalar odanın içine dağılmış, kâğıt, defter, kitap, dergi, gazete, mektup, kalem ve fotoğraflar... Özellikle de fotoğraflar... Çileli bir hayatın tanığı ve *Kader Kuyusu* romanının dili fotoğraflar. Her biri bir yerde değişik zamanlarda çekilmiş fotoğraflar... Şimdi bu gece rengine bürünmüş taziye anında fotoğraflar kendi diliyle konuşmaya başlıyor.

Peki Celadet Bey'in hayatı, adeta bir roman olan hayatı, onunla birlikte yok mu olacak? Onun yokluğuyla birlikte, eserleri, mücadelesi, yaptıkları da mı hiçliğe karışacak? O binbir zahmetlerle hayat verdiği dergileri *Hawar*, *Ronahi*,* onun yokluğunda tozlu

* Aydınlık. (ç.n.)

raflarda çürümeye mi yüz tutacak? Acımasız zaman, her şeyi unutturacak mı? İzleri, yaptıkları güneşteki kar gibi veya kuma yazılmış yazı gibi eriyip yok mu olacak? Bir Allah, bir de Ruşen Hanım bilir onun hangi acılarla bütün bunları vücuda getirdiğini... O çaba, o çaresizlikler, o anlatılması güç imkânsızlıklar, o eziyet, o yoksulluk... Bütün bunlar şimdi yok mu olacak?

Bütün bunları düşünürken, Ruşen Hanım'ın gözpınarları yine doluyor. Tutamadığı gözyaşları, fotoğraf tomarının en üstünde duran, İstanbul'da fotoğrafçı Abdullah Freres'in atölyesinde çekilen bir fotoğrafın üzerine dökülüyor.

Elinde bitmiş sigaranın ateşiyle yeni bir sigara yakıyor, etrafına bakıyor ve dalıyor. Duygular, karışık düşünceler, anılar, sorular, yaşanmışlıklar, solgun çırarın ışığında uçuşuyor. Kelimelerin hükmü geçmiyor. Yazık, çok yazık ki, önündeki fotoğraf tomarı, dergi ve mektuplar konuşmuyor. Niçin, Celadet Bey'in her birinin üzerinde uzun uzun düşünerek kâğıtlara geçirdiği kelimeleri, satırları yerlerinden fırlayıp konuşmuyorlar? Bu hikâyeler, şiirler, anılar, bu yazılar... Niçin, bunlar da Ruşen Hanım gibi derin bir sessizliğe gömülmüşler?

Ya bu fotoğraflar? Sanki onlar, bütün bir ömrün tanıkları değil. O eza ve çile dolu ömrün tanıkları olan bu fotoğraflar, hiç konuşmadan, bırakıldıkları yerde çürüyüp gidecekler mi? Öyle dilsiz, bırakıldıkları yerde, bir sonbahar yaprağı gibi sararıp solacaklar mı? Sadece geçmişe ait birer anı, birer düş olarak mı kalacaklar? Onlar konuşup, kendilerini zamana karşı kollamayacaklar mı?

Ruşen Hanım, bir fotoğrafa bakıyor. Yere bağdaş kurup, fotoğrafı eline alıyor, düşünceli, büyük bir dikkatle fotoğrafı inceliyor. Yıl 1926 olmalı. Celadet Bey'in alnı açık, açık gözleri bir kartalınki kadar kendinden emin ve güvenli, arkaya taradığı saçları simsiyah, parlıyor. Burnu, Bedirhan sülalesinin tanıdık burnu, uzun ve biçimli. Üzerinde iyi bir terzinin elinden çıktığı belli olan siyah bir takım elbise var. Puanlı ipek kravatı, her

zamanki gibi siyah elbisesi ve beyaz gömleğine çok yakışmış. Elbisenin önemli bir tamamlayıcısı olan yeleği altı düğmeli ve bütün düğmeleri kapalı. Sanki hafif eğri durmuş, elleri cebinde. Azıcık yuvarlak sayılabilecek yüzü tıraşlı, bıyıksız ve sakalsız. Belki de bu yüzden yüzü ve yanakları, olduğundan daha geniş ve yuvarlak görünüyor. Alnı oldukça açık. Ayrık kaşları simsiyah, uzun. Kirpikleri, siyah ve gür kaşlarının altında kaybolmuş gibi. Gözbebekleri iki siyah sedef tanesi adeta, parlıyor.

Şimdi? O, şimdi sadece bu fotoğraflarda mı yaşayacak? Kaderi bu muydu? Ruşen Hanım ayağa kalkıyor, dört yana dağılmış fotoğrafları, teker teker topluyor, tekrar yerine geçip oturuyor. Kırktan fazla fotoğraf... Kırktan fazla resmedilmiş kısa zaman parçası, bölünmüş anı... Orada, burada... Bazıları usta fotoğrafçılar tarafından çekilmiş. Bazılarında ise ne bir hüner ne de ustalık var; sadece geçmiş yaşamın, zamanın ve günün anısına saklanıyor. Hepsi siyah beyaz. Bazıları karakalem portre, bazıları çeşitli kalemlerle renklendirilmiş, Celadet Bey'in hayatının tanığı. Bazılarında kalabalık, birliğin, birlikteliğin, dostluğun, akrabalığın ve kardeşliğin kanıtı. Bazıları da manzara fotoğrafları, bir hayatın geçtiği yerlere, mekânlara ait.

Ruşen Hanım, fotoğraflardakilerin yüzlerine, boylarına, duruşlarına bakıyor. Bazıları tanıdık, bazıları değil. Bazıları bıyıklı, sakallı. Bazılarının yüzünde gülümseme, bazılarında sert bir ifade, bazılarında yorgunluk, bazıları da şaşkın, öylesine objektife bakmış. Bazılarının yüzü genç, bazıları da yaşlı, yüzleri pörsümüş. Bazıları gözlerini kapatmış, uykudaymış gibi. Bazıları ise uzaklara bakıyor. Bazıları asabi, bazıları huzurlu. Birbirinden farklı bir sürü yüz, ilginç ve birbirinden farklı kaderleri taşıyan yüzler. Ya gözler? Kam gözler, ala gözler, gülen gözler, hüzünlü gözler, yaşlı gözler, masum gözler, çocuk gözler. Derin gözler... Gözlerde okunanlar, kaderleri sanki...

Şimdi artık her şey bu fotoğraflarda gizli. Zaman, mekân, devran, yaşam, yaşanmışlıklar, anılar, ilişkiler, sevda, kavga,

devrim, hastalık, hüzün, özlem, duygu, sessizlik... Her şey bu fotoğraflara sinmiş, kendine yer edinmiş. Her şey bu fotoğraflarla Ruşen Hanım'ın zihninde canlanıyor. Celadet Bey böyle aniden hiçliğe karışmasaydı, romanı *Kader Kuyusu*'nu yazmaya vakit bulsaydı, kuşkusuz uzun dönemlerin ve bahtsız hayatların tanığı bu fotoğraflara da uzun uzun bakacaktı. Fakat hayatta her istediği, her arzuladığı şey gibi yazmak istediği romanı da yarım kaldı, soldu.

– Bundan sonra bu fotoğraflara kim bakacak ve onları kim konuşturacak? Bu fotoğraflar ne zaman konuşmaya başlayacak?

Ruşen Hanım fotoğraflara ve Celadet Bey'in sadece ilk satırlarını yazdığı *Kader Kuyusu* romanının defterine bakıyor ve bunları düşünüyor.

1. Fotoğraf

Ceco...
sürgün ellerinin çocuğu;
Mir Bedirhan'ın torunu

I.

Hep söylendiği gibi, insan önce bakar ve görür, sonra konuşur ve kelam eder, söyler, anlatır. Celadet Bey'in yazmayı düşündüğü roman, bu fotoğrafla başlayabilir. Bu fotoğraf, *Kader Kuyusu* romanının ilk fotoğrafı olabilir. Salut de Constantinople, Vue de Moda a Cadi-Keuy. Constantinopol'dan selam. Kadıköy Moda'dan bir görüntü. Yıl 1893, mevsim ilkyaz, aylardan mayıs, güneşli güzel bir gün. Bahar gelmiş, toprak ısınmış, ağaçlar çiçek açmış, pırıl pırıl berrak bir gökyüzü var. Kadıköy, renk cümbüşü içinde. Yeni bir hayat başlıyor.

Fotoğraf, renkli kalemlerle boyanmış. Fotoğrafta gözle görülen en belirgin şey deniz. Mavi ve yeşil renklere boyanmış deniz, tüm kartpostalı kaplamış. Gökyüzü berrak. Gökyüzü ile denizin birleştiği noktada da tek tük bulutlar görülüyor. Bulutların bittiği yerde gökyüzü maviye boyanmış. Mavi tonlar, beyaza baskın gelmiş. Bulutlar bu renklerin içinde yumuşacık pamuk gibi duruyor. Öyle zarif duruyorlar gökyüzünde, yeni hayatın muştusunu dünyaya ulaştıracaklarmış gibi, yeni bir şeylerin habercisi gibi.

Ufukta, deniz ve gökyüzünün birleştiği yerde denize uzanan bir tepe. Kara orada başlıyor. Tepe oldukça yüksek. Sanki bir anda suya batmış, karanın suya uzanmış bir kolu gibi. Tepe ağaçlarla kaplı. Fotoğraftan, ağaçların cinsini seçmek zor, ancak kalın ve yüksek ağaçlar oldukları belli. Ormanın başladığı yerde, yeşil renklere, beyaz ve mavi tonlar karışmış. Ancak bütünüyle baskın gelen ton, yeşil. Yeşil ton, denizin rengine çok iyi uyum sağlamış. Orada, tepede, dolu dolu bir orman, deniz ve gökyüzüyle dostluk kurmuş. İşte hayat da orada başlıyor. Çünkü tepeyi kaplayan ormanın içinde tek tük evlerin çatıları görülüyor. Hepsinden yüksek olan bir kasrın çatısı ise iyice belirgin. Birkaç bölümden oluştuğu belli beyaz bir kasır. Çatının hemen altında pencereleri de belirgin bir şekilde seçiliyor. Fotoğraftaki kasır çok uzaklarda olmasına rağmen mimarisinin, Bizans'tan çok Osmanlı stili olduğu görülüyor. Sahipleri, Osmanlı soyundan geliyor, sultan ve şehzadeler yani. Kasır, tepenin en ucuna yapılmış, sahipleri gibi, yeri göğü ve zamanı kolluyor sanki.

Kasrın hizasında, dört köşk göze çarpıyor. Kasır gibi belirgin değiller, sadece çatıları ve kimi yanları görülüyor. Kasırdan daha küçük olan köşklerin çatıları kırmızı kiremitlerle kaplı. Köşkler birbirine bitişik, iyice bakınca bir tanesinin penceresini görmek bile mümkün. Penceresi seçilen köşk, diğerlerinden biraz uzakta, kenarda kalıyor. Bu köşkün varlığı, mimarisi, rengi, oda ve salonları ile kuyu ve bahçeleri *Kader Kuyusu* romanı için hem çok önemli, hem de çok işlevsel. Köşk, Botan Beyi Mir Bedirhan Bey sülalesinin köşklerinden biri. İçinde, Mir Bedirhan Bey'in oğlu Osmanlı seraskeri Bedri Paşa, ailesiyle birlikte yaşıyor.

Bedri Paşa'nın köşkünün olduğu yerde tepe, bir kesintiyle son buluyor. Gri bir boğazla kesinti denize ulaşıyor. Boğazın diğer yanında bir tepe daha var. Her iki tepe arasında, gri alanda bir iskele belli belirsiz seçiliyor. İskele 100-120 metre uzunluğunda. İskelede birkaç kayık ve birkaç küçük tekne göze çarpıyor. Onlardan biraz uzakta da demir atmış büyük bir gemi.

İskelenin çevresinde önü denize, arkası tepeye bakan iki kırmızı damlı köşk de var. Büyük tepe ağaçlarla kaplı. Fotoğrafın kenarında da, mimarisi öteki kasrınkine benzeyen bir büyük kasrın ucu görülüyor.

Bu manzara içinde en çok bir insanın varlığı dikkat çekiyor. Fotoğrafta, ön tarafta çok küçük bir ada var. Sahilden bir karış uzakta. Adaya ulaşmak zor değil. Ada sadece birkaç kayadan ibaret. Adadan her yer görülüyor. Adadaki kayanın en yüksek ucuna bir insan oturmuş, objektife bakıyor. Kim o, neci, ne yapıyor orada? Bunu fotoğraftan çıkarmak zor. Fotoğrafta çok önde olmasına rağmen, yüzünü tanımak zor. Bir erkek, saçları siyah, gömleği beyaz, elbiseleri siyah. Boynunu hafifçe bükmüş, öyle objektife bakıyor. Fotoğrafı çekene bakıyor ve büyük bir ihtimalle şunları söylüyor: "Ben de varım, buradayım, bu manzaranın bir parçasıyım..." Adamın varlığı, manzaranın şeklini değiştiriyor, fotoğraf canlanıyor, manzaraya bir ruh veriyor. İnsana, insani olana ait bir duygu, bir hava siniyor fotoğrafa. *Kader Kuyusu*'nun birinci fotoğrafında böyle bir adamın varlığı çok önemli. Çünkü *Kader Kuyusu*, tüm farklı görüntülere, manzaralara rağmen insan üzerine inşa edilecek. İnsan ve varlığını esas alacak...

Taşın üstüne oturmuş adamın sırtı konak ve köşklerin bulunduğu tepeye dönük. Sırtı tam tamına Bedri Paşa'nın köşküne dönük. Düz bir çizgi çizecek olursak, çizgi doğruca köşke varıyor. Köşkte şimdi kırktan fazla insan yaşıyor. Hepsi de Bedirhanilerden... Bedirhaniler, Osmanlı'nın deyişiyle Bedirhanpaşazadeler oldukça kalabalık. Bu köşkten başka daha birçok evleri, köşk ve konakları var. Hepsi de İstanbul'un Anadolu yakasında; Kadıköy'de, Moda, Fenerbahçe, Cevizli, Bostancı, Mühürdar, Göztepe ve Kızıltoprak'ta yaşıyorlar. Kürdistan'dan sonra İstanbul Kadıköy, ikinci vatanları olmuş.

Fotoğrafı çeken kim? Fotoğrafın üzerinde buna ait hiçbir işaret yok. Ancak usta bir fotoğrafçı olduğu belli. Fotoğrafta Kadıköy'ün her şeyi var, bir de insan. Fotoğrafta hem

Kadıköy'ün kendine özgü görüntüleri var, hem de hepsinin arasında bir insan. Ne insan gözden kaçıyor ne de Kadıköy'ün güzel manzarası. Marmara denizinin dalgaları, Kadıköy'ün sahillerini dövüyor. Ağaçlar çeşit çeşit renklere bürünmüş. Ağaçların arasında kaybolmuş köşk ve konaklar başka bir asalet veriyor. İskeleler, yeni bir dünyaya açılan kapılar gibi. Denizin üstünde gezen gemiler belli bir ahenk içinde yüzüyor. Yeşillikler ve ormanlar, Kadıköy'ü görülesi bir yer haline getiriyor.

1893 yılının bir mayıs gününde, Bedri Paşa Bedirhani'nin köşkü, Kadıköy Moda'ya ait bir fotoğrafta böyle görülüyor.

II.

1893 yılının bir mayıs gününde Bedri Paşa'nın evinde endişe dolu bir gün yaşanıyor. Bir çocuk bekleniyor. Emin Ali Bedirhan'ın karısı Semiha Hanım doğum sancıları çekiyor. Köşk ağzına kadar insan dolu. Güzel bir gün, hava sıcak, vakit ikindi. Topraktan çiçek, özellikle gül kokuları yükseliyor. Deniz masmavi, berrak bir aynaya benziyor. Gökyüzünde bulutlar usul usul geziniyor. Uzaklarda iki vapur, denizin karnını yararak usul usul, art arda gidiyor. Bacalarından çıkan duman, gökyüzüne yükseliyor. Güneş, önünü kaplayan bulutların arasından ışıklarını uzatmış, Bedri Paşa'nın köşkünün ön yüzündeki pencerelerde yansıyor.

Osmanlı stili köşk üç katlı. Alttaki iki kat oldukça geniş, üst kat ise uzun. Aslında köşk iki buçuk katlı gibi görünüyor. Çatı katı başka bir mimari estetik veriyor yapıya. Ön cepheden, çatı katında genişçe bir pencere sanki yeni bir dünyaya açılıyor. Pencerenin önünde küçük bir balkon. Balkondan, denizin dalgalarını teker teker saymak mümkün. Balkondan gökyüzü ve bulutlar, denizin dalgaları ve yeşillikler iç içe geçmiş, rengârenk bir tablo görünümünde. Çatı kırmızı kiremitlerle kaplı. Kırmızı kiremitler, evin ve ormanın rengine çok uymuş. Beyaz köşk, ormanın yeşil ve mavi renkleri arasında erimiş sanki. Şimdi şu ikindi

vaktinde, güneş ışıklarının çatının kiremitlerinde oynaştığı bir zamanda, renkler de hâlâya duruyor.

Civardaki bütün köşkler, konaklar gibi, Bedri Paşa Köşkü de ahşap. Köşkün ön yüzünde, ağaçların arasından dokuz pencere görünüyor, dördü alt katta, dördü ortada, biri de çatı katında. Büyük kapının girişinde beş basamaklı bir merdiven. Köşk bahçe içinde. Evin solunda, bahçenin içinde, ağaçların arasında bir kuyu. *Kader Kuyusu* romanının da en önemli imgesi olan kuyu... Hem roman için, hem de evdekiler için çok önemli bir kuyu.

Köşk, on sekiz odalı. İki salon, büyükçe bir mutfak, on yatak odası, kütüphane, bir çalışma odası, uzunca bir hol, genişçe bir koridor ve iki banyo... Bu kadar çok odaya rağmen, konak ev ahalisine dar geliyor. Yirmiye yakın misafiri saymasak bile evde yirmiden fazla insan yaşıyor. Bir aydan beri, kardeşi Emin Ali Bedirhan Bey, çoluk çocuğuyla birlikte, başka misafirlerin de sürekli gelip kaldığı evlerinde misafir kalıyor.

Yapılanların neden olduğu zorunlu bir misafirlik bu. İstanbul'un yangınları çok meşhur. Gün geçmiyor ki, bir mahallede, bir bölgede yangın çıkmasın. Yangın her tarafı sarıyor, alevler göğe yükseliyor, yangınzedeler bir yerlere göç ediyor. Her gün İstanbul'un tulumbacıları, omuzlarında yangın kovaları, bağırış çağırışlarla İstanbul'un sokaklarını arşınlıyor, birilerinin imdadına yetişiyor. Ama ne fayda!.. Ne yangınlar son buluyor, ne de tulumbacıların çığlıkları bir işe yarıyor. Evler yanıyor, mahalleler viraneye dönüyor, günlük hayat altüst oluyor. Bundan yaklaşık bir ay önce, Emin Ali Bey'in Kadıköy Kızıltoprak'ta bulunan evi de böyle bir yangında kül oldu. O da, çocuklarını alarak, yangından artakalan eşyalarını toplayıp, kardeşi Bedri Paşa'nın evine sığındı.

Kader Kuyusu *romanının yazarı, senin de bildiğin gibi, ince detaylar, yaratıcı uğraş için hayati önem taşır. Renklerdeki ayrıntılar bir ressam için, seslerin ayrıntıları bir müzisyen için, sözcüklerdeki ayrın-*

tılar da bir yazar için çok önemlidir. Evet, henüz ben dünyaya gelmeden, evimiz İstanbul'un ünlü yangınlarından birinde kül oldu. Şimdi durup düşünüyorum da, sözünü ettiğin o yangınları ve özellikle tulumbacıları, –ki hayatımın önemli ayrıntılarından birini teşkil ediyorlar– ben de anımsıyorum. Bir yandan yangın, bir yandan tulumbacıların çığlıkları ve özel kıyafetleri... İnsan ne yapacağını şaşırırdı, gülmeli mi, ağlamalı mı... Mahallemiz Kızıltoprak'ta da bir tulumbacılar grubu vardı. Çığlıkları hâlâ kulaklarımda: "Hayyyy! Kara babam, hayyy! Yolumuzu kesenin haline vay! Bu gelen Kızıltoprak köleleri!.." Küllahları yatık, bıyıkları pos, ayakları yalın, pazuları bağlı onlar, İstanbul'un külhanbeyleri, berduş ve fedaileriydi. Onların varlığı, hayatın işaretiydi. Bir yandan çığlıklar, ağlama ve feryatlar, bir yandan da biz çocuklar için bulunmaz bir eğlence...

Bugün, bu ikindi vakti, Moda'nın romantik günlerinden bir gün, güneş yavaş yavaş batmaya yüz tutarken, Bedri Paşa köşkünün ikinci katında, büyükçe bir odada, Semiha Hanım dayanılması zor doğum sancıları çekiyor. Erkekler, alt katta büyük salonda, kadınlar da yukarıda. Sancılar korkunç, dayanılır gibi değil. Semiha Hanım'ın nefesi daralıyor, boğulur gibi oluyor.

III.

Semiha Hanım boğulur gibi oluyor... Sancılar böyle sürerse Semiha Hanım'ın dayanması zor, ölecek. İkindi akşama, akşam geceye, gece sabaha dönüyor, çocuk hâlâ yok. Acı zorluyor. Artarak dalga dalga geliyor sancılar, nöbet nöbet. Semiha Hanım utanıyor, bağıramıyor, sadece derinden iniltileri duyuluyor. Bedri Paşa ile Emin Bey'in annesi Ruşen Hanım, Bedri Paşa'nın iki karısı ile birkaç kadın daha, Semiha Hanım'ın başucunda. Herkes kendince bir şeyler yapmaya çalışıyor. Tecrübeli Ruşen Hanım, bütün deneyimlerini, bütün ebeliğini kullanarak uğraşıyor, çocuğun kafasını bir türlü anne karnından çıkaramıyor.

– Bütün kadınlarımızı ben doğurttum, böyle şey görmedim, diyor. Bu sancılardan sonra çoktan çocuğun doğmuş olması gerekirdi. Kafası azıcık görünüyor. Hayret, nasıl bir şey bu... Korkum o ki Semiham bu acılara dayanamasın. Bir çaresi olmalı, bir çaresi...

Çare ne? Alt katta oturan erkekler, hayırlı haberi bekliyor. Bedri Paşa, Emin Bey diken üstünde. Emin Bey'in on yaşındaki oğlu Süreya, şimdiye kadar babasının yanına oturmuş, o da heyecanlı, doğacak olan erkek veya kız kardeşini bekliyor. Ancak beklemekten yorulmuş, göz kapaklan yavaş yavaş kapanmış, oracıkta uyumuş ve hizmetçiler onu oradan alarak yatağına götürmüşler.

Emin Ali Bey tekrar baba olacak. Oğlu Süreya'nın annesi yıllar önce ölmüş, Süreya henüz iki yaşındayken, amansız bir hastalık sonucu... Son iki ayı, hasta yatağındaki son iki ayı, Emin Ali'yi yıkmıştı. Süreya'nın annesi, çaresi bulunmayan bir hastalıktan, herkesin gözü önünde, göz göre göre ölüyordu. Kimsenin yapacak bir şeyi yoktu. Son günlerinde kadıncağız bir yumruk kadar kalmıştı. Öldüğünde, Emin Ali Bey günlerce taziyeye oturdu, aylarca acıyı içinden söküp atamadı; Kadıköy'ün uzun kış gecelerinde gözüne uyku girmedi, geceler boyu gizliden gizliye gözyaşı döktü. Süreya'nın annesi, Osmanlı aristokratlarından Çerkez bir ailenin kızıydı. Emin Ali Bey'in ilk aşkıydı. Ta ilk gençliklerinden tanışıyorlardı. Moda'nın bahçelerinden birinde karşılaşmışlar, sonra el ele tutuşmaya başlamışlardı. O zamanlar ölüm çok uzaktı onlardan; akıllarına bile gelmiyordu. Evlilikten sonra, nur topu gibi bir erkek çocukları oldu. Güzel ve mutlu günler onları bekliyordu. Hiç ölümü akıllarından geçirmedikleri bir zamanda, ölüm gelip onları buldu.

Yüreğinin sevgilisi öldükten sonra, Emin Ali Bey'in gönlü evlenmeye el vermedi. Ama koca Bedirhan Bey'in oğlu, evde bir kadın olmadan hayatını nasıl sürdürecekti? Şimdi çocuğu da vardı, imkânsızdı. Kız kardeşleri Melek, Ayşe ile Sariye ve çokça annesi

Ruşen Hanım mutlaka evlenmesini istiyordu. Yeniden evlilik... Kiminle ve nasıl? "Evin kadınlarının" ısrarı üzerine, yeniden evlilik fikrine yavaş yavaş kendini alıştırmaya başladı. Üstelik çok tanıdığı biriyle, Semiha ile... Annesinin ellerinde büyümüş bir "cariye" olan, bir altın damlası, bir içim su gibi olan, yüreği yumuşak, kafası aydınlık ve vicdan sahibi olan Semiha ile.

Her güzel ve hoş, insan veya eşya veya şey kutsaldır. Bunu hayatımda düstur edindim. Hoşluk, güzellik hayatın temel felsefesi olmalı. Hoşluk ve güzellik, hoş ve güzel bir dille anlatılmalı.

Eğer böyle düşünüp böyle yaşadıysam, inan ki, bunda annemin etkisi büyüktür. Annem kelimelerle anlatılması zor bir güzellik abidesiydi. O da, hiç görmediğim rahmetli üvey annem gibi Çerkez'di. Ancak annemin bir farkı vardı. Kürtçe biliyordu, evde Kürtçe konuşuyordu. Şunu da söyleyeyim, annemin Kürtçesi, ninemin ve halamın Kürtçesinden hiç geri değildi. Senin de bildiğin gibi, Çerkez kadınlarının güzelliği dillere destandır. Sanki bütün Çerkez kadınlarının güzelliği gelip annemde toplanmıştı. Hayatta insan birçok yüzle karşılaşır. Çoğu unutulur, ancak bazı yüzler vardır ki, hiçbir zaman insanın belleğinden silinmez. Annemin yüzü, öyle yüzlerden biriydi. İnsanın gölgesi gibi, her zaman peşinde... Yuvarlak, biçimli, beyaz ve duygu dolu bir yüz. Tam da ona yakışan bir yüz...

Fakat şimdi Semiha acılar içinde, perişan. Bir çaresi olmalı... Ruşen Hanım, üst katın tahta merdivenlerinden kaygılı bir yüz ifadesiyle yavaş yavaş inmiş, şimdi erkeklerin oturduğu salonda. Erkekler bir çare bulmalı. Herkes kaygılı ve merak dolu gözlerle Ruşen Hanım'a bakıyor. Peki ne oluyor, niçin doğmuyor çocuk? Ruşen Hanım yorgun, uykulu gözlerle sadece kalabalığa bakıyor ve Bedri Paşa'da bakışlarını durduruyor. Bedri Paşa işareti alıyor, Ruşen Hanım'ın ardına düşüp, mutfağa geçiyorlar. Mutfakta, kapıya yakın, etrafında ceviz ağacından yapılmış, işlemeli kahverengi on iki sandalye dizilmiş uzun bir yemek masası

var. Ruşen Hanım, Bedri Paşa'nın elinden tutuyor ve karşılıklı köşedeki sandalyelere oturuyorlar. Yıldızlar, büyük mutfak penceresinden ince bir ışık saçıyor içeri.

– Yade,* ne oluyor? Niçin çocuk bu kadar geç kaldı? diye soruyor Bedri Paşa.

– Oğlum, şimdiye kadar onlarca çocuğa ebelik ettim, ancak böylesini hiç görmedim. Akşamdan beri sadece çocuğun kafası görünüyor. Çocuğu çekip alamıyoruz. Bu durum biraz daha sürerse Semiha'yı kaybetmekten korkuyorum. Bir doktor lazım. Başka çaresi yok. Emin'im duysun istemedim. Durumu sen anlat, doktor için ikna et. Ne yapın edin, bir an önce bir doktor bulup getirin.

– Bu geceyarısı doktoru nereden bulup getireceğiz Yade? Biliyorsun, şehirden çok uzaktayız.

Ruşen Hanım son sözü kararlı ve soğuk bir ses tonuyla söylüyor.

– Oğlum, bir çare olsaydı, bu geceyarısı doktor ister miydim hiç? Biliyorum, şehirden uzaktayız, ancak kapıda araba var. Söyle seyisine, atları getirip koşsun arabaya... Bir an önce bir doktora ulaşmalısınız.

IV.

– Doktor Esat Paşa'ya ulaştık. Allah razı olsun, bir dediğimizi iki etmedi.

Bedri Paşa ve Doktor Esat Paşa salondan içeri girdiklerinde, Bedri Paşa, ortada kaygıyla bekleyenlere bunları söylüyor. Emin Bey ve diğerleri ayağa kalkıyor ve doktora, "Hoşgeldiniz, buyrun oturun, diyor. Esat Paşa'ya yer gösteriyorlar. Ancak Esat Paşa oturmuyor, elini beyaz sakallarına uzatıyor, çevresine bakıyor, gülerek Türkçe konuşuyor.

---

* Anne. (ç.n.)

– Hayır, oturmayayım, sağolun. Elbette Bedri Paşa ve sizleri kıramazdım. Bildiğiniz gibi, ben göz tabibiyim. Ama elimden geleni yapacağım.

Aslen Arnavut olan Esat Paşa, çocukları ve torunlarıyla birlikte Moda'da oturuyor. Bedri Paşa, seyis arabayı hazırladıktan sonra, küçük kardeşi Murat'ı da yanına alarak, geceyarısı Esat Paşa'nın kapısını çalıyor. Esat Paşa ne jinekolog ne de doğum için gerekli aletleri var. Ancak Bedri Paşa'yı kıramıyor. Acele ederek evden çıkıyorlar, önce Haydarpaşa Hastanesi'ne uğruyorlar, orada birkaç alet alarak çarçabuk buraya geliyorlar.

– Hemen işe koyulalım. Hastamız nerede?

Bu sözlerden sonra Ruşen Hanım yol gösteriyor ve birlikte Semiha Hanım'ın odasına çıkıyorlar. Kadınlar kenara çekiliyor. Semiha Hanım'ın karyolası pencere önünde. Başucunda iki sehpa, sehpaların üzerinde iki çıra yanıyor. Başucundaki duvarda, üzerinde arap harfleriyle "Bismillahirrahmanirahim" yazan bir levha asılı. Güzel bir yazı, belli ki, iyi bir hattatın elinden çıkma. Esat Paşa, hastanın başucuna geliyor ve Semiha Hanım'a bakıyor. Gözleri kapalı. Üst dişlerini alt dudağına geçirmiş, kasılıyor. Beyaz yüzü, kül rengine dönüşmüş. Bir tek alnındaki ter damlası, yaşadığının göstergesi. Alnı, buz gibi soğuk. Esat Paşa, zorla gözkapaklarını açıyor. Semiha Hanım sanki kendine geliyor, bir anda bütün vücudu bir titreme nöbetine tutuluyor, derinden başlayan ahlamalar, çığlıklara dönüşüyor. Esat Paşa, Ruşen Hanım ve kadınlara dönüyor:

– Çabuk, çok çabuk, sıcak su, bez vesaire getirin, çabuk...

Kadınlar, hemen, bir kova sıcak, bir kova soğuk su, bez ve bir leğen getiriyorlar. Doktor çabucak ellerini yıkıyor, tekrar Semiha Hanım'ın yanına dönüyor.

Filozoflar şöyle demiş: Yüz, bedenin ruhudur. Yüzde gördüğünü, insanın ruhunda da görürsün. Yüz, fikir, duygu. Düşünmenin işareti,

beynin ve yürek atışlarının tanığıdır. Bütün bunları bir yüzde görmek ve okumak mümkün, bizim bir atasözümüz de, "yüzüne bak, dostunu tanı" demiyor mu?

O seher vaktinde, annem Semiha Hanım'ın yüzünde de ölüm vardı. Sadece ölüm. Ölüm, peşimizi hiç bırakmayacak olan ölüm, ta o zaman ilk işaretini koymuştu. O acılar, o feryatlar, o çığlıklar, hem ölümün, hem de yeni bir hayatın habercisiydi. 1893 yılının bir bahar gününde seher vaktinde, ölüm ve hayat iç içe geçmişti: Kimsenin gücü, ikisini birbirinden ayırmaya yetmiyordu. Herkes sanki, ölümün cazibesine kapılmıştı. O karanlık ölümde, aydınlık yaşamanın tohumlarını bulmaya, ayıklamaya kimsenin mecali yoktu.

Etraf aydınlandığında, güneş ilk ışıklarını uzatıp yeni bir günün müjdesini verdiğinde, Esat Paşa, Ruşen Hanım, Melek Hanım ve iki cariye, üst katın merdivenlerinden iniyorlar. Bir cariyenin kucağında, beyaz bir beze sarılmış bir şey var. Bezden kan damlıyor. Esat Paşa ile Ruşen Hanım salona, cariyeler dış kapıya yöneldiler.

Esat Paşa ve Ruşen Hanım salona girdiklerinde, Bedri Paşa ile Emin Bey, oturdukları sandalyelerden kalkıyorlar. Kimseden çıt çıkmıyor. Gece boyunca oturan diğerleri gitmiş, salonda sadece Bedri Paşa ile Emin Bey var. Salona girenler, yorgun ve bitkin, boş sandalyelere oturuyorlar. Herkes yorgun, herkesin yüzünde kaygı ve hüzün okunuyor.

– Acı kahveniz var mı? Sabah sabah acı kahve iyi gelir.

Esat Paşa acı kahve istiyor. Hem iyi, hem de kötü haberleri var. Emin Bey, elleri sakallarında, Esat Paşa'nın iki dudağı arasından çıkacak kelamı bekliyor.

– Semiha Hanım'ı güç bela kurtardık. Ancak çocuğu kurtaramadık. Çok büyüktü. Ana karnından zorla çıkardık. Çok zor oldu. Ölü doğdu...

Ruşen Hanım, Esat Paşa'nın söylediklerini sürdürüyor. Semiha Hanım, zavallı Semiha, kaç kez ölümle yaşam arasında gidip geldi. Umutlarını kesmişlerdi. Şükür Allah'a ki, canını onlara ba-

ğışladı. "O çocuk, aman Allahım, hayatımda o kadar kocaman bebek görmedim," diyor Ruşen Hanım.

Emin Bey, onları dinliyor ve düşünüyor. Ne demeli, neleri hissetmeli? Semiha ölümden kurtuldu. Ancak çocuğu yok. Oysa çocuğun adını bile koymuştu. Erkek olsaydı, Celadet, kız olsaydı Meziyet koyacaktı adını. Ne yapmalı? Ölüm ve yaşam aynı anda geldi.

V.

Ölüm ve yaşam aynı anda geldi. Semiha Hanım, yukarıda yatıyor. Bedeninden bir parça, ölen çocuğu, bahçede, kuyunun yanında. Cariyeler, onu ortaya bırakmış, birazdan kadınlar gelip yıkayacak, sonra toprağa verilecek. O orada, cansız küçücük bedeni, soğuk kuyunun kenarına uzatılmış.

Bir ölü çocuk, bir tutam cansız beden. Gelişi ve gidişi aynı anda oldu. Konak sessiz. Büyük aile, bu seher vakti, hayatın haksızlıklarını düşünüyor. Kim çocuğun bedeninde kurumaya yüz tutan kanları temizleyecek, küçücük bedenine beyaz küçük bir kefen saracak, gözyaşlarını dökmeden, çocuğun naaşı üzerinde taziye ağıtlarını yakabilecek? Kim onu hayattan tamamen uzaklaştıracak, kara toprağın içine gömecek, ölümün soğuk yüzünü görmek isteyecek, ölümü kabul edecek, ölümün karşısında boynunu eğik tutacak? Kim? Hayat, hayatın o zor, o acılı yanları bir yana, fakat bu ölüm, *Kader Kuyusu* romanını çepeçevre saran bu ölüm. Hayattan önce gelen ve henüz doğmamış bir çocuğa talip olan bu ölüm!

Dünyayı durmadan dolaşan ölüm, şimdi Bedri Paşa'nın evinde konaklamış. Ruşen Hanım, Melek Hanım, Bedri Paşa ile Emin Bey de odalarına çekiliyorlar, bu meşum gecenin yorgunluğunu, ölümün kasvetini gözkapaklarını biraz dinlendirmek için. Sadece, evin birkaç cariyesi ayakta. Biri Semiha Hanım'ın başucunda oturuyor, biri dağılmış evi topluyor, biri de mutfakta su ısıtıyor, kuyu kenarındaki çocuk için.

"Kuyu kenarındaki çocuk için..." Bazı sözler var ki, içinde kocaman bir hayat gizlidir. İnsan bu sözleri düşündüğü zaman, uzun bir ömrü bir aynada görür sanki. Belki sen farkında değilsin, ama yukarıda kurduğun cümlede benim bütün bir hayatım gizli. Kuyu kelimesi. Hayatımla özdeşleştirdiğin kuyu, değişik dönemlerde, değişik yerlerde, değişik kuyular biçiminde hep karşıma çıkıp kaderimin bir parçası haline geldiler. Ta o bahar gününde amcam Bedri Paşa'nın bahçesindeki o kuyu, usul usul hayatımın ve ruhumun en derin yerlerinde kök saldı. Hayatım kuyularla başladı ve onlarla son buldu. Düşünüyorum da, amcamın bahçesindeki o kuyu, o hayatın ve ölümün müthiş kavgasına tanık olan o kuyu ne kadar güzeldi. Etrafı, kırmızı kiremitlerden yapılma, beş karış genişliğinde bir duvarla çevriliydi. Ağzı çok geniş değildi. Çok derin de değildi. İçinde basamaklar vardı... Suyu biraz tuzlu ve her zaman soğuktu. Bir badem ağacının altına kazılmıştı. Ağaç başka bir güzellik veriyordu. Mart ayı gelip, badem çiçekleri açtığında, beyaz çiçeklerin altındaki kuyu Binbir Gece Masalları'ndan çıkmış gibiydi sanki.

Mutfaktaki İtalyan asıllı cariye, dudağında kendi dilinde bir ezgi, yavaş yavaş işini yapıyor. Tavanarasındaki sandıktan beyaz bir bez almış, çocuğa kefen biçiyor. Bu beyaz bez çocuğun küçücük bedenini sarıp sarmalayacak. Ocaktaki su ısınıyor. Peki çocuk nerede yıkanacak? Aile müslüman bir aile. Dini vecibeleri eksiksiz yerine getirmek gerek. Peki bunu kim yapacak? Cariye niçin kafasını böyle şeylerle ağrıtıyor ki... Bu evde, evin direği Ruşen Hanım var. Şüphesiz o her şeyi yoluna koyar.

Cariye, ocakta ısınan suya bakıyor. Hayır, henüz tam ısınmamış. Su yeter mi acaba? Kuyudan su çekmek üzere bir kova alıp dışarı çıkıyor. Etraf aydınlanmış. Uzaklarda dalgaların sesi, ağaçlardan da kuşların cıvıltıları duyuluyor. Hafif bir yel, usul usul yaprakları hışırdatıyor. Yeni bir gün başlıyor. Bezlere sarılmış ölü çocuk, orada, kuyunun kenarına konulmuş bir minderin üstünde yatıyor. Hayat ne tuhaf. Bu ölü çocuk kısacık bir an bile olsa, hayatı görüp bir şeyler hissetti mi? Yüzü acaba nasıldı? Kandan kim-

se ne yüzünü ne gözlerini gördü. Biraz sonra, yıkandıktan sonra, Ruşen Hanım mutlaka çocuğun yüzünü görmek isteyecektir.

Ne oluyor Tanrım! Bir ses duyuluyor. Bir çocuk sesi.

Hıçkırığa benzer ince bir ses geliyor cariyenin kulaklarına. Cariye, kuyunun başında taş kesiliyor. Ne oluyor! Hayır, kulakları yanlış duyuyor. Cariye korkuyor, oradan uzaklaşmak istiyor. "Mama mia, mama mia..." Cinler olmasın sakın. Burarın cin ve perileri meşhur. Sakın onların bir oyunu olmasın? Yeniden, uzaktan pürdikkat, çocuğun ölüsüne bakıyor ve gelen sesi dinliyor. Evet kulakları doğru duyuyor, duyduğu çocuk sesi. İrkiliyor:

– Signore, signori, signore, signori!

Cariye, aniden koşmaya başlıyor, çığlıklarla eve giriyor. Cinler... cinler bastı bu evi. "Signore, signore!" Diğer cariyeler, mutfakta başına toplanıyor. Biri bir tas su getirip veriyor. Titriyor ve etrafındakilere bakıyor. Aşağı katta uyuyan Murat Bey, çığlıklara uyanmış, pijamalarla mutfağa gelmiş.

– Ne oldu, ne var? Franceska, ne oldu?

Korkudan titreyen cariyeye Türkçe soruyor. Ancak cariye sanki dilini yutmuş. Parmağıyla bahçeyi gösterip sadece, "Piccola, piccolo..." diyebiliyor.

VI.

Mio piccolo, mio picollo. Cariye, Ruşen Hanım, Melek Hanım ve diğer cariyeler, çocuğu yıkıyorlar. Usul usul, büyük bir özenle. Çocuğu mutfağa getirmişler. Büyük bir mucize olmuş, çocuk yaşıyor. Kanlar içinde, hâlâ kafasından kan damlıyor. Ama yaşıyor. Ölüm ve hayat yarışında, hayat kazanıyor. Bedri Paşa'nın konağında, bu bahar gününde, şimdiye kadar hüküm süren ölüm sessizliğinin yerini, hayatın cıvıl cıvıl neşesi alıyor. Ölümden kurtulan Semiha Hanım, şimdi çocuğunun da kurtulduğunun haberini alıyor. Kanatları yok ki uçsun. "Allahım, şükürler olsun sana. Öldürmezsen, öldürmezsin," diyor. Yerinden kalkıp aşağıya inemiyor, çocuğundan haberleri cariyeler getiriyor sürekli.

Ruşen Hanım'ın keyfine diyecek yok. Ömrünün bu deminde bugünleri ve bu mucizeyi de mi görecekti! Bundan kısa bir süre önce, yüreğinde derin bir yara ile yukarı çıkmış, yer yatağına uzanmıştı. Ölü çocuğu yıkayacak, kefene saracak, küçücük mezarına koyacak ve üzerine kara toprak serpecekti. Ancak şimdi çocuk geri döndü. Ölümün kara perdesi uçup gitti. Aydınlık bir günde, aydınlık bir hayat başlıyor.

80 yaşında hâlâ dinç olan Ruşen Hanım, beyaz bir havlu ile çocuğu kuruluyor. Çocuk ağlıyor, hareket ediyor. Normal bir çocuktan çok daha iri. Ruşen Hanım, çocuğun yüzünü kuruluyor. Artık yüzü seçiliyor. Saçları siyah, kirpikleri gür, yüzü yuvarlak. Çocuğu iyice sardıktan sonra hole çıkıyor.

– Bu burna, bu gözlere bakın, diyor Ruşen Hanım gülerek. Burnu koç burnu gibi. Allah kem gözlerden saklasın. Şu geniş alna bakın. Allah uzun ömürler bahşetsin, hık demiş dedesi Bedirhan Bey'in burnundan düşmüş.

Ne yazık ki, senin deyiminle, "Bedirhan ailesinin direği" büyükannem Ruşen Hanım'ı tanıyamadım. İnsan belleği ancak bir yere kadar uzanabiliyor. Ondan sonra artık her şey karanlık. Bir yere kadar çocukluğumu hatırlıyorum. Ancak büyükanneme kadar değil. Doğumumdan sonra tekrar kızlarının yanına Şam'a dönüyor ve orada hakkın rahmetine kavuşuyor. Onu Mir Berdirhan'ın yanına gömüyorlar. (Anlattıklarına göre aslında ben dünyaya geldiğimde, o İstanbul'da misafirmiş, doğumumu beklemiş.)

Bilirsin, anlaşılması güç dünyada, çözülmesi zor hayatta bazı insanlar vardır, adeta hayatına damgasını vurur, ancak sen onları tanımazsın. Uğraşırsın, didinirsin, onlara ulaşmaya çalışırsın, fakat bir türlü olamaz. Bilirsin onları, onları düşünürsün, ancak göremezsin. Sana yaptıkları iyilik, yüreğine hasret olur. Özlem, günden güne bedenini, canını, ruhunu sarar, bütün yüreğini kaplar. Büyükanneme duyduğum özlem de böyle bir özlemdi. Sardı beni. Yaşamımda attığım her yeni adımda bu özlem hep benimle oldu, hep rehberlik etti bana. Annem babam, amcalarım halalarım, hep ondan, o tatlı dilinden söz ederlerdi; onun hikâyeleriyle

büyüdüm. Çok güzel Kürtçe konuşurmuş. Hiç kimse onun kadar güzel Kürtçe konuşamazmış. Eğer daha sonraları tüm gücümle anadilim olan Kürtçeye, onun zenginliklerine, derinliklerine daldıysam ve Kürtçeyi iyi okuyup yazabilecek hale geldiysem, inan ki bunda büyükanneme duyduğum o dayanılmaz özlemin ve onun etkisinin payı büyüktür.

Ruşen Hanım, çocuğu iyice yıkıyor, sarıp sarmalıyor, yaralı kafasını bağlıyor ve cariyenin kucağına verip Semiha Hanım'ın odasına gönderiyor.

– Franse, çocuğu annesine götür, süt versin. Kara gözlüm aç-tır, diyor ve Melek Hanım'la salona dönüyor.

Emin Bey'le küçük kardeşi Murat salonda oturuyorlar. Elinde sigara olan Emin Bey'in yüzü gülüyor. Ruşen Hanım'ı görünce ayağa kalkıp karşılıyor.

– Anne gözümüz aydın, ayağın uğurlu geldi, diyor.

– Emin'im, bir görsen, şeker gibi. Kara gözlü; koç burunlu, açık alınlı... Aynı rahmetli baban Bedirhan Bey sanki.

– Tabi ki oğlu dedesine çekecek. Celadet'im, Mir Bedirhan'ın torunudur. Dedesinin izinden gidecek.

– Ne dedin?

Ruşen Hanım, hayretle Emin Bey'e soruyor. Bu ismi daha önce hiç duymamış. *Kader Kuyusu* romanında sık sık geçecek olan bu isim, ilk defa dile geliyor.

– Celadet anne. Torununun adı Celadet olacak. Yani gençlik ve inanç. Yani güçlüye karşı koyma. Adını çoktan koymuştum. O sürgün ellerde dünyaya geldi, ancak Mir Bedirhan'ın torunu dedesindeki inancın temsilcisi olacak. Buna inan anne.

– Cedat, Cedet... Ceced... Ne dedin, adı neydi?

Ruşen Hanım bir türlü adını telafuz edemiyor. Emin Bey, annesinin elinden tutup, onu bir sandalyeye oturtuyor. Ellerini sakallarında gezdirerek, gülüyor:

– Çok yoruldun anne, biraz dinlen, Celadet anne, Celadet.

– Cela... hayır, söyleyemiyorum, dilim dönmüyor. Ben ona Ceco diyeceğim. Benim Cecom...

2. Fotoğraf

Bedirhaniler...
şanlı Kürt mirleri
ancak ezik, ancak uzak

I.

Bu fotoğraf, "Ceco, benim Cecom" sözlerinin dillerden düşmediği yıllarda çekiliyor. Yıl 1895, mevsim sonbahar. Kadıköy'de iki usta fotoğrafçı var. Th. Servanis ile R. Xendamian. Biri Yahudi öteki Ermeni iki fotoğrafçı... Kadıköy'deki her şey gibi, fotoğrafçılık da azınlıkların elinde. Fotoğraf ve fotoğrafçılık, diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi, İstanbul ve Kadıköy için de yeni şeyler. Fotoğraf ve fotoğrafçılık özellikle Osmanlı asilzadeleri ile paşaları arasında oldukça rağbet görüyor. Eskiden resim, tablo ve çizgi revaçtaydı, şimdi onun yerini fotoğrafçılık almış. Eskiden ressamlar kalemleri, fırçaları ellerine alır oturur, saatlerce, günlerce, aylarca uğraşır, kâğıt, karton ve tuvallerin üstüne bir yerin manzarasını veya aksini geçirirlerdi. Şimdi ise, fotoğrafçılar, makineleriyle bu işi çok kısa sürede yapıyorlar. İnsan, yüz, gözler, ağız ve bakışlar bir çırpıda ak kâğıdın üzerine geçiyor ve ölümsüzleşiyor.

Fotoğraf, ölümsüzlüğü nakşediyor kâğıtlara, yeni yollar açıyor insanın önüne. İnsan ne kadar didinirse didinsin, ressam ne kadar usta olursa olsun resim, aslı gibi olmuyor. Bazı şeyler, bazı

çizgiler, bazı renkler ya fazla oluyor ya da eksik. Oysa fotoğrafta her şey aslı gibi. Fotoğrafçı, fotoğrafını çekeceği kişiyi karşısına oturtuyor, üç ayaklı makinenin başına geçiyor sadece "dikkat" diyerek deklanşöre basıyor. Fotoğrafçının deklanşöre bastığı o kısa an, artık hiçbir zaman unutulmayacak bir an haline geliyor, fotoğraf çekilmiştir, artık bir ömür boyu saklanabilecek aslının aynısı bir kopya oluşmuştur. Artık hiçbir güç, ne zamanın durdurulamaz akışı, ne yaşlılık, ne de belleğin unutkanlığı o kısacık anı ortadan kaldıramaz. Artık o fotoğraf, duvarlarda, ceplerde, defter ve kitapların arasında korunacak. Artık insan, zaman zaman onlara bakacak ve fotoğraftakileri anacaktır. Fotoğraftaki kişi, artık ölümsüzdür; dilsiz ve sessiz de olsa artık ebedileşmiştir.

"Fotoğraf ve fotoğrafçılık bir devrimdir." Fotoğrafçı R. Xendamian, yeni mesleğiyle ilgili bastırdığı bir tanıtım kartında bunları yazıyor: devrim... Haksız da sayılmaz. Hem o hem de Kadıköy'ün öteki fotoğrafçısı Servanis, Paris'te fotoğrafçılık eğitimi görmüş. İkisi de dünyadaki teknik gelişmelerin, yeni oluşumların farkında. İkisi de oluşmakta olan yeni dünyayı görüyor ve yeni buluşların her birinin başlı başına bir devrim olduğunu çok iyi biliyorlar. R. Xendamian, fotoğrafçılığın insanlığın gelişmesinde bir dönüm noktası olduğunu ta Paris'ten biliyor. Zamana karşı, tarihe karşı bir dönüm noktası... Bugün çekilen bir fotoğraf, yarın ve öbür gün de kalacak. Burada çekilen bir fotoğraf dünyanın öbür ucunda da hep kalacak. Bütün bunları bildiği için R. Xendamian kartının üzerine şunları yazmış: "1839'da yapılan bu keşif, şimdi İstanbul Kadıköy'de... Dillerden düşmeyen bu yenilik, sizin hizmetinizde. Gelin, fotoğraflarınızla ölümsüzleşin..."

İstanbullular, özellikle Kadıköylüler fotoğrafla, yani ölümsüzlükle yeni tanışıyor. Şimdi, ölümsüzleşmek için, iki fotoğrafçının dükkânının önünde uzun kuyruklar oluşturuyorlar. Çektikleri fotoğrafları birbirlerine gösteriyor, sonra özenle cüzdanlarının arasına koyuyor, yalnız kaldıklarında bile çıkarıp uzun uzun suretlerine bakıyorlar. Yeni icat, kentin her yanına

dalga dalga yayılıyor. Şunu rahatlıkla söylemek mümkün: Tüm Kadıköy'de, 1890'ların başında, işleri çok iyi giden iki kişi varsa, onlar da fotoğrafçı Thedore Servanis ile Rafael Xendamian'dır. Evet ön adları Thedore ile Rafael; ama kimse onları ön adlarıyla değil, Monsievr Servanis ile M. Xendamian diye biliyor. Atölyeleri her daim dolu. Paşalar, zabitler, zenginler, soylular, yazarlar, gazeteciler, beyler, hanımlar, çocuklar, yaşlılar geliyor, üstünü başını düzeltiyor, makinenin karşısına geçiyor ve hayatlarında hoş bir yenilik yapıyorlar; fotoğraf çektiriyorlar.

Monsieur Servanis ile M. Xendamian, hem arkadaş hem de rakip. Aralarındaki rekabet elbette mesleki. Kim işini daha iyi yaparsa, yarışı o kazanacak, en usta, en hüner sahibi o sayılacak. Söylentilere ve atölyesinin büyüklüğüne, kartlarının kalitesine bakıldığında, R. Xendamian'ın yarışı önde götürdüğünü söylemek mümkün. İkisinin de kullandığı kartların arkasında fazladan altı köşeli bir yıldız var. Yükseklerdeki yıldız, ışıklarını bütün karta yaymış. Yıldızın karnından çıkan ışık, yayılıyor ve bütün kartı kaplıyor. Yıldızın ışıklarının arasında Arap harfleriyle bir yazı göze çarpıyor: "Fotoğrafhane-i Servanis Kadıköy..." Yazının altında bu kez latin harfleriyle, "Th. Servanis, Photographie-Cadi-Keuy" yazısı... Xendamian'ın kartlarının arkasında ise ilk göze çarpan iki çocuk resmi. Karşılıklı duruyorlar. Yaşları Emin Bey'in oğlu Celadet'in yaşına yakın; iki-üç yaşlarında gibi. Çocuklardan biri çıplak, öteki bir peşkire sarılmış. Bir çocuğun önünde, sehpanın üzerinde duran bir fotoğraf makinesi var. Çocuğun bir eli sehpada, gözü objektifte. Diğer çocuk da karşıda, yüzünde bir gülümseme ile kameraya bakıyor. Çocuk, sırtını bir sütuna yaslamış, birazdan sureti ak kâğıdın üstüne düşecek, ölümsüzleşecek. Bu müthiş buluş iki çocuğu ölümsüzleştiriyor. Çocukların etrafı güllerle süslenmiş. Çocukların başının üzerinde büyük Arap harfleriyle, "Fotoğrafhane-i R. Xendamian-Kadıköy" yazısı, ayaklarının dibinde ise, Latin harfleriyle Fransızca, "Photographie, Raphael Khendamian-Cadi-Keuy" yazısı göze çarpıyor.

Kartlardaki yazı ve özene bakılınca, R. Xendamian'ın daha usta olduğu görülüyor. Çocuk motifi rahatlık duygusu veriyor. Yazılar daha özenli yazılmış, kenar süsleri daha ustaca yapılmış. Üstelik R. Xendamian, çektiği siyah beyaz fotoğrafları, isteyene daha büyük bir ustalıkla boyuyor.

İşte Xendamian ile *Kader Kuyusu* romanının macerası burada kesişiyor. Çünkü R. Xendamian hem usta bir fotoğrafçı hem de Bedirhan ailesinin kadim bir dostu. Çok eskiden beri bu aile ile Ermenilerin arasında sıcak bir ilişki süregeliyor. Bedirhaniler, Ermenileri komşu ve hısım olarak görüyor. Ermenilere karşı öteden beri sıcak bir sempati besliyorlar, aralarında dostluk var. Karışık milletlerin diyarı Kadıköy, şimdi Ermeni ve Kürtlere de mekân olmuş durumda. Orada Kürtler kadar, büyük bir Ermeni kitlesi de var.

R. Xendamian'ın evi, Celadet'in amcası Ali Şamil Paşa'nın konağına yakın. Evinin alt katını atölye, üstteki iki katı da ev olarak kullanıyor. *Kader Kuyusu* romanının ikinci fotoğrafı, R. Xendamian ustanın elinden çıkıyor. Bedirhanilerin adını aldığı Mir Bedirhan'ın adı, hem İstanbul'da, hem de Osmanlı mülkünde meşhur. O, efsanesi, hayatı, yaptıkları ve başkaldırısıyla biliniyor, tanınıyor. Üzerine türküler söylenmiş, destanlar yazılmış, methiyeler düzülmüş. Burnu, alnı ve saçları, ağzı ve dudakları, gözleri, kaşları, endamı ve duruşu dize olup ilham vermiş şiirlere, türkü olup dengbêjlerin diline düşmüş. Ancak ne yazık ki, ondan ne bir fotoğraf ne de bir tasvir kalmış geriye. Hiç kimse akıl edip bir resmini yapmamış. Kimse 1850-60 yıllarında bir fotoğrafını çekmemiş. O bir tek destan ve türkülerde yaşıyor; destan ve türkülerin görünmez bir kahramanı olarak dilden dile dolaşıyor. Herkesten çok. R. Xendamian mesleğinin gereği olarak bunun eksikliğini duyuyor. Arada bir bu duygusunu Bedirhan'ın çocuklarıyla paylaşıyor, hayıflanıyor. Bedirhan'ın çocukları da, bu eksiklikten olsa gerek, sürekli R. Xendamian'ın atölyesine uğrayıp, babalarının ardından kalan eksikliği kendi

fotoğraflarıyla dolduruyorlar. Babalarından geriye hiçbir fotoğraf kalmadı, hiç olmazsa, onlardan geriye bir şeyler kalsın diye düşünüyorlar.

Kader Kuyusu romanının ikinci fotoğrafı R. Xendamian'ın atölyesinde bu duygu ve kaygılarla çekilen böylesi bir fotoğraf. Fotoğrafta, biri kadın, biri erkek; iki kişi var, Emin Ali Bedirhan ile karısı Semiha Hanım. Celadet'in annesi ile babası yani. Acaba, fotoğrafın çekildiği o anda Emin Ali ile Semiha Hanım, ne düşünüyor, ne hissediyor, ne söylüyorlar? Bu fotoğrafta dikkat çeken ilk şey, ikisinin gözleri. İki çift kocaman, kara, sıcak ve gülen göz... Olabildiğince ciddi olan yüzlerde gülüşün izleri yok. Fakat sıcak gözler gülümsüyor. İnce, kibar, ölçülü bir gülümseme. Bu yumuşak gülümsemeden, Emin Bey'le eşinin duygusal insanlar olduklarını çıkarmak mümkün mü? Kendilerinden emin, rahat olduklarını çıkarmak olası mı? Yaşamayı sevdikleri, tüm zorluklarına karşın hayatın yaşanılası bir şey olduğunu bildikleri kesin.

Fotoğrafta dikkat çeken ikinci şey de, eller. İkisi de ellerini, rahatça dizlerinin üstüne koymuş. İki sandalyeye oturmuşlar. Dik, göğüsler önde. Emin Bey, kafasını biraz daha kaldırmış. Emin Bey'in sağ elinde, bir tomar kâğıt var. İki elini de yumruk yapıp dizlerine koymuş. Ellerinde siyah eldiven olan Semiha Hanım, sol elinde beyaz bir mendil tutuyor. Fotoğraftaki tek beyaz şey bu mendil. Oturuşlarından ve fotoğraftaki tedirgin hallerinden fotoğraf çektirmede acemi oldukları belli oluyor. R. Xendamian'ın deyimiyle, fotojenik değiller. Ancak oturuşlarında bir de asalet var, usul erkan var. Osmanlı'da âdettendir, oturuşunda asalet göstermek istiyorsan, elerini usulca dizlerinin üstüne koyarsın. Fotoğraftan, Emin Bey'in usul ve erkan bildiği, kadirle büyüdüğü ve hürmeti hiç esirgemediği anlaşılıyor.

İkisi de siyah elbiseler içinde. Emin Bey'in üzerinde siyah bir takım elbise var. Ceketin bütün düğmeleri kapalı. Boynunda bir kravat. Takım elbisesi, sıradan bir elbise değil. Pahalı elbiseler,

hali vakti yerinde olanların ve sarayla ilişkileri olanların giyebileceği türden. R. Xendamian, "Fotoğrafını çektiğim insanın giydiği elbise, o insanın çok geniş, çok renkli Osmanlı mülkünün hangi yöresinden geldiğini görmem için yeterlidir," derken haksız değil. Elbise, Osmanlı'da çok şeyin göstergesi. Emin Bey'in kafasında Osmanlı'nın deyimiyle bir fes var. Fesi elbisesine yakışmış ve Emin Bey'in kimliğini daha belirgin bir hale getirmiş.

Semiha Hanım'ın kıyafeti de, baştan ayağa siyah. Topuklarına kadar uzanan siyah bir fistan, omuzlarında siyah bir şal ve saçlarını örten bir türban. Siyah eldivenler, fotoğraftaki koyuluğu tamamlıyor. Kıyafetinden Semiha Hanım'ın sade, evine bağlı, saf ve dindar bir kadın olduğu belli. Türbanın arasından saçının tek bir teli bile görülmüyor. Sadece güzel, alımlı beyaz yüzü parlıyor. Kara gözleri, gür kirpiklerinin altında tatlı bir sıcaklık yayıyor. Yanakları dolgun, burnu Bedirhanilerin burnuna oranla biraz daha basık. Ağzı geniş, ancak dudakları kapalı. Dudakları çok konuşkan bir insan izlenimini vermiyor. Semiha Hanım, kocasının yanında, güleryüzlü, saçı başı örtülü, sessizce oturuyor. Semiha Hanım, Emin Bey'in en büyük destekçisi, sakin ve güvenli, öyle objektife bakıyor.

Emin Bey de gözleri açık ve güvenle bakıyor. Ancak onun bakışında fazladan bir şey var: Mağrur ve asil... Kafasını yukarı kaldırmış, sanki yukarıdan bakıyor. Fotoğrafın çekildiği o kısacık anda bile, Mir Bedirhan'ın oğlu olduğunu unutmuyor, Cizîra Botan mirlerinin soyundan geldiğini göstermek istiyor. Bakışında görev ve sorumlulukları büyük ve zor birinin ifadesi var. Yol gösterici, bir önder bakışı. Elindeki kâğıtlar da, öngörülü bir insan olduğunun göstergesi. Dünyadaki gelişmelere açık, son teknik gelişmelere ilgi duyan... Osmanlı mülkünde, elinde kâğıtlarla gezen insanlara kolay kolay rastlanmaz. Bir tek küçük bir grup kâğıt, kalem, kitap ve yazma ile haşır neşir. Aydın olmak, kültür ve edebiyatla uğraşmak, felsefeye ilgi duymak bir tek küçük bir grubun uğraşı. Avrupa'daki yeni gelişmelerden

çokça etkilenmiş, Avrupa ile iyi ilişkiler içinde olan küçük bir grup... Elindeki kâğıtlar, Emin Bey'in de bu seçkin gruba dahil olduğunu gösteriyor.

Emin Bey'in çehresi, Semiha Hanım'ınkinden daha uzun. Burun, Mir Bedirhan'ın burnu gibi, koç burnu. Artık kırlaşmış sakalları, yüzüne bir hoşluk katıyor. Sakal, hem duruşundaki asaleti, hem de gözlerdeki sıcaklığı pekiştiriyor. Fotoğrafta her şeye rağmen, en dikkat çekici şey gözler. İnsan ister istemez önce gözlere bakıyor, sonra duruşlarına, giyim kuşamlarına, boylarına boslarına ve sonra bakışlar yeniden gözlere kayıyor. Gözler fotoğrafın nirengi noktası, ta kendisi. Kocaman, açık gözler... İki kara üzüm tanesi gibi şavkıyor. Gözlerde insanca bir sıcaklık ve tebessüm, bir de derinden bir acı ile yumuşaklık hissediliyor. Gözler konuşuyor ve yaşamına tanıklık ediyor.

Gözlerde okunan acı ve yumuşaklık, Emin Bey'in hayatının neredeyse iki ana özelliği. Onlarla gözlerini açmış, onlarla yaşıyor. Acı ve yumuşaklığın en kısa özeti şu, Emin Bey gözlerini dünyaya sürgünde, gurbet ellerde açtı. 1851'de. Zor, acı dolu bir yılda. Babası Bedirhan Bey'in başkaldırısı ve yenilgisinin üzerinden sadece beş yıl geçtiğinde. Evet, yenilgiden sonra, babası, annesi, üvey anneleri, amcaları, halaları, tüm sülalesi, Bedirhan ailesinden herkes, çoluk çocuk, genç yaşlı, yaşadıkları topraklardan, Cizîra Botan'dan söküldükten, yüzleri tanımadıkları diyarlara çevrildikten sonra. Evet, şu oldu; toprakları için başkaldıran Bedirhan, topraklarından, vatanından oldu. Geniş ailesiyle birlikte önce İstanbul'a yerleştirildi. Sonra daha uzaklara, dünyayla bütün ilişkisinin kesileceği Girit adasına götürüldü. Bir daha ülkesine dönüşü yasaklandı. Onun için geriye dönüş artık bir düş haline geldi, acılarla dolu hüzünlü bir düş.

İşte Emin Bey, Kürt Miri'nin oğlu, gözlerini, Akdeniz'in kışına, yağmurlu bir günde, atalarının yurdundan çok uzakta, kimsesiz bir adada dünyaya açtı. Gurbet ellerinin acısı ve yurduna duyduğu özlem, ta o gün gelip yüreğine çöreklendi. Hayatı gurbet ve özlemle örüldü.

Bu fotoğrafta Emin Bey'in gözlerinde görülen o yumuşaklık ve acı, denebilir ki bir sürgün ve özlem acısı.

II.

– Cecom, güzel oğlum, babanın gözlerinde okunan o acı, denebilir ki bir sürgün ve özlem acısı. Büyüdüğünde sen de anlayacaksın, özlemin acısı bir kordur, insanın yüreğini hep dağlar.

Semiha Hanım, çocukları Celadet ile Kamuran'ı yanına oturtmuş, Marmara'nın dalgalarına bakarak, onlara atalarından söz ediyor. Yıl 1898. Celadet beş yaşına giriyor, ondan iki yıl sonra dünyaya gelen kardeşi Kamuran üç yaşında. Bir kardeşleri de bu yıl dünyaya gelmiş; Hikmet...

Mevsim yaz, gökyüzü berrak. Çevrelerindeki her şey, güzel bir yeşillik içinde. Deniz usulca çalkalanıyor, dalgaları güçlükle kıyıya ulaşıyor. Denizin üstünde gemi, vapur ve kayıklar, nazlı nazlı salınıyor. Uzaklardan büyük bir gemi, bacasından dumanlar savurarak, denizi yara yara ilerliyor. Semiha Hanım, iki cariye ve çocuklarıyla, Büyükada'da Bedirhanpaşazadelerin yazlığında.

Büyükada'nın güney tarafında, İsa Tepesi'nde Bedirhan ailesinin iki yazlık evi var. Birbirinin tıpkısı iki evin arasında biraz mesafe var. Tüş evlerin dış yüzeyleri beyaz badanalı. Geniş evler, büyük aileye dar geliyor. Ara ara grup halinde geliyorlar. Büyükada, Bedirhanilerin ikinci mekânı. Buraya gelmekte zorlanmıyorlar. Vapur veya tekneyle Kadıköy'den gelmek çok kolay.

Büyükada ve öteki adalar, Marmara'ya başka bir güzellik katıyor. Kınalı, Burgaz, Kaşık, Heybeli ve Büyükada; Pide, Tavşan ve Sedef Adası İstanbulluların kaçış yeri, dinlenme yeri haline gelmiş. Eski İstanbul, dünya Hıristiyanlarının Konstantinopolis'i, Osmanlı'nın kültür merkezi artık günden güne insana dar geliyor. Uçsuz bucaksız Osmanlı mülkünün her yerinden, her milletten insanlar, her gün, her saat, kafileler halinde buraya akın

ediyor. Osmanlı'nın payitahtı İstanbul artık kabına sığmıyor, devlet-i aliye dar geliyor. İstanbullular artık yazlıklara kaçıyor. Adaları, sulak yerleri, plajları, çayları, gölleri, yeşil alanları, ormanları, bağları, bahçeleri, dere ve tepeleriyle, birer cennet köşesi... Ziyadesiyle Büyükada... Büyükada bir çiçek adası. Yılın on iki ayı ada, gül, menekşe, nilüfer, yaban gülü, çiğdem, nergis, papatya, karanfil ve lalelerle süsleniyor. Bir renk kayboluyor, bambaşkası onun yerini alıyor. Bir renk denizinde yüzen ada, denize bile adeta kendi renklerini veriyor. Ada sakinlerinin neredeyse tümü balıkçılıkla geçiniyor. Bizans'tan kalma bin yıllık bir geleneği sürdürüyor. Denizden alıyor, denize veriyorlar. Tarihi ada Büyükada, hem yazlık bir ada, hem de bir sığınak, bir koruyucu, denizin içinde, eski gelenekleri zamana karşı koruyor.

Semiha Hanım ve çocuklarının oturdukları ev, sahilde bir yamaca yaslanmış, sırtını İsa Tepesi'ne vermiş. Evin etrafında kavak ve söğüt ağaçları var. Evin, etrafı tahta çitlerle çevrili geniş terasından bütün Marmara denizi görülüyor. Terasın iki köşesinden çıkan iki asma, üstten uzayarak tüm terası dolaşmış, geniş yaprakları kameriyenin üstünü örtüyor. Sıcak günlerde ev ahalisi, terasta kameriyenin altında oturuyor. Semiha Hanım ve çocukları şimdi, kameriyenin altına serilmiş minderlere kurulmuşlar. Gün yavaş yavaş devriliyor. Hızla boy atan Celadet, artık soru soracak yaşta, her şeyi merak ediyor, bilmediği her şeyi öğrenmek istiyor.

– Anne, kardeşim Süreya nerede? Anne, Cizîra Botan'a neden gitmiyoruz? Anne, evde niçin Türkçe konuşmuyoruz? Anne, niçin babamın gözleri arada bir doluyor? Anne, bu ağaca tırmanıp, aşağı atlayabilir miyim? Anne, bebiş Hikmet'i getiren leylek nereye gitti? Anne, niçin benim bu kadar amcam ve halam var?

Semiha Hanım, büyük bir sabırla bütün sorularına cevap bulmaya çalışıyor. Sadece Semiha Hanım değil, evde olduğu zaman, bazen Emin Bey, evdeki cariyeler, amca ve halaları da Celadet'in ahiret sorularına mantıklı cevaplar bulmaya çalışıyorlar. Soru çok, herkese yetecek kadar soru var Celadet'te...

Sorularım aklıma gelmiyor kuşkusuz. Uzun bir süre sonra Alman filozoflarının yardımıyla öğrendim ki sorular, suyu berrak bir sele benziyor. Sel sınır tanımaz, hep akar. Berrak su hep parlar. Ancak akan sel işe yaradığı zaman, o berraklık, o parlaklık önem kazanır. Gücünden, berraklığından, yararlanıldığı zaman o sel değerli olur. Sorular da, cevapları olduğunda bir işe yarar. Cevapları olduğunda sorular, suyu berrak bir sele dönüşür. Sanırım annem bunları biliyordu. Bütün sorularımıza inanılmaz bir sükûnetle, büyük bir sabırla cevap yetiştiriyordu. Anlaşılan sorularımızı, suyu berrak, değerli bir sele dönüştürmek istiyordu.

Sözünü ettiğin o yaz mevsimini, şimdi bir rüya gibi anımsıyorum. O günler, uzun ve yorgun bir ömrün sisleri ardında şimdi. Ancak sonra annem de tüm ayrıntılarıyla teker teker anlattı; ben sözünü ettiğim kameriyeye tırmanmışım. Dediğimi yapmış, oradan Marmara'yı seyretmişim. Orada ne kadar kalmışım, ne yapmışım. Bu konuda kimse bir şey bilmiyor. Aşağı inerken, sonradan tüm ailenin hep sözünü ettiği o olay olmuş, korkulan olmuş, karnım baştan aşağı yarılmış. Evet yanlış duymadın karnım yarılmış. Asmanın tırmandığı direğe tutunarak aşağı inerken, karnıma keskin bir kırık dal saplanmış. Ömür boyu bedenimde taşıdığım o yara izinin hikâyesi uzun. Başını ağrıtmak istemiyorum. Annemin söylediğine göre, ölümden dönmüşüm. Ölümden çark etmem, herkesi sevince boğmuş. Ancak, bedenimdeki yara izlerine bir yenisi daha eklenmiş.

Doğum günümün bir yadigârı olarak bende kalan başımdaki yaralara, o gün bir de karnımdan aldığım yara izi eklendi. O yaz, Büyükada'daki o günlerde, uzun süre yatağa çakılı kaldım. Sorulacak sorularım da doğal olarak arttı. Sorular sorular... Zavallı annem... Kimbilir o abuk sabuk sorularıma mantıklı cevaplar bulmak için ne kadar didinmiştir. Onları suyu berrak bir sele dönüştürmek için ne çok uğraştırmışımdır.

Celadet ile Kamuran, Semiha'nın yamacında oturuyorlar. Kamuran dizinin dibinde. Geniş bir tepsiye doğranmış kan kırmızısı bir karpuz önlerinde duruyor. Semiha Hanım, bir parça

karpuzu Kamuran'a veriyor, ellerini saçlarının arasında gezdirerek konuşmaya, Celadet'e cevap yetiştirmeye devam ediyor.

– Cecom, kara gözlüm, ben büyükannenin ellerinde, Bedirhanpaşazadelerin evinde büyüdüm. İyi tanırım onları. Vatan özlemi, bir köz olup yapışmış yüreklerine. Özellikle babanızın özlemi ve sevdası... Bedirhan Bey'in en büyük oğullarından. Ondan çok şey isteniyor.

Celadet bir yandan annesinin anlattıklarını dinliyor, bir yandan da karpuz yiyor. Bir parçayı ağzına götürüyor, öbür parçanın da çekirdeklerini çıkararak kardeşi Kamuran'a uzatıyor. Kamuran aldığı karpuzu annesine veriyor. Semiha Hanım ve Celadet gülüyorlar. Semiha Kamuran'ın başından öpüyor.

– Aferin oğlum. Mir Bedirhan'ın torunu olduğun şimdiden belli oluyor. Cömertliği ondan almışsın. Aferin, benim Kamo'ma.

Celadet biraz daha annesine yaklaşıyor ve bir soru daha soruyor.

– Anne gözlerim de babamınki gibi siyah mı? Niçin onun sakalları var, benim yok? Anne, bana da babamın elbiselerinden diktirecek misin? Babamın elbiseleri çok güzel.

III.

– Baba, elbisen çok güzel. Büyüyünce ben de onlardan giyeceğim.

Emin Bey oğlu Celadet'in bu sözlerine gülüyor. Dört oğlu, Süreya, Celadet, Kamuran ile Hikmet'i almış, Moda'daki çay bahçesinde oturuyor. Emin Bey, Süreya ve Celadet çay, Kamuran'la Hikmet limonata içiyorlar. Çocukların bakıcısı Madam Stella da yanlarında. Yıl, 1900'lere gidiyor, sekiz ay sonra 1900 olacak. Zaman hızla akıyor. Celadet biraz daha büyümüş. Kamuran büyükleri bile şaşırtacak derecede çok güzel Türkçe konuşuyor. Hikmet yerinde duramıyor. Süreya'nın ise artık bıyıkları terlemiş.

Moda Çayırı, İstanbul'un en güzel köşelerinden biri. Bedri Paşa'nın köşkünden biraz uzakta, tepenin üzerindeki çayır,

ağaçların arasından Marmara'ya bakıyor. Bahar ve yaz aylarında yemyeşil, serin bir piknik yeri burası. Ormanın içi, çiçeklerle dolu. Ağaçlarında bülbül ötüşleri hiç eksilmiyor. Yanda akan çayın sesi, kuşların sesine karışıyor. Çayırda, her daim dolu birkaç çay bahçesi var. Bu çay bahçelerinden görülen Marmara'nın güzelliklerine doyum olmuyor. Özellikle tatil günü olan cuma günleri halk, akın akın buralara geliyor. Bu nedenle cuma günleri buralara gelmek akıl kârı değil. Ancak bugün günlerden salı ve çay bahçesi nispeten biraz daha sakin. Emin Bey kuralları olan bir adam, ilkelerine sıkı sıkıya bağlı. Her gün temiz bir gömlek giymek, her gün küçük bir makasla sakal ve bıyıklarını düzeltmek, sabah kahvaltısında *İcmal-i Ahval* gazetesine mutlaka göz atmak, aklına gelen şeyleri bir deftere not etmek, haftada bir gün İstanbul'daki kız ve erkek kardeşlerini ziyaret etmek, en az haftada bir gün çocuklarını etrafına toplayıp onlarla konuşmak, ders ve öğütler vermek ve onlarla Kürtçe konuşmak zorunda. Evet zorunda, çünkü tüm bunlar onun için birer zorunluluk.

Moda Çayırı'na gelmek de bu zorunluluklardan biri. Her bahar ve yaz aylarında, kardeşi Bedri Paşa'yı ziyarete geldiğinde, mutlaka buraya da uğrar, biraz dinlenir ve iki bardak demli çay içer. Bu kez, çocukları ve dadılarını da alarak, Celadet'in dünyaya geldiği Bedri Paşa'nın evine geldi. Ziyaretinin daha önemli bir nedeni vardı; kardeşleri Mithat, Mısır'da ilk Kürtçe gazete "Kürdistan"ı bugünlerde yayınlamıştı. Gazetenin çıkışını duymuşlar, ancak gazeteyi henüz görmemişlerdi. Bir gün önce, Kahire'den gemi ile gelen bir tanıdıkları, yanında getirdiği iki nüsha gazeteyi Kızıltoprak'a gelerek Emin Bey'e vermişti. Emin Bey gazeteyi gördüğünde gözyaşlarını tutamamıştı. Sanki yeni bir çocuğu dünyaya gelmişti. Misafirini öpmüş, oturtmuş ve hemen gazeteyi açarak okumaya başlamıştı. Hem de her yazıyı iki kez... Artık bir gazeteleri vardı. Hayalleri yavaş yavaş gerçekleşiyordu. Misafirinden kardeşinin halini hatırını sormuş, gazetenin durumuyla ilgili bilgi almıştı. Beraber öğle yemeği yemişler,

sonra bir faytona atlayarak, o heyecanla, çocuklarını da yanlarına alıp kardeşi Bedri Paşa'nın evine gelmişlerdi.

O gece konakta kaldılar; bütün kardeşler, Ali Şamil Paşa, Abdurrahman, Zübeyir, Hüseyin, Mustafa, Kamil, Murat, yeğenleri Necip Paşa'nın oğlu Abdurrezak hep bir araya geldiler. Kardeşleri Mithat'la övündüler. Mithat, babaları Mir Bedirhan'ın izinden yürüyordu. O, Kürtleri bir gazeteye kavuşturmuştu. Birinci sayfada, büyük harflerle adı okunuyordu. Altında Hicri takvimiyle 1315... Bir köşede şu yazı... "Bize yazmak isteyen, Mithat Bedirhan adına Mısır'a yazsın. Her sayıdan iki bin adet, halka dağıtılmak üzere ülkeye bedava göndereceğim. Gazetemiz 15 günde bir yayımlanır." Gazete "Bisimillahirahmanirahim"le başlıyordu. İkinci sayfada da, "Mısır'da, Matbaat-ı El Hilal'de basılmıştır" ibaresi yer alıyordu. O gece sabaha kadar gazeteden, kardeşlerinin başarısından konuştular, onu kutladılar. Ertesi gün öğleden sonra da, Emin Bey, çocukları alıp Moda Çayırı'na geldi.

Emin Bey'in kanatları yok ki uçsun! Şimdi dünyadaki tek bahtiyar insan varsa, o da kendisiymiş gibi sevinçli. Çayına bir şeker atıyor, karıştırıp bir yudum aldıktan sonra çocuklarına bakıyor. Bu içtiği ikinci çay. Madam Stella, Hikmet'e limonata içiriyor. Emin Bey, kardeşinin gönderdiği gazeteyi masaya yaymış bir yandan ona göz atıyor. Güneş batmaya yüz tutuyor. Gökyüzünü yavaş yavaş bir kızıllık kaplıyor. Güneşin iyice zayıflamış ışıkları, Marmara'nın üzerinde oynaşıyor. Yanda akan çayın içinden, şimdi kurbağa vıraklamaları duyuluyor. Neredeyse babası kadar kocaman bir adam haline gelmiş olan Süreya kafasını kaldırmış, altında oturdukları görkemli çınara bakıyor. Kuşlara yuva olan koca çınardan gelen cıvıltılar sarhoş ediyor insanı. Celadet, hayranlıkla babasının gözlerine bakıyor. Kısa pantolonlu Kamuran, sandalyede sarkan ayaklarını havada oynatarak, bir yandan limonatasını yudumluyor. Emin Bey, çayından birkaç yudum daha alarak tekrar masanın üzerindeki gazeteye dönüyor. Bir gazeteye, bir Celadet ile Süreya'ya bakıp gülerek konuşuyor:

– Dinleyin bakalım, amcanız neler yazmış.

Gazetenin ikinci sayfasını açıyor ve yüksek sesle okumaya başlıyor. "Ey ağalar, beyler! Çocuklarınızın günahı boynunuzda olacak. Okula gönderin, okutun onları. Zenginleriniz köylerinizde okullar açsın, Allah için sevap işleyin. Ey ağalar beyler, ey Kurmançlar! Kürtler saygıda kusur etmeyen bir halktır; bunu dünya biliyor. Ancak savaş artık sadece saygı ve iyilikle yürütülmüyor. Söylediklerime kulak asmayıp çobanlık ve rençberlik yapmaya devam ederseniz, kısa bir süre sonra ülkeniz tamamıyla harap olacak."

Okudukları bu minvalde uzayıp gidiyor. Okuduklarından memnun olduğu sesine verdiği tınıdan belli oluyor. Süreya, hâlâ yukarıya, çınara bakıyor. Celadet, dikkatle babasını dinliyor. Okuduğu makaleyi bitiren Emin Bey, teker teker çocuklarına bakıyor. Varlığı, geleceği olan çocuklarına. Onlar da atalarının izinde yürüyecek, ataların gerçekleşmeyen özlemlerini yerine getirecek. Ancak okumaları lazım, öngörülü, sorgulayan, bilen, gören, yetenekli, vatansever çocuklar olarak yetişmeleri lazım. Çayından kalan son yudumu da içiyor ve Celadet'e dönüyor.

– Ceco oğlum, beni iyi dinle, sana söz veriyorum. Eğer günün birinde, amcanın gazetesine benzer bir gazete yayımlayıp babanın yüzünü güldürürsen, sana söz, benimkinin aynısı, değil bir takım, birkaç takım elbise diktireceğim sana.

– Baba, yapacağım bunu, söz veriyorum sana, istediğin gibi bir gazete çıkaracağım.

Evet doğru, o gün babama söz verdim. Söz ve kavil, tohuma benzer. Onu zamanın bağrına, gelecekte, günün birinde filiz versin diye ekersin. Ancak tohum için, toprak, su, güneş, ısı ve hava ne ise, söz ve kavil için de, çaba, sebat, arayış, gayret ve aşk odur. Her şeyden önce de aşk... Damardır aşk, aşk ruhtur. Tohum damardan beslenir. Tohum toprağın derinliklerine kök salmayıncaya kadar, filiz verip yeryüzüne çıkabilir mi? Ben de annemden, babamdan, ailemden öğrendiğim aşkla, o gün

babama söz verdim, günün birinde amcamınkine benzer bir gazete çıkaracaktım. Sözümü tuttum. Gazeteci oldum. Gazete çıkardım. Bir değil, iki gazete çıkardım. Amcamınkine ne kadar benzediler bilmiyorum, ancak aşkla, sevdayla yaptım o işi.

Biraz büyüyünce, artık dünyayı anlayacak, olup biteni fark edecek yaşa geldiğimde babam da sözünü tuttu, bana birkaç takım elbise diktirdi. Ancak gazetelerimi göremedi, evet ne yazık ki gazetelerimi göremedi o. Gazetelerimin her yeni sayısı çıktığında, tıpkı babam gibi ben de elime gazeteyi alır, onu evirir çevirir, ah ederdim. Keşke babam bunları görseydi. Yazık, onları hiç görmedi.

IV.

– Yazık, onları hiç görmedi. Cennetmekân Mir Bedirhan'ın çocukları, şimdi paşa, vezir, rehber, zabit, mutasarrıf oldular, devlet işlerinde çalışıyorlar. Herkes ağızlarının içine bakıyor, yüzlerce, binlerce kişi adlarının üzerine yemin ediyor. Ancak ne yazık ki, Mir Bedirhan bugünleri göremedi... Ne diyeyim, keşke siz dedenizi görseydiniz!

Amojna Sitî, derin derin iç çekip bunları söylüyor, Amojna Sitî ile *Kader Kuyusu* romanının ilişkisi romanın dili ile ilgili. Celadet Bey, romanını Kürtçe yazmak istiyordu. Şimdi *Kader Kuyusu* Kürtçe yazılıyor. Bunun nedenlerinden biri de Amojna Sitî. Amojna Sitî, Bedirhani ailesinin vazgeçilmez bir üyesi, çocuklarının dil hocası, meclislerin değişmez hikâye anlatıcısı. Mir Bedirhan'ın döneminden kalma. Anne ve babası Mir'in kasrında onun seyisleri ve hizmetkârları olarak ömürlerini geçiriyorlar. Boti bir Yezidi sülaleden gelen Amojna Sitî'nin anne ve babası, Mir başkaldırdığında, hiç yanından ayrılmıyorlar. Mir, Osmanlı'ya yenilip Eruh kalesinde çekildiğinde, Amojna Sitî'nin anne ve babasını da yanına alıyor. O zamanlar Amojna Sitî, yedi sekiz yaşlarında küçük bir kız. Başkaldırıdan sonra göç ve sürgün yılları başlıyor. Başkaldırıya bir şekilde ucundan bile katılan bütün aileler, Cizre'den uzaklaştırılıyor. Babası Halef, annesi

Gülizar ve Amojna Sitî'ye de böylece yol görünüyor. 1846'da, kâh at sırtında, kâh yürüyerek, Osmanlı ordusunun gözetiminde, aylarca yol katederek Samsun'a ulaşıyorlar. Oradan da bir vapurla İstanbul'a, Osmanlı ülkesinin payitahtına götürülüyorlar. İstanbul'da Mir Bedirhan, dört karısı ve üç çocuğunu kafileden ayırarak küçük bir köşke yerleştiriyorlar. Geri kalanlar ise topluca zaptiye nezarethanesine atılıyorlar. Gün ışığından mahrum, susuz ekmeksiz aylarca hapis kalıyorlar. Zindan günlerinden sonra, bir vapurla topluca Girit'e götürülüyorlar. Mir Bedirhan, dört karısı, üç çocuğu, Halef Amca ve ailesi Girit'te Kandiye kentine yerleştiriliyorlar. Osmanlı yapacağını yapıyor, Bedirhan'ın ailesini parçalıyor; ailenin önemli bir bölümü İstanbul'da alıkonuyor, Kadıköy'e yerleştiriliyor.

Amojna Sitî, 1862 yılına kadar Girit'te yaşıyor. Babası ölüp, annesi Bedirhan Bey'le Şam'a gitmeyi tercih edince, ailenin birkaç efradıyla İstanbul'a gelip Bedirhanilerin yanına yerleşiyor. Bir gün bu evde, öbür gün öteki evde dolaşarak, saçlarını burada ağartıyor. Bedirhanilerden İstanbul'da dünyaya gelen bütün çocuklar onun elinde büyüyor. Amojna Sitî, bir masal küpü, geniş bir türkü dağarcığı var, çok fazla Kürtçe destan, anlatı, öykü ve fıkra biliyor. O, Bedirhan başkaldırısının şahidi, tarihin yaşayan bir tanığı, gelenek ve törelerin dili. Bir anlatıcı, bir dengbêj. Bedirhan'ın macerası, sürgünleri, Kandiye'deki günler, memleketlerin sarı ovaları, yemyeşil yaylaları, Dicle ve Fırat nehirleri, Cudi ve Herekol dağları, sığınak yeri mağaralar, aşiret hayatı, göçerlik, hepsi, her şey Amojna Sitî'nin dilinde coşkun bir sele dönüşüyor. Yabancı diyarlarda, İstanbul'da, Amojna Sitî'den daha iyi bir öğretmen bulunabilir mi? Kim ondan daha iyi çocuklara atalarının konuştuğu dili öğretebilir?

Amojna Sitî, yaklaşık kırk yıldır İstanbul'da Osmanlı ile haşır neşir yaşadığı halde, hâlâ tek kelime Türkçe bilmiyor. Sanki bugünkü dünyaya ait değil, düne ait bir dünyada yaşıyor. Bedeni

burada, belleği, ruhu çocukluğunun geçtiği yerlerde... O, çocukluğunun geçtiği yerlerle, Bedirhan sülalesinin çocukları arasında bir köprü. Bedirhanilerin çocukları, hangi anne ve babadan olursa olsun, hepsi onun torunları sayılıyor. Şimdi de o, 1902 yılının bu güzel sonbahar gününde, Kızıltoprak'ta, Emin Bey'in evinde, torunları Celadet, Kamuran, Hikmet, Tevfik ve Safter'i etrafına toplamış, onları seviyor. Evet artık Tevfik ve Safter de var. Emin Bey'in oğullarının sayısı altıya çıkmış. En küçük kardeş Safter, Amojna Sitî'nin deyimiyle, bir damla som altın, bir içim su, kanatsız bir melek, Emin Bey'in evini aydınlatan yeni bir meşale...

Bilirsin, her insan kendine özgü bir cihandır. Her insan, hayatı, yaşadıkları, deneyimleri, duygu ve düşünceleriyle yeni bir dünyadır. Yeni bir insanı tanımak, yeni bir dünyayı keşfetmeye benzer. Amojna Sitî'yi tanımak ise, yüz dünyayı keşfetmekti. Acılarla dolu hayatında yüz dünya iç içe geçmişti. Kürtçenin dünyası, Mir Bedirhan'ın dünyası ve kahrolası sürgün dünyası... Ayrı ayrı dünyalar, böyle uzayıp gidiyordu. Kürt dilinin tadına, onun ağzından dökülen kelimelerle vardım. Türkülerden, destanlardan aldığım heyecanı, Cizîra Botan'a olan özlemimi, uzun kış gecelerinde sabahlara kadar anlattığı hikâyelerden aldım. Amojna Sitî, evlerimizi aydınlatan bir meşaleydi. Senin sözünü ettiğin o günlerde, kardeşim Kamuran'la, evimizden biraz uzakta olan Fenerbahçe'deki Halile-i Mahmudiye mektebinde okuyorduk. Kadıköy'ün en iyi mektebiydi. Üç katlı, biraz harap, ahşap bir binaydı mektep. Ancak çok iyi hocalarımız vardı. Ağırlıklı olarak Fransızca, dil, tarih, yurttaşlık bilgisi –ki bu derse "Malumat-i Vataniye" adı verilirdi– dersleri çok iyiydi. Babam, bizi okutmak için, okula yüklüce bir para ödüyordu. Haftada iki gün de Beyoğlu'na, Cadde-i Kebir yakınlarındaki Signori Giovanni Parovel'ın evine gidiyor, müzik dersleri alıyorduk. Signori, İtalyan mektebi Giuseppe Garibaldi'de öğretmendi. Ancak evinde özel müzik dersleri de veriyordu.

Sürekli okuyorduk. Ancak Amojna Sitî evimize geldiğinde okumayı bir tarafa bırakıyor, hastalık numarasına yatıyor, ne yapıp edip evde

kalıyordum. Amojna Sitî'nin türkü, hikâye, masal ve söylenceleri, beni alıp Cizre'ye, dedemin kasrı Bırca Belek'e götürüyordu.

– Ne diyeyim ben, Amojna Sitî gözlerini çocuklarda gezdiriyor, keşke dedenizi görseydiniz çocuklar, diyor. Kelimeler onu anlatmaya yetmiyor. Ben zavallı ihtiyar bir kadın, onu size nasıl anlatayım ki... Boyu uzun, iriyarı bir adamdı. Sesi gür, kelamı güzeldi. Sanki Şengal dağında yaşayan bir kaplandı gözleri, Süphan dağının doruklarında gezinen bir kartalın gözleriydi. Adımlarını bastığı yerde, yer sarsılırdı. Kafasını yukarı kaldırıp saçlarını taradığında, boynu Memê Alan'ın atı Boze Rewan'ın boynuna dönüşürdü. Her zaman ibrişimden, üzeri nakışlı, beyaz bir şal û şepik giyerdi. Fakirlerin dostu, düşmanın düşmanıydı. Sözünün eriydi. Nikahlı dört karısı, on altı da cariyesi vardı. Bu sayısız amca ve halalarınız, hepsi onun çocuklarıdır. Kahvaltıyı şahin sütüyle yapar, akşam yemeğinde kaplan sütü içerdi. Dün gibi hatırlıyorum, bizi ülkemizden çıkardıklarında, yaklaşık bir yıl yollarda kaldık. Yolda, Mirimizin üç çocuğu daha dünyaya geldi. Kılıcı da bileği gibi sağlam, beli gibi güçlüydü. Ancak vicdan sahibi ve kavline sadıktı. Çocuklar, ah çocuklar... nasıl anlatayım ki onu...

O zamana kadar pürdikkat Amojna Sitî'yi dinleyen Kamuran, sözünü keserek konuşuyor:

– Dedemden söz ederken, "aslan, kaplan, kartal" diyorsun. İnsan hayvan olur mu?

Amojna Sitî ile Celadet, Kamuran'ın söylediklerine gülüyorlar. Herkes yere serili halının üstünde oturuyor. Safter, Amojna Sitî'nin sol dizinde, Tevfik, sağ yanında oturuyor. Celadet, Kamuran ile Hikmet önünde. Amojna Sitî, Kamuran'a sesleniyor. Kamuran emekleyerek yanına geliyor. Sağ eliyle Kamuran'ın saçlarını okşuyor, yanaklarından öpüyor, sonra konuşuyor.

– Akıllı oğlum benim, Kamo'm... Haklısın, ama dedeni tanısaydın eğer, o zaman aslanları da tanırdın. O hepimizin rehberi, dağlarımızın aslanıydı.

V.

Ertuşili Tayyar Bey, masada oturan Emin Bey, kardeşi Ali Şamil Paşa, kardeşinin oğlu Abdülrezzak Bey, Hevirki aşireti reisi Samed Ağa ve Emin Bey'in çocukları Süreya ile Celadet'e bakarak konuşuyor:

– Mir Bedirhan hepimizin rehberi, dağlarımızın aslanıydı. Siz çocukları da, bu nedenle rehberlerimiz sayılırsınız. Yüz binlerce kişi, Mir Bedirhan'ın tek kelamıyla, gözünü kırpmadan ölüme giderdi. Yukarıdaki söz Allah'ın, yerdeki Bedirhan'ındı.

– Emin Bey'in evinde yine şenlik var. Kürt ağa, bey, şeyh ve önderleri, kafileler halinde İstanbul'a gelip, Bedirhanileri ziyaret ediyorlar. Çoğunlukla misafirler, konakları geniş olan Bedri Paşa, Ali Şamil Paşa, Osman ile Hüseyin Paşa'nın evlerinde misafir ediliyorlar. Bazen de, bu akşam olduğu gibi, Emin Bey'in evine geliyorlar. Bedirhan'ın çocuklarına, kendi toprakları yasak. Bu nedenle, oralardakiler buraya onları görmeye geliyor. Elli iki yıl önceki tarihi olaylar, ilişkiler, onları birbirine bağlıyor. Tarihleri, onlarla akrabaları, yakınları arasında bir köprü görevi görüyor. Mir Bedirhan da, Şam'daki mezarında, hâlâ onlara rehberlik ediyor.

Emin Bey'in evi, kardeşlerininkine oranla küçük olduğu için, misafirler pek onun evinde kalmıyorlar. Ev, Kızıltoprak'ta bahçe içinde iki katlı bir ev. Her katta dört oda var. Üst kattaki yatak odalarının birinde, Emin Bey ve eşi, birinde Süreya, birinde Celadet, Kamuran ve birinde de Hikmet, Tevfik ve Safter kalıyor. Alt katta da, bir misafir odası, bir de hizmetçilerin kaldığı bir oda var. Geniş çalışma odası bahçeye bakıyor. Pencerenin önünde uzun bir çalışma masası, onun karşısında da küçük bir sandık duruyor. Masanın üzerinde kalemler ve iki mürekkep hokkası, düzenli, yan yana dizilmiş. Yanında, deri kaplama bir kitabın sayfaları açık. Kitap, Mir Bedirhan'ın Cizre'deki kütüphanesinden kalma Ehmedê Xanî'nin ünlü eseri *Mem û Zin*'in elyazması

bir nüshası. Bedirhaniler, onu kutsal kitap gibi koruyorlar. Mir Bedirhan'ın çocukları, ilk Kürtçe derslerini bu kitaptan aldılar. 1860-70 yılları arasında Emin Bey'in ve kardeşlerine hocalık yapan, Ehmedê Xanî uzmanı ve Kürt şairi Heci Qadirê Koyî, kitabın ilk sayfasına elyazısıyla uzun bir şiir yazmış. Şiirinde, eserin ve yazarının önemından söz eden şair şu satırları düşmüş: "Aman, kadrini bil bu kitabın/Dünyada artık bir benzeri yok/ Usta Xanî'nin döneminden kalma." Kitap, kalem ve mürekkep hokkasından başka masanın üzerinde bir şey yok. Masanın üzeri her daim temiz. Odanın iki duvarında, tavana kadar yükselen kitaplıkta, kitap, dergi, gazete ve kâğıtlar... Odanın bir köşesinde de, raflarının önünde, kitaplara ulaşmak için kullanılan bir merdiven var. Pencereden bahçenin arka tarafı görülüyor. Bahçenin görülen tarafı tamamen ağaçlarla kaplı. Ancak ağaçlarının arasında koca bir çınar, bütün ağaçları gölgesinde bırakmış sanki. Çınarın gövdesine, çocuklar, çakılarla birtakım yazılar yazmış. Latin harfleriyle, "Kurdi", Arap harfleriyle "Safter" yazıları göze çarpıyor, ancak isminin sonundaki "r" harfi unutulmuş... Bir çocuk salıncağı da, çınarın dalını biraz eğmiş.

Alt kattaki mutfak oldukça küçük, ancak yemek pişirmeye el veriyor. Onun için yemek masası, salona kurulmuş. 1903 yılının bu kış akşamında, masanın etrafına toplananlar, şimdi akşam yemeği yiyecekler. Semiha Hanın, Amojna Sitî, Madam Stella ile ev işlerinde Semiha Hanım'a yardım eden Şehriban, mutfakta yemek pişiriyorlar. Cizîra Botan'dan gelen konuklara, yöresel yemekler hazırlanıyor. Ayranla pişirilen köfte, kabakla yapılan başka bir çeşit köfte ile kuzu sarması, sebzeli pilav ve sütlaçtan oluşan yemeklerin tümünü, sabahtan beri mutfaktan çıkmayan Amojna Sitî yapmış.

Nakışlı bir örtü ile örtülü yemek masası oldukça uzun. Tayyar Bey'in yanına Ali Şamil Paşa, onun yanına da Süreya oturmuş. Celadet kardeşinin karşısında. Amojna Sitî, Madam Stella,

Şehriban, yemekleri masaya taşıyorlar. Masada hiçbir şey eksik değil. Bu evde kurallardan kesinlikle ödün verilmiyor.

Evimizin bahçesini anlatırken, bir şey unutmadın mı? Kuyuyu... Çınar ağacından birkaç adım uzaktaki kuyuyu. Kuyunun suyu çekilmişti, kapağı kapalıydı. Kuyu ve çevresi biz çocukların oyun alanıydı. Ayın, güneşin etrafında dönmesi gibi, biz de sürekli kuyunun etrafında dönerdik. Özellikle ben durmadan, kuyunun çevresinde dönerdim...

Kurallar, Fransızların deyimiyle prensipler, tohuma benzer. Bir toprağa ekme zamanı, bir yeşerme zamanı var. Önce ekilir, vakti gelince yeşerir. Bahçemizdeki o çınarı kim ekmişti? Öğrenmek için çok çaba gösterdiğim halde, bunu hiçbir zaman öğrenemedim. Kim ekmişse eksin, o koca çınar, önce küçücük bir tohumdu. Sonra yeşerdi, büyüdü, kocaman oldu. Kurallar, evimizin direğiydi. Annem babam, Amojna Sitî, Madam Stella, Şehriban, bu kuralları yerleştirmek için didiniyorlardı. Biz çocuklar gece gündüz öğreniyor, terbiye görüyorduk. Amojna Sitî, uzun ve ince boyuyla Kürtçenin ta kendisiydi. İstanbullu bir Rum olan Madam Stella, tombul ve kısa boyuyla Rumca, Fransızca ve biraz da İtalyancaydı. Her sabah "kalimera" ve hal hatırımızı sormak için de "tikanis" dediğinde, artık yeni bir eğitim gününün başladığını anlardık. Şehriban, o güzel endamlı Şehriban da ince zevklerin diliydi. Biz, ayrı dilleri, ayrı hayatları, kendi hayatımızı, duygularımızı ve tarihimizin hüzünle akışını öğreniyorduk. Zaman, kuralları ekmenin zamanıydı.

Kırk yıl sonra, kardeşim Kamuran, dergimiz Hawar'*a, "Usul Erkan" adında bir beyit yazdı. Beyit şöyle başlıyordu: "Kürtler edep ve terbiyeyi severler/Usul ve erkan bilirler/Naziktirler/Sözünün eridirler/Dedikodu yapmazlar/Dostunun dostu, düşmanın düşmanıdırlar/Çok konuşmazlar, sözü uzatmazlar/Evet dediklerinde evet, hayır dediklerinde sözlerinden dönmezler..." Beyit böyle uzayıp gidiyordu. Evet beyit, kırk yıl önce ekilen tohumların yeşerip olgunlaşmış haliydi.*

Salona Kürt yemeklerinin kokusu dolmuş. Bir yandan yemekler yeniyor, bir yandan da özlemi çekilen topraklara ilişkin

sohbet koyulaşıyor. Ayranla pişirilen köfteleri çok seven Celadet, bir yandan habire atıştırıyor, bir yandan da konuşulanları dinliyor. Gözucuyla da, yemeği eliyle yiyen Samed Ağa'ya bakıyor. Babası ve amcası konuşmaktan çok, dinliyor ve sorular soruyorlar. Amcasının oğlu ile kardeşi, heyecanla tartışıyorlar. Celadet'ten bir hayli büyük olan amcasının oğlu Abdülrezzak uzunca bir süre, Kürt aşiretlerinin bir araya gelmeleri gerektiğinden söz ediyor. Tayyar Bey, ağzına pilav kaşığını götürdükten sonra Abdülrezzak'ın sözünü kesiyor.

– Mirim doğru söylersin. Ancak bu işler başsız olmaz. Her şey önderle başlar, önderle yürür. Eğer rahmetli Mir Bedirhan, olmasaydı, o büyük birlik hiçbir zaman sağlanamazdı. Şimdi durum çok karışık. Bir yandan Osmanlı'nın zorbalığı, bir yandan Kürt aşiretlerinin kendi aralarındaki ve Ermenilerle olan çatışmaları. Herkes, Mir Bedirhan'ın çocuklarının yolunu gözlüyor. Herkes sizin çalışma ve hizmetlerinizi gözlüyor. Herkes buna muhtaç.

VI.

– Emin Ali Bey, Osmanlı ülkesi ve İslam dininin sadık evladı Bedirhan Bey'in değerli oğlu, Osmanlı vatanı her zaman sizin çalışma ve hizmetlerinize muhtaçtır. Hayırlı uğurlu olsun...

Emin Bey, kendisine bunları söyleyen vezire teşekkür ediyor, yüzünü Sultan Abdülhamit'e çevirip iki kez başıyla selamlıyor, Sultan'a hürmetlerini sunuyor. Yüzü gülen Sultan kafasını hafifçe sallayarak, Emin Bey'in selamını alıyor. Saygı ve selamlardan sonra Emin Bey vezire dönüyor. Vezir, yanında duran yaverden nişanı alıp, Emin Bey'in göğsüne takıyor. Arkasından bir nişan daha. Şimdi, Osmanlı'nın iki liyakat nişanı, siyah redingotun üzerinde, Emin Bey'in göğsünü süslüyor.

Celadet, amcaları ve konukların arasında, gururla uzaktan babasına bakıyor. 1903 yılının aydınlık bir sonbahar gününde babası, Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Salonu'nda düzen-

lenen bir törenle Sultan Abdülhamit'in bahşettiği Osmanlı'nın liyakat nişanlarını alıyor. Babası onu da merasime getirmiş. Celadet kendini bir kuş kadar hafif hissediyor. O şimdi Dolmabahçe'de, koca Muayede Salonu'nda, babasını ve Sultan'ı seyrediyor. Dün gece gözüne bir damla uyku girmedi. Yatağında bir kirpi gibi dört döndü, sabahı büyük bir sabırsızlıkla bekledi. Sabah herkesten önce uyandı, elini yüzünü yıkadı, o gün için diktirilen elbiselerini giydi, babasının hazırlanmasını bekledi. Annesi ve Şehriban da saçlarını taradı, boynuna bir papyon taktı. Babası, saat sekize doğru üzerindeki siyah redingot ve siyah pantolonla merdivenlerde göründü. Merasim için hazırdı. Tören saat ondaydı. Kahvaltıdan sonra Ali Şamil Paşa'nın faytonu kapıya geldi, Celadet, amcaları Ali Şamil Paşa, Murat Bey ile babası faytona bindi, sonra vapurla karşıya geçti, orada da kendilerini bekleyen ve Sultan'ın emrinde çalışan amcası Osman Paşa'nın faytonuna binerek tören yerine doğru yola çıktılar. Dolmabahçe'de, Mehmet Ali Bey, amcasının oğlu onları bekliyorlardı. Dolmabahçe'ye ulaştıklarında Abdülrezzak Bey, sarayın teşrifat işinde çalışıyordu ve Sultan'a oldukça yakındı. Celadet onun giyimine hayrandı. O gün de üzerinde Frenk usulü kıyafeti, başında kırmızı fesi, burma bıyıkları, güleryüzü ve uzun boyuyla her zamanki gibi çok şıktı.

Söylenenlere göre, törenin yapıldığı Muayede Salonu Avrupa'nın en büyük tören salonuydu. Geniş salon, renkli halılarla kaplıydı. Salonun geniş kapılarının yan bölümleri, büyük Osmanlı ülkesinin dört bir yanından getirilen rengârenk kilimlerle süslenmişti. Salonun tavan nakışları göz alıcıydı. Duvar süslerini altın ve gümüş kaplama şamdanlar tamamlıyordu. Geniş pencerelerine gökkuşağının renkleriyle süslenmiş camlar çok yakışmıştı. Salondan misk-ü amber kokuları yükseliyordu. Şimdi Celadet, babası ve amcalarıyla birlikte bu salondaydı.

Bugün Bedirhaniler ve Emin Bey için tarihi bir gündü. İstanbul'da uzun süreden beri, Sultan'ın Bedirhan sülalesini İs-

tanbul'dan da süreceğine dair kara haberler dolaşıyordu. Kara haberi yayanlar, Bedirhaniler, Sultan'a karşı yeni bir başkaldırı hazırlığı içindeler, Kürdistan topraklarını Osmanlı'dan ayırıp ayrı bir devlet kuracaklar diyorlardı. Osmanlı devleti, devletin işlerini, uzun bir süreden beri, başka hiçbir yerde görülmedik bir biçimde yürütüyordu. Devlet işlerini, baskı altında tuttuğu halklardan seçtiği vezir ve paşalara teslim etmişti. Onun için, Sultan'ın en yakınında her zaman Kürt, Arap, Çerkez, Laz, Rum, Bulgar, Arnavut, Boşnak vezir ve paşalar bulunuyor, bu paşa ve vezirler de, her zaman kendi adamlarının çıkarlarını gözeterek iş görüyorlar, diğer paşa ve vezirlerle hep çatışma halinde yaşıyorlardı. Bu ikilikten dolayı her zaman birbirlerini Sultan'a gammazladılar. Şimdi de Sultan Abdülhamit'in çevresinde çokça bulunan bu tipte paşa ve vezirler, Bedirhanilerin günden güne genişleyen etkinliğinden korkarak, sarayla Bedirhanilerin ilişkilerini kesmek istiyorlar. Onun için her gün bir dedikodu yayıyorlar, etrafa yalan haberler salıyorlar. Sultan, bu amaçla kendisine gelen paşaları sadece dinliyor ve sessiz kalmayı tercih ediyor. Ne düşündüğünü kimse bilmiyor. Saraya oldukça yakın olan Celadet'in amcası Osman Paşa'ya göre, Sultan, söylenen hiçbir şeye kulak asmıyor ve bu söylentilere hiç inanmıyor. Yine Osman Paşa'ya göre Sultan Abdulhamit her yerde şunları söylüyor: "Kürtler ve Bedirhanpaşazadeler bizim Müslüman kardeşlerimizdir. Ayrımız gayrımız yoktur..."

Bütün bunlardan dolayı bugün tarihi bir gündü. Bu nişanla bugün Sultan Abdülhamit hem şahsen Emin Bey'e ne kadar değer verdiğini gösteriyor hem Bedirhanilerin gönlünü hoş tutuyor hem de Kürtler ve Bedirhanilerle dost olduğunu herkese gösteriyordu. Aynı zamanda Bedirhanilerin muhtemel bir ayaklanma isteğinin de önüne geçiyordu.

Celadet bu güzel günde, bir etrafına, bir babası ile Sultan'a bakıyor. Sultan, salonun başında, sessizce tahtına oturmuş, tö-

reni izliyor. Som altından tahtı parlıyor. Tahtın kenarlarına işlenen yakut ve inciler, canlı renkleriyle salona ayrı bir ışık saçıyor. Sultan'ın uzun yüzü, sakal ve bıyıkları çok bakımlı. Yüzünde hoş bir gülümseme var. Hiç konuşmuyor, sadece olanları sakince seyrediyor. Celadet'in babasının yanında yaklaşık yirmi kişi daha yan yana dizilmiş, sırayla nişanlarını alıyorlar. Sultan tahtından kalkmıyor, onlarla konuşmuyor, kıpırdamadan, ödül alanları sadece başıyla selamlıyor. Merasimin bütün işlerini vezir ve zabitler görüyor. Bütün vezirler sakallı, zabitler sadece bıyıklı. Bazılarının sakalları kısa, bazılarının uzun. Zabitlerin bıyıkları da burma... Salonda en dikkat çeken şey ise kırmızı fesler. Salon bir fes deryası, fesler kırmızı bir lale bahçesi sanki.

O zaman on yaşındaydım. Çok meraklı bir çocuktum. Durmadan sorular soruyordum. Amcalarıma. Abdülrezzak Bey'e, bu nedir, şu nedir diye. Onlar da sorularıma büyük bir olgunlukla cevap yetiştiriyorlardı. On yaşındaki bir çocuk gözüyle, her şeyi, kocaman yapılan, güzel oda ve salonları, altın ve gümüşleri, tahtı, sultanı, vezir, şapa kılıç, fes, Türkçe konuşmaları, benimle ilişkilerini, babamı, amcalarımı, her şeyi belleğime kaydediyordum. Büyüyüp, hayatın içine atıldığımda hayatın oyun ve tuzaklarını, zorluk ve acılarını çok yakından gördüğümde, zaman zaman geri dönüp, bütün onlar neydi diye sorduğum olmadı değil. Bu soruya bulduğum cevaplar, kuşkusuz o zamanlar bulduğum cevaplardan çok farklı oldu. Çocuk beynimde oluşan bütün o şekiller, tamamen değişip yerini yeni şekillere bıraktı. Öte yandan kimi şekiller hiçbir zaman, tam anlamıyla berraklaşmadı belleğimde... Ancak Osmanlı ile ilişkilerimiz, (sonra Türkiye Cumhuriyeti'yle), Bedirhanilerle Osmanlı devleti ilişkileri her zaman hayatımın merkezi olarak kaldı. Zaman zaman iyi, zaman zaman kötü... Çok zorladım kendimi ama bir türlü hayatımı, belleğimi, duygularımı, çocukluğuma damgasını vuran o ilişkilerden, o görüntülerden kurtaramadım... Berraklaşmayan şekiller, ilişkiler derken şunu anlatmaya çalışıyorum; Türk aşiretleri

binli yılların başında gelip topraklarımıza yerleşmişti. O günden beri Türklerle hep iki komşu gibi yaşadık. Ancak hiçbir zaman eşit olmayan bir komşuluk oldu bu. Onlar her zaman egemen, biz dağınık, ezik, ezilen... Buna rağmen bir arada yaşadık, birbirimize kız alıp verdik. Türkçe anlaştık, eğitim gördük. Ne diyeyim ki... İlişkilerimiz hem iyi hem kötü oldu... Ne diyeyim ki?

3. Fotoğraf

Galata,
kadim köprü
aşk ve ölüm mekânı

I.

Galata Köprüsü... *Kader Kuyusu* romanının imgelerinden biri daha. Nasıl, nereden başlamalı? Romanın üçüncü fotoğrafı, Galata Köprüsü ile ilgili. Fotoğraf, 1900'lerin başında, Celadet'in artık çevresini tanıdığı, bir başına, İstanbul yakasına geçebildiği yaşlarda çekilmiş...

Fotoğrafta, Galata Köprüsü'nden bir görünüş. Köprünün üzerinde, dolanan insanlar hamal, araba, faytonlar, eşekler görülüyor. Fotoğraf, köprünün Galata yakasından çekilmiş; fotoğrafı çekenler de, Galata'da yaşıyor. Fotoğraf, köprünün Galata'da kalan kısmı ile başlıyor, gittikçe incelerek bütün köprüyü içine alıyor. Fonda, cami, minareler, sahildeki konaklar, bazı evlerin damları ile gökyüzünde birkaç kara bulut görülüyor. Hem İstanbul'dan güzel bir manzara, hem de insanlarla dolu Galata Köprüsü'nün fotoğrafı bu. İnsan ve şehir, birey ve toplumun bileşiminden oluşuyor bu fotoğraf. Ön tarafta, beş köprü nöbetçisi ile tahsildarı, bıyıklarına kadar seçilebiliyorlar. Sol tarafta üç kişi, sağ tarafta iki kişi, bembeyaz kıyafetler içinde nöbete

durmuşlar. Sağ tarafta duran tahsildar, ellerini açmış, köprüden geçmek isteyenlerden geçiş parası tahsil ediyor. Ötekiler, gözleri gelip geçen kalabalıkta, duruyor. Sağ tarafta, ellerinde siyah bastonla birkaç kişi Galata yönüne doğru geliyorlar. İki hamal, sırtlarında ağır yüklerle gidiyor. Yan yana yürüyen iki kadın gidiyor, el hareketleriyle hararetli bir konuşmaya dalan fesli iki adam, ağır yükleriyle iki eşek artlarında da iki hamal geliyor, birkaç kişi de köprünün her iki tarafında korkuluklara dayanmış denizi seyrediyor. Biraz uzakta iki fayton yan yana gidiyor, orada da bir kalabalık görülüyor. Fotoğrafta, en az yüz, yüz elli kişiyi saymak mümkün.

Kader Kuyusu'nun üçüncü fotoğrafının altında, süslü bir çerçevenin içinde kocaman harflerle, Abdullah Freres adı var. Yani Abdullah kardeşler. Dönemin meşhur iki fotoğrafçısı. Kadıköy'de R. Xendamian ne kadar meşhursa, Abdullah Freres de fotoğrafçılıkta Galata'da o kadar meşhur. Rahatlıkla şu söylenebilir: "Abdullah Freres"in imzası, ustalığa ve güzelliğe atılmış bir imza. Sadece İstanbul'da değil, Osmanlı ülkesinin her yerinde, Avrupa'da bile ünlü bu imza. Onlar, sadece İstanbul manzaralarını çekme ustası değil, sultanı, veziri, paşaları, aydınları, yazarları, leventleri, sosyete kadınlarını ölümsüzleştirmede de mahir. "Abdullah Freres" mührü, adını büyük kardeş Abdullah Şükrü Efendi'den alıyor. Küçük kardeşin adı pek anılmıyor. O sadece "Abdullah Şükrü Efendi'nin kardeşi" diye biliniyor ve ikisi "Abdullah Freres" diye anılıyor. Stüdyoları Beyoğlu'nda, dar bir sokakta. Beyoğlu ve Galata'nın en ünlü fotoğrafları, onların elinden çıkıyor. Bu yörenin en eski fotoğrafçılarıdır onlar. Stüdyoları her daim dolu. Salonda, onlar tarafından çekilmiş Beyoğlu ve Galata manzaralarını gösteren birkaç fotoğraf, kalın çerçeveler içinde duvarda asılı. Bir altın kaplama çerçevenin içinde de, Sultan Abdülaziz'den aldıkları "irade-i saniye" senedi duruyor. Bu senetle onlar, "Ressam-ı Hazret-i Şehriyar" payesini almışlar ve o günden bugüne bu paye ile övünüyor, gurur du-

yuyorlar. Abdülaziz'den sonra Abdülhamit tahta çıktıktan sonra da, Hünkar'ın özel fotoğrafçılığı görevine devam ediyorlar.

Kadıköy yakasına nazaran, Galata ve Beyoğlu yakasında daha çok fotoğrafçı var. Vucio ile Fettel Mathiu Papazyan, "Photo Phebus"un sahibi Paul Tarkunyan, Theoder Bilbilidis, Constantin Sofiano, "Photo Parnass"ın sahibi Gregorie Derarsene, Gülmez Freres ve daha birçokları... Ancak çeşitli dil ve kültürlerin merkezi olan Galata'nın tüm bu ustaları bir yana, Abdullah Freres bir yana... Abdullah Freres ustalığı hepsinin üstünde. Onların ellerinde İstanbul süslenmiş bir geline, Galata ve Beyoğlu cennetten bir köşeye, Cadde-i Kebir'in güzel kadınları ise hayallerde yaşayan birer huriye dönüşüyor.

Kader Kuyusu romanının üçüncü fotoğrafında olduğu gibi tüm fotoğraflarında hem fotoğrafı çekilen şey, hem de ayrıntıların tümü net seçiliyor. Bu fotoğrafta da, çoğu zaman Cesr-i Cedid, Ecel Köprüsü ya da Sırat Köprüsü diye anılan Galata Köprüsü'nün bütün ayrıntılarını görmek mümkün. Köprünün her iki tarafındaki korkulukları, nakışları, ışıklandırma için kullanılan çıraları, köprünün tahtalarını, tahtalara çakılan çivileri, üst taraftaki dükkânları, nöbetçilerin kıyafetlerini, köprüden geçenlerin elbiselerini, hamalların yürüyüşünü...

Fotoğraftan ve ayrıntılardan, köprünün o dönem İstanbul'unun günlük hayatının önemli bir merkezi olduğu belli oluyor. Sadece bu değil, bir de zengin bir tarihi, ilginç bir kaderi var... Ve birçok kişisel dramın da köprünün tarihine eşlik ettiğini unutmamak gerekiyor. Kırık dökük tahtaları üzerinde çok aşklar yeşermiş, çok gözyaşı dökülmüş, çok yürek hoplamış. Birçok kırık kalp, onun korkuluklarına yaslanarak, dertlerini denize anlatmış. Köprünün tarihi kadar, bu bireysel dramlar, duygusal hayatlar da *Kader Kuyusu* romanı için önemli; Galata Köprüsü olmadan *Kader Kuyusu* romanının ete kemiğe bürünmesi imkânsız. Celadet, aşk hastalığına ilk olarak bu köprünün üzerinde yakalanıyor. Varlığı ve kimliğine ilişkin ilk kıvılcımlar,

ilkin bu köprünün üzerine yüreğini tutuşturuyor. Ölümü, tüm çıplaklığı ve korkunçluğuyla, ilk defa Galata Köprüsü'nde görüyor ve yoğun olarak yaşıyor.

Evet Galata; aşk ve âşıklar köprüsü, ölüm ve cinayetler köprüsü.

II.

1905 yılının bu güz mevsiminin akşam vaktinde, aşk ve âşıklar, ölüm ve cinayetler köprüsü Galata derin bir uğultu içinde. Galata Yahudilerinin deyimiyle "iğne atsan yere düşmez." Köprü hıncahınç dolu. Gelenler, gidenler, duranlar. Bazıları bağırıyor, bazıları gülüyor, bazıları ağlıyor. Bazılarının acelesi var, bazıları da Abdülrezzak Bey, Süreyya ve Celadet gibi, bu güzel akşamüstünün tadını çıkarıyor. Her yerden sesler yükseliyor, insanlardan, köprüden tahtalarından, araba ve faytonlardan vapur ve kayıklardan, Galata'dan... Kadıköy Kürtlerinin deyimiyle, anne çocuğunu yitirmiş. Gün mahşer, gün ahirzaman günü. Diller birbirine karışmış, Türkçe, Kürtçe, Arapça, Rumca, İtalyanca, Fransızca, Slavca, Bulgarca, İngilizce iç içe geçmiş.

Sayısız günlerden bir gün daha devrilmek üzere. Güneş omuzlarında bütün günün yorgunluğuyla batmaya yüz tutuyor. Sonbahar güneşi, kendine özgü renkleriyle vedalaşmak üzere. Kent, yeni bir şenlikli geceye hazırlanıyor. Uzaklarda iki vapur bacalarından dumanlar savurarak denizin sularını yarıyor, birkaç yelkenli, yelkenlerini şişirmiş, suyun yüzeyinde nazlı nazlı salınıyor. Gökyüzü berrak, bir tek batıda, batmak üzere olan güneşin yaydığı ışıklar, gökyüzünü bir kızıllığa boyamış. Köprünün ayakları dibinde, dalgalar üzerinde sallanan küçük balıkçı motorlarındaki balıkçılar, avladıkları balıkları közlere yatırmış, yüksek sesle balık ekmek satıyor.

Köprüyü iç içe geçmiş kesif bir koku sarmış. Denizin kokusu, közde pişen balık kokusu ve ter kokusu iç içe geçmiş. Galata Le-

vanteni kadınların sürdüğü güzel kokularla, köprüden durmadan gelip geçen hamalların ter kokusu birbirine karışmış. Şimdi on iki yaşına basmış olan Celadet, köprünün bu akşamüstü hallerini çok seviyor. Güneşin batışını, ortaya çıkan tuhaf renkleri, farklı koku ve tatları ruhunun ta derinliklerinde hissediyor. Her akşamüzeri burada olmak istiyor, bütün bunları gözleriyle görmek, kokuları hissetmek, sesleri kulaklarıyla duymak istiyor. Büyük kardeşi Süreya onu, "bakmaya, görmeye ve hissetmeye" alıştırmış. Bu akşamüstü gibi, çoğu zaman birlikte geliyorlar buraya. Buraya geldiğinde, tüm bu iç içe geçmiş sesler bir çocuğun ağlamasını, bir martı çığlığını, bir vapurun düdüğünü duymak, közde kızaran balığın kokusunu hissetmek, şık bir kadının kıyafetini, bir beyzadenin fesini, tahsildarın burma bıyıklarını görmek... Her şey çocuk dünyasına yeni bir şey katıyor.

Celadet, Abdülrezzak ile Süreya, köprünün korkuluklarına yaslanmış, etrafı seyrediyorlar. Şimdi yusyuvarlak yüzü ve hafif göbeğiyle Süreya, Osmanlı'nın en ünlü okulu Mekteb-i Sultani'de okuyor. Celadet, İstanbul yakasına geçtiğinde, çoğunlukla önce okula uğruyor, Süreya'yı da alarak, birlikte buraya geliyorlar. Bugün onlardan çok büyük, Sultan Abdülhamit'in maiyetinde mütercim ve teşrifatçı olarak çalışan amcaoğulları Abdülrezzak da yanlarında. Daha sonra birlikte karşıya geçecekler, Abdülrezzak Bey bu gece evlerinde konuk olacak. Ama gitmeden önce, Galata'dan günbatımını seyretmeden olmaz. Tahsildarlara üç metelik ödeyerek buraya gelmişler, şimdi köprüde günbatımını seyrediyorlar.

– Ahir zaman köprüsüdür bu köprü, diyor Abdülrezzak Bey ve eliyle kırık bir faytonu gösteriyor. Bu köprüde yaşananları dile getirmek zor. Birçok fayton tekerleği, birçok hanımın ve beyin ayakları, birçok hamalın boynu bu köprüde kırıldı. Geceleri, vapur geliş gidişleri için bu köprü açılır. Sık sık tahribata uğrar. Tahtalarındaki çiviler durmadan sökülür. Bu köprünün üstünde bir şemsiyem ve iki bastonum kırıldı. Ama onlar kırılmasaydı, ya ayakların ya da boynum kırılacaktı.

Abdülrezzak Bey'in üzerinde yeni diktirilmiş bir takım elbise var. Bıyıkları burma, saçları taralı. Bugün fesini takmamış. Boyu uzun, yakışıklı. Yaşı Süreya'dan çok büyük olduğu halde, ondan daha genç görünüyor. Celadet ikisini de çok seviyor. Onlarla kendini mutlu hissediyor, güveni artıyor. Onlardan yeni şeyler öğreniyor, hayatı tanıyor. Bilginin değerini kavrıyor. Elleri korkuluklarda, ikisinin arasında Celadet, büyük bir keyifle günbatımını seyrediyor.

Doğru söylüyorsun, ikisini de çok seviyordum. Şimdi yazdığın bu sözler varlığımın önemli bir gerçeğiydi. Ağabeyim Süreya ile amcaoğlum Abdülrezzak, hayatımın vazgeçilmez iki insanıydı. Onları çok seviyordum. Onlar hem arkadaşlarım hem de hocalarımdı. Onlardan hem keyif ve eğlenceyi hem de ilim ve irfanı öğrendim. Hayatıma, onların sayesinde, bilimin titizliği, dava adamının hüneri, terbiye, sıcaklık, inananların başkaldırısı, gençliğin özlem ve coşkusu, yoksulların çaresiz sesi, değişik zamanların değişik koku ve tatları girdi. Önüme yeni yollar açıldı, yüreğimin kapısı onların sayesinde bilmediğim dünyalara, yeni ufuklara, gökkuşağının bütün renklerine aralandı. Aşk dalgaları üzerime geldi, ben de ölümün ve yokoluşun dalgalarına kafa tuttum. Kavga, savaş, husumet, çelişki, kaçış, gurbet, elem, özlem, hüzün, türkü, şiir, su, kuyu, akşam gece hayatımın bir parçası oldu. Kaderim oldu onlar. Kader yolumda, ağabeyim ve amcaoğlum hep yanımda oldular. Bazen bizzat kendileri, bazen sadece gölgeleri. Doğru söylüyorsun, onları çok seviyordum.

Bütün seslerin içinden bir ses, çok yakınlarından kulaklarına geliyor.

– Alçak, pis Kürt!

Üçü bir anda kafalarını çevirip arkalarına bakıyorlar. Arkalarında, birkaç adım uzakta, kaytan bıyıklı bir hamal, sırtında yükü ile yerde kıvranıyor, köprünün tahtaları arasına sıkışmış olan sol bacağını kurtarmak için debeleniyor. Sırtındaki yükten çıkanlar yerlere saçılmış. Kese kâğıtlarından çıkan meyveler

elma ve portakallar etrafa dağılmış. Bir yandan ayağını kurtarmaya, bir yandan da dağılmış olan meyveleri toplamaya çalışıyor. Kürtçe sesler çıkararak inliyor. İyi giyimli, hafif sakallı ve uzun boylu bir adam da, başının üzerinde bir yandan bağırıyor, bir yandan da elindeki bastonla dürtüyor. Celadet yaşında uzun boylu bir kız adamın yanında, yüzünde bir kaygı ile adama yardım etmeye çalışıyor. Yavaş yavaş bir kalabalık birikiyor. Hafif sakallı adam vargücüyle bağırıp küfrediyor.

Abdülrezzak Bey ile Süreya, bir anda adamın yanına varıyorlar. Abdülrezzak Bey, yıldırım hızıyla elini kaldırıp bütün gücüyle adamın suratına indiriyor.

– Pis ve alçak sensin, utanmaz adam!

Kimse ne olduğunu anlayamıyor. Adam, yediği yumruğun etkisiyle sendeleyip yere düşüyor. Kız, ağlayarak "baba, baba" diyor, adamın üzerine atlıyor. Celadet titriyor. Kıza, hamala ve adama acıyor. Kalabalık birikiyor, Abdülrezzak Bey'in gözlerinden kıvılcımlar çakıyor. Kızın gözleri hemen Celadet'in dikkatini çekiyor, bir çift badem göz, kuvvetli bir ışıkla parlıyor. Süreya ve birkaç kişi, yerde debelenen adamı kaldırıyor, birkaç kişi de hamala yardım ediyor.

– Menşeinden dolayı bir adama nasıl hakaret edebilirsiniz? Utanmıyor musunuz?

Abdülrezzak Bey, hırsını alamamış. Adam üstünü başını düzeltiyor, Abdülrezzak, Süreya ve Celadet'e, sonra da arkasına bakıyor. Kızın saçlarında elini gezdirerek...

– Özür dilerim Abdülrezzak Bey, sinirimden, haddim olmadan tutamadım kendimi.

Adam, Abdülrezzak Bey ve Süreya'yı tanıyor. Kadıköy'de yaşıyor ve amcaları Murat Bey'in komşusu. Adı, Ali Suud, yanındaki de kızı Canan... Canan, gözleriyle, endamı ve alımlı duruşuyla, aşkı, yaşadıkları ve hayatıyla, burada, Galata Köprüsü'nün üzerinde *Kader Kuyusu* romanının sayfalarına giriyor. Gözleri kızın gözlerinde, olanların etkisindeki Celadet, sessizce etrafına bakıyor.

III.

Gözleri zabitin gözlerinde, olanların etkisinde, Celadet sessizce etrafına bakıyor. Birkaç zabitle çokça asker, 1906'nın bu güzel ve sakin akşamüstünde, Emin Ali Bedirhan'ın evine gelmiş. Evin etrafı ve bahçe sarılmış, iki zabitle iki serasker içeri gelmiş, salonda, saygıyla Emin Ali Bey'le konuşuyorlar. Celadet'le Kamuran da babalarının yanındalar. Kadınlar mutfakta. Çoktandır bugünü bekleyen Emin Ali Bey, sakin bir ifadeyle, konuşan zabiti dinliyor.

Evet o gün gelip çattı, Celadet ve Bedirhanilerin yaşamlarında yeni bir sayfanın ve *Kader Kuyusu* romanının sayfalarının da bilinmeyen diyarlara açılacağı o gün gelip çattı. Önde duran zabit Emin Ali Bey'e ziyaretlerinin nedenini açıklıyor. Elinde uzun ve sarı bir kâğıt var, Sadrazam'ın kararını açıklayan, askerin geliş nedenini bildiren. Zabit, kararı saygı ile iletiyor. Emin Ali Bey, sol eli bıyıklarında, dikkatle karara bakıyor. Karar metninin altında, tanıdığı Sadrazam'ın kırmızı mührü var. Uzun bir süre kâğıda bakıyor, düşünüyor, sonra çok yakınında bulunan Celadet'le Kamuran'a dönüyor, onlara bir şey hissettirip hissettirmeme konusunda kararsız kalıyor.

İzin verirsen, bırak o günü ben anlatayım. O günü sen duymuş, belki de okumuşsun, ama ben yaşadım. Görmek, duymak veya hayal etmekle aynı şey değil. Bırak, o günü gören gözler, roman dili ile değil, olayların diliyle o günü anlatsın: Bize ferman çıkmıştı. Gün ferman günüydü, gün Kürtler ve Bedirhanilere fermanın çıktığı gündü. Tanımadık diyarların kapıları, yolları yeniden önümüze açılmıştı, yeniden helalleşip gurbet ellere yüzümüzü dönüyorduk. O zaman, ben on üç, Kamo on bir yaşındaydı, annem de Hikmet, Tevfik, Safter ve Meziyet'ten sonra yeni bir çocuk bekliyordu.

O zaman, o günlerde, artık her şeyin farkındaydım, boy atıyor, gün gün büyüyordum.

O gün olan her şeyi, bütün ayrıntılarına varasıya hatırlıyorum. Her şey, İstanbul Şehremini Rıdvan Paşa'nın öldürülmesiyle başladı. Rıdvan Paşa bir akşamüstü, Kadıköy'de dört Kürt tarafından, tabanca ile öldürüldü. Öldürenler bizdendi. Sık sık bize, çoğunlukla da amcam Ali Şamil Paşa'nın evine gidip gelirlerdi. Rıdvan Paşa'nın öldürülmesinden sonra Ali Şamil Paşa cinayeti işleyenlere arka çıktı. Rıdvan Paşa, fermanımıza sebep olan Rıdvan Paşa, farklı kökenden gelen daha birçok Osmanlı devlet adamı gibi, biz Bedirhanilere düşmanlık besliyordu. Söylentilere göre, o dönemin Arnavut kökenli sadrazamına arka çıkıyordu. Bedirhanilerin Sultan Abdülhamit nezdindeki saygınlığından korkuyor, arkalarından çeşitli oyunlar tezgâhlamaya çalışıyordu. Bütün Bedirhaniler, özellikle de amcam Ali Şamil Paşa ile amcamın oğlu Abdülrezzak Bey, gözlerine batan birer dikendi. Abdülrezzak Bey, o dönemin deyimiyle Mabeyn Mütercimi ve Şura-yi Devlet Azasıydı. Ali Şamil Paşa da, Üsküdar ve Selimiye Kışlası'nın komutanı, "Hazret-i Şehriyari"nin yardımcısıydı. Yani İstanbul'da kelamları ferman, yaptıkları kanundu.

Herkes Rıdvan Paşa ile Abdülrezzak Bey arasındaki çekememezliğin farkındaydı. Abdülrezzak Bey, Şişli'de kendisine bir konak inşa edince, bu husumet iyice su yüzüne çıktı. Abdülrezzak Bey, yeni evinin önüne kadar bir yol yapılmasını istiyordu. Bedirhanilerle kadın tarafından ailevi yakınlığı da olan Şehremini Rıdvan Paşa, bu yolun yapılmasına yanaşmıyordu. Bu basit hikâye, uzun, trajik bir masala dönüştü. Kavga gürültü uzun bir süre sürdü. Sonunda Rıdvan Paşa ile oğlu Reşad, bir akşamüzeri Göztepe'de trenden inince, Rıdvan Paşa sekiz kurşunla yere serildi. Rıdvan Paşa'nın canını alan sekiz kurşun, bizim fermanımıza da sebep oldu. Bu sekiz kurşun, bizi çekemeyenlere ve Sadrazama müthiş bir fırsat verdi. Olan olmuştu: Onlar kazanmış, bize de sürgün yolları görünmüştü. Babama nişan veren, Kürtlerle Türkler kardeştir, diyen Sultan Abdülhamit de bize görünen sürgün yollarının altına mührünü bastı. Sadece Ali Şamil Paşa, Abdülrezzak Bey ve Şehremini'yi öldürenler değil, toptan hepimiz, bütün Bedirhaniler sürgüne gidecektik. Sadece Bedirhaniler değil, herhangi bir Bedirha-

niyle bir biçimde ilişkisi olan bütün Kürtler sürgüne gidecekti. Sadece bunlar değil, damat, komşu, dostlar da gidecekti. Sürgün kervanı çok büyüktü. Biz Bedirhaniler yüz altmış kişi, bizimle ilişkisi olan yaklaşık üç bin Kürt, evet üç bin kişi, uzak diyarların yollarına düştük. Biz gurbet ellerde konaklayanlar, bu kez başka bir gurbet elde konaklayacaktık. Babamın deyimiyle: "Feleğin devranı kin tutuyordu bize."

Biz sürgün çocuklarıydık, sürgün kaderimizdi.

O güne geri dönersek... Görevini yapan zabitler, babamın daha önce duyduğu kararı tebliğ ettiler. Sabaha kadar hazır olacaktık, onlar kapıda nöbet tutacaktı, seher vakti onların gözetiminde Galata'ya gidecektik. Sürgün yolu Galata'da başlayacaktı, bizi yeni mekânımıza götürecek olan "Mekke" ile "Şevket-i Derya" gemileri Galata açıklarında bizi bekliyordu. "Şevket-i Derya" gemisi ünlüydü. İstanbul'da herkes adını biliyordu. Eski bir sürgün gemisiydi. Uzun süreden beri, Osmanlı devleti ve Abdülhamit muhaliflerini sıcak Mağrip ve Arap ülkelerine, sürgün diyarlarına o taşıyordu. Şimdi de Mekke gemisiyle birlikte bizi götürmeye hazırlanıyordu.

Amcalarımdan bazıları İstanbul'da, bazıları da İstanbul dışında yaşıyordu. Bizim sülaleden çok kişi de, Osman-ı Ali devletinin görevlisi olarak imparatorluğun değişik yerlerine dağılmışlardı. Ancak sürgün kararı hepimizi kapsıyordu ve Bedirhani adını taşıyan herkes, karardaki deyimle "derdest edilecekti". Abdülrezzak ile Osman Paşa Mabeyn'de, Sultan Abdülhamit'e birkaç adım mesafede tutuklandılar. Ali Şamil Paşa Selimiye Kışlası'nda, Hüseyin Kenan Paşa mutasarrıflık yaptığı Yozgat'ta, Kamil Paşa Hayfa'da, Muhammed Ali ile Mahmut Bey Beyrut'ta, Mithat, Murat, Hasan, Abdürrahman ile Bedri Paşa evlerinde gözaltına alındılar. Kardeşim Süreya da, Mekteb-i Sultani'de... Bütün Osmanlı'nın yönetici sınıfını yetiştiren ve kutsal bir mekân olarak kabul edilen o mektep, o gün kardeşimi tutuklamak için askerler tarafından adeta işgal edildi.

Bilirsin belki, o sürgün günlerini anlatan "Emir Bedirhan" adında bir kitap var. İstanbul'da yaşayan Kürt aydınları tarafından yazılan bir kitap. Lütfi imzasıyla yayınlandı. Orada Rıdvan Paşa cinayetin-

den ve sürgünlüğümüzden de söz ediliyor. Cinayet ve sürgün üzerine Osmanlı ve Fransız gazetelerinde de birçok haber çıktı o zaman. "Le Figaro" olaya geniş yer verdi. Kürt aydınları da kitaplarında kararı tartışmaya açtılar, Sultan'ı, birçok insanın ölümüne yol açan bu toplu sürgünün faili olarak gösterdiler. Onların da belirttiği gibi, sürgün kararı sadece birkaç kişiyi, olayın faillerini kapsamıyor, topyekûn bir sülaleyi, çoluk çocuk, kadın yaşlı herkesi kapsıyordu. Sürgün, cinayeti işleyenleri cezalandırmıyor, suçsuz insanların da ocaklarını söndürüyor, yüreklerini yakıyordu.

Bizim gidişimizle, Galata yeniden tarihi bir olaya şahitlik edecekti. Galata aşk ve âşıklar köprüsü, tarihin şahidi, o çok sevdiğim köprü, şimdi ardımızda kalacak, Marmara'dan Akdeniz'e doğru suları yara yara ilerleyecek, biz yüzlerce insanı, çocuk, kadın, yaşlı, hasta, paşa ve zabiti, uzak diyarlara götürecek gemilerin ardından hüzünlü bir mendil sallayacak ve usulca bir ayrılık türküsü tutturacaktı.

Ve güneşin ilk ışıklarıyla birlikte Galata mendilini sallamaya başladı ardımızdan. Galata açıklarında demirlemiş askeri kayıklar, bizi bekleyen gemilere yüklerini taşımaya başladı.

Ne diyeyim ki?.. Galata, hüzünlü ayrılık türküsüne çoktan başlamıştı. Feleğin devranı kin tutuyordu bize...

IV.

"Feleğin devranı kin tutuyor bize/Bahtımız kara, ciğerimizde yara/Meskenimiz şimdi ölüm döşeği/uyu ciğerim uyu, lorî lorî!"

Uzak, çok uzak bir şehirde, Akka'da, bir kalenin surları içinde, küçük bir bahçede bulunan bir kuyu başında, Emin Ali Bedirhan oturmuş, kucağına uzanmış küçük oğlu Bedirhan'ı seyrediyor. Oğlu Süreya hariç, çocukları, karısı Semiha Hanım da oradalar. Bedirhan henüz süt çocuğu, sürgün çocuğu, gurbet ellerde açmış gözlerini dünyaya. Bu acılarla dolu sürgün hayatlarında, bir tek, bu çocuğun dünyaya gelmiş olması onları sevindiriyor. Emin Ali Bedirhan'ın deyimiyle, 1906 yılına ait hatırlanması ge-

reken tek şey, oğlu Bedirhan'ın doğumu. Başka mutlu sayılabilecek hiçbir şey, hiçbir olay yok. Yeni çocuğun doğumu, çocuklar için de bir değişiklik, bir sevinç kaynağı oldu. Semiha Hanım'ın neşesi yerine geldi, çocuklar için de yeni bir meşgale doğmuş oldu. Emin Ali Bey, çocuğun doğumu üzerine, ona şiirler yazdı; evin küçük kızı Mezo da, kardeşinin etrafında dolanarak, güzel sesiyle türküler yaktı.

Şimdi 1906 sonbaharının bu gününde, Bedirhan hasta. Gözleri açılmıyor. Evin yeni sevinci şimdi hareketsiz, bir çıra gibi sönüyor. Meziyet'in yanık sesinden başka hiçbir ses duyulmuyor. Babasının yanında, kucaktaki "kuzusuna" bakıyor, babasının yazdığı şiiri makamla bir ağıta dönüştürüyor. Keder dolu hayatlarında, bu akşamüzeri, kuyunun kenarında, yine matem havası var.

Emin Ali Bey ailesinin sürgün hayatı, acılarla dolu zor bir yolculuktan sonra Akka kalesinin duvarları arasında başladı. Bedirhaniler dağıldı. Onları götüren gemiler, her birini, birer birer ağaçlardan dökülen sonbahar yaprakları gibi, hiç tanımadıkları farklı diyarlarda bıraktı. Abdülrezzak Bey, Ali Şamil Paşa, Osman Paşa, Mithat, Hasan, Halil Bey Trablusgarp'ta gemiden indirilerek, zindana atıldılar. Geride kalanlar, kimisi Rodos, Nablus, Şam kimisi Akka, Yemen ve Tayif'e dağıtıldılar. Emin Ali Bey ailesinin sürgün yeri Anadolu kenti Isparta'ydı. Akka'da, ordunun gözetiminde, Isparta'ya götürülecekleri günü beklemeye başladılar. Yolculukları sürüyordu. Ancak hayat da sürüyordu. Hayat, yolculuk dinlemiyordu, Bedirhan bir seher vakti dünyaya geldi. Çocuğun doğumundan sonra Emin Ali Bey de öğleden sonraları bahçedeki kuyunun kenarına oturarak, yeni gelen "kuzusu"na şiir yazmaya başladı. O kasvetli kalede yapacakları pek bir şey yoktu. Öğleden sonraları Celadet'le Kamuran kuyudan su çekiyor, bahçeyi suluyor sonra babalarının masa ve sandalyelerini kuyunun kenarına koyuyorlardı. Semiha Hanım, elma ve portakal soyuyor, masaya bıra-

kıyordu. Hikmet, Tevfik, Safter ile Meziyet, Bedirhan'ın başına toplanıp, oyunlar oynuyorlardı.

Fakat şimdi Meziyet, mırıldanıyor: "Ne mülk, ne sağlık, ne rahat/Talan edilmiş mutluluklarımız/Sürgün acısı çokça büyük/Uyu ciğerim uyu, lorî lorî/Ne haldir diye sorma/Sabret, sakın inleme/Kerim Allahtır tek dost/Uyu ciğerim uyu, lort lort." Hem ağlıyor, hem söylüyor. Kocasının yanında oturan Semiha Hanım, sessizce ağlıyor. Bugün kuyudan su çekilmemiş, Ceco ile Kamo bahçeyi sulamamış, masada elma ve portakal yok, kimse gökyüzüne bakmıyor, gökyüzünde kuşlar süzülmüyor.

Bedirhan, evimizin kınalı kuzusu öldü. Babamın dizleri üzerinde, kız kardeşimin hüzünlü ninnileri arasında. Gurbetteydik, pis bir hayat sürüyorduk, çaresizlik içindeydik. Babamın şiiri – adı, "Çocukların Güzelliği"– bir ağıttı, bir çığlık. Hem ibrişim gibi yumuşacık hem de çaresizliğe karşı yükselen çelikten bir sesti. Çok sonra, 1932 yılında bu şiiri Hawar *dergisinde yayınladım; "Bedirhan'ın Ninnisi" başlıklı kısa bir yazıyla birlikte. Şam'ın aydınlık yaz gecelerinin birinde, yazıyı yazarken kanatlanıp o günlere, babama, anneme, kardeşime uçtum. Yazımda şunları söylemişim: "Bu ninniyle büyükbabam Bedirhan değil, onun torunu, kardeşim Bedirhan uyutuluyordu. Bu ninni, diliyle, yazılışıyla özel bir ninnidir, benim içinse çok özel, çok kederli bir anı. Bana, dedemi, annemi, babamı ve kardeşimi, –ki dördü de şu anda yaşamıyor– hatırlatıyor.*

Öncelikle dedem Bedirhan'ı, çünkü kardeşim onun adını taşıyordu. O Bedirhan ki, büyüklüğüyle adını bizim sülaleye verdi. O Bedirhan ki, ülkemizin birliği için çalıştı, başkaldırdı. Bu yola başını koydu ve bu uğurda öldü.

Bu ninniyi, kardeşime babam yazdı. O babam ki, sadece kanını vermekle kalmadı, –o Kürt kanı ki binlerce yıldan beri Botan yaylalarında esen yellerle serinliyor, Cizre'de Bırca Belek'in san sıcağında fokur fokur kaynıyor, savaş ve şeref alanlarında her daim Azizan sülalesi fertlerinin göğsünden dökülüyor, damarlarından akıyordu– beni, yüreğimi

ve beynimi milli davamızın bilinciyle besledi ve babası ile kendisinin uğruna öldüğü yolun yolcusu yaptı.

Annem, türküye dönüştürdüğü bu ninni eşliğinde kardeşimi uyuturdu. O annem ki, ben on yedi, on sekiz yaşlarındayken Harbiye mektebinde okumak istediğimde şunları söylemişti bana: "Sana yakışır mı Harbiye'de okuyup Osmanlı ordusunda zabitlik yapmak! O Osmanlı, topraklarını elinden aldı, halkını köleleştirdi, dedeni, aileni perişan etti, sizi sürgün ellere mahkûm etti."

Bu ninni küçük kardeşim Bedirhan için söyleniyordu. Allah'ın gurbette verdiği ve yine gurbette aldığı o küçük çocuk için. Birkaç saat içinde, babamın kucağında, Akka'da uçup giden o güzel kardeşim için.

Böyle uzattığım için kusura bakma. Ancak bazen, eski metinler yeni metinlere önemli katkılar yapabilir, onlarla derdini anlatmak daha da kolaylaşabilir.

Emin Ali Bey'in alnında ter birikmiş. Küçük çocuğuna bakıyor. Elini onun vücudunda gezdiriyor, usulca öpüyor. Ter damlaları ile gözyaşları birbirine karışıyor. Kuyunun taşlarında biriken su damlacıkları, gözyaşlarına sanki eşlik ediyor. Çaresizliğe duyulan öfke, ayrılık hüznü, kuyunun etrafına oturmuş yürekleri daraltıyor. Sürgün yüreklerin günlük hayatına tanıklık eden sessiz kuyu, şimdi onlarla birlikte matem tutuyor.

V.

Emin Ali Bey ailesinin Isparta'daki yeni hayatlarına tanıklık eden sessiz kuyu, şimdi onlarla birlikte matem tutuyor. Evden matem eksik olmuyor. Her gün kara bir haber geliyor, her gün bir sevdiklerinin ölüm haberini alıyorlar. Osmanlı ülkesinin her yerine dağılmış olan Bedirhaniler birbiriyle sürekli haberleşiyorlar. Hep haberleşiyorlar. Gurbet hayatının haberleri, özlem ve hasret haberleri. Yine, bundan iki gün önce, 1907 yılının bu kış gününde, Ali Şamil Paşa'nın Trablusgarp zindanlarındaki ölüm haberiyle sarsılıyorlar.

Emin Ali Bey, Ali Şamil Paşa ve Abdülrezzak'a dair çoktandır kötü haberler alıyordu. Devlet özellikle ikisinin üzerinde duruyordu. Abdülrezzak idam cezasına çarptırılmış, sonra padişah, cezasını müebbet hapse çevirmişti. Zindan hayatlarını anlatmaya kelimeler yetmiyordu. Abdülrezzak Bey, tanıdık bir zabit aracılığıyla, içinde bulundukları koşulları "dış dünyaya" duyurmuştu. Gönderdiği habere göre karanlık bir hücreye kapatılmış, aylarca ona yiyecek getiren nöbetçiden başka kimseyi görmemiş, dışarı çıkartılmamış, gündüzü geceye çeviren karanlık hücrede, sadece farelerle arkadaşlık etmişti. Diğer tutukluların durumu da aşağı yukarı onunkiyle aynıymış.

Dikbaşlı Ali Şamil Paşa'nın mağrur yüreği, bu aşağılık durumun karşısında ne kadar dayanabilirdi ki? Ali Şamil Paşa'nın ölümü, koca bir balyoz gibi, Emin Ali Bey'in yüreğine çarptı. Ali Şamil Paşa, kardeşleri Telli Bey'den sonra Mir Bedirhan'ın en büyük oğluydu. Hamit Telli Bey, kör olmuştu ve artık Şam'da yaşıyordu; onun için İstanbul'da ailenin reisi Ali Şamil Paşa'ydı. Okumamış ancak gün görmüş, cesur bir insandı. Savaşlardaki kahramanlıkları dilden dile dolaşıyordu. Yurdu Cizîra Botan'dı. Şimdi uzak bir diyarda, kör bir zindanda hayata gözlerini yummuştu. Devlet, cenazesinin İstanbul veya Cizre'ye getirilmesine bile izin vermemişti. Şimdi bir öksüz gibi, bir yabancı gibi, kimsesiz, hiç tanımadığı bir toprağın derinliklerine gömülmüştü. Taziyesi tutulmamış, kız kardeşleri mezarın başında ağıt yakmamış, erkek kardeşleri mezarın başında bir Fatiha bile okuyamamıştı.

Yüreği kavrulan Emin Bey şimdi ağabeyinin taziyesine oturmuş. Kiminle? Neredeyse tek başına. Isparta'da tamdık hiç kimse yok. Bir tek, kendi dışında Yalvaç ve Gelendost'ta birkaç Kürt aile var. Bundan 50-60 yıl önce 1800'lerde Hakkari bölgesinden sürülmüşler. Mir Bedirhan'ın oğlu Emin Ali Bey'in Isparta'ya gelişini duydukları zaman, topluca ziyaretine gelmişlerdi. Şimdi, Ali Şamil Paşa'nın başsağlığına bir tek onlar gidip geliyor.

Emin Ali Bey ailesinin yaşadığı ev, Isparta'nın içinde, bahçe içinde iki katlı bir ev. Kent içinde hiç tanıdıkları yok. Onun için Emin Ali Bey pek evden çıkmıyor, arada bir Tüccarlar Kulübü'ne gidiyor, eşrafla oturup, dünyanın ve Osmanlı'nın ahvali üzerine konuşuyor. Devlet küçük bir aylık veriyor, bu aylıkla ailesini zar zor geçindiriyor. Isparta'ya gelip evi buldukları zaman, ev haraptı, bahçe düzensiz, kuyu kurumuş, kapağı kapalı, merdiven taşları dağılmış, evin çatısı tarumardı. Evin tamiri, aile fertleri için iyi bir meşguliyet oldu. İki Ermeni ustanın yardımıyla, birkaç ay içinde evi dört başı mamur hale getirdiler. Çatıyı yenilediler, evin dışını beyaz badana ile sıvadılar, mutfağı yenilediler, yeni bir banyo yaptılar, bahçeyi düzenlediler, kuyuyu açtılar, bahçeye çiçekler, domates, salatalık, biber, maydanoz ektiler. Bütün bu işler görülürken, Celadet ile Kamuran çalışan işçilerden hiç geri kalmadı, gece gündüz uğraşıp didindiler. Hatta Hikmet bile onlara yardım etti.

Onlar Akka'da, bir kuyunun başında taptaze bir canı kaybetmişlerdi. Şimdi, Isparta'daki evlerinin bahçesindeki kuyu ise, bahçeye hayat veriyordu.

Bilirsin, Asuri kardeşlerimizin meşhur bir sözü var. "Kuyusuyu tedbirlidir" derler. Biz de kuyumuzdaki suyu tedbirli kullandık, her ihtiyacımızı karşılıyordu. Babamın eli dardaydı. Kuyunun sayesinde, evin bütün sebze ihtiyacını bahçeden sağlıyorduk. Isparta'da misafirdik. Bugün yarın gidecektik. Ancak ne kadar misafir sayılsak bile orada yaşıyorduk. Her şey kötüye gidiyordu, sürgün hayatı çekilmiyordu, haberler kötüydü, kentte çok az dostumuz vardı, bizi heyecanlandıracak coşku, eğlence yoktu. Kısacası gurbetteydik. Ama yine de yaşıyorduk.

Kadim kent Isparta'da, Türkler, Rumlar ve Ermeniler yaşıyordu. Kentte bazı Türk, Ermeni ve Rum okulları vardı. O okulların içinde Ermenilerin Aramyan okulu pek meşhurdu. Türk okullarında okumaya başladık. Evdeki anne, baba ve bizimle gelen Şehriban'ın hayatı, hatırladığım kadarıyla tekdüzeydi. Senin de söylediğin gibi, Isparta'nın

civarında bazı Kürt aileleri vardı. Babam, bazen onları ziyaret ederdi. Ziyaret günü, okula gitmediğimiz cuma günlerine rastladığında, Kamo ile beni de yanına alırdı. Isparta ovasından geçerek, Kürtlerin kara kıl çadırlarına varırdık. Bazen de babam hepimizi alırdı, Kovada Gölü'ne veya Aksu Vadisi'ne pikniğe giderdik. Gölün kenarında asırlık ceviz, söğüt ve kavak ağaçları vardı. Ağaç gölgesine örtüler serer, temiz havada, yeşillikler içinde, annem ve Şehriban'ın pişirdiği yemekleri iştahla yerdik. Dün gibi hatırlıyorum, babam sırtını bir ağacın gövdesine verir, gazete veya kitap okurdu. Mezo, güzel sesiyle yanık türküler söylerdi. Ben, Kamo ile Hikmet, ağaçların arasında saklambaç oynar, Tevfik ile Safter, annemle Şehriban'ın etrafında koşarak daireler çizerdi.

Bugün birkaç Kürt aşiret beyi gelmiş, Emin Ali Bey'e başsağlığı diliyorlar. Emin Ali Bey'in yanında, döşeklere kurulmuş, acı kahve içiyor ve konuşuyorlar:

– Hepimizin başı sağolsun. Allah rahmetini esirgemesin, cennetmekân Mirimizin oğlu Ali Şamil Paşa'nın ruhu şad olsun. Gurbet ellerde yas acıdır, çok acı. Ama gurbet zaten misafirliktir. Günün birinde Allah, dönüşü bize de nasib edecek. Gözlerimiz yolda, gelecek o günü bekliyoruz.

VI.

– Allah o günü nasib etti bize, gözlerimiz yolda, o günü bekliyorduk.

Amojna Sitî, sevinçten adeta uçuyor. Emin Ali Bey'in ailesi İstanbul'a geri dönmüş. Amojna Sitî, çocuklarını, torunlarını yeniden görmenin mutluluğunu yaşıyor. Bedirhaniler, teker teker, uzak diyarlardan geri dönüyor. Yeni bir dönem başlamış, yeni bir dönemin dalgaları yükseliyor, özgürlük rüzgârları, İstanbul ve Osmanlı ülkesinin diğer yerlerinde esiyor. 1908 yılı, yeni bir coşku, yeni bir heyecanla, yeni tarihi kararlarla devrilip, yerini 1909 yılına bırakıyor.

Evet, vakanüvislere göre, Osmanlı için yeni bir sayfa açılmış, İkinci Meşrutiyet ilan edilmiş. Sultan Abdülhamit'in yetkileri sınırlandırılmış. Gerçi hâlâ Sultan, devletin başı, hâlâ Dolmabahçe'de, Yıldız Sarayı'nda eskisi gibi altın tahtta oturuyor ancak "hakan-i mutlak" değil artık. Artık sadrazamları yok, hafiyeleri yok, orduları yok. Boğaziçi semalarında ışıldayan yıldızlar artık onun değil. Devlet işleri ve yürütme erki artık "İttihat ve Terakki Cemiyeti" denilen bir örgütün elinde. Bundan sonra *Kader Kuyusu* romanının gidişatını etkileyecek olan, çoğunlukla zabit ve seraskerlerden kurulu İttihat ve Terakki şimdi kendini "Nigehban-i Meşrutiyet" olarak görüyor.

Sultan Abdülhamit'in hükümdarlığından razı olmayan bütün kişi, kurum ve kuvvetler bir araya geldi ve İttihat ve Terakki'nin bayrağı altında Sultan'a başkaldırdı. Şimdi amaçlarına ulaştılar, Abdülhamit bütün koşulları kabul etmek zorunda kaldı. Sadrazam değişti, hükümet değişti, birçok paşa ve serasker yerlerinden oldu. 1876'dan beri uygulanmayan Kanun-i Esasi yürürlüğe girdi, Tatil-i Eşgal Kanunu kabul edildi. Basın özgürlüğe kavuştu. Seçimler yapılıyor, muhalefetin en önemli talebi olan Meclis-i Mebusan açılıyor.

Osmanlı'nın siyasi hayatı baştan aşağı yenileniyor. *Times* ve *İkdam* gazetelerinin haberlerine göre, İstanbul ve devlet çalkalanıyor. Her yerde toplantılar yapılıyor, her yerde herkes her konuda fikir yürütüyor. Her cemiyet kendi çıkarlarını kolluyor. Osmanlı egemenliğinde yaşayan Türk olmayan milletlerin cemiyetleri, kendilerine verilecek hakları bekliyor. Alanlar açılmış, alanlardan sesler yükseliyor: "Yaşasın hürriyet!.. Yaşasın adalet!.. Yaşasın eşitlik!"

Bütün bu değişimin yaşandığı, tarihi kararların alındığı yerlerin başında Galata ve çevresi geliyor. Bir yandan Cadde-i Kebir, Beyoğlu, Ermeni, Yahudi, Rum, İtalyan mahalleleri ile Avrupa ülkelerinin elçilikleri, bir yandan da Bab-ı Ali ve Cağaloğlu ile Galata yeniden bir tarihe tanıklık ediyor, yeniden usta olmuş, bir

tarihi inşa ediyor, kuyumcu olmuş, zamanı nakşediyor, vakanüvis olmuş, her şeyi kayda geçiyor.

Gemiler geliyor, Galata açıklarında demir atıyor, kayıklarla sahile insanlar taşınıyor, Galata hemen hepsini kucaklıyor, koynuna alıyor, hoşgeldin diyor, hepsinin yaralarına derman sürüyor, onları yeniden İstanbul'un karmaşık hayatına katıyor.

İstanbul... Kaderim, hayatım. İstanbul, doğum mekânım, varlığımın yeri, gölgem. İstanbul, gurbet ellerdeki ülkem, yabancı diyarlardaki memleketim. Yeniden İstanbul'a, evimize dönmüştük. Kardeşim Süreya da Mısır'dan gelmişti. Evimiz şenleniyordu, geniş sülale yeniden bir araya geliyordu, yeniden canlanıyordu. Her gün bir Bedirhanpaşazade, sürgünün acı ve kederli deneyleriyle geliyordu. O deneyler... çok yönlü, geniş, büyük ve derin deneyler... Onları anlatmaya hangi kelimelerin gücü yeter. Ah o cılız, ruhsuz kelimeler... Sen de kelimelerden medet uman, onlardan yeni bir hayat yaratmaya çalışan herkes gibi, onların büyüsüne sığınmak, onlara ruh vermek, onlar aracılığıyla o günleri canlandırmak istiyorsun. Ancak hangi kelimelerle dönüşümüzü ve İstanbul'daki o devrim günlerini yeniden yaratacaksın ki?

Dönmüştük. Ev bizi bekliyordu. Halalarım, bizimle sürgün diyarlarına gelecek kadar gücü olmayan ve bu nedenle Melek Teyzemle yaşayan Amojna Sitî bizi bekliyordu. Kadıköy, Galata, İstanbul bizi bekliyordu. Yeni dönem, tanımadığımız yeni bir yaşam bizi bekliyordu. Önce ölülerimizi ziyaret ettik. Madame Stella, benim deyimimle Madame Tıkanis, şefkat kaynağımız vefat etmişti. Annem, Şehriban ve Kamo'yla Rum Mezarlığı'na gidip ziyaret ettik. Ali Şamil Paşa da sürgünde vefat etmişti. Babamlar cenazesini İstanbul'a getirmeyi başardılar, onu ailemizin çoğu ölüsünün gömüldüğü Karacaahmet Mezarlığı'nda toprağa verdik. Rıdvan Paşa'yı öldüren Vanlı Mehmet Bey, Trablusgarp zindanlarında işkenceden ölmüştü. Onun da cenazesi geldi, onu da Üsküdar Mezarlığı'nda defnettik. Hepimizin büyükannesi Ruşen Hanım Şam'da vefat etmişti. Onun için, evin bahçesinde bir nar fidanı diktik.

Sürgün, derin izler bırakarak gerilerde kalmıştı.

Biz gelip yerleştikten sonra, yeni gelenleri karşılamak üzere Galata'ya gittik. Akdeniz'den, Akdeniz'in dalgaları gibi geliyorlardı. Bir gün, babam, kardeşim Süreya, Kama ile birkaç amcam ve halam, amcam Hüseyin Paşa'yı karşılamaya gittik. Taif'ten geliyordu. Gelecekte yakın dostum, ustam ve öğretmenim olacak Mevlanzade Rıfat Bey de yanındaydı. O da Yemen'den geliyordu. Galata yine mahşer gününe dönmüştü, sesler göğe vuruyordu. Kafilelerle insan, bir o kadar arabalarla iç içe geçmiş, gelenleri karşılıyordu. Yıllar önce sabah namazında sessizce gidenler, şimdi akşamüzeri mahşerî bir kalabalıkla geri dönüyorlardı. Amcamın gelişini hiçbir zaman unutmayacağım. Babam elini uzatmış, amcam babamın elinden tutmuş, kayıktan inmişti. Elleri iç içe, dolu gözlerle bir süre birbirine bakmış, sonra hararetle kucaklamışlardı birbirini. O vakit zaman durdu..."

Artık zar zor ayakta duran Amojna Sitî, çocukları ve torunları için, oklava ekmeği ve Cizîra Botan yemekleri pişirmiş. Kıyma ve kabaktan yapılma peleziz, yoğurtlu ve sarımsaklı yaprak sarmasının kokusu bütün evi doldurmuş. Semiha Hanım ve Şehriban'dan başka, Meziyet, Safter, Tevfik ile Hikmet de, mutfakta yanındalar. Hem yemek pişiriyor, hem de çocuklarla o güzel, duru Kürtçesiyle şakalaşıyor, konuşuyor. Keyfine diyecek yok. Çocuklar etrafında fır dönüyor, Amojna Sitî'nin bacaklarına yeniden derman gelmiş.

– Sarmısaklı sarmayı yaşlılara, sade sarmayı gençlere yedirin. Amojnanız size kurban olsun, kuzularım, güzellerim, diyor ve Safter'i öpüyor.

Her şey yeni bir Osmanlıca şarkıda olduğu gibi; dünya güzel, devran güzel...

4. Fotoğraf

Aşkın sevdalısı,
Ovidius'un çırağı; Celadet

I.

Dünya güzel, devran güzel... Yıl 1909, Nisan ayının onu... Bahar yeşil giysilerini giyip gelmiş. Galata, Beyoğlu ve Cadde-i Kebir'de şenlik var. Osmanlı'nın siyaset kazanı kaynıyor, kararlar ardı ardına geliyor, büyük değişimler arka arkaya geliyor. Bugün de bu değişimlerden biri yaşanıyor, Sultan Reşat tahta çıkmış. Bu değişiklikle herkes yeni bir sayfanın açılacağına inanıyor. Şimdi devlet ile İstanbul bu değişikliği kutluyor, bu yeni sayfanın keyfini sürüyor.

Osmanlı devletinin açtığı bu yeni sayfayla birlikte, yeni ve önemli bir isim bugün *Kader Kuyusu* romanının sayfaları arasına giriyor; Ruşen, başka bir deyimle Rewşen... Evet, Emin Bey'in dayısının oğlu Mehmet Salih'in bir kızı dünyaya gelmiş. Kayseri'de yaşayan Mehmet Salih, kızının müjdesini, acele bir telgrafla İstanbul'a bildirmiş. Telgrafında kısaca, "Saadetli Emin Beyefendi Hazretlerine... Bir kızım oldu. Hepimizin gözü aydın. Adını merhum ninemizin hatırasına Ruşen koyduk," diyor.

Bugün, bu tarihi günde, Celadet, kardeşi Kamuran ve birkaç arkadaşı Cadde-i Kebir'deki "Apollan Fotoğrafhanesi"ndeler.

İki hafta önce, Celadet burada fotoğraf çektirmiş, bugün, bu mahşeri kalabalıkta buraya fotoğrafları almaya gelmişler. Hep birlikte fotoğrafa, ölümsüz karta bakıyorlar.

Siyah-beyaz bir fotoğraf. Şimdi artık on altı yaşına basmış olan Celadet, objektife bakıyor. Üzerinde siyah bir giysi var. Henüz çok genç, ancak bakışı ve duruşuyla yetişkin birine benziyor. Ayakta, kendine güvenen bir aktör edasıyla hafif yan duruyor. Bir kulağı hariç, yüzü olduğu gibi görülüyor. Saçları geriye taranmış. Favorileri kısa kesilmiş. Görülen sol kulağı oldukça büyük. Alnı geniş, dolunay gibi açık. Alnında hiçbir kırışıklık yok, hayat henüz alnına gölgesini düşürmemiş. Henüz hiçbir şey yazılmamış bembeyaz bir kâğıda benziyor alnı. Kaşları siyah ve gür. Dik ve gür kirpikleri gözlerine bir anlam katıyor. Kaşları ile gözleri arasında bir açıklık var. Alnından sonra en dikkat çekici şeyleri gözleri. Gözleri kara, iki kaynak suyu gibi derin, iki yıldız gibi parlak. Gözleri doğruca objektife bakıyor. Ciddi ve ağır, derin ve manidar. Sıcaklık, yumuşaklık gözlerinden yüzüne yansıyor. Burnu da gözleri gibi dikkat çekici. Bütün Bedirhaniler gibi Celadet'in burnu da uzun ve iri. Burun, geniş yüzüne yakışıyor. Ninesi Ruşen Hanım'ın deyimiyle Celadet'in burnu, tam bir koç burnu. Burun delikleri açılmış, yanakları yusyuvarlak.

Kapalı ağzı, alnı, gözleri ve burnuna oranla oldukça küçük. Dudakları oldukça biçimli. Dudakları ile çenesi birbirine çok yakın. Sadece aralarında küçük bir çukur var. Yüzünün yuvarlaklığı çenesi ile tamamlanıyor.

Evet, yüzü esmer, yuvarlak ve uzun. Yüzünde henüz ne sakal ne de bıyık var. Yüzü, genç bir insanın, taze bir yaşamın, coşkulu bir ruhun yüzü. Temiz ve güzel, umutlu ve masum, dert ve elemden uzak. Ancak, fotoğrafa dikkatli bakıldığında, gözlerinin derinliklerinde, kederin izlerine rastlamak mümkün.

Yüzü gülmüyor, ciddi bir ifade içinde. Yüzündeki ciddiyet, yaşına oldukça fazla geliyor.

Gömlek, boynunu kapatmış. Boynu neredeyse görülmüyor. Gömleği beyaz, 1900'lerin modasını yansıtıyor. Siyah bir kravat

bağlamış. Gömlek ve kravat, kıyafetindeki uyumu tamamlıyor. Siyah elbise, siyah yelek, beyaz gömlek ve siyah kravat... Siyah, beyaza çok uysun diye. Gömlek ve ceketin yakaları uzun. Ceketin önü açık ve içindeki yelek görünüyor. Yelek elbisenin bir parçası ve altı düğmeli. Kıyafeti büyümeyi, tez büyümeyi isteyen birinin kıyafeti.

Duruşundaki en dikkat çekici şeylerden biri de elleri. Ceketinin önünü açmış, iki elini de pantolonunun ceplerine sokmuş. Ceplerdeki elleriyle tablo tamamlanıyor: Kendinden emin, kendine güvenen, kendinden razı, mağrur, aynı zamanda saf, heyecanlı, duygulu bir genç, bütün gençliğiyle duruyor.

Fotoğrafta serbest duruyor. Boynunu biraz bükmüş, ceketinin önü açık, pantolonun cebinde... Ancak bu serbest duruş, yüzündeki ciddiyete pek uymamış. Sanki fotoğrafta görünmeyen biri daha var. Sanki Celadet tek başına değil. Sanki çok kişilikli bir adam var karşımızda.

Bu önemli tarihsel dönemeçte, bize genç bir adamı gösteren fotoğraf, Celadet'in tarihe mal olacak hayatının da ipuçlarını veriyor. Zaten fotoğrafın kendisi bir anlamda tarih değil mi? Tarihî bir an değil mi? Celadet yeni bir hayatın başlangıcını göstermek, hayatının baharından, gençliğine ait bir anı resmetmek için bu fotoğrafı çektirmedi mi? Bu duruşun başka bir sebebi var mı?

Celadet, Kamo ve arkadaşları fotoğrafa bakıyor. Sultan Reşat tahta çıkmış, Ruşen dünyaya gelmiş. Dışarıdan sesler geliyor. Celadet, dudağında bir gülümseme, kendine gençliğini gösteren fotoğrafa, bu fotoğraftaki genç yüreğe bakıyor.

II.

Celadet, dudağında bir gülümsemeyle, gençliği gösteren fotoğrafa, fotoğraftaki genç yüreğe bakıyor. Evde, bir sandalyeye oturmuş Şehriban'ın fotoğrafına bakıyor. Herkes gibi Şehriban da ölümsüzleşmek istiyor; fotoğrafçıya gidiyor ve ömründen kısa bir ânı ölümsüzleştiriyor.

– Ne güzel poz vermişsin, diyor Celadet gülümseyerek.

Mutfakta yalnızlar. Evde onlardan başka kimse yok. Hasta olan Celadet'in halası Melek Hanım'ı ziyaret etmek üzere herkes İstanbul yakasına gitmiş. Emin Bey, devlet göreviyle İstanbul dışına çıkmış. Kamo, arkadaşlarıyla Moda Çayırı'na top oynamaya gitmiş. Evde sadece iki genç yürek var. Kafesine sığmayan iki yürek. Günlerden pazar. Celadet ders çalışma, Şehriban da temizlik yapma bahanesiyle evde kalmışlar.

– Zülüflerini her günkü gibi neden bırakmadın ki? Celadet gülerek soruyor. Celadet'ten beş yaş büyük, boyu Celadet'ten daha kısa olan Şehriban, Celadet'in yanında durmuş fotoğrafa bakıyor.

– Bırakmamış mıyım? Fotoğrafa eğilerek konuşuyor Şehriban.

Eğilince, saçları Celadet'in yüzüne değiyor. Celadet'in burnuna güzel bir koku geliyor. Celadet, Şehriban'ın kokusunu, vücudundan yayılan ısıyı, sıcaklığı hissediyor. Farkında olmadan hafifçe titriyor ve iç geçiriyor. Her tarafı ısınıyor. Bir süre daha sessizce fotoğrafa bakıyor.

– Hayır, zülüflerini toplamışsın. Bence onları bırakmalısın, böyle daha güzel oluyorsun.

– Haklısın, demek ki dikkat etmemişim.

Şehriban, Celadet'e biraz daha sokuluyor ve başının üzerinden fotoğrafa bakıyor. Kınalı uzun saçları, Celadet'in yüzüne dökülüyor. Celadet şimdi sırtında, yumuşacık iki memenin sıcaklığını hissediyor. Vücudu iyice ısınıyor, yüreği hızlı hızlı atıyor, kesik kesik nefes alıyor. Ağzından kelimeler dökülmüyor artık. Ne diyeceğini, ne yapacağını bilmiyor. Şehriban'la bir süre böyle kalıyorlar. Celadet bu durumdan kurtulmak için, pencereden ağaçlara, sonbaharın renklerine bürünmüş yapraklara bakıyor. Renkler iç içe geçmiş. Sonbaharı yaşayan ağaç yapraklarının çoğu sarı, kimisi mor, kimisi kırmızı. Sonbahar, yaprakların ömrünün de sonbaharı... Bir süre sonra onlar da dökülecek, ağaçlar çıplak kalacak, renk değiştirecek.

Yaprakların sonbaharı ile Celadet'in ömrünün ilkbaharı... Celadet'in yüreği yeni yeni uyanıyor. Bir süre sonra Şehriban sessizce fotoğrafı elinden alıp, biraz uzaklaşıyor. Bedenin ve memelerin yumuşaklığı uzaklaşıyor ancak kokusu gittiği yerde asılı kalıyor.

– Banyo için suyu ısıttım, hazır. Sırtını keselememi istiyorsan çağır beni.

Şehriban mutfaktan çıkarken bunları söylüyor. Celadet cevap vermiyor, sessizce pencereden ağaçların yapraklarını seyrediyor. Çaresi yok, doğanın yasası bu, bir süre sonra yapraklar da veda edecek, kaybolacaklar. Çaresi yok, doğum ve ölümün, haşan ve başarısızlığın, uyku ve uyanışın, sonbaharla ilkbaharın çaresi yok. Bu sonbahar gününde Celadet'in bedeni bütün gençliği, diriliğiyle uyanıyor.

Yerinden kalkıyor yavaşça; etrafına bakıyor, elbiselerini çıkarıyor, sandalyenin üstüne koyuyor, don ve fanilayla banyoya doğru yürüyor.

Çaresi yoktu, beden uyanıyordu. Zaman, bedeni görmek, keşfetmek zamanıydı. Zaman ruh ve cana, yeni hazlara ilişkin ayrıntıları öğrenmek zamanıydı. Zaman, aşkın cennet ve cehennemini, şehvetin ateş ve sıcaklığını, sevmenin çılgınca yoğunluğunu yaşamak; coşkunun ferahlık veren serin yağmurlarıyla ıslanmak zamanıydı.

Bedenimi ve benliğimi o yıllarda yeniden tanıdım. İtiraf etmeliyim. Bütün bu aşamalardan geçmek için Şehriban'ın çok yardımını gördüm. Şehriban çobanyıldızıydı, bana yol gösteriyordu. Şehriban Kervanyıldızı'ydı, yüreğimi aydınlatıyordu.

Sözünü ettiğin o gün, en sonunda banyonun kapısını açtım ve Şehriban'ı çağırdım. Geldi. Ağrı Dağı kadar büyük olan coşkularımı, heyecanlarımı, bedenimi ona teslim ettim. Severek, isteyerek, büyük bir coşkuyla sahip çıktı, yumuşacık elleri, uzun parmaklan, yeni bir yer keşfetmek ister gibi bedenimde dolaştı... O zaman yüreğimde aşkın şimşekleri çaktı. O zaman aşkın ne olduğunu kavradım, ne kadar karşı

konulmaz bir şey olduğunu, aynı zamanda ne kadar büyük bir zayıflık olduğunu anladım.

O güne kadar sünnet olmamıştım. Doğumda kafamda açılan yaralar, sünnetime engeldi. Sonra Büyükada'da aldığım o yaralar. Karnım yarılmıştı, sünnet olamıyordum. Vücudumda büyük depremler yaratan o banyo gününün ertesi, Cerrahpaşa Hastanesi'ne gidip, vücudumdaki fazlalığı aldırdım.

Beni sevdaya götüren yolda bir adım daha atmıştım.

Celadet peştemalla banyodan çıkıyor. Şehriban banyoda kalıyor.

– Uyumaya gidiyorum, kimse rahatsız etmesin beni. Kamo da odaya girmesin.

Celadet bunları söylüyor, mutfağa giriyor, elbiselerini alıyor ve odasına yöneliyor. Yalnız kalmak, bugünkü depremi düşünmek istiyor. Yatağına uzanıyor ve sessizce şunları düşünüyor: Aşk... galiba aşk bir sanattır.

III.

– Kuşkusuz aşk sanattır, zorlu, zahmetli, acıtan, ince, hüzünlü bir sanat... Galiba toy yüreğini aşk dalgalarına kaptırmışsın... Matta, matta...

– Signore, gençlerin halinden anlarsınız. Hangi kitapları tavsiye ediyorsunuz bana?

Bugün Pera'da, Mekteb-i Sultaniye'ye yakın, Cadde-i Kebir üzerindeki Signore Rionaldi'nin kitapçısında tek bir mevzu var; aşk ve sevgi. Signore ünlü bir sahaf, sadece bir kitap kurdu değil, aynı zamanda bir bilgin de. Signore'nin her konuda, her derde deva reçeteleri var. Celadet, sürgünden yeni dönen Abdühezzak Bey'in aracılığıyla Signore'nin dükkânının yolunu bellemiş. Signore hâlâ dinç bir ihtiyar. Sakalları ince, burma bıyıklı, dökülmeden kalan saçları hep arkaya taralı, hafifçe

kamburu çıkmış, kısa boylu Signore Ronaldi, Pera'da yaşayan güngörmüş bir Levanten...

Signore'nin dükkânı küçük, eski ve karanlık. Bir tutam ışık zorla kapıdan ve ön taraftaki büyük pencereden girip içeriyi biraz aydınlatıyor. Dükkânın her tarafı, ağzına kadar kitap, dergi ve kâğıtlarla dolu. Kapıya yakın masanın üzerinde yığınla kitap var. Dükkânı, çürümüş kâğıtlardan çıkan kesif bir küf kokusu kaplamış. Signore, ellerini köşedeki merdivenin basamaklarına dayamış, kendine özgü şivesiyle İtalyanca-Osmanlıca karışık konuşuyor;

– Bono, küçük beyzadem, bono... Don ve donna... Bono, bono.. Amore, aşk... Bilirsin aşk, insanoğluyla birlikte var; tarihi insanoğlunun tarihine eşit, eğer daha fazla değilse tabii... Ne anlatayım ki sana, nereden başlayayım? Hangi öyküden, ilişkiden, olaydan, hangi kitaptan söz edeyim. Romeo ve Juliet, Ferhat ile Şirin, ya da ünlü destanınız *Mem û Zin* ya da hepimizin başlangıcı Âdem ile Havva'dan mı? Ah çılgın, çılgın aşk.. Ah aşkın çılgınlığı...

Celadet masanın yanında durmuş, gülüyor. Signore konuşuyor, ya da yüksek sesle düşünüyor. Ne yaparsa yapsın Signore hoş bir ihtiyar, bilgisi derin, sözleri kıymetli.

– Signore bu konuda bir iki kitap okumak istiyordum.

– Bono, çılgın delikanlı, bono... Gençliğin çılgınlığı... Sevgi ve aşk kaç kitaba sığar ki? Reçete, sevgi ve aşkın reçetesi kaç satırdır? Unutma, her reçetenin bir faturası var. Şu raflardaki, yerlerdeki, masadaki bütün kitaplara bak. Hepsi reçete ve faturaya dairdir. Hepsinin sayfaları arasında erkekle kadın, dişi ve eril, aşk ve ayrılık, cennet ile cehennem var. Bugüne kadar ne yazıldıysa, aşk ve sevgi üzerinedir, aşkın sıcaklığı, hem koruyan hem yakan sıcaklığına dairdir. Buyur, birinin sayfalarını çevir, içinde aşka ve sevgiye dair bir şey bulamazsan, hepsini, bütün kitapları bedava alabilirsin. Buyur rastgele birinin sayfalarını çevir.

– Hayır, sadece... Belki bir kitap verebilirdiniz bana...

– Ben... Bir kitap... Amores... Mantinuta...

Signore etrafına, yukarıdaki raflara bakıyor, raftan rastgele kitaplar alıyor, sayfalarını çeviriyor, bazılarını merdivenin basamaklarına bırakıyor, bir yandan da gözucuyla Celadet'e bakıyor. Sonunda masaya gidiyor, çekmeceden bir küçük kitap çıkarıyor.

– Buyur, al bunu. Kendini bu kitabın sayfalarına bırak. Fransızca biliyor musun, si?

– Si...

Celadet küçük kitabın kapağına bakıyor. Kitabın adı *Ars Amatoria*, kitabın yazarının adı büyük harflerle yazılmış: OVID

Ovidius... Aşk sanatının ustası, ilk öğretmenim, kaderim ve hayatımın rehberi... Signore Ronaldi, bilge Levanten, işini biliyordu. Binlerce yıl önce yazılmış bir kitap verdi o gün bana. Aynı zamanda çağdaş bir kitap, hiçbir devirde eskimeyen. Ars Amatoria, ya da öteki adıyla Ars Armandi, yani Aşk Sanatı...

O gün, Abdülrezzak Bey'in sayesinde çok şey kazandım, Signore ve dükkânını tanıdım. Tarihi sayfaların, geçmiş zamanın kokusunu öğrendim. Pera'da sıcacık yeni bir mekân, yeni bir okul tanıdım. Ovidius ve eşsiz eserlerini tanıdım. Önce Ars Amatoria, sonra Amores, arkasından da Heroides ile Metamorphoses... Onları tanıdım, henüz daha kaderim Ovidius'un kaderine benzeyip ayrılık ve sürgünle tanışmadan.

Signore'nin dükkânında ilk sayfayı açıp, ilk satırları yüksek sesle okudum: "S'il est quelqu'un de notre peouple a qui l'art d'ai mer soit inconnu, qu'il lise ce poême, et, instruit par sa lecture, qu'il aime..." Yani, aşk sanattır. Eğer henüz bu sanatın içinde gezintiye çıkmamış olanınız varsa, önce bu satırları okusun, sonra da öğrendiklerini uygulamaya koysun.

Kitap, tüm görkemli eserler gibi daha girişinden çarpıcıydı. Evet, Signore tam da istediğim kitabı vermişti bana. Henüz cevabını bilmediğim, yüreğimin birçok sorusunun cevaplarını sayfaları arasında saklayan bir kitap.

– Gracia Signore, çok teşekkürler. Gelecek hafta tekrar geleceğim. Hoşçakal.

Celadet kitabını koltuğunun altına alıyor, o akşamüstü, Galata'dan rıhtıma inip İstanbul-Kadıköy seferini yapan Halep vapuruyla Kadıköy'e geçip oradan, Kızıltoprak'a gitmek üzere dükkândan çıkıyor.

Celadet'in keyfine diyecek yok; önüne yeni bilgi kapıları açılıyor.

IV.

Celadet'in keyfine diyecek yok; önüne yeni bilgi kapıları açılıyor.

Yirminci yüzyıl hızla gelmiş, her gün yeni şeyler icat ediliyor. Üst üste yeni kararlar alınıyor, gelişmeler baş döndürücü bir hızla yayılıyor. Osmanlı devleti ve payitahtı İstanbul, rüzgârın önündeki pervane gibi, bu yeni değişim rüzgârlarının önünde sağa sola savruluyor. Avrupa'daki yeni gelişmeler, devrimler, Fransa'daki Aydınlanma hareketi dalga dalga İstanbul'un üzerine geliyor. İstanbul'un aydın, âlim, filozof ve devlet görevlileri yeni gelişmeler karşısında zaman zaman şaşkın bir hızla hareket ederek, gelişmelere ayak uydurmaya çalışıyor. Herkes yeni gelişmelerin bir ucundan tutuyor, Celadet gibi, gelişmelerin altında kalmamak için yeni şeyler öğrenmeye çalışıyor.

Yıl 1911, Celadet on sekiz yaşına yeni basmış. Celadet kitapların dünyasına dalmış, hem okulda, hem evde, hem de kütüphanelerde. Başucu her zaman Osmanlıca, Fransızca ve Kürtçe kitaplarla dolu. Bilgi büyük bir kaynağa dönüşmüş. Celadet, her gün, her saat o kaynaktan kana kana susuzluğunu gideriyor. Kelimeleri didikliyor, onların içindeki ruhu arıyor, onlarla konuşuyor, düşünmeyi konuşmaya dönüştürüyor. Henüz deneyimden yoksun olan bu genç ömründe, ağabey, baba, hala ve yeğenlerinin yardımıyla yazının ne denli büyük bir güç

olduğunu kavramaya başlıyor. Neredeyse şunu bile anlamış durumda; yeni deneyler yazının gücüyle daha zengin, daha derin ve daha anlaşılır oluyorlar.

Bugün, Celadet ve birkaç arkadaşı, edebiyat öğretmenlerinin tavsiyesiyle Şehzadebaşı'ndaki bir tiyatro salonuna gelmişler. Hocaların söylediğine göre burada bugün önemli bir konferans var. Konferansı verecek olan kişi de çok önemli, konu da. Bilgiyi kovalayan Celadet, arkadaşlarını da alarak buraya gelmiş. Salondakilerin çoğu genç ve okumaya meraklı insanlar. Salonun yarısı dolu. Salonun duvarları, Arapça ve Ermenice harflerle, Osmanlıca özlü sözlerle süslü. Sahne perdesinin üzerinde birkaç san şekil, sahnede de uzun bir masa ve üç sandalye göze çarpıyor.

Celadet ve arkadaşları en ön sırada oturuyorlar. Celadet bir yandan arkadaşlarıyla konuşuyor, bir yandan da etrafı inceliyor. Gelenlerin çoğunun yüzü tanıdık. Herkes kendi arasında konuşuyor. Orta yaşlı bir adam, perdenin önüne çıkıp masaya doğru yürüyünce, salondaki sesler yavaş yavaş kesiliyor. Sahnedeki, İttihat Terakki'nin önemli teorisyenlerinden Yusuf Akçura. O İttihat Terakki ki, bugün bütün devlet işlerine el koymuş, Osmanlı devleti için bir yenilik olan politikalar uyguluyor.

Yusuf Akçura, gür bir sesle konuklara hoşgeldiniz diyor ve konferansı verecek olan kişiyi tanıtıyor. Bu kişi Kafkas kökenli, ünlü Türk aydını İsmail Gansperenski. Yusuf Akçura adını söyleyince İsmail Gansperenski perdenin arkasından çıkıp yanına geliyor. İkisi birbirini öpüyor ve masaya oturuyorlar.

Celadet merakla ikisine bakıyor, sonra elindeki küçük defterin sayfasına şunları yazıyor: 10 Temmuz'un ikinci sene-i devriyesinden 10 gün evvel... Şehzadebaşı.

Evet, aynen öyle yazdım. Sadece yazının gücüne inanmakla kalmıyor, aynı zamanda henüz ustalaşmamış kalemimle onları dile de getirmeye çalışıyordum. Zaman, yerinde durmayan seglavi bir kısrağa benziyor. Zamanla yazıdan başka kim yarışabilir ki? Hangi hayal, yazıya

geçirilmemiş hangi bilgi zamanın seline karşı durabilir ki? Onun için bazen dilsiz kalemimi ak kâğıtlarda gezdiriyor, zamana notlar düşüyor, dönemin olaylarını konuşturuyordum.

O gün de öyleydi. Yusuf Akçura ile İsmail Gansperenski Bey... O günden yaklaşık yirmi iki yıl sonra, 8 Ocak 1933'te, Şam'da, Şehzadebaşı'nda aldığım o notların yardımıyla, Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya uzun bir mektup yazdım. Usturuplu bir dille kaleme alınan ve saygı ile başladığım mektubumda, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürt politikasını eleştirerek, yürütülen siyaseti olumsuz bir siyaset olarak nitelendirdim. Mektubumda, Şehzadebaşı'ndaki o konferansı örnek olarak gösterdim. Düşmanlığın, Türkçülüğün ve ırkçılığın tohumlarının ta 1910'lardan itibaren atıldığını dile getirdim.

Şehzadebaşı'ndaki o gün, uzak bir yerden gelen ve iyi Türkçe bile bilmeyen İsmail Gansperenski konferansında sürekli Türk ve Türkçülükten söz etti. Zorla anladığımız o kötü Türkçesiyle, her sözünün başında "Türk ve gayri Türk" deyimini kullandı. Konferansın bitiminde sadece şunu anladık: Osmanlı toprakları üzerinde sadece Türkler yaşar, herkes Türktür ve Türk olmak zorundadır. Soran Kürtlerinin deyimiyle işkembeden atıyordu. İnan ki, onu dinlemeye gelenlerin hemen hiçbiri Türk değildi ve salonda Türk asıllı olanlar ancak parmakla gösterilebilecek kadar azdı. Ben ve arkadaşlarım altı kişiydik. İki Kürt, bir Çerkez, bir Arnavut, bir Gürcü, bir de Rum... Evet biz Osmanlı'ydık; ancak Türk değil. "Halifeye-i Azam"a hürmetimiz büyüktü. Müslümandık, ancak Türk asıllı değildik. Biz kardeştik, ancak Türk değil, üstelik bu da bizim seçimimiz değildi; böyle doğmuştuk. O zaman okulda bir gazete çıkarıyorduk. Gazeteden ben sorumluydum. Konferanstan sonra, o gazetede Kürtler üzerine, kültür ağırlıklı bir makale yayınladım.

O işkembeden laflar, evet o laflar Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına neden oldu. Acılara, ayrılıklara, inlemelere, kine, nefrete, ölüme ve öldürmeye, katliamlara neden oldu. Ülkenin harap bir köye dönüşmesine sebep oldu. Bu laflar yüzünden ülkenin yolları insan cesetleriyle doldu, virane yerler kurda kuşa kaldı. Bütün bunları, kalemimin gücü yettiğince, teker teker Mustafa Kemal Paşa'ya anlattım.

Ancak ne fayda!.. Yazının gücüne değil, kılıcının gücüne inananlar, yazıya kulak asmazlar, ta ki günün birinde yazının gücünün, kılıcın gücünden daha kuvvetli olduğunu gözleriyle görünceye, deneyleriyle yaşayıncaya kadar.

Konferanstan sonra, tiyatronun kapısında, Celadet ve arkadaşları birbirine bakıyor. Kimseden çıt çıkmıyor. Türk ve Türkçülük... "Herkes Türk olmak mecburiyetinde... Bu ülke Türklerindir." Celadet dilini yutmuş, konuşamıyor, sağır olmuş, sanki biri yüreğini bir mengenenin içine almış sıkıştırıyor. Sessiz, nefesi daralmış, arkadaşlarıyla vedalaşıyor, başı önüne eğik, elleri pantolonun cebinde, yavaş yavaş oradan uzaklaşıyor. Beyninde İsmail Gansperenki'nin sözleri, yüreği küt küt atıyor.

V.

Celadet'in yüreği küt küt atıyor. 1912 yılının yazında, bir akşamüstü, Celadet, Kamuran ve dört arkadaşı, Kadıköy yakasına, Fenerbahçe'de, Otel Belvü'nün bahçesinde oturmuş, gümüş kaselerdeki kırmızı Belvü şarabı eşliğinde akşam yemeği yiyorlar. Hepsi başarı ile sınıfları geçmiş şimdi mezuniyetlerini kutluyorlar. Belvü'nün bahçesi, her zamanki gibi dolu. Otel'in içi ve gazinosu da. Akşam, *Binbir Gece Masalları*'ndaki Şehrazat'ın akşamlarından bir akşama benziyor. Güneş, denize yeni batmış, yıldızlar henüz çıkmamış, bir garip kuş Boğaziçi'nin üzerinde uçuyor, garson etrafa başka bir güzellik veren bahçenin lambalarını bir bir yakıyor, denizin dalgalarının sesi insanların konuşmalarına karışıyor, içeriden gazinodan ince bir saz, uzaklardan faytonları çeken atların nal sesleri duyuluyor; denizin kokusu, Osmanlı yemeklerinin kokusuna karışmış, bütün bahçeye yayılıyor.

Celadet, Kamuran ve arkadaşları, sabırsızlıkla bu akşamı bekliyorlardı. Bu gece eğlence, bu gece keyif, bu gece yemek,

içki, müzik ve dans gecesi. Celadet iki hafta önce Belvü'de yedi kişilik yer ayırtmış, menüden yemekleri bile seçmiş. Ancak, Otel Belvü'nün sahibinin bir tanıdığı olan Rum asıllı bir arkadaşları hasta olmuş, gelememiş. Altı kişi yemeğe oturmuşlar. Garsonlar, etraflarında fır dönüyor. Bu gece, geç saatlere kadar yiyip içecekler. Masalarına önce zeytinyağlı kereviz gelmiş, ardından karides güveç. Şimdi de, porselen tabaklarda ana yemek Teşrifat-ı Naim Efendi sığır külbastısı kâğıtta, yanında çiroz ve salata yiyorlar.

Celadet küçük et parçalarını yavaş yavaş ağzına götürüyor, uzun süre çiğneyip, sonra yutuyor. Yemeklerin lezzetine diyecek yok. Belvü'nün sahipleri ecdattan İstanbullu Rumlar. Belvü'ye hoş bir Batı ve Osmanlı havası vermişler. Yemekleri daha çok Osmanlı, gazinoda yaptıkları müzik, hem Osmanlı hem de Frenk... Otelin mimarisi de öyle. Bahçe denizin kenarında, ağaçlar arasında, küçük bir iskeleyle denize bağlanıyor. Bazen Belvü'nün "les gentil hommes", yani önemli misafirleri kayıklarla otele geliyor.

– Bu şarkıyı dinleyin...Tanıdınız mı?

Gazinodan bir Osmanlı müziği eşliğinde güzel bir ses duyuluyor. Müziği çok seven Kamuran, hemen hemen bütün meşhur Osmanlı, Fransız ve Rum şarkılarını ezbere biliyor. Şarkıya kulak kesiliyor: "Yeter ey gözleri sevda dolu esmer güzeli..."

– Şu kadife gibi yumuşacık sesi dinleyin. Şu dizeleri... Tıpkı Hayyam'ın dizeleri."

Uzun ve ince bir bahçe. En önde, masalarının çaprazında, uzun bir masa var. Masada, ince sakallı bir adam elini sallayarak şarkıya eşlik ediyor; "ey esmer güzeli". Adamın sesi çok kötü. Celadet ve arkadaşları gülüyor, dalga geçiyor. Adam umursamadan, eliyle onlara şarkıya eşlik etmelerini işaret ediyor. Adamın sağında, orta yaşlı, güzel yüzlü bir kadın, sol tarafında da genç ve gözlerinin içine kadar gülen bir kız...

Gözlerinin içine kadar gülen... Celadet dikkatle kıza bakıyor. Bu gözler, bu gözleri bir yerden tanıyor mu? Nereden, nereden tanıyor bu gözleri? Celadet'in gözleri kızın gözlerinden başka bir şey görmüyor artık. Kız farkına varıyor, o da bakıyor, ama bir süre sonra gözlerini kaçırıyor. Kamuran ve arkadaşları Celadet'in farkına varıyorlar. Sadece onlar değil, öbür masadakiler de durumun farkına varıyor. Ancak Celadet tutamıyor kendini, gözlerini ayıramıyor. İnce sakallı adam, şarkıyı kesmeden masasından kalkıyor, onlara doğru geliyor. Bir süre birbirlerine bakıyorlar. Boyu uzun, kıyafeti şık, bakışları yumuşak. Celadet'e elini uzatıyor.

– Siz Bedirhanpaşazadeler'den olmalısınız?

Celadet adamı onaylıyor. Evet Bedirhanpaşazadeler'dendir. Karşıdaki kardeşi, yanındakiler de arkadaşları.

– Buyurmaz mısınız?

Celadet yer gösteriyor. Adam oturuyor ve masadakilere selam veriyor.

– Ben Murat Bey'i tanıyorum. Komşuyuz. Bundan birkaç yıl önce de Abdülrezzak Bey'le tatsız bir karşılaşmamız olmuştu.

Adamın sözleri üzerine Celadet'in beyninde bir şimşek çakıyor, bir anda kızı hatırlıyor. Galata... Köprünün üzerinde. Akşamüzeri... O, Süreya ile Abdülrezzak Bey... gözler... badem gözler... adı? Canan, evet Canan.

– Tamam hatırladım, ben de oradaydım, Galata'da. Özür dilerim ama, adınızı unuttum.

Ali Suud, adı Ali Suud. Ali Suud Bey'le koyu bir sohbete dalıyorlar.

O günden, Kadıköy'den tanıdık, eş ve dostun ahvalinden söz ediyorlar. Ancak Celadet'in gözleri başka yerde, gözlerde. Bir süre sonra Ali Suud Bey "Hoşçakalın" diyerek kalkıyor, masasına yöneliyor. Celadet de onunla kalkıp, masasına kadar geçiriyor. Masadakileri başıyla selamlıyor ve kıza dönüyor.

– Sizi tanıdım. Pederinizle birlikteydiniz. Galata'da... köprüde...

Kız usulca gülüyor ve kafasını sallıyor. Celadet tebessümle...

– Bu dansı bana lütfeder misiniz?

Kız yüzündeki gülümsemeyi yitirmeden, yavaşça ayağa kalkıyor, önce Celadet', sonra içeriye doğru, dans pistine yöneliyor.

Ovadius ne demişti? "Söylediklerime inanıyorsan, denizden esen yel, sözlerimi önüne katıp götürmüyorsa, sana bir tavsiyem daha var. Kendine güvenmiyorsan, kararından emin değilsen, hiçbir zaman maceraya atılma..."

Kendime güveniyordum. Kararımdan emindim. Maceraya hazırdım. O gece ilk dansımızı yaptık. Eriyen bir muma dönüştüm; Canan, alevin etrafında dönen bir kelebeğe. Canan ay, ben etrafında dönen yıldız oldum. Dans ettik; uzun bir süre. Kendimden geçerek, gözlerinin aydınlığında, tutuşan yüreğin ateşi eşliğinde...

Dans bitince Celadet, Canan'ı yerine götürüyor, teşekkür ediyor, masadakileri tekrar selamlıyor ve arkadaşlarının yanına dönüyor. Gece bir hayli ilerlemiş. Kamuran ve arkadaşları tatlılarını bile yemişler. Celadet için ısmarlanan fıstıklı hünkâr muhallebisi ve kuru kayısı ezmesi, onu bekliyor. Celadet tatlısını yemeye başlıyor, bir yandan da Canan'ın gözlerine bakıyor.

VI.

Celadet, Canan'ın gözlerine bakıyor. Tamam... İki sedef tanesi, hayır iki yıldız, hayır iki kaynak, iki nehir, öyküleriyle büyüdüğü Dicle ile Fırat... Canan gülerek yüzünü çeviriyor. Celadet yeniden yüzünü kendine çeviriyor, gözlerine bakıyor; gözlerle, gözleriyle konuşuyor. Gözlerinde yeni bir hayat, gözlerinde bir ezgi, gözlerinde aşk, sıcacık bir duygu... Gözleri hayat. Hayat, gözlerinin içinde gülüyor.

Canan utangaç gülüyor, bir şeyler söylemek için ağzını açıyor. Celadet, eliyle ağzını kapatıyor; gözlerle, bugün sadece

gözleriyle konuşmak istiyor. Sadece gözler ve beden. Başka bir şey değil. Celadet yeniden gözlerinden öpüyor ve sağ elini yumuşacık vücudunda, memelerinde gezdiriyor. Bedeni, ipek gibi yumuşacık. Eli usul usul her yerde geziyor.

Beden yorgun, bedenler yorulmuş. Yatakta, dağınık beyaz çarşaflar üzerinde, terli bedenler yan yana uzanmış, dinleniyor. Celadet ile Canan, Cağaloğlu'nda, geniş bir pansiyon odasında. Pansiyonun sahibi Celadet'in bir arkadaşının babası. Celadet'in arkadaşı da, tatil günleri ve hafta sonlarında, perşembeden cumartesiye kadar, pansiyonda çalışıyor. Celadet arkadaşıyla anlaşmış, arkadaşının çalıştığı günlerde Canan'la buraya geliyor, kendileri için ayrılan odanın anahtarlarını alıp odaya kapanıyorlar. Hemen hemen zorunlu kısa anların dışında neredeyse gün boyunca odadan hiç dışarı çıkmıyorlar.

Bugün gibi...

Pansiyon üç katlı. Her katta üç oda var. Canan'la Celadet, en alt katta bir odada kalıyorlar. Odaları arka bahçeye bakıyor, rahatlıkla, kimselere görünmeden istedikleri an bahçeye çıkabiliyorlar.

Odaları her aşk odası gibi, yine dağınık. Sandalyeler dağılmış, sandalyelerin üzerinde elbiseleri. Yastık, yorganlar yere düşmüş, masanın üzeri yiyecek içecekle dolu. Kayıtsızca yatağa uzanmışlar. Celadet'in elleri Canan'ın vücudunu, göğüslerini okşuyor. Canan'ın gözleri açık Celadet'e bakıyor, ancak aklı başka yerde. Aşkla, sevişmenin verdiği tatlı yorgunlukla güzel hayallere dalmış. Bir bahar, taze elma, taze şeftali kokusu yükseliyor Canan'ın vücudundan. Azıcık ekşimsi bir nane kokusu belki... Celadet'in en sevdiği koku... Yani aşk depreminin ardından gelen koku. Kalın parmakları meme uçlarında, memelerin arasında dolaşıyor şimdi. Parmakların dokunuşuyla Canan'ın memeleri yavaş yavaş dikleşiyor. Canan uzun vücudunu, göğüslerini, incecik belini, karnını, göbeğini, bacaklarını, bacaklarının arasındaki küçücük tüyleri seyrediyor. Hiçbir kusur yok, her şey bir diğerine daha çok yakışmış sanki. Her yer başlı başına bir cennet.

Celadet, Canan'a daha bir sokuluyor ve boynunu öpüyor. Canan da elini saçlarında gezdiriyor. Durmak yok, dinlenmek yok. Vücutlarının kokusu birbirini çekiyor. Celadet açık, ıslak ağzını kapatmadan, her tarafını öperek, boynundan yavaş yavaş koltukatlarına geçiyor. Ter kokusunu hissediyor. Bir süre kokuyu içine çekiyor, uzun uzun öpüyor. Sonra dudaklar tekrar memelerine, memelerinin arasına geçiyor. Elleriyle iki memesini birbirine yaklaştırıyor ve dudaklarını kahverengi meme uçlarında gezdiriyor. Canan hafif hafif inliyor, bütün vücudu titriyor. Açılan bacaklarının arası yeniden ıslanıyor. Celadet'in kafasını aşağıya doğru bastırıyor. Celadet'in ıslak dudakları yavaş yavaş aşağılara doğru kayıyor.

Aşk ve sevgi, şehvet ve sevişme üzerine fazla konuşmak istemiyorum. Her nazik ve narin şey gibi, onların da gereksiz yere kullanılmış sözcüklerin sıcağında erimelerinden korkuyorum. Bilmek, dikkatli olmak gerekir... Canan yüreğin, ruh ve bedenin bütün kapılarını bana açmıştı. Aklım başımdan gitmişti. Aşk, beni ve beynimi dinlemiyordu. Yüreğim rahvan bir at olmuş, sonsuz aşk ovasında dörtnala gidiyordu. Bir kıza âşık olmuştum. Nasıl bir kız? Kim? Ne Türk, ne de Kürttü. Babası Ali Suud, Kosovalı Arnavut bir Müslümandı. Annesi İstanbul'da dünyaya gelmiş bir Boşnaktı. Babası İstanbul Şehremini'de önemli bir yerde memurdu. Ehlikeyf, medeni, politikadan uzak, güngörmüş bir insandı. Annesi kendi halinde, varlığı ile yokluğu belli olmayan, sessiz bir kadındı. Canan, Moda'da, bir Fransız sultanisinde okuyordu. Okul, o günün deyimiyle leyli yani yatılıydı. Canan geceleri orada kalabiliyordu. Okulda kalıyorum, diyerek, çoğu zaman, pansiyondaki o odamızda başı göğsümde birlikte uyuyorduk.

Ben, Mir Bedirhan'ın torunu, büyük davaların sahibi bir sülalenin oğlu. Canan'a âşık olmuştum, gurbet ellerde bir kıza, Osmanlı'nın öteki sınırından, Avrupa'dan gelmiş olan bir kıza. Onunla mutluluğun, aşk ve coşkunun en üst katlarına çıkıyordum. Bedenim onunla en

büyük, en derin heyecanlara ulaşıyordu. Ancak henüz feleğin sillesini yememiş, henüz kaderin bana oynayacağı oyunların hiçbirinin farkında değildim.

Oda ve bahçeyi anlatırken yine bir şey unuttun. Bahçedeki kuyuyu. O kuyu çok önemliydi. Oda ter kokusuna batınca, bahçeye çıkıyor, birkaç kova su çekiyor, o suyla yıkanıyorduk. Kuyuyu ve kuyunun bize yaptığı iyilikleri unutma...

İki beden tek bedene dönüşüyor, sıcak, yakıcı bir sessizlikte yeniden birbirinin içinde kayboluyorlar. Celadet üstte, yine gözleriyle konuşuyor; le tempe delamure, de la fatalite... toujours, toujours... Canan altta, boynunun damarları kabarmış kafasını biraz kaldırıyor, gözleriyle cevap veriyor; oui, oui... Evet, evet...

5. Fotoğraf

dünya savaşı,
cinayet ve katliam
ateş ve ölüm zamanı

I.

Evet... Ölüm, ölüm rüzgârları, ölümün dumanı. *Kader Kuyusu*'nun beşinci fotoğrafı ölümün fotoğrafı gibi. Romanın fotoğrafları arasında en çok ölümün hissedildiği fotoğraf bu. Fotoğraf hayatı öldürüyor, kısacık bir zaman parçasını, bir ânı hayattan alıyor ve o ânı donduruyor. Hayat, hayatın o kısacık ânı orada ölümsüzleşmek için donuyor. Fotoğrafta ölüm ve ölümsüzlük iç içe, bir ikiz gibi birbirine benziyor...

Bu fotoğraf gibi...

Siyah beyaz bir fotoğraf. Birbirinden ayrılmayan iki renk. Bir manzarayı gösteren fotoğraf, bir yolla başlıyor. Yoldan çok bir patikaya benziyor. Uzun, dolambaçlı bir patika. Denebilir ki yol, manzaranın merkezi... Yol, ölüm yolu, manzarayı ikiye bölüyor. Yolun sağında iki köy görünüyor. Biri önde, öteki onun arkasında. Öndeki köy büyükçe bir köy. Arkadaki küçük bir köy, tek tük evleri var. Sol tarafta sadece tarlalar var. Tarlaların uzağında, dağa yakın bir yerde bazı çadırlar görülüyor. Fon bir asi dağ silsilesiyle tamamen kaplı. Fotoğrafta görülenler, aşağı yukarı bunlar, yani fazla bir şey anlatmayan şeyler.

Ancak fotoğrafı tamamlayan diğer ayrıntılar, ona anlamını da veriyor. Önde, yol ağzında bazı insan cesetleri görülüyor. Öndeki köyde iki köpek, dört inek göze çarpıyor. İnsan yok. Dağa yakın köy dumanla kaplı, köyden çıkan ince bir duman göğe yükseliyor. Sol tarafta, çadırların önünde, yedi sekiz at görülüyor. Çadırlardan biraz uzakta, yola yakın bir yerde, ağzı köye çevrili dört askeri top görülüyor. Arkalarında, başı bulutların arasında kalmış, geçit vermez yalçın dağlardan başka bir şey yok. Dağlar çıplak, ne bir ağaç ne bir su ne de bir yeşillik. Yukarıdaki bulutlar, dağların manzarasını tamamlıyor.

Fotoğraf işte böyle bir fotoğraf. Soğuk, korku veren, itici bir fotoğraf. Ve sessiz. Yol ağzındaki cesetlerden başka, herhangi canlı bir insan görülmüyor. İnsana ait bir şeyler var bu fotoğrafta, ancak kendileri yok. Sadece gölgeleri var denilebilir. Sadece insanların değil, sanki Azrail'in de gölgesi fotoğrafın bir yerlerinde dolaşıyor. Alan, savaş alanı. Zaman, savaş zamanı. Fotoğrafta görülmeyen insanlar, yol ağzındaki cesetler gibi öldürülmüş, kaçıp dağlara sığınmış, yasa oturmuş, başka bir yere sefere çıkmış, savaştan yorgun düşmüş ve bir yerlerde uyuyakalmış veya belki de ormanda saklanmış olabilirler. Kimsesiz cesetler, başıboş hayvanlar, sahipsiz köyler, yanan yerler, ağzı kocaman toplar, hepsi bize gösteriyor ki, fotoğrafın ölümsüzleştirdiği bu yer, bu zaman, Azrail'in kucağında. Her şey ölümün esiri.

Kader Kuyusu romanının beşinci fotoğrafı olan bu fotoğrafı kimin çektiği bilinmiyor. Ancak usta birinin elinden çıkmış olduğu belli. Fotoğrafı çeken her kimse, her şeyi, tıpkı yaşayan insanların gölgeleri gibi, görülmeyen şeyleri de karta geçirmeyi başarmış. Fotoğrafta hiçbir fırtına ve rüzgâr belirtisi yok, ancak fotoğraftan kuru, pis bir rüzgârın varlığını hissetmek mümkün. Kuru, soğuk ölüm rüzgârının... Soğuk gibi, fotoğrafta insana ait olan korku ve ölüm duygusu da var. Sessizlik de, manzaranın üstüne örtüsünü çekmiş gibi. Fotoğraftaki atların kişnediğine, köpeklerin havladığına, kuşların öttüğüne insanın inanası gel-

miyor. Fotoğraf, sessizliğin, kederin, yıkımın ve yok olmanın fotoğrafı. Fotoğrafta hayat belirtileri hâlâ var. Hayvanların varlığı ve yükselen dumanlardan, orada çok büyük acıların yaşandığını ve daha büyük acıların da yaşanacağını gösteriyor. Fotoğrafı çeken usta biri; hayatın bütün aşamalarını, dünü, bugünü ve yarını resmetmeyi başarmış.

Ölümü ölümsüzlüğe çeviren ve ölümü *Kader Kuyusu*'nun gölgesi yapan küçük fotoğraf, büyük bir savaşın küçük bir görüntüsü. O, ölüm ve hayatın birlikteliğinin küçük bir göstergesi. Fotoğraf gösteriyor; ölüm kapıda, ölüm yollarda.

II.

– Ölüm kapıda, ölüm yollarda Canan. Ölüm civarımızda, ona doğru gidiyoruz Canan, Canan...

Celadet'le Canan hızlı adımlarla yürüyorlar; Babı-ı Ali yokuşundan aşağı doğru. Artlarında iki şehvet dolu gün bırakmışlar. İki günlük terk ettikleri dünyalarına tekrar dönmüşler. Canan, okuluna, Fransız rahibelerinin yanına, Celadet de Kızıltoprak'a eve gidecek. Yıl 1913'ün başları, mevsim kış, vakit akşamüzeri. Kadıköy'e gidecek olan Basra vapuruna yetişmek için hızlı hızlı yürüyorlar. Celadet daha hızlı yürüyor; Canan yetişmek için ardı sıra koşuyor.

– Canan, üzerine bastığımız taşlar kanla sulanmış. Bab-ı Ali'nin her tarafına kan sıçramış.

Canan ses çıkarmıyor, sessizce önüne bakarak yürüyor. Hava soğuk; kuru bir rüzgâr esiyor. Yağmur şu anda yağmıyor, ancak daha önce ıslanan taşlar kaygan, çamur içinde, yürümeyi zorlaştırıyor. Etrafta asker ve zabitlerden başka tek tük insanlar var. Askerler, kalın giysilerin içinde, Bab-ı Ali'nin kapılarında nöbet tutuyor. Osmanlı siyasetinin kalbinin attığı yer olan Bab-ı Ali, nöbet tutan askerler gibi, bugün boynu bükük.

Sadece o gün değil, bir süreden beri boyunları büküktü. Osmanlı İmparatorluğu yorgun, hasta yatağındaydı. Osmanlı semalarını kara bulutlar kaplamıştı. Ölüm ve önü alınamayan cinayetlerle kırık bir vazoya dönmüştü imparatorluk, artık onu birleştirmek zordu. İttihat Terakki iktidardaydı. Sultan Reşat, ellerinde bir oyuncağa dönüşmüş, istedikleri her şeyi Sultan'a kabul ettiriyorlardı. İttihatçılar'ın çoğunluğu askerdi. Savaşın içinde yetişmişlerdi, elleri kanlı, beyinleri suçluydu. Hayalperesttiler. Türk, Türkçülük şiarları, bütün Asya'yı istila etmek, Osmanlı'nın diğer milletlerini yok etmek, içlerinde taşıdıkları vazgeçilmez bir istekti. Kılıç konuştukları dil, tabanca yanlarından ayırmadıkları vazgeçilmez bir aksesuardı. Onlardan olmayan, onların dışında kalan herkes, onların düşmanıydı. Herkes Türk olmak, sadece Türk olmak değil, Türkçü olmak zorundaydı. İslamiyet, Osmanlılık, Osmanlı halklarının kardeşliği... her şey kaybolmuştu. Baskıcı bir siyasetin ve topun tüfeğin hükmü vardı. Kin ve nefret tohumları, ölüm ve öldürme tohumları her yerde ekiliyordu.

Romanının sayfalarını onların katlettiği insanlarla doldurarak romanı bir tarih kitabına çevirmek istemediğini biliyorum. Ancak bazılarından söz etmemek olmaz. Üçüncü bölümde, sen de ben de Galata Köprüsü'nden söz ettik. Galata ki, hayatımda bir mihenk taşı, uzun muhacirlik yıllarında hayallerimin gölgesi oldu, önüne geçilmez cinayetler dönemini başlatan ilk cinayetin de işlendiği yer oldu. Köprünün çürümüş tahtalarının üzerinde, 6 Nisan 1909'da (bu tür kesin tarihleri vermeyi sevmezsin biliyorum; ancak bu da bir zorunluluk) Serbesti *gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi, İttihatçılar'ın kurşunlarına hedef oldu. Bir İttihatçı zabit karşı yönden geldi ve tabancasını göğsüne boşalttı; bir arkadaşını da yaraladı. Sonradan girip çalışacağım* Serbesti *gazetesi uygar bir çizgi izleyen, Avrupalıların deyimiyle liberal bir gazeteydi. Ancak İttihatçılar kendilerinden başka kimseyi sevmiyorlardı, kimseyi istemiyorlardı. Hasan Fehmi'nin göğsüne ve kafasına sıkılan kurşunlar, aslında Osmanlı devletinin kafasına sıkılmıştı. Bu cinayetle devlet de Hasan Fehmi gibi dizlerinin üstüne düştü. Bu cinayet, arkasından başka cinayetler getirdi.*

En büyük cinayetlerden biri de, senin sözünü ettiğin günlerde işlendi. O günlerden birkaç hafta önce. İttihatçılar Bab-ı Ali'yi bastılar. 23 Ekim günü. İttihatçılar, ellerinde silahlarıyla, gündüz vakti hükümet konağına girip, öğleden sonra saat 2.45'te Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı, yine tabancayla öldürdüler. Nazım Paşa'dan başka iki devlet görevlisini de öldüren İttihatçılar, bir darbe ile yine hükümete el koydular.

Sözünü ettiğin gün, biz Bab-ı Ali'nin, Sadaret'in önünden geçiyorduk. O oynak kaldırım taşlarına her basışımda, öldürülen insanları, cinayetleri düşünüyordum. İktidar zalimlerin eline geçmişti. Her gün birkaç cinayet işleniyordu. Devlet hızla, o günkü yürüyüşümüz kadar hızla, karanlıklara doğru yuvarlanıyordu.

Celadet, elleri paltosunun cebinde hızlı hızlı yürüyor, hem kaldırım taşlarına bakıyor, hem de konuşuyor.

– Ah Ceco, biraz yavaş yürüyemez misin?

Canan düşüyor. Celadet geri dönüyor, gülerek yerden kaldırıyor onu ve öpüyor. Birbirine sarılmış, kısa bir süre bakışıyorlar. Celadet, Canan'ı biraz daha kendine çekiyor:

– Mon amoure, pansiyona geri dönmek ister misin?

Celadet şakayla soruyor.

Canan kafasını sallıyor ve vapur iskelesinin yönünü gösteriyor. Ancak Basra vapuruna yetişemiyorlar. Koşa koşa iskeleye vardıklarında, vapur da suları yararak iskeleden ayrılıyor.

Yapılacak bir şey yok. Basra'ya yüz çeviriyorlar ve yavaş yavaş ikinci vapur gelinceye kadar, bir şeyler yemek için Galata'daki Cenyo'nun yerine yöneliyorlar.

III.

Celadet, Canan ve Celadet'in iki kardeşi Kamuran ile Tevfik saat beş vapuru gelinceye kadar, bir şeyler yemek için Galata'daki Cenyo'nun yerine yöneliyorlar. Cenyo'nun yeri, vapur

iskelesinden farklı değil; vapur kaçıranlar, vapuru bekleyenler, herkes oraya geliyor, bir şeyler yiyip içiyor. Müşterileri daha çok gazeteci ve yazarlar. Çoğu Cağaloğlu'ndaki gazete ve dergilerde çalışıyor; politik gelişmeleri yakından takip eden insanlar. Masalarda daha çok siyasi meseleler tartışılıyor, yeni haberler orada yayılıyor. Bu nedenle Cenyo'nun bir diğer adı "Haber ve Fısıltı Kazanı" olmuş.

1914 yılının Ağustos'unun bu günlerinde, yeni haberler yıldırım hızıyla art arda yayılıyor. Dünyanın belli başlı büyük ülkeleri karşılıklı bilenmiş, şimdi büyük bir dünya savaşı başlamış. Fransız, İngiliz ve İtalyanlar bir tarafta, öteki tarafta da Almanlar, Avusturyalılar... Her iki taraf karşılıklı büyük saldırılar düzenliyor, ittifaklarını genişletmek istiyor. Her iki taraf için de Osmanlı devletinin desteği çok önemli ve her iki taraf da Osmanlı'yı kendi yanına çekmek istiyor. Savaşın başlangıcında politikası net olmayan Osmanlı'nın, şimdi politikası netleşmiş; Almanya'nın yanında savaşa girmiş. Almanya ile bir dostluk anlaşması imzalanmış, ordunun başına bir Alman general getirilmiş, seferberlik ilan edilmiş, diğer Avrupa ülkeleriyle imzalanan bütün anlaşmalar tek taraflı feshedilmiş, şimdi yeni hazırlıklar yapılıyor.

Cenyo'daki en yeni haber şimdi bu haber; İttihatçılar büyük bir saldırı hazırlığı yapıyorlar. Büyük bir ihtimalle Rusya'ya saldıracaklar. Bunun için eli silah tutan herkesi silah altına almak istiyorlar.

Bütün bu karmaşa, bu yeni hazırlıklar içinde, Celadet ile Canan da, nişan hazırlıkları yapıyor. Cenyo'da hem biraz oturacaklar, hem de kararlarını Kamuran'la Tevfik'e açacaklar. Canan uzun boyu, uzun saçları, bal gözleri, menekşe renginde uzun fistanıyla bugün bir rüya kızına benziyor. Sürmeli gözleri bugünkü berrak gökyüzü gibi parlıyor. Yüzü gülüyor, bu sıcak gün kadar sıcak, etrafına ısı yayıyor.

Uzun masaya oturduklarında, Kamuran garsona işaret edip çağırıyor.

– Bu güzel haberi soğuk, buz gibi beyaz bir şarapla kutlayalım değil mi, ne dersiniz?

Kalemin yolunu, havasını bulmuş, bildiğin, düşündüğün gibi devam et. Sana ders vermek niyetinde değilim. Ancak sen de bilirsin; kader, düz bir yol izlemez, kader yolu dolambaçlı, inişli çıkışlı, bir labirente benzer. Kader dedikleri de budur zaten. Bakıyorum da, daha çok kişiler ve onların kişisel öyküleriyle ilgileniyorsun. Kader yolunun üzerinde önümüze çıkan bazı şeyleri, olayları, ilişkileri unutuyorsun galiba; ya da anlan romanına katmayı beceremiyorsun. Örneğin, o yıllarda Kürtlerin durumu, özellikle yaşadığımız kent olan İstanbul'daki Kürtlerin... Bir yanıyla kaderim onlara da bağlıydı; kaderimin esaslı temellerinden biri onlardı.

Bütün o siyasi, toplumsal çalkantıların içinde, Kürtler de kıpırdanıyordu. 1910'lu yılların başlangıcı, Kürtler için de önemliydi. 1912 yılında Hevî adında bir örgüt kurdular. Hevî'nin amacı, umut ekmekti. Kürtler bir umut bekliyordu. Özellikle gençler, bu örgütün etrafında bir araya geldiler. Yeğenlerim amcalarım, akrabalarım büyük bir heyecanla Hevî'de çalışmaya başladılar. Rojî Kurd** adında bir dergi yayınlamaya başladılar. Amcamın oğlu, Rewşen'in babası Mehmet Salih Bedirhan, derginin başyazarıydı. O Rewşen ki, çok sonraları, sürgünlüğümün dar ve karanlık günlerinde hayat arkadaşım ve çocuklarımın annesi olacak. Rewşen'i ilk olarak bu Rojî Kurd günlerinde gördüm. Salih Bey, dergi için "Uyanın" diye bir makale yazmış, bizim görmemizi istiyordu. Onlardaydım; amcam Murat Bey'in evinde. Kızı Rewşen ile annesini de getirmişti. Amojna Sitî'nin deyimiyle Rewşen o zaman bir lokma kadar bir çocuktu. 4-5 yaşlarında ya vardı, ya yoktu. Kıvırcık saçlarını ve rengârenk fistanını hayal meyal hatırlıyorum.*

Salih Bey'in makalesi, Kürtlerin de durumunu iyi açıklıyordu. Makale şöyle başlıyordu: "Kardeşlerim uyanma vakti geldi. Bundan sonra

---

* Umut. (ç.n.)
Kürtlerin Günü. (ç.n.)

gözlerimizi açıp o derin uykudan uyanmazsak, Kürtlük diye bir şey kalmayacak; bizi ortadan kaldıracaklar." Daha sonra zaman zaman, çeşitli vesilelerle tekrarlayacağım Salih Bey'in bu satırları, Kürtlerin ihtiyacı olan şeyi çok net gösteriyordu. Kürtler için birlik, bilgi, uyanış ve bir araya gelme elzemdi. İstanbul'daki Kürtler bu iş için hareket geçmişlerdi. Bütün ailemiz canla başla bu faaliyetin içindeydi; ben de o dalgaya kapılmıştım.

Biliyorum, çok uzattım. Deneyimlerimle biliyorum, insan ne yaparsa yapsın, bir romanda bulunan düş ve hayallerin canlanmasındaki bütün ayrıntılara ulaşamaz; onları romanın sayfalarına aktarmada zorluk çeker. Şunu demek istiyorum; o karmakarışık ve büyük bir hızla akıp giden günlerde, kader yolumun üzerinde, bir yanda aşk, sevgi, coşku, sevinç ve nişanlanma hazırlıkları, bir yandan da büyük amaç ve hedefler vardı.

– Hadi bir daha bu güzel haber ve Canan'la kardeşimizin mutluluğunun şerefine.

Kadehlerinde kalan son yudumları da içip ayağa kalkıyorlar. Artık gitme zamanı.

IV.

Artık gitme zamanı. Zaman, yüklenip ağır savaşa gitme zamanı. Celadet ve diğer zabit arkadaşları, çadırların arasında, askerlere gitme emrini ulaştırmak için dolaşıyorlar. Güneş, ışıklarını yavaş yavaş Toros dağlarının ardından dünyaya iletmeye hazırlanıyor. Gökyüzü berrak, hava biraz soğuk. Doğa yeni uyanıyor, zor bir kışı henüz geride bırakmış. Bugün burada her şey bir rüya, bir söylence, bir romandaymış gibi görülüyor.

Celadet, sakin sabahın bu erken saatlerinde, kalın paltosuna sarılmış, etrafına bakıyor. Yüksek, heybetli dağlar, yeşil serin yaylalar, berrak temiz gökyüzü, güneşin yeni çıkan rengârenk ışıkları, koyun sürüleri, köpek, tilki ve cümle mahlûkat sesleri, at kişnemeleri, askerlerin hüzünlü türküleri ve Toroslar'ın

tadına doyulmaz manzarası... Hepsi yeni günün birer parçası, rengârenk bir halı gibi Celadet'in önüne serilmiş.

Hayır, öyle değil. O günler ne bir renkli halı ne bir efsane ne de bir romanın ayrıntılarıydı. Onlar o günün gerçekleri, gerçek yaşamın, Kader Kuyusu *romanının parçalarıydı. Biz cehennemin ağzında, ölüm yolundaydık. Osmanlı devleti ölüm yollarına düşmüş, biz ölüme doğru yol alıyorduk.*

Osmanlı devleti, Almanlarla İttihatçıların çevirdiği dolaplarla Almanların tam kucağına düşmüş, sonu belli olmayan büyük bir savaşın tam göbeğine düşmüştü. Osmanlı donanması, Almanların desteğiyle Karadeniz'de Rus donanmasını topa tutmuştu. Arkasından Odesa'yı... Artık ok yaydan çıkmıştı. Nazik ve sessiz Osmanlı Sultanı Mehmet Reşat, İttihatçıların zoruyla "Cihad-ı Mukaddes" ilan etmişti. İslami vecibelere göre sadece "İlay-i Kelimetullah" için ilan edilecek "Cihad-ı Mukaddes" şimdi Almanları desteklemek için ilan edilmişti. Osmanlı devleti ve ordusu artık koca bir cehennem ateşinin tam ortasındaydı. Artık bütün sınırlarında kıran kırana bir savaş sürüyordu. Bütün Osmanlı tebası; Türk, Kürt, Arap, Arnavut, Çerkez, Boşnak herkes savaşın içindeydi.

Savaş, ölüm kalım, savaş Sırat Köprüsü savaşıydı. Savaş amansız, savaş yakıcı, savaş tufandı. Herkesi, her ülke ve devleti, halk ve ulusu, toplum ve bireyi önüne katmış ölüme sürüklüyordu. O gün, sürüklenenler arasında biz de vardık.

O günün gerçeği buydu. Öte yandan söylediğin de doğru, savaş bir rüyada üstüne çöken bir kâbusa benzer içinde düşünce, mantık ve vicdanın olmadığı bir kâbus... İçinde kardeşlik, dostluk, birlik duygularının aranmadığı bir kâbus... Orada bir tek düşmanlık, çarpışma ve yok etme var. Evet o insanın üstüne gelen bir kâbustur, can alır, ruh yakar, her şeyi yok eder ve gider. Kâbustan uyananlar bile, artık eskisi gibi yaşayamazlar, yarı ölü, umutlarını yitirmiş, gözleri ölüm yolunda, kalan günlerini dolduran birer yaratığa dönüşürler. Ve ilk elde kalan günlerini de tamamlayıp, tekrar kâbusun ardına düşerler.

Toroslar'daki o günlerde, Osmanlıların deyimiyle "Şark Cephesi"ne giden yollardaydık. Yıl 1915'ti. Savaş sıcaktı. Savaşın alevleri bütün ülkeyi sarmıştı. Ülke cehenneme dönmüş, insanlar kavruluyordu. Herkes kendine ve çevresine soruyordu; neden, niçin? Hangi hedef ve amaç için? Yüz binlerce, milyonlarca insan öldürülüyor, kan dökülüyor, kentler yakılıyordu... Bütün bunlar neden? Biz de bu sorunun yanıtını bulamıyorduk. Biz ne İttihatçıların politikalarından ne ülkemizin içinde bulunduğu durumdan memnunduk. İttihatçıların politikaları hem Osmanlı'ya zarar veriyordu, hem de biz Kürtlere. Ancak çare yoktu. Savaştaydık. Osmanlı'nın parçasıydık. Osmanlı bizimle ayaktaydı. Vergilerimizle besleniyordu. Kürtlerin tümü silaha sarılıp, Osmanlı ordusunda savunmaya geçti. Biz Kürtler ve yüzlerce Bedirhanpaşazade, savaş rüzgârlarına kapılıp, çeşitli cephelere dağıldık. Benim payıma da "Şark Cephesi" düştü. Askeri kıyafetler giydim ve zabit oldum. Savaşın ilk anlarında İstanbul'da oturanlar cepheye gitmediler. Ta ki Çanakkale'den kara haberler gelip, orada ölenlerin sayısı yüz binlere, yaralıların sayısı dört yüz bine çıkınca, İstanbullular da silah altına alınıp savaşa gönderildiler.

Toroslar'daki o günlerde, yollardaydık. "Şark Cephesi"ne yeni yerlere, yeni ölümlere, yeni cehennemlere gidiyorduk. İstanbul, annem, babam, evimiz, amcalarım, sülalem, Şehriban, Canan, vücudunun kokusu, nişan yüzüklerimiz artık gerilerde kalmıştı. Kürtlerin bir deyimi var, yüzümüzü uğura, arkamızı feleğe döndük. O gün biz de bu sözün tam tersini yapıyorduk; arkamızı uğura dönüyor, yüzümüzü hain feleğe, ölüm tellalı feleğe çeviriyorduk.

Celadet'in içinde bulunduğu tabur, Toros yaylalarına kurduğu çadırlarını şimdi yavaş yavaş söküyor, yine yolculuk var. Toplar, çadırların biraz uzağında duruyor. Asker ve muhimmatı taşıyan katır ve eşekler, dağ yamacında otlanıyor. Çadırların çok uzağında, aşağılarda bir yerde köyler, evler ve tarlalar görülüyor. Hayat bugün de bütün güzelliğiyle yeni yeni uyanıyor. Sanki hayat savaşın içinde değil, sanki savaş yok gibi.

Ancak Celadet ve taburu yolculuğa hazırlanıyor. Çadırlar sökülüyor, silahlar toplanıyor, hayvanlar yükleniyor, atlar eğerleniyor. Tabur yola çıkıyor; sıcak savaşın göbeğine doğru, biraz daha ölüme yaklaşmak üzere... Ölüm yola koyuluyor.

V.

Ölüm yola koyuluyor...

Celadet ve arkadaşları, bütün çabalarına rağmen yaralı askeri ölümden döndüremiyorlar. Askerin yarası ağır, bağırsakları dışarı çıkmış, alnından kan sızıyor, yüzünün derisi kalkmış, altından beyaz kemikleri görülüyor. Üzerindeki elbiseler lime lime olmuş. Kan, barut, toprak ve ter kokuyor. Ölüm kokuyor. Çaresi yok, Azrail boğazına çökmüş; isimsiz, adressiz askerin canını alacak.

Asker son bir çabayla, gözlerini yavaşça açıyor. Yaş dolmuş gözleri, son bir imdat edasıyla Celadet'e bakıyor. Celadet'in içine köz düşüyor, yüreği yanıyor. Celadet ne yapabilir ki? O da çevresindekilere bakıyor. Kimsenin elinden bir şey gelmiyor. Ne yaraya basacak bir tendüryot ne bir alet ne de bir derman... Hiçbir şey yok. Ölüm yola koyulmuş, bu genç askeri de, aldığı yüz binlerce genç gibi önüne katıp götürecek. Ölüm etraflarını sarmış, her yerde, her an üzerlerine çöküyor. İsimsiz askerin gözleri yavaşça kapanıyor. Göğsü yavaş yavaş inip kalkıyor. Dili dışarı çıkıyor, ağır ağır kuru dudaklarını yalıyor.

– Su istiyor, biraz su verelim, başına toplananlardan biri böyle diyor. Yüreği yanıyor, biraz su verin, serinlesin.

– Hayır hayır su vermeyin, öldürürsünüz, diyor bir başkası.

– Uzatmayın, su verin diyor son defa gözlerini askerin yüzünde gezdiren Celadet. Su verin, zaten ölmek üzere, hiç olmazsa susuz gitmesin...

Dışarıdan bir ses daha duyuluyor.

– Yer açın, yer açın, üç ağır yaralı daha geliyor.

Bana yine o günleri yaşatıyorsun. O ölüm renkleriyle nakşedilen günleri. Ölümün nefesini yine bana hissettiriyorsun. O günlerde karargâh komutanıydım. Çadırımız, savaşın karargâhıydı. Sadece karargâh değil, hem hastane, hem yemekhane hem de yatakhaneydi. Her an çadır yaralı doluydu, her an bir yaralı inleyerek, gözlerimizin önünde can veriyordu.

Karargâhta çok fazla insan yoktu. Herkes cephedeydi. Ancak geliş gidişler fazlaydı. Daha çok ölü ve yaralı geliş gidişleri... İnsan değeri ayaklar altındaydı, beş paraya düşmüştü. Ölülerimizin bine veya binlere düştüğü günlerde, yüksek rütbeli zabitlerimiz sevinir, şöyle derlerdi: Müthiş bir şey, zayiatımız bugün çok az. Evet aynen böyle...

Yazık ki o günlerin günlüklerini tutamadım. Hatta orada aldığım birkaç notu sonradan yaktım. Bugüne kalsalardı eğer, sana çok iyi malzeme olurdu. Çıkardığım dergilerde, o günlere ait sadece birkaç satır var. Şimdi hatırlamıyorum, hangi derginin hangi sayısıydı, orada bir yaralıdan söz etmiştim. Yaraları çok ağırdı ve kimsenin yapacağı bir şey yoktu. Kürtlerin bir atasözü var, "Kara çadır, eksiklik kabul etmez" derler. Ancak bizim çadırda değil eksiklik, hiçbir şey yoktu. Savaş bir canavar gibi her şeyi yutuyordu. Bıçak ve makasla yaralının üzerine çöktüm. Yaralarını tedavi etmeye çalıştım, sonra onları iğne iplikle diktim, bir kenara çektim ki başkasına yetişeyim. Evet, artık doktor olmuştum. Bir tek o yaralıyı kurtarabildim. Yaraları iyileşti ve kendine geldi. O üç yıllık savaş boyunca, sadece o gün, bir tek o gün kendimi mutlu hissettim; doktorluğumla övündüm.

– Çok yorgunum, şöyle on, on beş dakika uzanacağım...

Celadet yorgun. Aralıksız iki gün iki gecedir, gözlerine uyku girmemiş. Vücudunda derman kalmamış. Çadırın köşesinde yan yana duran ranzalara gidiyor. Postal ve elbiseleriyle uzanıyor ve kaputunun cebinden babasının gönderdiği mektubu çıkarıp okumaya başlıyor. Emin Ali Bey'in güzel Osmanlıcasıyla yazıp gönderdiği mektup oldukça uzun. Babası mektubunda, annesi Semiha Hanım'dan, evdeki çocuklardan, İstanbul'da

kalmış yaşlı amca ve halalarından söz ediyor. Herkes iyi, sıhhat ve afiyetteler. Safter'le Meziyet büyümüşler. Safter akşamüzerleri, bahçedeki kuyunun kenarına sandalye atıp Fransızca klasikler okuyor. Charles Baudelaire'in "le Balcon" ile Alfred de Vigny'nin "La mort du loup"unu ezberlemiş, evdekilere sürekli onları okuyor. Meziyet çok güzel şarkı söylüyor artık. Kürtçe, Osmanlıca, Fransızca ve Farsça şarkıları, o güzel kadife sesiyle okuyor. O şarkı söylediğinde, bütün Kızıltoprak onu dinliyor.

Emin Ali Bey; mektubunda ayrıca, o gün İstanbul'da revaçta olan bazı söz ve şakalardan da söz ediyor. Celadet gülerek onları birkaç kez yeniden okuyor. "Kadıköy vapurlarında tenha bir yer bulmak için ya cin kılığına bürünmeli, yahut da bol sarımsak yemeli." Savaşla ilgili bazı şakalar... "Denizleri kurutmak suretiyle düşman taht-ı bahirelerinin elde edilmesi meselesi müfekerat-ı avam kamarasında mevk-i müzakereye konulmuştur... Suya düşen sulh kelimesini taht-ı bahirler çıkaracaktır..." Babası, Celadet'in nasıl eğleneceğini, nelerden hoşlandığını biliyor. Babasının yazdıklarına çok gülüyor.

– Baba, ah baba... Yürekten bir ahla söylüyor bunu Celadet.

Mektupta babası İstanbul'un ahvalinden de söz ediyor. İstanbul'da "hayat çok pahalı", Kadıköy vapurları artık tenha, sokaklar sessiz. Altın fiyatları yüzde iki yüz elli artmış, her şey çok pahalı, pazarlar bomboş, alışverişler azalmış, yiyecek sıkıntısı çekiliyor, hemen her evde matem var. İstanbul karalar bağlamış.

Celadet mektubu okurken yavaş yavaş uykuya yenik düşüyor. Gözleri kapanıyor ve mektup göğsüne düşüyor. Ölüm uykusunun yakınında, ağır ve derin bir uykuya dalıyor.

VI.

Celadet ağır ve derin bir uykudan uyanıyor. Seher vakti, ortalık yeni yeni aydınlanıyor. Elbiseleriyle yatan Celadet, yavaş yavaş doğruluyor ve etrafına bakıyor. Odada ondan başka kimse

kalmamış. Asker ve komutanlar için gün çoktan başlamış. Dışarıdan sesler duyuluyor. Belli ki yeni bir güne hazırlık yapılıyor.

Yeni gün... Azrail'in birkaç bin kişiyi önüne katıp götüreceği yeni bir gün.

Celadet ayağa kalkıp havlusu elinde, kapıya doğru giderken bunları düşünüyor. Azrail'in bugünkü yemi ne kadar olacak? Evet, sadece yem, başka bir şey değil! Artık o da bu hayata alışmış. Artık soğukkanlılıkla ölü ve yaralılara bakabiliyor, soğukkanlılıkla bu konu üzerinde konuşabiliyor.

Kapıyı açıp dışarı çıkıyor. Bir süre kapının önünde durup geriniyor. Üzerinde yattığı yatak tahta, çok sert. Onun için bazen jimnastik yapıyor. Ancak, garnizonda çalışmasına ve gıdasına çok dikkat etmesine rağmen her gün daha fazla kilo alıyor. Bir süre etrafına bakıyor. Bir kale gibi inşa edilmiş garnizonun bahçesi oldukça geniş. Duvarlarda nöbetçi kulübeleri var, garnizonun büyük kapısı demirden. Bahçede büyük bir kuyu var. Savaş başlayınca askerler kazmış bu kuyuyu. İçme suyu buradan çekiliyor, askerler bitli elbiselerini burada yıkıyor, ölen zabitler burada yıkanıp kefenleniyor, sabah ve akşam vakitlerinde zabitler burada oturup sohbet ediyor. Kuyu, savaşın kaderinde önemli bir rol oynayan bir kuyu.

Celadet ağır adımlarla yüzünü yıkamak üzere kuyuya doğru gidiyor. Kuyunun öbür tarafında, sırtları ona dönük birkaç zabit, yüksek sesle sohbet ediyor. Onlar Celadet'i görmüyor. Celadet kuyudan su çekmek için davranıyor, ancak kova su dolu. Gülerek "şansa bak" diyor ve elini yüzünü yıkamaya başlıyor. Soğuk su onu biraz kendine getiriyor. Kızıltoprak'taki evlerinin banyosu düşüyor aklına, orada geçirdiği zamanlar... Ya şimdi? Şimdi her şeyden ne kadar uzakta. Yeniden oralara, o günlere kavuşabilecek mi?

Yavaşça çömeldiği yerden ayağa kalkıyor, havluyla yüzünü kuruluyor. O sırada, zabitlerin konuşmasına istemeden kulak misafiri oluyor. Konuşmanın içinde sık sık "lo, lo... zo, zo" sözcükleri geçiyor. Dikkatini çekiyor, onlara doğru yürüyor.

Evet "Lo"Tar Kürtler, "Zo"lar da Ermenilerdi. Zo'ları kırmışlardı, sıra Lo'lara gelmişti. Zabitler o gün ölümü konuşuyorlardı. Büyük devletler onları öldürüyordu, onlar da Zo'ları bitirmiş, Lo'ların etrafında dolaşıyordu.

Biz o zamanlar Bakü'de, "Kafkas Cehpesi"ndeydik. Yıl 1917'nin yazıydı. Savaş bütün şiddetiyle sürüyordu, ancak yenen ve yenilen taraf yavaş yavaş belli oluyordu. ABD; İngiliz, Fransız ve İtalyanları desteklemek üzere savaşa girmişti. Amerika'nın desteğiyle artık kazanan taraf iyice belli olmuştu. Osmanlı devleti artık her cephede yeniliyordu ve ölü sayısı artık yüz binleri geçiyordu. Sadece Kafkasya'da, on binlerce asker, karların içinde, bir şey yapmadan çaresiz, mezarsız düştüler. İttihatçılar kazanmıştı, ancak devlet elden gidiyordu. İttihatçılar, ata yurtları olan bütün Kafkasya'yı ele geçirmek üzere yola çıkmışlardı. Aç tavuk, uykusunda darı ambarı görüyordu, ancak rüyaları kâbusa dönüştü. Bu kâbus bütün Osmanlı'yı sarstı, parçaladı ve sonunda karanlıklara gömdü.

Buna rağmen İttihatçılar inatlarından vazgeçmiyordu. Kürtlerin deyimiyle ne eşeklerinden iniyorlardı, ne de burunlarından kıl aldırıyorlardı. Onlar kahramandı. Gelirken Zo'ları kırmışlardı, şimdi sıra Lo'lardaydı. Ermeni katliamı yapıldı. Yüz binlerce Ermeni yaşlı genç, çoluk çocuk, kadın erkek İttihatçıların planlarıyla katledildi. Hem de alçakça, kalleşçe... İttihatçılar hırsız, çapulcu, katil ve cahillerden "Teşkilat-ı Mahsusa" adı altında silahlı bir çete grubu oluşturdu. Onların görevi Ermeni öldürmekti, onların köklerini kurutmaktı. Ve bu planlarında da başarılı oldular.

Toroslar'dan savaşa gelirken yol ağızlarında, ağaç kovuklarında, kaya oyuklarında boğazlanmış yüzlerce Ermeni'nin cesedini gözümle gördüm. Mektubumda bütün bunları bir bir Mustafa Kemal Paşa'ya anlattım. Öldürmenin sonu var mı? Kan kanla yıkanır mı? Kendilerine kin ve nefretten bir gelecek kuranlar, gün gelir ister istemez, yarattıkları o kin ve nefretin içinde kalıp boğulurlar.

İttihatçılar kan dökmüştü ve onlar kanı suyla değil, kanla yıkıyorlardı.

Celadet zabitlere yaklaşıyor ve onlara kulak kabartıyor. Kürt ve Ermenilerden söz ediyorlar. Burma bıyıklı bir zabit gülerek konuşuyor.

– Tıpkı Zo'lar gibi Lo'lara da bir ders vermek lazım.

– Nasıl vereceksin, ver bakalım. Ben de Lo'yum.

Celadet kımıldamadan, şakayla karışık, gülümseyerek zabite cevap veriyor. Herkes şaşırıyor. Konuşan zabit cevap vermek için çabalıyor ancak söyleyecek bir şey bulamıyor.

– Estağfurullah, diyor. Celadet Bey biz seni tanıyoruz, sen İstanbullusun.

– Evet İstanbulluyum, ancak Lo'yum. Sol elini kuyunun duvarına koyuyor ve sakince konuşuyor.

Unutmayın, kendilerine kin ve nefretten bir gelecek kuranlar, gün gelir, yarattıkları o kin ve nefretin içinde kalıp boğulurlar.

6. Fotoğraf

"Jeladet ali; be suffers
from tbe inevitable effects of
long residence and training in
constantinople, but he has the makings
*of o good man..."**

I.

Savaş, büyük dünya savaşı, bir daha, gerçek yüzünü insanlığa gösterdi; kendilerine kin ve nefretten bir gelecek kuranlar, ister istemez, yarattıkları o kin ve nefretin içinde kalıp boğuluyorlar şimdi. Dünya düzeni temelden değişti, kazanan devletler İngiltere, Fransa ve İtalya, şimdi kendi amaçları doğrultusunda dünyaya yeni bir düzen vermeye çalışıyorlar. Almanya, Rusya, Osmanlı İmparatorluğu ve onları destekleyen diğer devletler yenilginin getirdiği etkilerle çalkalanıyor, düzenleri bozuluyor, toprak kaybediyor, sınırları günden güne küçülüyor. Matem havası var bu ülkelerde, hâlâ savaşın dumanları semalarında tütüyor.

Bu yakıcı ateş, bu sis ve duman içinde, fotoğrafın değeri daha bir artmış. Ölüm ve yok oluş, savaş ve kanlı çatışmalar fotoğrafı insan hayatının vazgeçilmez bir aracı haline getirmiş. Binlerce,

---

* Celadet Ali, Konstantinopol'de uzun süre oturup çalışmanın kaçınılmaz sonuçlarını çekiyor, ama onda iyi adam kumaşı var. (y.h.n.)

on binlerce, yüz binlerce, milyonlarca insan amansız savaşta, dağ başlarında, ovalarda, vadi ve yamaçlarda, koyak ve kovuklarda, ormanlarda, mezarsız, izsiz, adressiz, fotoğrafı çekilmeden, kefensiz toprakla buluşmuş. "Hiç olmasa bir fotoğrafı kalsaydı." Savaş sonrasında, yüz binlerce evdeki ölü sahipleri bunları söylüyor ve kahroluyor: Hiç olmazsa bazı fotoğraflar kalsaydı geride, duvar ve raflarda onlardan kalan birkaç fotoğraf... Geride kalanlar, işte bu babamdı, bu oğlumdu, bu kocamdı, bu amcamdı, bu kardeşimdi, bu dayımdı diyebilseydi.

Ölüm, fotoğrafın ölümsüzlüğünü daha bir akla getirmiş. İnsanlık şimdi daha bir inanmış ki fotoğraf, ölüme yeniden hayat vermektir; bir Fransız filozofun dediği gibi, ölülerin geriye dönüşüdür. Fotoğraf, iki dünya arasında gidip gelmedir; hem ölümü, hem ölümsüzlüğü hatırlamaktır. Fotoğraf, mekânın, yaşamın, zamanın donmasıdır; zamanın akışına karşı verilmiş tarifsiz bir savaştır.

Şimdi, dünyanın her yerinde, fotoğrafçıların stüdyolarının önünde uzun kuyruklar var. Ölüleri arkalarından hiçbir şey bırakmadan gittiler. "Hiç olmazsa kalanlar öyle gitmesin." Fotoğrafçılık şimdi, en gözde, en çok kazandıran, en makul ve en "sevabı" bol olan meslek. Şimdi, bu kahrolası savaştan sonra herkes suretini ölümsüzleştirme peşinde. Aynı amaçla, İstanbul'daki fotoğrafçıların önünde de büyük kuyruklar var. Dağılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul halkı, devletin ölümünden sonra şimdi ölümsüzlük arıyor, suretini siyah beyaz kâğıtlara kaydediyor.

Her hali vakti yerinde olan aile gibi, Bedirhanpaşazadeler de suretlerini siyah beyaz kâğıtlara kaydediyorlar. Hem erkekler, hem kadınlar; çoğu zaman ayrı ayrı. Ölüm, savaş ve cinayet diyarlarından dönmüşler, şimdi bir yandan eski güçlü konumlarına ulaşmak için çaba gösteriyorlar, bir yandan da, güçleri ve zamanları elverdiği oranda, fotoğraf üstüne fotoğraf çektirerek ölümsüzleşiyorlar.

Kader Kuyusu romanının altıncı fotoğrafı bugünlerde, yeni bir dünya düzeninin yerleştirilmeye çalışıldığı, insanların fotoğrafçıların dükkânlarının önünde uzun kuyruklar oluşturduğu bu dönemde çekiliyor. Ancak İstanbul'da değil, Kürtlerin ülkesinde. Bir stüdyoda değil, bir Kürt evinin bahçesinde. Bir Osmanlı veya Kürt tarafından değil, bir İngiliz, Major E. M. Noel tarafından çekiliyor.

Fotoğrafta tanıdık iki kişi var, Celadet ve kardeşi Kamuran Ali Bedirhan. İkisi de ayakta, yan yana, bir çardak direğinin yanında duruyor. Bahçedeki ağaçlar ve yeşillikler fotoğrafı süslüyor. Celadet objektife, Kamuran bahçeye bakıyor. İkisi de bıyıklı, kravatlı ancak binici kıyafetleri içinde. İkisinin de saçları geriye taranmış. Celadet, Kamuran'dan birkaç parmak daha uzun ve biraz önünde duruyor. Celadet'in elinde bir kamçı var. Kamuran'ın elleri serbest. Duruşlarında bir asalet var. Bakışları ciddi ve derin.

Elbiseleri yeni, İngiliz süvarilerin giydiği kıyafetler. İkisinin de ceketlerinin üzerinde sıkı bağlanmış birer kemer var. Pantolonları kalçadan geniş, paçaları dar. İkisinin de kıyafeti birörnek. Yabancı kıyafetler, Osmanlı'da olmayan, Avrupalılar'ın giydiği... İki Kürt, duruşlarıyla Kürt, kıyafetleriyle Avrupalı, ataların yurdunda. İki İstanbullu Kürt şimdi kendi ülkelerinde.

Bakışlarından, elbiselerinden, Celadet'in elindeki kamçıdan, önemli bir görevin yolcuları oldukları görülüyor. Hazır, giyinmiş kuşanmış, ciddi bir yoldalar. Savaş sonrası karmaşada, yeni bir dünya kurulurken, onlar da bir yolculukta, bir davanın izini sürüyorlar. *Kader Kuyusu*'nun altıncı fotoğrafı, küçücük de olsa savaş sonrası karmaşayı yansıtıyor. Fotoğraf, görülen manzara ve görülmeyen yanlarıyla hem Celadet'le Kamuran'ın önündeki yeni yolları gösteriyor, hem de *Kader Kuyusu* romanının önünde yeni yollar açıyor.

Fotoğrafta bir şey daha var, tasviri tamamlamak için ondan da söz etmek gerekiyor; pörsümüş ağaç yapraklarından

havanın sıcak olduğu ve zamanın, ağaçların yaprak açtığı bir zaman olduğu...

II.

Hava sıcak, zaman, ağaçların yaprak, güllerin tomurcuk açtığı, çiçeklerin boy attığı zaman. İstanbul'da akşam güneşinin ışıkları, otelin penceresinden, usulcacık içeri uzanıyor.

Canan yavaşça yataktan kalkıp, yumuşacık adımlarla pencereye doğru yürüyor. Celadet yatağa uzanmış onu seyrediyor. Bir yaz günü. Celadet ve Canan İstanbul'un ünlü oteli Pera Palas'ın geniş bir odasındalar. Hemen hemen bütün gün yataktan çıkmamışlar. Yalnızca sabah çok erken bir saatte, sokaklar henüz tenhayken, Pera'da, daracık sokaklarda, sokak köpekleri ve mahalle kedileri eşliğinde bir yürüyüş yapmışlar. Onun dışında hiç dışarı çıkmamışlar, hep yatakta, çırılçıplak, aynı coşkuyla... Celadet bir süre Canan'a bakıyor. Sonra masanın üzerindeki şarap şişesine uzanıyor, kadehe biraz beyaz şarap doldurup, yavaşça içiyor. Şarabın kekremsi hoş tadı iyi geliyor ona. Ağzında şarap tadı, tekrar kafasını yastığa koyup gözlerini bir süre yumuyor. Her şey ne kadar sakin, her şey ne kadar huzur verici. Sanki savaştan, o kanlı günlerden çıkalı yüzyıl olmuş. Şimdi ne kadar uzakta o günler, nasıl da sisler, düş ve hayal perdesinin gerisinde kalmış... Hayat ne tuhaf! Şimdi ağzında dolaşan güzel şarabın tadı ile kanın tadı, birbirine ne kadar uzak. Bu odaya sinmiş ter kokusuyla savaş siperlerindeki ter kokusu ne kadar birbirinden farklı. Ne tuhaf, insan her şeye ne kadar çabuk alışıyor. Tüm bu farklılıklara nasıl da uyum sağlıyor. Hayat ne kadar tuhaf; insan ne kadar tuhaf!

Celadet yeniden masaya uzanıyor ve özel Fransız sigara kâğıdı "la paix"ye sarılmış sigaralardan bir tane alıp yakıyor. Sol eliyle yastığını arkasına alıyor, yaslanıyor, bir yandan sigara içiyor, bir yandan da pencereden vuran güneş ışıkları-

nın içinde duran Canan'a bakıyor. Sigara, "la paix" yani barış kâğıdına sarılmış sigara, şimdi yaşanan şu zamana uyuyor; tüm belirsizliğine rağmen kıyamet günleri geride kalmış, dünya şimdi sakin. Top ve tüfekler susmuş, ordular karargâhlarına çekilmiş, göğü kaplayan barut kokusu dağılmış, bir sel gibi akan kan durmuş, hâlâ süren matemden başka, yaralıların feryatları kesilmiş, Azrail hafif bir uykuya dalmış. Herkes yaralı, yorgun ve sakince yerine yurduna, evine barkına dönmüş, yürek, beden ve ruhlarda açılmış olan yaralarını tedavi ediyor. Şimdi sigarasından derin nefesler çeken Celadet, İstanbul'a, aile ve akrabalarına, eşine dostuna geri dönmüş.

Henüz savaşın soğuk yüzüyle karşı karşıyayken, İstanbul'un, Pera Palas'ın sıcak ve yumuşak gecelerinin hayaliydi onu hayata daha bir bağlayan. Ta Kafkas Cephesi'ndeyken, o dondurucu soğuk, kar ve boranın ortasında kendi kendine söz vermişti, günün birinde o cehennemden sağ salim kurtulabilirse eğer, yapacağı ilk işlerden biri, sevgilisiyle birkaç gün ve geceyi burada geçirmek olacaktı. Şimdi büyük bir arzu ve coşkuyla bu sözünü yerine getiriyor.

Tıklım tıklım dolu Pera Palas'ın, Haliç'e bakan bir odasını üç günlüğüne tutmuş, Canan'ı da alıp bu odaya yerleşmiş.

Evet, Pera Palas... Benim doğumumdan bir yıl önce doğmuş ve Avrupa'dan Orient-Express ile İstanbul'a gelen yolcular için hazırlanmış bu görkemli yapı, doğu ve batının buluştuğu bir merkezdi. Bütün Avrupa'nın hor-diplomasisi görevlileri oradaydı. Osmanlı ülkesinin paşa, komutan, vezir ve sadrazamları oradaydı. Devlet işleri, keyif ve sefahat orada yürüyordu. Halkların kaderi orada çiziliyordu. En güzel yemekler, en güzel içkiler oradaydı. "Medoc Superior, Hochheimer, Chianti" şarapları, "Cordan Vert, Veuve Clicquot" şampanyaları oradaydı. Klasik Osmanlı müziği, Avrupa'nın balo, dans ve valsleri oradaydı. İlk elektrikli asansör oradaydı. Haliç'in en güzel manzarası oradaydı.

Aşk ve sevgi rehberim Ovidius bir yerde şöyle diyordu; "İnsan insanın kurdudur." Azrail'in ava çıktığı o karanlık günlerde, bu söz üzerine çok düşündüm. Evet, insan insanın kurduydu, kurtlar gibi birbirinin boğazına sarılıp, etrafı kana buluyorlardı. Ancak o zaman bile Pera Palas'ı, büyük kurtların mekânını da düşündüm. Hem dünya savaşı, ahvali ve kurtların savaşını daha iyi anlayabilmek, hem de çok arzuladığım o keyif ve sefahat anları için Pera Palas'ı düşündüm.

Şimdi kısaca sözünü ettiğim o günlerde Ovidius'un başka bir sözü üzerine de düşünüyordum. "Aşk, savaşmayı bilen cesur insanların harcıdır, korkakların değil..." Hayat, savaşta veya barışta, devamlı hüner, mücadele ve yetenek isteyen savaşın kendisiydi; korkaklıkla kararsızlıkla, müterediddit ya da kuruntulu bir yürekle sürdürülen hayata hayat denmezdi.

Canan çıplak, göğsüne kadar gelen pencerenin önünde durmuş, dışarıyı seyrediyor. Celadet de onu. Onu yandan görüyor Celadet. Canan biraz daha eğiliyor. Beyaz vücudunun hatları daha bir belirginleşiyor. Bacakları antik bir Roma sütunu gibi, yaşayan bir Afrodit... Işık, vücudunu sarımtırak bir renge boyamış. Saçları çıplak omuzlarına dökülmüş. Memeleri, Kürtçe türkülerde geçen olgun bir portakal, dolgun ve kalkık... Beli gerilmiş bir yay gibi, Ovidius'un sözlerini doğrularcasına, onu okşayacak el ve parmakları bekliyor. Orada öyle bekliyor, pencere önünde, Celadet'ten ne kadar uzak, Celadet'e ne kadar yakın!..

Celadet, sigarasını masanın üzerindeki kül tablasında söndürüp yataktan kalkıyor, Canan'a doğru yürüyor. Sessizce sokulup, sırtından öpüyor. Haliç, bütün güzelliğiyle uzakta görülüyor. Suyun öte yanını, Kadıköy'ü, yaşadıkları yeri, yemyeşil ağaçlar arasındaki Topkapı Sarayı'nı seyrediyorlar. Karadeniz'e doğru giden büyük gemileri düşünerek suya bakıyor. Güneşin ışıkları suda oynaşıyor.

İstanbul, bütün güzelliğiyle ayaklarının altında. İstanbul... Berrak bir gökyüzünün, mavi denizlerin, görkemli cami, kilise

ve havraların, zengin ve farklı dinlerin, dil ve kültürlerin, yüksek kale, burç ve surların, değişik uygarlıkların inşa ettiği kasır ve konakların, saray ve köşklerin, dar sokakların, geniş caddelerin, yüksek minarelerin, loş pazar ve çarşıların, karanlık han ve hamamların, sıcak kahvelerin, meyhanelerin, dumanlı esrar yuvaları ve keşhanelerin, randevu evlerinin, nakışlı medreselerin, kütüphanelerin, sıcak gün ışığının, geceleri parlayan ay ışığının, kıpır kıpır yıldızların kenti İstanbul... Celadet doyasıya İstanbul'u seyrediyor.

– Canan, ma chérie, İstanbul'u seyret. Celadet sarıldığı Canan'ı bırakmadan, kıpırdamadan konuşuyor. Hayata, yaşadığımızın ispatına bak. Savaştayken sürekli bana ve kaderime çok benzeyen, kimliği kimliğime çok benzeyen bu kenti düşünüyordum. Onu iyi tanıdığımı sanıyordum, keşfetmediğim hiçbir yeri kalmamıştı bana göre. Ancak görüyorum ki, yanılmışım, hâlâ keşfetmediğim ne çok yeri var. Savaştan sonra iyice anladım, İstanbul olmadan yaşamam mümkün değil. Kesinlikle... İstanbul, benim şehrim, kaderim; İstanbul benim...

III.

– Osmanlı devleti İstanbul olmadan yaşayamaz, diyor Mevlanzade Rıfat Bey. Mümkün değil bu, İstanbul biz Osmanlılar'ın kenti, İstanbul biziz. Şimdi bakın, bugün ne hallere düşmüş...

Bedirhaniler'in dostu, Osmanlı ülkesinin ünlü liberal gazetecisi, İttihatçılar'ın en büyük muhaliflerinden biri olan Mevlanzade Rıfat Bey; Cağaloğlu'nda, gazetesi *Serbesti*'nin bürosunda, birkaç dostuyla birlikte oturmuş, öfkeli bir sesle, İstanbul'un son durumundan söz ediyor. Celadet de onu dinleyenler arasında.

Oturdukları oda küçük bir oda. Mevlanzade Rıfat Bey, antika bir masanın arkasında, elinde kalem, Celadet ve ötekiler de masanın önünde, eski meşin koltuklarda oturuyorlar. Masanın üzeri kitap, gazete ve dergilerle dolu. Odadakiler adeta duman altı olmuş, herkes fosur fosur içiyor. Odada asabiyet hâkim.

– Evet, Mondros Mütarekesi imzalanmış, ancak bugünkü hayat, hayat değil. Cephede çocuklarını ve kocalarını kaybeden anne ve gelinler, bugün yüz dirhemlik, yenmeyecek derecede kötü olan bir ekmek için, saatlerce soğuk ve ayazda kuyruklarda bekliyor. Halkın elindeki zahireye, hâlâ "tekalif-i harb" nedeniyle el konuluyor. Yoksul, biçare halk, candarma ve polis baskısı altında inim inim inletiliyor. Halktan toplanan zahireyi, zabitler kendi aralarında bölüştürüyor. Babalarının malı gibi onları tüketiyor. Devlet ise zaten iflas etmiş. Abdülhamit döneminde bastırılan paralar, bugün suyunu çekmiş. Savaş döneminde piyasaya sürülen 150 milyon kâğıt para, karşılığında altın değeri olmadan piyasaya sürüldü... Ne diyeyim ki daha, para yok, idare yok, hüküm yok, devlet işlemiyor, örgütlenme yasak, özgürlükler kısıtlı, demokrasi ve insanlık yok, kısacası insanca bir hayat için hiçbir şey yok. İstanbul, ülkenin kalbi ise şimdi elden gidiyor. İstanbul, şimdi galip devletlerin işgaline uğramış, zaptedilmiş.

Mevlanzade Rıfat Bey konuşurken, uzun sakalları inip kalkıyor. İnce tel çerçeveli gözlüklerini çıkarıyor, masaya koyuyor, teker teker dostlarına bakıyor, bakışları Celadet'in üzerinde duruyor:

– Celadet en genç ve en iyi gazetecilerimizden biridir, diyor, dün bir makale yazdı, bakın dinleyin bir yerde ne diyor.

– Yeniden gözlüklerini takıyor. Masanın üzerindeki kâğıt yığını arasından birkaç kâğıt alıp, teker teker kontrol ediyor, bir yerde durup okumaya başlıyor:

– "Kendileri kürklere büründüler; milletin derisini soydular. Kasalarını altın doldurdular; bizim ceplerimize kâğıt tıktılar..."

Bu minval üzere bir süre Celadet'in makalesini yüksek sesle okuyor.

Mevlanzade Rıfat Bey'in o güzel Türkçesiyle okuduğu satırlar, benim satırlarım değildi. Onları bir Türk yazardan almıştım. O yazar, İttihatçılar'ın mezalimine karşı hoş bir makale kaleme almıştı, ben de

ondan birkaç satır almıştım. Senin de dediğin gibi, Mevlanzade Rıfat Bey, ünlü bir gazeteci ve siyaset adamıydı. Liberal, hak ve hukuka inanan, özgürlükleri savunan bir adam. Bir aile dostumuzdu, babamla arkadaştı. Sürgünlük günlerimizde de ilişkimiz kopmadı, birlikte çalıştık, sürgünün çilesini birlikte çektik. 1930 yılının başlarında Halep'te vefat ettiğinde, Allah şahidimizdir, kimsesiz, naçar ve perişandı. Bu hazin ölüm, yıllarca içimde bir yara olarak kaldı. O ünlü **âlim**, *o ödün vermez aydın, kimsesiz, sahipsiz başını toprağa koydu. Kimsenin haberi yoktu, kimse matemini tutmadı ve çok kısa zamanda, birçok aydınımız gibi, unutulup gitti. Yiğit ölür, şanı kalır Ancak Mevlanzade Rıfat Bey'in arkasında ne şan ne şöhret ne bir iz, hiçbir şey kalmadı.*

Karmakarışık bir İstanbul'a geri dönmüştüm. Savaş günleri geride kalmıştı, ancak yeni bir savaş başlamıştı. Ev, iş, tezgâh, hedef ve amaç peşindeydim. Yeni bir hayat arıyordum. Ne yapmalıydım? Hangi sürüye katılacaktım, ne iş yapacaktım, kimlerle eş, dost, arkadaş olacaktım? Okumayı, yazmayı, ilmi, irfanı, dergi ve gazeteleri seçtim. Bu yolda yürümeye başladım. Bir zabit, paşa, tüccar, bak kal, patron, dalkavuk, vurdumduymaz, hamal, mal mülk peşinde koşan bir adam olamazdım. Bunlar bana göre işler değildi. Ne bunları düşünüyordum, ne de düşündükçe bunlar bana heyecan veriyordu. Ancak, yazarlık, gazetecilik, büyük amaçlar peşinde koşmak, saygın ve kutlu davaların adamı olmak çok heyecanlandırıyordu beni. Ben, sadece ben değil, hemen hemen bütün sülalem, Rousseau, Diderot, Voltaire ve Fransız Devrimi'nin büyük düşünürlerinin fikirleri, Ömer Hayyam ve Ehmedê Xanî'nin şiirleri, Mir Bedirhan başkaldırısının ders ve deneyimleriyle büyümüştük. Günlük hayatı kurtarma derdi yeter miydi bize? Ben safımı seçmiştim... O zamanlar hepimizin çok beğendiği iki mecmua vardı, Abdullah Cevdet Bey'in İçtihad'ı ile Mevlanzade Rıfat Bey'in Serbestisi... Mevlanzade Rıfat Bey'e yanında çalışmak istediğimi söyleyince, gözlüklerini çıkardı, beni öptü, "mükemmel, mükemmel" dedi ve beni küçük bir masaya oturttu. Böylece gazetecilik hayatım başladı.

Serbesti *benim için bulunmaz bir okul oldu. Cağaloğlu'nun o loş, dar ve rutubetli odaları, aydınlık saçan bir kaynağa dönüştü; benim*

için bir dil okulu oldu. Gazeteciliğin kurallarını, yeni bir ahlak anlayışını, mücadele azmini, değişik yazı türlerini, farklı konularla ilgili farklı üslupları, yazının büyülü gücünü orada öğrendim. Orada, özgürlükçü fikirlere daha bir yakınlaştım, baskıcı düşüncelerle kendi düşüncelerim arasına kesin bir sınır koymayı öğrendim. Gazetecilik de yazarlık gibi hüner ve ustalık isteyen bir sanat. O sanatın inceliklerini bilmek lazım. Dilsiz kelimelerin dilini bilmek, onlara canlı, yeni bir dil vermek, onları konuşturmayı, ete kemiğe büründürmeyi, bilmeyenlerin, duymayanların dikkatini çekmeyi, düşünceleri kısa ifade etmeyi, önemli alanları ayıklamayı, önemsiz alanları atmayı, kalite ve olgunluk yaratmayı, saldırgan olmamayı, haksızlık yapmamayı, savaşa, çelişki ve çatışmalara neden olmamayı, uzun soluklu olmayı, kimseye kin beslememeyi, kıskanç olmamayı, sürekli insanı, bilgiyi, bilimi, eğitimi, yaratıcılığı ön plana almayı, kardeşliği, samimiyeti elden bırakmamayı bilmek lazım. Gazeteciliğin sırrı burada yatıyordu. Serbesti *kapısı, bana bütün bunları öğretti. Karın tokluğuna çalıştığım o ya çok sıcak ya da çok soğuk günlerde, yeni deneyimler kazandım, ruhum ve beynim öğrendiğim yeni şeylerle zenginleşti.* Serbesti, *çok sonraları sürgünde kendi başıma gazete ve dergi yayınlamayı öğretti bana. Bana o yolları da açtı. Eğer İstanbul'daki o deneyimim olmasaydı, ne* Hawar *ve kitapları ne de* Ronahi *olacaktı belki.*

Mevlanzade Rıfat Bey okumasını bitirdikten sonra, tekrar gözlüklerini çıkartıyor ve dostlarına soruyor.

– Azizim aynen böyle değil mi? Celadet Bey'in hal ve gidişle ilgili söyledikleri doğru değil mi?

IV.

– Azizim aynen böyle değil mi? Emin Ali Bey'in hal ve gidişle ilgili söyledikleri doğru değil mi?

İstanbul'daki seçkin birçok Kürt, Behçet Paşa Konağı'nda bulunan Kürt Teali Cemiyeti'nin merkezinde toplanmış, Emin Ali

Bedirhan'ın konferansını dinliyor. Konferansın konusu, Osmanlı devletinin içinde bulunduğu durum ve Kürtler...

Salon hıncahınç dolu. Birçok lider, aşiret reisi, ağa, bey, aydın, bilim adamı, zabit, paşa, diplomat, yazar, gazeteci bir araya gelmiş. Kürtler, Kürt Teali Cemiyeti adı altında bir cemiyet kurmuşlar. Bu cemiyet etrafında hemen hemen bütün Kürtler, ilk kez bir araya geliyor. Cemiyet başkanı, Nehri Ayaklanması'nın ünlü lideri Şeyh Übeydullah Nehri'nin oğlu Seyyit Abdülkadir Geylani. İkinci başkan da, Celadet'in babası Emin Ali Bedirhan... Yönetim Kurulu da, yine büyük ailelerin önemli isimlerinden oluşuyor.

İstanbul'da bir araya gelen Kürtler, yeni bir davanın peşindeler; dünyaya yeni bir düzen verilmeye çalışılan bu dönemde, Kürtler kendileri için de bir çıkış yolu arıyorlar. Büyük bir coşku ve heyecanla mücadeleye atılmış, örgütler kuruyor, bildiriler dağıtıyor, ülkelere heyetler gönderiyor, galip devletlerin İstanbul'daki temsilcileriyle görüşüyor, ülkede şubeler ve yeni dernekler kuruyor, gazete ve dergi yayınlıyorlar. Osmanlı devletinin yenilgisi bir yandan onları üzüyor, bir yandan da kendi durumlarına ilişkin hak ve hukuk arama mücadelesinde yeni bir umut aşılıyor. Cemiyetin kuruluşu ve çalışması, onlar için yeni bir umut ışığı yakıyor.

– Aziz dostlar, diyor Emin Ali Bey ve konuşmasına kaldığı yerden Türkçe devam ediyor.

Söylediğimiz şeyler doğru olabilir. Ancak önemli olan bu değil. Önemli olan, bu doğrular karşısında takındığımız tavırdır, ne yapacağımızdır.. Hemfikir olmamız gereken konu budur. Hâlâ bir Osmanlı devleti, bir Osmanlı hükümeti var. Ancak bütün yetkiler şu anda Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın elinde. Eğer amaçlarımız doğrultusunda başarıya ulaşmak istiyorsak, kanımca bu devletlerle güçlü bağlar kurmalıyız. Birincisi bu... İkincisine gelince... Bu devletler, Wilson Prensipleri'ne göre hareket ediyorlar. Bu prensipler bizim için de çok önemli. Bizim de bu prensipleri benimseyip, bunlara sıkı sıkıya sarılmamız lazım.

Anlaşılan bir insanlık durumu bu; insanın gözleri önünde bir şeyler olduğunda, ilk anda ona pek dikkat etmiyor, onu çok yoğun izlemiyor. Aradan zaman geçtikçe onu daha iyi görebiliyor. Önemini, değerini çok sonra daha iyi anlayabiliyor. Ancak o zaman da, görülen, tanık olunan söz konusu şeyleri bütün ayrıntılarıyla hatırlamak güçleşiyor; aynen olduğu gibi yeniden yaratmak ve yazmak neredeyse imkânsızlaşıyor. Rüyalar gibi... Nasıl ki, rüyaları aynen görüldükleri gibi yazmak çok zor ise, geçmiş zamana ait bir şeyi de aynı o günkü gibi kâğıda geçirmek aynı oranda zor. Gücüne, yeteneğine, çabana rağmen onlar artık hiçbir zaman yaşandıkları gibi geri dönmüyorlar. Fazlalıklar katılıyor, yeni zamanın gelişmelerine göre, anlatım biçimlerine göre düş gücü de kullanılarak onu yeniden "kurmak" gerekiyor. Tıpkı şu anda senin yaptığın gibi.

O gün ve o toplantıyı şimdi çok iyi hatırlıyorum. Ancak babamın söylediklerini tam hatırlayamıyorum. O gün, babamın konuşmasından çok dinleyicilerin bakışları ilgilendirmişti beni. Daha çok babamın konuşmasının insanlar üzerindeki etkileriyle ilgileniyordum. Herkes oradaydı. Seyyit Abdülkadir, Abdullah Cevdet, amcalarım, kardeşim Kamuran, Fuat ile Hamdi Paşa, Şükrü Babanzade ve daha birçok seçkin kişi. Dinleyiciler arasında daha sonra benimle aynı kaderi paylaşacak birçok kişi daha vardı; Mevlanzade Rifat... Hepsi orada oturuyordu, gelecek kahrolası sürgün, yokluk ve acı dolu günlerden habersiz.

Haklısın, o günlerde Wilson kaideleri Kürt aydınlarının dilinden düşmüyordu. Savaş sonrasında, ABD Başkanı Thomas Woodrow Wilson, dünyaya yeni bir düzen vermek için birkaç "prensip" ortaya koymuştu. Bu prensiplere göre, Kürtler de bir devlet, yer, mekân sahibi olabilirdi. Bu prensipler, babamın deyimiyle Kürtlerin içinde bulunduğu duruma çok uygundu. Bunun için prensipler Kürtler arasında bu kadar çok rağbet görüyordu.

O zamanlar, Cemiyet, Jîn adında bir de dergi yayınlıyordu. Arkadaşlarım Memduh Selim Bey ile Müküslü Hamza derginin sorumlularıydı. Yazık ki, orada yazı yazmak nasip olmadı bana; ancak kardeşim*

* Yaşam. (ç.n.)

Kamo, –ki artık Kamuran Bey'di– usta kalemiyle orada yazıyordu. Gerek Kamo, gerekse diğer yazarlar, Jîn'de Wilson Prensipleri üzerine çok önemli makaleler yayınladılar. Kamo'nun makalesini şimdi o günkü toplantıdan daha iyi hatırlıyorum. Bir gün, bir akşamüzeri, evin bahçesinde kuyunun yanında oturmuştum, artık eskisi gibi sıkça görüşmediğim Şehriban bana bir çay yapmış. Padişahların eliyle öldürülen Osmanlı veziriazamlarını anlatan bir kitap okuyordum. Osmanlı devlet mantığıyla ilgili önemli ve ilginç bilgiler veren kitabın yazarını şu anda hatırlamıyorum. Çayın ve akşamüzeri güneşinin rengi ve sayfaların arasından sızan kan, sanki birbirinin içine geçmişti. Ancak Kamo'nun, yani Kamuran Bey'in makalesi bu ahengi bozdu. Heyecanla içerden fırladı ve elindeki kâğıtları bana uzattı. "Müthiş bir makale yazdım" dedi. Kafamı kitaptan kaldırıp gülerek baktım. Yeni bıyık bırakmıştı. Ona ince bıyık çok yakışmıştı. Gülerek, "bıyık yakışmış sana" dedim. Israrla, "şu makaleye bak" dedi. Mecburen elimdeki kitabı masaya bıraktım ve makaleye bir göz attım. Adı "Kürdistan İçin"di. Yazısında Kürtlerin özgür olmasını savunuyor, çok iyi hatırlıyorum, metnin bir yerinde Wilson'un on dört prensibinden söz ediyordu. Yaşından başından büyük bir makale yazmıştı. Güzel bir dille, ilginç bir konuda yazılmış olan makale, kültürlü bir insanın elinden çıkmıştı. Onu kızdırmak için. "Bu makaleyi al, şu kuyunun dibine at, bir şeye benzememiş" dedim. Ancak Kamo akıllı, uzak görüşlü bir adamdı, makalesini kuyuya atmadı, aldı ve sessizce gitti. Makalesi Jîn'de yayınlandı.

Babam doğru söylüyordu, hüner sadece doğruyu söylemek değil, doğru şeyleri meydana getirmek, onları yaratmaktır da. Kürt aydınlarının ağzından düşmeyen Wilson Prensipleri doğruydu, hedefti, umut doluydu. Ancak Kürtler onları hiçbir zaman uygulayamadılar, onlara uygun yeni bir durum yaratamadılar, her zamanki gibi birbirlerine düştüler ve yine herkesin gerisinde kaldılar...

Emin Ali Bey, sağ eliyle sakalını sıvazlıyor ve dinleyicilere bakıyor. Daha söyleyeceği çok şey var. Ancak arkadaşlarının da konuşmasını istiyor; ortak bir karara varmak için onların da görüşlerini dinlemek istiyor.

– Aziz dostlar, diyor, izin verirseniz artık oturmak istiyorum. Yoruldum, bir de sizi dinlemek istiyorum.

Dinleyicilerin cevabını beklemeden, yavaşça, kürsünün yanındaki masaya oturuyor. Koca vücudu bütün sandalyeyi kaplıyor. Ceketinin iç cebinden bir mendil çıkarıyor, alnındaki teri siliyor.

V.

Emin Ali Bey, ceketinin iç cebinden bir mendil çıkarıyor, alnındaki teri siliyor. Yorulmuş. Geride bıraktığı uzun yıllara yenik düşmüş, iyice yaşlanmış. Özellikle son derece hüzünlü geçen son yılların dayanılmaz zorlukları, tasaları onu iyice güçten düşürmüş. Ancak hâlâ kendine iyi bakıyor, hâlâ iyi giyiniyor, yediklerine içtiklerine dikkat ediyor, ancak çok fazla kilo almış, vücudu iyice ağırlaşmış.

– Galiba yaşlılık zorluyor beni, diyor, oturanlara gülerek bakarken.

– Ne yapalım, dünya hali işte. Ancak korkum o ki, sağlığımda ata yurdumu göremeyeceğim, gezemeyeceğim oralarda... Bunu yapamazsam eğer, bu dayanılmaz özlemle, öbür dünyaya gözlerim açık gideceğim...

Oturanlar etkileniyor söylediklerinden, kimseden çıt çıkmıyor. Herkes birbirine bakıyor. Herkes durumun farkında. Kürtler amaçlarına ulaşamamış, hiçbir devlet de amaçlarına ulaşmaları için kılını kıpırdatmıyor. Her şeyden önce sorun biraz da kendilerinden kaynaklanıyor; aralarında birlik yok, birlikte hareket etme bilinci, duygusu yok; bu gidişle de hiçbir zaman olmayacak. Toprakları savaşın kavurucu ateşinin altında kalmış, ayaklar altında kalmış, harap olmuş. Şimdi burada oturanlar da dahil bütün liderleri bir şeyler yapabilmek için didiniyor, uğraşıyor, ülkeleri için az da olsa bir nefes alma alanı yaratmaya çalışıyor. Özgür ve insanca bir yaşam için... Ama nasıl? Nasıl?

Toplantı, her zaman olduğu gibi yine Emin Ali Bey'in evinde yapılıyor. Bedirhaniler evin salonunda toplanmış. Emin Bey, kardeşleri Abdurrahman, Mehmet Ali, Murat, Halil, kız kardeşleri Nazlı, Adeviye, Edibe, Belkıs, iki oğlu Celadet ile Kamuran... Bedirhaniler, haftada bir kez Emin Bey'in evinde hem genel hem de ailevi sorunları konuşmak üzere aile meclisini topluyor. Aileleri şimdi çok büyümüş, sayıları binlere ulaşmış. Artık İstanbul'un dört bir yanına dağılmışlar. Ailenin işleri çoğalmış, ülke sorunları ağırlaşmış, baskı katmerleşmiş, özgürlük isteği daha çok derinleşmiş. Kürtler bir Allah'a, bir de onlara güveniyor, onlardan medet umarak kapılarını çalıyor. Onlar da Wilson Prensipleri'nden medet umarak kâh galip devletlerin elçiliklerine, kâh Osmanlı'ya başvuruyorlar. Aile sürekli toplantı halinde. Günleri toplantı, görüşme, fikir alışverişi, arayış ve yazışmalarla geçiyor.

Emin Bey parmaklarını iç içe geçiriyor, ellerini göbeğinin üstünde bağlıyor, gözlerini herkeste dolaştırıyor ve konuşuyor.

– Bu karmaşada bir şey yapmazsak, şimdiden söyleyeyim, yarın çok geç olacak, çok geç.

Adını şimdi hatırlamıyorum, ancak bir yazar şöyle diyordu; büyük ve yüksek amaçlar, her zaman bir perdenin ardında gizlidir. Onu düşünürsün, hayal edersin, daha da önemlisi onların var olduğunu bilirsin. Onun için göze alamayacağın şey yoktur, onun için varsın. Ama gel gör ki, o bir perdenin ardındadır. Görmemişsin onu, göremiyorsun ve görüp görmeyeceğini de bilmiyorsun. Kürtlerin amaçları da biraz böyleydi. Kimse onların amaçladıklarını ne görmüş ne de tanımıştı. Kendi topraklan üzerinde kısa bir süre bile olsa özgür yaşayan son Kürt miri, dedem Bedirhan'dı. O da 1830-40 yılları arasında. O günlerden bugüne Kürtler, hep ezilmişliğin perdesi altında yaşadılar, amaçları hep o perdenin ardında gizli kaldı. Savaştan sonra bizim de dahil olduğumuz, önüne yeni amaçlar koymuş olanların hepsi de baskı ve zulmün çocuklarıydı. Hepsi de sürgün diyarların torunlarıydı. Hepsi de perdenin ardında olan bitenden habersizdi.

Biz, o toplantılara katılanlar sürgün çocuklarıydık. Ancak her şeye rağmen amacımız, perdenin gerisine ulaşabilmekti; orayı görebilmekti. O toplantılar... Ah o toplantılar... O toplantıları ne çok severdim. Sen onlara "toplantı" diyorsun; biz "içtima" derdik. Her haftanın cuma günü "içtima" vardı. Babam, içtimanın başkanı, biz de üyeleriydik. Çoğunlukla içtimanın zabıtlarını ben tutardım, bazen Kamo, bazen de babam... Cuma günleri, öğleden sonra o günlerin deyimiyle badi-ê zewal'de bizim evde toplanırdık. İçtima bir iki saat sürer, öğleden sonra saat beş sularında biterdi. Sonunda akşam yemeği vakti gelirdi. Annem, Şehriban, kız kardeşim, halalarım, varsa misafirlerin karıları, o gün mutfaktan çıkmazlardı. O gün özellikle bizim mutfaktan hoş kokular yükselirdi; Botan yemeklerinin hoş kokuları bütün Kızıltoprak'a yayılırdı. Bir gün sefayih köftesinin, başka bir gün ciğer kızartmasının, etli bulgur pilavının, işkembe dolmasının, paça çorbasının, tırşık ve tereyağlı pirinç pilavının kokusu...

Cuma dinlenme günüydü, mübarek güzel bir gündü. İçtima vesilesiyle hepimiz bir araya gelirdik. Cuma'dan bir iki gün önce Şehriban, Mezo, Hikmet ve Safter bir araya gelir, hep birlikte Kadıköy pazarına gider, içtima gününün alışverişini yaparlardı. Artık hepimiz büyümüştük. Ev işleri artık Şehriban'la güzel sesli kız kardeşimize kalmıştı. Safter, Hikmet ve bir yere kadar Tevfik de onlara yardım ediyordu. Annem de babam gibi artık iyice yaşlanmıştı. Ağabeyimiz Süreya, Kahire'de Kürt hareketinin liderliğini yapıyor, siyasal faaliyet yürütüyordu. O da orada, bizim de ardını görmek istediğimiz perdenin gerisine ulaşmaya çalışıyordu. Hava güzel olduğu zamanlar, sofra bahçeye, kuyunun yanına kurulurdu. Büyük bir keyifle sofraya oturur, yemekten sonra geç saatlere kadar mutfakta, salonda, kütüphanede sohbet ederdik. Ben daha çok amcamın kızı Saadet'le konuşmayı severdim. Saadet, uzun boylu, ceylan gözlü, olgun ve bilgili bir kızdı. Şimdiye kadar ne sen ne de ben hiç söz etmedik; ailemiz içinde en yakın arkadaşımdı. Benden birkaç yaş büyüktü, ben "abla" diye hitap ederdim. Vakit buldukça Saadet Abla ile Çamlıca Tepesi'ne çıkar, ormanda gezerdik. İçtima günlerinde hiç sektirmez, ne yapar eder mutlaka evimize gelir, mutfaktakilere yardımcı olurdu.

Biz Mir Bedirhan'ın çocuk ve torunları bu günlerde, birbirimize karşı yumuşak, kibar, sıcak ve kadirşinastık. Sanki yakın gelecekte bu koca ailenin dağılacağını, herkesin bir yere savrulacağını, bir daha birbirimizi görmenin güçleşeceğini biliyor gibiydik. Bu günlerimiz, fırtına öncesi sessizlik gibiydi.

– Siz de istiyorsanız eğer, diyor elinde kalem kâğıt tutanak tutan Kamuran, Bedirhanpaşazade ve Kürtlerin hak ve hukukları için birer not da Amerika, Fransa, İtalya ve İngiltere sefirlerine yazayım.

– Olur niye olmasın? diyor Abdurrahman Bey. Ancak birer kopyasını da Mısır İstiklal Komitesi'nden Süreya Bey'e de yollayalım.

Kamuran'ın önerisi oy birliğiyle kabul görüyor. Kamuran bu kararı da deftere geçiriyor, kapıda annesinin sesi duyuluyor:

– Sofrayı bahçeye kurduk, haydi buyrun!

VI.

– Sofrayı çadırın önüne kurduk, haydi buyrun!

Celadet, Kamuran, Cemilpaşazade Ekrem Bey, Abdürrahim Efendi, Yakup Paşa, Major Noel ve birkaç kişi daha ayağa kalkıyor, çadırın kapısına doğru gidiyor. Ortalık henüz aydınlık, gökyüzünde bir iki yıldız parladı parlayacak. Yakup Paşa önde, diğerleri arkada kara kıl çadırın önüne çıkıyorlar.

Celadet, Kamuran, Cemilpaşazade Ekrem Bey, Abdürrahim Efendi ve Major Noel, Yakup Paşa'nın konuklarıydı. Otuz-otuz beş yaşlarında, yeni evlenmiş olan Yakup Paşa, Atmiyan aşiretinin lideri. Bir Kürt göçer aşiretinin kara kıl çadırının önüne kurulan uzun sofranın etrafında, yaklaşık yirmi kişi Yakup Paşa ve konuklarını bekliyor. Selam veriyor, selam alıyorlar.

– Buyrun göçer aşiretin sofrasına, diyor Yakup Paşa ve herkesi sofraya davet ediyor.

Konuklar yan yana dizilmiş minderlere oturuyorlar. Konuklardan sonra Yakup Paşa ve adamları da oturuyorlar. Sofrada otuzdan fazla insan ve üç büyük sini var. Siniler, tepeleme pilav dolu; pilavın üzerinde kızartılmış kuzular... Sinilerin arasında da, büyük tencerelerde farklı yöresel yemekler.. Saç kavurmalar, salatalar, ayran ve yoğurt... Her konuğun önünde boş bir tabak... Konuklar sofraya kurulduktan sonra, birkaç kişi servise başlıyor. Biri kuzu etini parçalayıp herkesin tabağına koyuyor, bir diğeri pilav dağıtıyor; biri taslara ayran dolduruyor, bir diğeri eksikleri tamamlıyor.

– Bir eksiklik varsa kusura bakmayın, diyor Yakup Paşa, bu sofra size layık değil, çok acele oldu...

– Böyle zengin ve güzel bir sofrayı başka hiçbir yerde görmedim, diye Kürtçe karşılık veriyor Major Noel ve elindeki et parçasını ağzına götürüyor. Doğrusu bu sofra tam da bir Kürt sofrası, bu misafirperverlik, tam da o çok duyduğum misafirperverlik...

Sofradan uzakta kocaman bir ateş yanıyor, birkaç kişi de habire ateşe çalı çırpı atıyor. Ateşin biraz uzağında bir kuyu var. Birkaç kişi kuyudan su çekiyor. Atmiyan göçer aşiretinin erkek, kadın, yaşlı ve çocukları çadırların arasında gidip geliyor. Atmiyan aşireti her yıl olduğu gibi bu yıl da yaylaya çıkmış. Yazın ovada, kışın yaylalarda yaşıyorlar. Major Noel ve arkadaşları, yollarının üzerindeki bu yaylada konuk olarak kalıyor. Kürtler onların gelişini duymuş, görmek isteyenler, gelişmeleri merak edenler yanlarına gelmiş. Yakup Paşa konuklarına karşı mahçup olmamak için elinden gelen her şeyi yapıyor.

Sadece Yakup Paşa değil, biz de çok sevinçliydik. Ata yurdunda, Kürt topraklarındaydık. O İstanbul'da çok sözünü ettiğimiz insanlarımız etrafımızdaydı. Bu gezimizin hayatımda önemli bir yeri var. İnan ki, zaman bulsaydım, o gücü kendimde görseydim eğer, bu gezimi romanlaştırmak isterdim. O gezi beni hem ülkeme yaklaştırdı, hem de ondan uzaklaştırdı. O yaz, o 1919 yılının yazı, bütün hayatıma bir daha

çıkmamacasına damgasını vurdu. Kürt Teali Cemiyeti'nde, Diyarbakırlı bey ve tüccarlardan Botan köylülerine, Dersim Alevileri'nden Süleymaniye Soranları'na, bütün Kürtler bir araya gelmişti. Cemiyet'in çok kapsamlı çalışmaları sonucu, İngilizler Kürt çıkarlarını savunmaya, haklarını aramaya başlamıştı. Bu nedenle onlar Major E. M. Noel başkanlığında –ki biz kısaca Mecir Nowl diyorduk– bir heyetin ülke topraklarında bir inceleme gezisi yapmasını istiyordu. Durumu Kürt Teali Cemiyeti'ne açıkladıklarında, İstanbul'dan ben ile Kamuran, Diyarbakır'dan da Ekrem Bey'in heyette yer almasını kararlaştırdık. Kamuran'la İstanbul'dan yola çıktık ve 23 Temmuz'da Halep'e vardık. İki Kürt lehçesini de iyi bilen, İngiltere adına Kürt davası için başını çok ağrıtan Major Noel, orada otelde, kâğıt kalem ve fotoğraf makinesiyle bizi bekliyordu. Sarih bir Kürtçe ile bize "hoşgeldiniz" dedi. Ben de, "Vous etes aussi bienvenu" diyerek Fransızca cevap verdim. Kamuran'la benim İngilizcem pek iyi değildi; o nedenle Fransızca konuşmayı tercih ettik; o ise bizimle Kürtçe konuşmak istiyordu. Ekrem Bey de geldikten sonra, Halep'ten ata yurduna doğru yola çıktık. Şimdi o günlerden nasıl söz edeceğim? Kamuran'la çok heyecanlıydık. Coşkulu ve meraklıydık.*

*Kürt topraklarındaydık. 1919 yılının 20 Eylül'üne kadar onlarla birlikte olduk. Ağalar, beyler, yayalar süvariler, aşiret ve göçerler, ovalar, dağlar, köy ve kentler, vadi ile koyaklar, orman ve ağaçlar, dere ve tepeler gördük. Berrak gökyüzünün, sayısız yıldızının göz kırptığı mehtaplı gecelerde, açık havada uyuduk. Dağ başlarındaki yaylalarda, kır saçlı kadınların, genç berivanların** elinden süt içtik, kaymak yedik, taze peynirlerle, sıcak saç ekmekleriyle kahvaltılar ettik. Silahlı Kürt süvarileri, bizi atlarla, vadi ve nehirlerden geçirerek, yaylalardan dorukları göğe vuran dağ başlarına taşıdılar. Temiz hava ile soluklandık, buz gibi kaynak sularıyla yıkadık yüzümüzü; gürül gürül akan ırmaklarda çamaşırlarımızı yıkadık. Seglavi kısraklarla, kâh rahvan, kâh*

---

* Siz de hoşgeldiniz. (y.h.n.)

Süt sağan kadınlar. (ç.n.)

dörtnala bir aşiretin sınırından, öbür aşiretin sınırına geçtik. On iki direkli kara kıl çadırların önünde durup cirit oynayan yiğitlerin oyunlarını seyrettik. Yakılan büyük ateşlerin etrafında, sabahlara kadar, kelimeleri ışıldayan inciler gibi art arda dizen dengbêjlerin söylediği yanık, içten gelen Kürtçe ezgiler dinledik. Köpek havlamalarıyla, kuş cıvıltılarıyla, horoz ötüşleriyle, at ve tay kişnemeleriyle sabah uykularından uyandık. Malatya'daki mutasarrıf amcamız Halil Rami Bey'in konağında, burma bıyıklı ağalar, uzun sakallı şeyhler, yeşil sarıklı seyyitler gördük. Baştan ayağa silahlı Türk zabitleri, dağ yamaçlarında, kaya kovuklarında pusular kurarak yolumuza çıktı. Birçok yerde ölüm tehlikesi atlattık. İki aylık yolculuk sırasında doyasıya memleket havası çektik ciğerlerimize... Hem sonsuz Kürt misafirperverliğine şahit olduk; hem de ünlü ihanetlerine... Sonra tekrar Halep'e geri döndük, oradan da İstanbul'a...

Dördümüzde de defterler vardı; okul çocukları gibi, gördüğümüz her şeyi not ediyorduk. Benle Major Noel Kürtçe, Kamuran ile Ekrem Bey Türkçe yazıyordu. Evet, o da Kürtçe, hatta benden daha iyi Kürtçe yazıyordu. Benim, Kamuran ve Ekrem Bey'in defterinden bugün hiçbir iz kalmadı, kayboldu daha birçok şeyimiz gibi. (Bir tek 1930'da bir yerde, başka bir şey vesilesiyle birkaç satırla bu gezimizden söz ettim.) Ancak dostumuz Major Noel, 1922 yılında notlarını kitaplaştırdı ve Basra'da İngilizce olarak yayınladı. Kitabında ailemizden, babamdan, amcalarımdan, benle Kamuran'dan da söz etti. Benimle ilgili olarak şunları yazdı:"Assistant editor of newspaper Serbesti at Constantinople..." ve devamla: "He suffers from the inevitable effects of long residence and training in Constantinople, but he has the making of a good man,"** dedi. O bana acıyordu, ancak doğru yoldaydım, iyi bir insan olacaktım, böyle düşünüyordu. Duygularım, çok geniş ilişkilerim, hayali ülkem,*

---

* Konstantinopol'da *Serbesti* gazetesini yayımlayan kişinin yardımcısı. (y.h.n.)

Konstantinopol'da uzun süre oturup çalışmanın kaçınılmaz sonuçlarını çekiyor, ama onda iyi adam kumaşı var. (y.h.n.)

içinde yaşadığım kent, hayatımın ayrılmaz parçası olan çelişkilerim, çatışmalarım onun dikkatini çekmiyordu. Kamuran için de şunları yazdı: "Barrister at Constantinople. Knows no Kurmanji. Sensible quiet individual – has not so far come to therefore..." Kamuran'a çok güveniyordu, ancak onun dediği gibi değildi, Kamuran Kürtçe biliyordu, ancak Kürtçesi o kadar iyi değildi. Kamuran konuşurken Türkçeyi tercih ediyordu. Çok sonraları Kürt dilinin önde gelen bir yazarı, şairi oldu. Kürtçe ölümsüz eserler yazdı.*

Yolculuğumuz düş ve hayal dünyasında coşkulu, heyecanlı, ilginç bir yolculuktu.

Yemekten sonra sofra çabucak kaldırılıyor, yeni döşekler seriliyor, çadırın önündeki alan açılıyor. Şimdi aydınlık gecelerin oyun ve govend zamanı. Major Noel ile Kamuran, Yakup Paşa'nın bir yanında; Celadet, Ekrem Bey ile Abdürrahim Efendi öbür yanında oturuyorlar. Yakup Paşa, govend için işaret veriyor.

Önce davul zurna geliyor. Bir süre davul zurna çalınıyor, sonra yavaş yavaş kadınlı erkekli aşiret mensupları omuz omuza veriyor, türküler eşliğinde kuyunun etrafında büyük bir govende duruyorlar. Önce ağır olan oyun ve türküler, sonra gittikçe hızlanıyor. Rengârenk elbiselerin içinde genç kadın ve erkekler, uçarcasına kuyunun etrafında oynayarak dönüyor. Kuyu bir merkeze, bir güneşe, onlar da yıldızlara, aya dönüşüyor. Onlarla birlikte sanki bütün doğa ayaklanıyor, sanki yıldızlar da halaya duruyor, her şey dönüyor, her şey sarhoş ediyor insanı.

– My God, my God, diyor Major Noel, bu anlatılmaz, çıldırtıcı anın fotoğrafını mutlaka çekmeliyim. İzninizle...

– Ne biçim söz öyle, diyor Yakup Paşa, buyrun çekin.

---

* Konstantinopol'da Avukat(mış). Kürtçesi yok(muş). Aklı başında, sakin biri. Şimdiye kadar pek parlamamış. (y.h.n.)

– Hayır, kadınlar var da, belki istemezsiniz...

– Hayır babarri, kadınlarımız başkalarının kadınlarına benzemez, sen fotoğraflarını çek.

Major Noel, makineye flaşı takıyor, ayağa kalkıyor, kuyuya doğru gidiyor, peş peşe deklanşöre basıyor.

7. Fotoğraf

"sürüldü; ülkesini
terk etti ve ayrıldı;
tanrı sürgünlere rehberlik etsin!.."

I.

Kader Kuyusu romanının yedinci fotoğrafı, denebilir ki hüznün fotoğrafı. Veya daha yakından, daha ayrıntılı incelendiğinde, fotoğrafın "gerisine" ulaşıldığında, bu fotoğrafın, hüzün ve yok olmaya doğru giden yolun başlangıcının fotoğrafı olduğu da söylenebilir. Biraz karanlık olan ve karanlığı resmeden fotoğraf, hüzünle yoğrulmuş. Hüzün ve keder gelip, o kısa ânı ölümsüzleştirmiş, sonra da bu kısacık ânı, bu romanın bir fotoğrafına dönüştürmüş.

Hüzün, bir gülün etrafını saran diken gibi gelip, fotoğrafın etrafını çepeçevre sarmış.

Fotoğrafta romanın kahramanı, başka bir deyişle bu romanın yazılmasına vesile olan Celadet Bedirhan görülüyor. İnce bir karanlığın içinde bir tek o görülüyor. Sağ elini trenin penceresine dayamış, dışarıyı seyrediyor. Adı sanı bilinmeyen bir trenin kompartımanında, onu dış dünyadan alıp uzaklara götüren trenin penceresinden boynu azıcık bükük dışarıyı seyrediyor. Fotoğraf yandan çekilmiş. Onun için Celadet yandan girmiş

kadraja. Kompartıman karanlık. Pencerenin dışı aydınlık. Ak ve kara yan yana, sadece onları ayırıyor. Kısaca çok basitleştirerek şunu söylemek mümkün; fotoğrafın dörtte üçü karanlık, dörtte biri ise aydınlık.

Tren nereye gidiyor? Nerede, Celadet nerelere bakıyor? Fotoğraftan bunları çıkarmak zor. Ağırlıkla siyah, yer yer de beyaz renk her yere hâkim.

Celadet'in yüzü kaygılı ve keder dolu. Bu, çok net seçiliyor. Sadece bir gözü görülüyor. Öbür yanda sadece kaşları seçiliyor. İki göz, tüm açıklıklarıyla görülmese de, sanki fotoğraf sadece kocaman bir gözden ibaret. Bütün fotoğrafların içinde, en çok gözün ön plana çıktığı, derin ve yoğun bir bakışın hâkim olduğu fotoğraf bu. Celadet nereye bakıyor? Büyük bir ihtimalle fotoğraf ondan habersiz çekilmiş. Fotoğrafçıların çok sevdiği deyimle, sanki hazırlıksız yakalanmış. Rahatça oturmuş, elini pencerenin önüne koymuş, bütün derinliğiyle dışarıyı, uzakları seyrediyor. Evet, çok uzaklara bakıyor, ancak belirli bir yere değil. Boş bir bakış sanki... Uzaklara bakıyor, ancak bilinci başka yerlerde. Gözleri dışarıdaki aydınlıkta, bilinci içinde kopan fırtınalarda. Gözleri dışarı bakıyor. Ancak o içindeki dalgaları düşünüyor. Tren gidiyor ya da hareket etmek üzere. Tren onu ve *Kader Kuyusu* romanının sayfalarını nereye götürecek? Ne zamana kadar, nasıl? Bu gidiş, önüne hangi yeni yolları açacak? Her gidişin bir de dönüşü yok mu? O vakit dönüş ne zaman? Nasıl ve hangi koşullarda? Peki ya ardında bıraktığı hayat? Ya bu gidişin ardında mendil sallayanlar? Onları bir daha ne zaman görecek? Bakışlarından Celadet'in bütün bunları düşündüğü çıkıyor ortaya.

Bakışı yumuşak, gözleri melul ve duygu yüklü. Biraz önce ağlamış gibi ya da ağlamaklı ya da dolmuş... Ya da içinden kopan fırtınalarla sersemlemiş. Kim bilebilir ki? Geniş alnı, burnu, ninesi Ruşen Hanım'ın "koç burnu" dediği burnu, hüzün dolu bakışları tamamlıyor. Geniş alnı parlıyor. Bir ışık demeti o sırada aydınlatmış olabilir. Arkaya taranmış yaklaşık üç parmak uzunluğundaki saçları, alnı gibi az biraz parlıyor. Işık kısa fa-

vorilerine ulaşmamış gibi. Vakit sabah mı, akşam mı? Güçlükle içeri ulaşan o güneş ışıkları nereden geliyor? Bir dağın ardından doğan güneşin ilk ışıklarından mı? Akşamüzeri batmakta olan kor renkli güneşten mi? Nereden?

Uzun burnu, uzun yüzüne yakışmış. Burun bir kartal burnu gibi. Bıyıkları her zamanki gibi, kısa. Geniş ağzı kapalı. Etli dudakları iyi seçiliyor.

Boynunda ince ve siyah bir kravat var. Siyah çizgili gömleği, 1920'lerin modası.

Bütün bunların yanında bu fotoğrafta başka şeyler de var. Ancak onların büyük bir kısmı gizli iddia edildiği gibi, fotoğraf görülenlerden başka, görülmeyenlerle daha bir değer kazanıyor. Gizli yanları, görülen yanlarla tamamlandığında fotoğraf, ilginçleşiyor, konuşmaya başlıyor.

Kader Kuyusu romanına yeni sayfalar ekleyen bu yedinci fotoğrafta, özlem ve keder dolu yılların izleri var. 1920'ler; savaş sonrası yıllar, karmakarışık yıllar, düşüşün, yok oluşun, dökülmenin yılları, tarifsiz tedirginliklerin, kuşkuların, iç çatışmaların yılları; dert, elem yılları, yol ve yolculuk, göç yılları...

Gözler, arkada kalan yerlere bakıyor. Yolculuk başlamış, zaman, artık ayrılık zamanı.

II.

Yolculuk başlamış, zaman artık ayrılık zamanı. 1922 Eylül'ünün bir Çarşamba günü yeni başlamış. Gök berrak ve masmavi. Kızıltoprak henüz tamamen uyanmamış. Emin Ali Bey'in bahçesinde öten kuşlar, uyanan insanlara eşlik ediyor. Uzaklardan horoz sesleri ve faytonların tekerlek gıcırtıları duyuluyor. Bahçedeki ağaçlar henüz yapraklarını dökmemiş, zamanın aynası ağaçlar henüz bahar ve yaz giysilerini üzerlerinden atmamış. Sonbaharın bütün güzellikleriyle, bahçedeki ve kuyu başındakilerin etrafını sarmış ağaçlar.

Bu sabah bütün aile, Emin Ali Bey, Semiha Hanım, Şehriban, Celadet, Kamuran, Hikmet bahçeye çıkmış. Celadet'in amcası Murat Bey, halaları Adeviye ile Edibe Hanım, amca kızları Saadet Abla ile Perihan dün gece onlarda misafir kalmışlar, hep birlikte bahçedeler. Celadet ve Kamuran'ın yolculuk zamanı gelmiş, bugün uzak diyarlara doğru bir yolculuğa çıkacaklar. Bugün vedalaşma günü, dilek ve gidenlerin ardından dua günü. Evin oğulları Celadet, Kamuran ve Hikmet, sevinçli görünmeye çalışıyorlar. Ötekiler sessiz ve düşünceli. Hepsi kuyunun etrafında, yüzleri doğuya dönük, ayaktalar; ağaç dallarının arasından sızan sabah güneşinin ışıkları yüzlerine vuruyor.

Yüzleri güneşe dönük, gözleri objektife bakıyor. Bu ayrılık gününün anısına, Mr. Xendamian'a rica etmişler, bütün aile hep birlikte bu günü ölümsüzleştirmek istiyor. Ne olur ne olmaz, ölüm var, kalım var... Ayrılık var, belki de artık dönüşü olmayan bir ayrılık... Stüdyodan genç biri gelmiş, hepsini yan yana asker gibi dizmiş, bu ânı ve resimdekileri ölümsüzleştiriyor.

– Hikmet Bey, biraz daha içeriye doğru kayabilir misiniz?

Biraz daha, biraz daha.

Hikmet biraz daha topluluğa yaklaşıyor. Herkes objektife bakıyor. Emin Ali Bey iki oğlunu, Celadet ve Kamuran'ı her iki yanına almış. Celadet'in yanında, siyah bir poşi ile başını örtmüş olan annesi duruyor. Semiha Hanım'ın yanında da, Celadet'in hayatında izleri olan iki kadın Şehriban ile Saadet duruyor. Kamuran'ın yanında da Saadet'in küçük kardeşi, güzelliğiyle ünlü, özellikle akşamüzerleri Kızıltoprak sahillerinde beraber Ömer Hayyam'dan şiir okudukları Perihan var. Ve diğerleri, artık dağılmakta olan, ünlü büyük ailenin diğer fertleri...

– Dikkat, çekiyorum.

Fotoğraf çekiliyor. Bir daha, bu kez dağınık, sırtlarını kuyuya verip çekiyorlar. Artık Celadet ile Kamuran'ın babalarının elini öpme zamanı geliyor. Emin Ali Bey teker teker çocuklarını kucaklıyor, konuşmadan, onları bağrına basarak alınlarından

öpüyor. Sonra annelerinin elini öpüyorlar. Semiha Hanım dayanamıyor, çocuklarını kucaklıyor, gözlerinden birkaç damla yaş boşalıyor.

– Allah sizi korusun, uğurlar olsun. Allah büyüktür, diyor kırık bir sesle ve dua ediyor. Yolunuz açık olsun. Eviniz şen, diliniz şirin olsun...

Celadet'le Kamuran geride kalanlarla da teker teker vedalaşıyor. Sonra valizlerini alıyor, Murat Bey ve Hikmet'le birlikte, sokak kapısında bekleyen faytona doğru yürüyorlar. Diğerleri kuyunun başında arkalarından bakıyor. Büyük kapıdan çıkıp faytona ulaşınca, tekrar dönüp geride kalanlara el sallıyorlar.

– Hoşçakalın, diyor Kamuran. Varır varmaz sizi haberdar edeceğiz. Sık sık yazarız size. Zaten kısa bir süre sonra döneceğiz.

Hey Kamuran, hey duygusal, hey romantik kardeşim benim. Gidiyor, artık bir daha terk etmeyeceğime yemin ettiğim İstanbul'u terk ediyorduk, ayrılıyorduk, yüzümüzü tanımadık ülkelere çevirmiş, gidiyorduk. Biliyorduk, gidişi kolay, dönüşü çok zor bir yolculuğa çıkıyorduk. Ancak gidiyorduk, çaresizlikten, zorunluluktan gidiyorduk. İki yol kalmıştı önümüzde, ya ölüm ya da ayrılık yolu. Hangisi daha iyiydi acaba? Kuşkusuz hiçbiri. Biri ötekinden beterdi. İki beter yoldan, en az beter olanı seçmek zorundaydık. Dünya hâlâ karışıktı. Savaş sonrasının kıyıcı rüzgârları hâlâ dolanıyordu ortalıkta. Ancak Osmanlı'nın payitahtında artık bir şey iyice anlaşılmıştı; Mustafa Kemal ve arkadaşları kazanıyordu; Osmanlı devletinin harabeleri üzerinde yeni bir devlet şekilleniyordu. Bir şey daha açıktı, yeni oluşmakta olan devletin biçtiği gömlek bize uymuyordu, orada yerimiz yoktu. Gazi Mustafa Kemal, ülkeye yaptığımız geziyi ağzında sakız etmiş, habire çiğniyordu. Sürekli ondan, bizden, atalarımızdan, Major Noel'den söz edip bizi takipte tutuyordu. Çok büyük umutlar bağladığımız davamız bu kez de, daha önce de tekrarlanan nedenlerden dolayı yalnızlık, güçsüzlük, cehalet, dağınıklık ve iç çatışmalar nedeniyle, hiçbir yere ulaşmamıştı. Gazi Mustafa Kemal'in adamları İstanbul'daki faaliyetlerimizi adım adım

takip ediyordu. Artık bize her yer dar geliyordu. Artık hiçbir çıkış yolu kalmamıştı. İstanbul'u terk etmeliydik. Önce biz, arkamızdan babam ve yaşlı annem. Nereye gitmeliydik? Sürgün kervanı, bu kez nereye doğru yola koyulmalıydı? Kahire'deki kardeşimiz Süreya'nın yanına mı? Yoksa Lübnan ve Suriye sıcağında çile dolduran amcalarımıza mı? Yoksa yoksa batıya, Münih'e, okumaya giden kardeşlerimiz Safter ile Tevfik'in yanına mı? Nereye? Nerelere doğru?

Sonunda, ortak bir karara vardık, o sarı Eylül günü batıya doğru yola çıktık.

Öğleden sonra, Bulgar gemisi Serivia, İstanbul limanından demir alıyor ve ağır ağır Karedeniz'e doğru açılıyor. Gemi, acı acı öterek İstanbul'a hoşçakal diyor. Boğaz'ın suları geminin önünde yarılıyor, esen serin bir yel, geminin ardında kalan dalgaları okşuyor. Geminin burun tarafında, güvertede karmakarışık duygular içinde duran ve dikkatlice Boğaz'ın her iki tarafına da bakan Celadet ve Kamuran'ın saçları rüzgârda dalgalanıyor. Minareler, kaleler, burçlar, kasırlar, konaklar, saraylar, tanıdık ağaç ve ormanlar, Boğaz'ın iki tarafında sanki önlerinde halaya durmuş, bir görünüp bir kayboluyorlar. Onları bağrına basan, kucağında büyüten, okutan, eğiten, hayatın güzelliklerini gösteren, sırlarını saklayan, zenginlikleriyle aşklarını renklendiren, renksiz gecelerinde rüyalarını süsleyen İstanbul şimdi önlerinde dansa durmuş, bir ayrılık valsi yapıyor sanki. Celadet ve Kamuran gidiyorlar, şehirlerini, hayatlarına, anılarına anlam veren bu şehr-i azamı artlarında bırakıp gidiyorlar.

– Kamuran, İstanbul'a iyi bak, iyi bak belki onu bir daha göremeyiz, diyor Celadet.

– Nasıl bir daha göremeyiz? Ömrümün tümü, ömrümün 27 yılı bu şehirde geçti. Nasıl her zaman, her şeye rağmen, geri döndüğümüz, hep kucağında yaşadığımız bu şehri bir daha göremeyiz?

III.

"Viyana... Ömrüm, kaderimin kenti. Seni nasıl bir daha göremem?"

Kamuran önündeki *Neue Freie Presse* gazetesinden, Almanca, tanınmamış bir şairin şirini okuyor.

– İyi Almanca öğreneceğiz, diyor elinde açık gazeteyle Kamuran. Almancanın derinliklerine dalacağız.

Batıya doğru uzun bir yolculuğa çıkan Celadet ile Kamuran şimdi Viyana'dalar. Duvarları aynalarla dolu Cafe Continental'de oturmuş, akşam yemeğini bekliyorlar. İkisi de Alman yemeği değil, daha tanıdık bir yemek "Cafe de Paris" ısmarlamışlar. Ancak yavaşça içtikleri kırmızı şarap, Avusturya şarabı. Gün devrilmiş, Viyana'nın soğuk gecelerinin sıcak hayatı yeni başlıyor. Salon yavaş yavaş doluyor. Avusturyalılar grup grup, erkek kadın, şık elbiseler içinde gelip masalara kuruluyorlar. Her şey yeni bir yere geldiklerini gösteriyor, yerleşik yeni bir uygarlığa. Her şey dikkatlerini çekiyor. Kentin temizliği, günlük hayatın düzeni, kentte yaşayanların huzuru, mimarisi, kalabalıklar, ahenk, gazete ve dergi bolluğu, her şey... En çok da Viyana'nın kadınları... Uzun boyları, nazlı yürüyüşleri, uzun saçları, dar kıyafetleri, sürdükleri kokuları sadece dikkatlerini çekmiyor, akıllarını başlarından alıyor. Kadınlar, şimdi, ihtişamlı endamlarıyla gelip yanlarındaki masalara kuruluyor, Celadet ve Kamuran'ın çok yakından bilmedikleri, alışık olmadıkları bir sıcaklık yayıyorlar salona.

İki buçuk saat sonra, saat gecenin on buçuğunda akşam treni ile yine yola çıkacaklar. İkisi de yorgun. Bütün günü, sokak sokak Viyana'da gezerek geçirmişler; kenti tanımışlar.

Evet sabah saat 7.15'te Viyana'ya ulaştık. Saat 10.30'da bir tren vardı. Ancak onunla gitmedik. İki bin yıllık şehre, müziğin başkenti Viyana'ya gelmiştik. Romalılar kenti inşa ettiklerinde, ona çok yakı-

şan Cortigiano adını verdiler. Yani zarafet ve kibarlık. Ardına düştüğümüz birçok şeyi içinde barındıran kente gelmiştik. Kenti tanımadan, gezmeden gitmek olmazdı. Karar verdik, akşama kadar gezecek, gece treni ile yolumuza devam edecektik.

Çılgın savaş rüzgârları bir hayli sarstığı halde, Viyana güzelliğinden hiçbir şey yitirmemişti. Yukarıda Viyana ile ilgili söylediklerin, gezginlerin sıradan sözlerine benziyor, kenti dolaştığımızda aynı bilgiler bizde de vardı. Bir kentin ruhunu anlatmada aciz kalan, bu tür lakırdılar Viyana'yı anlatmada elbette ki yetersiz kalıyorlar. Suyunu içip, ekmeğini yediğimiz Viyana her şeyden önce seçkin bir kültür kentiydi. Fransızların deyişiyle "civile" bir kent. İstanbul gibi ağzına kadar asker ve zabitlerle dolu değildi. Sokaklarında keman sesleri duyuluyor, her yerden müzik ve edebiyat fışkırıyordu. Kadim kentin tarihi yapılan bin yıldan beri aynı asaletle, sanat ve müziğin birer kalesi gibi duruyorlardı. Daha sonra çok sık dinleyeceğimiz Gluck, Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert, Brahms ve Strauss bu kentten yeni bir müziğin aydınlığını bütün dünyaya yaydılar. Bu kentte değişik halkların ruh, duygu, ses ve sözcükleri hep birlikte piyasa yapıyordu. Bu kentte hayatını idame ettirmek için çok farklı bir meslek seçmenin fazla yolu yoktu. Bu kentte yaşayanların yapabileceği şeyler belliydi; müzisyenlik, kompozitörlük, yazarlık vb...

Biz, Kamuran ve tesadüfen tanıştığımız bir Fransız'la birlikte, Beethoven'ın birçok eserini bestelediği Lichnowsky Konağı'nı, Napoleon'u ağırlayan Büyük Saray'ı ziyaret ettik. Hâlâ Haydn'ın müziğinin duyulduğu Esterhaziler'i gördük. Batı dünyasının en büyük oyunlarının oynandığı Burg Tiyatrosu'na gittik. Osmanlı ordularının gelip dayandığı dış mahalleyi gezdik. Bu rüya gibi kentte tam on iki saat dolaştık. Trene binip kenti terk ettiğimizde Türkçe şu satırları yazdım, "Viyana cidden muazzam ve muhteşem bir şehir."

Bu notu nereye yazdım? Hiç söz etmedin sen, o halde Kader Kuyusu*'na bir renk katmak için ben anlatayım. Çıkışımızdan birkaç gün önce, Canan'la vedalaştığımız gün, Kadıköy'de, uzun gecelerin ve renkli rüyaların güzel sevgilisi Canan, gözleri dolu dolu, küçük bir*

defter armağan etti bana. Küçük bir defter; iç cebime girecek kadar. Bir şey gelip dilimin ucuna oturduğunda ya da yüreğimden bir şey koptuğunda ya da hasret rüzgârının gazabına kapıldığımda, aynı kolaylıkla küçük defteri cebimden çıkarıyor; o sesleri, o duyguları ak kâğıtlarına döküyordum. Küçük defterimin kabı, gelecekteki çalışma gecelerim ve sevdiğim şarkıların sözleri gibi karaydı. Defterimin beyaz sayfalarını, siyah kalemden dökülen sözcüklerle siyaha çeviriyordum. Bu defterde, ilk sayfalarında birkaç satır, Viyana'daki günlerimize şahitlik yaptı.

– Biliyor musun en çok neye seviniyorum, diyor Kamuran ve küçük bir et parçasını koparıyor. Goethe'yi Almanca da okuyacağım. Düşünsene bir...

Goethe'yi okumak ikisini de heyecanlandırıyor. Gülerek birbirlerine bakıyorlar. Celadet kristal kadehini kaldırıp konuşuyor.

– O zaman senin Goethe'yle yeni arkadaşlığına içelim.

– Şerefe, eğer Goethe'yi okumaya vakit bulabilirsen, seninle Goethe'nin şerefine.

İki kardeş iki kader yoldaşı birbirine bakıp gülüyorlar.

– Artık gitme vakti geldi, diyor Celadet, hadi garson hesabı getirsin.

Kamuran garsona değil, yandaki masaya bakıyor. İki şık kadın yandaki masada oturuyor. Birinin saçları modaya uygun kısa kesilmiş, ötekinin ise oldukça uzun. Gülüşerek konuşuyorlar. Kamuran'ın karşısında oturan kadın da ona bakıyor. Kamuran tatlı bir gülüşle kafasını eğerek selam veriyor.

– Guten abend...*

IV.

– Guten abend...

Celadet, Kamuran ve Fransız arkadaşlarının girdiği kompartımanda, yaşlı bir çift kapının önünde oturuyor. Kamuran selam

* İyi akşamlar. (y.h.n.)

veriyor, biletine bakarak, pencerenin önüne doğru yürüyor, yerleri pencerenin önünde. Valizlerini koltukların altına yerleştiriyor, yan yana pencerenin önüne oturuyorlar. Fransız, Celadet'in yanındaki sandalyeye oturuyor. Hafif loş kompartıman altı kişilik.

– Umarım başka kimse gelmez, diyor Celadet Bey ve cebinden küçük defteri ile kalemini çıkarıyor.

Kamuran önce valizinden üç şişe Münih Löwenbrau birası çıkarıyor, birini Celadet'e ötekini Fransız'a uzatıyor, kendi birasını da pencerenin önündeki pervazın üzerine koyuyor ve valizinden Almanca *Gesellschaft* dergisini çıkarıp karıştırmaya başlıyor.

Yolculuk Almanya'nın Münih kentine. Münih'te okuyan küçük kardeşleri Tevfik ve Safter'e gidiyorlar. Adım adım ülkelerinden uzaklaşıyor, varacakları son istasyona adım adım yaklaşıyorlar.

Celadet ayak ayak üstüne atıyor, küçük defterini dizinin üstüne koyuyor, yeni bir sayfa açıyor ve Türkçe şunları yazıyor:

"Pazartesi- 2. Teşrin-i evvel. 1338." 1922 yılının bir Pazartesi günü, soğuk bir gece Viyana'ya veda ediyorlar.

Biz, ben ve kardeşim, veya şöyle söyleyeyim, kadim dostum Kamuran'la birlikte yakut renkli kırmızı şarapla kafayı bulmuştuk. Kırmızı şarap, yani rüya ve hayallerin dostu, hayatın acılarından kaçışın suyu, bir hüzne boğmuştu beni, bir Mühih'e bir İstanbul'a getirip götürüyordu. Bilincim kâh gözleri dolu sessiz anneme, bir Roma heykeli gibi dik babama, billur sesli bacım Mezo'ya, sayısız amca ve halalarıma, güzeller güzeli Şehriban'a, bir kuş kadar yufka yürekli Saadet Abla'ya, altın tenli, peri güzeli, tatlı dilli ama az konuşan Canan'ıma, kısacası iyi ve kötü günün dostu arkadaşlarıma; kâh uzaklara, gelecekteki bilinmez hayatıma, tasarılarıma, henüz yaşanmamış günlere, yaşanmamış aşklara götürüyordu beni. Sanki küçük bir kayığın içinde, karışık duyguların güçlü dalgalarına kapılmış, bir o yana, bir bu yana gidip geliyordum. Sıkıntılı üzüntülü ve acınacak oranda meluldum. O

insanları, o dönemleri, o mekânları, o devranları, o şeyleri ve beni ben yapan her şeyi ardımda bırakmıştım. Bildiğim her şey, bilmenin verdiği kendine güven geride kalmıştı artık. Benle Kamuran, kaderimin ikizi, ömrümüzün sayısız sonbaharlarından birinde, sıcak bir dünyadan soğuk, kuru bir dünyaya kanat açmış, bilinmezliğe, bir meçhule doğru yol alıyorduk. Anbean tanıdık şeyler azalıyor, yabancı, bilinmez şeyler çoğalıyordu. Tanımadık, yabancı bir dünya ve hiç bilmediğimiz yeni bir dönem, kucağını açmış bizi çağırıyordu.

İstanbul'daki son ayımız neredeyse hazırlıklar, vedalaşmalar ve görüşmelerle geçti. Amcalarım Abdürrahman, Mehmed Ali, Halil, Murat ve artık adlarını bir bir burada sıralamama gerek olmayan amcaoğullarımız, hepsi hemen hemen bütün günlerini bizimle geçirdiler. Hala ve amca kızları evimizden çıkmadılar. Cağaloğlu ve Pera'da, Serbesti*'nin bürosunda arkadaşlarımız bizi hiç yalnız bırakmadılar. Mücadele dostlarımız bizi teker teker öptüler. Sahneyi veda sayamayacağım kadar çoktu.*

İstanbul'dan, önce Burgaz'a, oradan da aynı gemiyle Karadeniz'in dalgalı sularından geçerek Varna'ya vardık. Oradan Sofya'ya doğru eski, ağır ve harap bir trenle yola çıktık. Oradan da tekrar bu kez daha iyi bir trenle, sağnak yağmur altında Belgrat'a ulaştık. Burada Osmanlı pasaportlarının geçerli olmadığını öğrendik, ancak eski pasaportlarımızla herhangi bir zorlukla karşılaşmadan Zagreb'e, Hırvatistan'ın ünlü kentine vardık. Oradan da yola çıktık, gerisini biliyorsun. Yani kucağını açan yabancı dünya, bizi adım adım içine alıyordu. Acaba bu yabancı dünya, bu yeni dönem neyin nesiydi? Bir destandan çıkmış peri güzeli mi? Yoksa bizi yutmaya hazırlanan cinler padişahının kızı mı? Evet, bir yandan da gelecek günlerde buralarda bizi nelerin beklediğini merak ediyorduk.

Tren hareket edince kompartımanın kapısı açılıyor, sarı saçlı uzun boylu bir kız giriyor içeri ve koltuk numaralarına bakıyor. Bir elinde bilet, öteki elinde valizi var. Celadet ile Kamuran

kıza yardım etmek üzere ayağa kalkıyorlar. Kız gülerek onlara bakıyor, Almanca "teşekkür ederim" diyor, elindeki valizi Kamuran'ın yanındaki boş yere bırakıyor; yeri, orası. Celadet ile Kamuran yerlerine oturuyor. Kız valizini yerleştirdikten sonra oturuyor. Celadet ile Kamuran dikkatle kıza bakıyorlar. Kız çok hoş bir koku sürünmüş. Tek kelimeyle çok güzel. İkisi de gözlerini ayırmıyor. Kız onlara bakıyor, utangaçça gülümsüyor ve bakışlarını kaçırıyor.

– Buraya kimse gelmesin diye dua ediyordun. Hâlâ aynı fikirde misin? Kamuran gülerek Kürtçe, Celadet'e soruyor. Celadet'in cevap vermesini beklemeden kıza dönüyor ve "Guten abend..." diyor.

Kız cevap veriyor. Kızın cevabı Kamuran'a cesaret veriyor. Almanca kendinden söz etmeye başlıyor. Kız pürdikkat bir süre Kamuran'ı dinliyor. Defteri kapatıp cebine koyan Celadet sürekli kıza bakıyor. Ovidius'un sözü geliyor aklına; yaklaş ona, konuşma ârıdır, boşver sözcüklerin ahengini, konuş, başla, girişten sonra sonuç gelir... Celadet kıvranıyor, dayanamıyor ve konuşuyor:

– Fraulein?..

– Karlfeld, Monica Karlfeld, diyor kız.

– Fraulein Karlfeld, ich will ihnen etwas sagen... diyor Celadet ve duruyor.

Kız ve diğerleri sözünü bitirmesi için Celadet'e bakıyorlar. Ancak söylemek istediği şeyin Almancası bir türlü aklına gelmiyor. Bir süre düşünüyor, ancak nafile, hatırlamıyor. Sonunda Kamuran'a soruyor, "güzel, hoş, belle" Almanca nasıl söylenir?

– Schön, diyor, gülerek Kamuran, schön...

– Richtig... Sie... schön...

Kız gülüyor, Celadet'in söyledikleri hoşuna gidiyor, telaffuzuna bakıp kahkahalarla gülüyor.

V.

Safter kapıdan içeri girince, Celadet'le Kamuran ayağa kalkıyor, ona doğru yürüyor ve gülüyorlar; sevinçten kahkahalarla gülüyorlar:

– Ağabeylerim gelmiş, Celadet'le Kamuran gelmiş, diyor Safter ve hasretle ikisini kucaklıyor.

Dur; izin ver, geçmişin cılız sesleri ve bulanık görüntüleriyle, yine yardım edeyim sana. Maalesef sonuçta dolu dolu yaşanmış bir hayattan cılız sesler, yitik gölgeler ve bulanık anılar kalıyor geriye. Sen de bilirsin, yeniden yaratmak, geçmişi yeniden canlandırmak, yani kısacası kurmak, bu ses, gölge, an ve anılarla olur. Ancak kurgu hiçbir zaman artık çok gerilerde kalmış aslı gibi değil. Hayat ve yeniden yaratmak, kuşkusuz aynı şey değil. Ancak yeniden yaratmada, yitmiş olanı yeniden canlandırmada, hayatın bütün ders ve deneyimlerini, tat ve kokularını, tohum ve izlerini bulmak mümkün. Denebilir ki, yeniden yaratmak ve kurmak hayatın sürekli değişen, bazen uzayan, bazen kısalan gölgesidir. Hayat ve kurmaca arasında ince, Sırat Köprüsü kadar ince bir köprü var. O köprüye, rahatlıkla "düş ve hayal köprüsü" adı verilebilir.

Şimdi durup dururken neden Avrupalıların "abstract" dedikleri bu tür şeylerden söz ediyorum? Safter'den dolayı, küçük kardeşimi bana hatırlattığın için. Hepimizin en yeteneklisi, en bilgilisi, en sıcakkanlısı, en munisi, en uzak görüşlüsü, aynı zamanda en talihsizi. Şimdi, koca bir ömürden sonra, sözünü ettiğim düş, hayal köprüsünden geçip oralara, yeniden yaratmanın mekânlarına uzandığımda, Münih'teki o sabah vakti, açılmış bir tomurcuk gibi gelip kuruluyor belleğime, Belki de bütün o sabah vakti değil. Sadece küçük bazı ayrıntıları, sözgelimi Safter'in o tatlı gülüşü... Bir de o sabahın dondurucu soğuk olduğunu hatırlıyorum...

Kamuran'la birlikte, bıçak gibi keskin soğukta, elimizdeki adrese baka baka, araya sora Safter'in kaldığı eve ulaştık. Ancak evde değildi.

Orta yaşlı bir profesör olan ev sahibi Safter'in kardeşleri olduğumuzu anlayınca, bizi içeri aldı. Bir süre sonra da Safter geldi. Evet Safter'in o canlı, dolu dolu gülüşü, Kızıltoprak'taki evimizin bahçesinde açan bir gül gibi kaldı aklımda. Safter'den sonra da öteki kardeşimiz Tevfik geldi. Biz dört kardeş, gurbet ellerde, uzak bir diyarda buluşmuştuk.

Dört kardeş, Safter'in büyük odasında karşılıklı oturmuş, sevinçli gülüşmelerle, içinden geldikleri dünyadan, doğu dünyasından, İstanbul'dan, Osmanlı'dan, Kadıköy, Kızıltoprak'tan, evlerinden, anne babalarından, kız kardeşlerinden, amca ve halalarından, batı dünyasından, Münih'ten, okullarından, içinde bulundukları koşullardan, tanıdıkları kadınlardan, tiyatro ve sinemalardan söz ediyorlar.

Bu gece nereye götüreceksiniz bizi, diye soruyor Kamuran; Safter ve Tevfik'e. Sanırım, bu gece bizi bu odada hapsetmeye niyetli değilsiniz.

– Siz söyleyin, nereye istiyorsanız. Tiyatro, sinema, konser, restaurant, gazino? Nereye istiyorsanız, diyor Tevfik.

– Konser, diyor Kamuran. Müziğin kalbinin attığı Münih'e gelmişiz, bizi bir klasik müzik konserine götürün.

– Bu gece Gustav Mahler müziğinin bir konseri var. Ancak size daha sıcak tutacak elbiseler lazım, diyor Safter. Bu elbiselerle hiçbir yere gidemezsiniz. Hava çok kuru, dondurucu bir soğuk var.

VI.

Hava çok kuru, dondurucu bir soğuk var. Henüz karakış tam gelmemiş, ama Almanya'da hava çok soğuk. Celadet bir iki kez kalkmak için çabalıyor, ancak kalkamıyor. Vücudu, annesinin deyimiyle külçe gibi ağırlaşmış. Tüm bedeni titriyor, başı ağrıyor. Kalkıp şehre, Münih'e, ağır üşütüp döşek yorgan yatan Safter'e gitmesi gerekiyor. Ancak kendinde yataktan çıkacak güç bulamıyor. Galiba o da soğuğa yenik düşüyor.

Kamuran'la kaldıkları büyük oda hiç ısınmıyor, bütün çabalan boşuna. Kapı altından, büyük pencereden, sürekli keskin bir soğuk giriyor içeri. Masanın üzerindeki saate bakıyor. Öğlen olmak üzere. Çaresi yok, kalkamıyor. Biraz daha yorgana sarılıyor ve başına çekiyor yorganı.

Almanya'nın ilk kışını yaşadığımız o günlerde, o soğuk odada yalnızdım. Kamuran kendine yeni kalın elbiseler ve bir palto alıp Berlin'e, bir arkadaşına gitmişti. Ben de kalın giysiler almıştım; üstelik yorganım yündü ve oldukça sıcak tutuyordu. Ancak ne fayda! Hava soğuk, odamız buz gibiydi. Sanki evin bir odasında değil, yüksek bir yayladaydık.

Münih'te kalacak herhangi bir yer, bir pansiyon bulamadık. Savaştan sonra bütün köyler kente doluşmuş, kenti zaptetmişlerdi. Tevfik'in yardımıyla, Münih yakınlarında küçük bir köy olan Obermenzing'te bir kasabın evinde genişçe bir oda bulduk. Kasabın evi iki katlıydı. Alt kat kasap dükkânıydı; üst kat evi... Evin arkasında geniş bir bahçe ve bahçede bir artezyen kuyusu vardı. Üst katta geniş bir oda boştu. O odayı, aylığı bin üç yüz marktan tuttuk ve beraberimizde getirdiğimiz, valizlerimizi ve Kamuran'ın kemanını odaya götürerek yerleştik. Oda genişti, ancak biz, özellikle Kamuran, birlikte bir odada kalmaya alışkın değildik. Ama başka çaremiz yoktu. Ne başımızı sokabileceğimiz başka bir yer vardı ne de artık daha fazlası için maddi gücümüz elveriyordu.

İstanbul'dan tedbirli çıkmıştık. Para ve altınlarımızı Alman markına çevirmiş, yaklaşık on bin mark, ceplerimize koymuştuk. Mir Bedirhan'ın torunu dört kardeş Almanya'da kimseye muhtaç olmasın diye. İstanbul'dayken böyle düşünmüştük. Münih'e ulaştığımızda, İstanbul'daki hesabımızın buraya hiç uymadığını gördük. Hesap yanlıştı; tümden yanlıştı! Cebimizdeki marklar yüzde yüzlerce, evet yüzlerce değer kaybetmişti. Bu durum hayatımızı altüst etti. Hayatımızı hiç beklemediğimiz, hesaba katmadığımız bir yöne doğru itti. Gelişimizden sonra, babam yirmi bin mark daha yolladı bize. Ancak markın bir değeri yoktu ve hayat çok pahalıydı. Ve mark günden güne değer kaybetmeye devam ediyordu. Bir Kürt atasözü, para iyi bir köle, ancak

kötü bir efendidir, der. O zamana kadar kölemiz olan para, o soğuk kış günlerinde başımıza efendi kesildi.

Hayatımız her açıdan değişti. Düştük, düşkün biri haline geldik.

Elbiseyle yatağa giren Celadet, derin uykudan uyanıyor. Ağzı dili kurumuş. Boğazı yanıyor. Hafif kıpırdanıyor ve saate bakıyor. Akşam olmak üzere. Yavaş yavaş yataktan çıkıyor, masanın üzerindeki paketten bir sigara alıp, pencereye doğru yürüyor. Başının ağrısı biraz geçmiş ancak kendini çok güçsüz hissediyor. Dışarıyı, bahçedeki ağaçları, kapalı gökyüzünü seyrediyor. Bu ülkede hâlâ güneşin yüzünü görmüş değil. Güneş sürekli, kara bulutların ardında. Bu köyde, bu soğuk odada ne işi var? Başına bir şey gelse, kimin haberi olacak? Ne zamana kadar Almanya'da kalacak? Arada bir Mezo ve Hikmet'in gönderdiği gazetelerden haberini aldığı İstanbul ve ülkede neler oluyor şimdi?

Dudaklarının arasında sigara, Kamuran'ın yattığı somyaya doğru gidiyor, sandığın içindeki kemanı alıp tekrar pencerenin önüne gidiyor. Uzun bir süre, yavaş yavaş, bilinci başka yerde, boğazı kuru, gözleri bahçedeki kuyuda keman çalıyor. Akordu bozuk kemanla nihavent ve Kürdili hicazkar makamından birkaç nağmeyi bahçeye ulaştırıyor. Sonra yoruluyor, kemanı bırakıp tekrar yatağına dönüyor. Yatağa oturup bir sigara daha yakıyor. Şimdi zaman nasıl geçecek? Çalıştığı yer köyden yarım saat uzakta olan Tevfik neden gelmiyor?

Sıkıntılı, masanın üzerindeki kitaplardan birine uzanıyor. Yaprakları sararmış Fransızca ince bir kitap... Fransız şairlerinden bir seçki kitabı. Açtığı sayfada, Victor Hugo'nun, "A ceux qui pievsement sont morts pour la patrie" şiiri çıkıyor karşısına. Yüksek sesle okumaya başlıyor. Sonra Lamartine'den "Le poète mourant", Alfred du Vigny'den "La mort du loup" ve Charles Baudelaire'den "Le balcon"u okuyor. Kitabı karıştırmaya devam ediyor; Lamenais'ın bir şiiri gözüne çarpıyor. Küçük şiirin adı dikkatini çekiyor; l'exile... Sürgün yani. Yavaş yavaş okuyor.

Bir daha, bir daha, yüksek sesle. Gurbeti anlatan şiir, onların şiiri. Sanki ozan onlar için, onların bu çekilmez hayatı için yazmış. Kalemini çıkarıyor ve şiirin önüne bir yıldız koyuyor. Şiiri ilk fırsatta Kürtçeye çevirmeyi düşünüyor.

Niçin şimdi olmasın? Kâğıt? Ancak yataktan kalkmayı gözü kesmiyor. Kitabın sayfasına şiirin Fransızca adını yazıyor; exile... Peki exile'nin Kürtçe karşılığı ne? Xeribî?* Sirgunbûyî?** Nedir? Exile'nin karşılığı, çıkmak, ayrılmak... Ayrılık? Evet ayrılık... Bir süre düşünüyor ve yeniden kitabın sayfasına şiirin iki dizesini Kürtçe yazıyor. "Terka welate xwe da û kete dinyayê... Xwedê rêberiye derketiyan bike..."***

Birkaç dize daha okuyor ve düşünüyor. Hayır yapamayacak, başının ağrısı gittikçe şiddetleniyor. Kitap ve kalemi masaya bırakıyor, yorganı kaldırıp yatağa giriyor. Odanın tavanına bakıyor, yazdıklarını düşünüyor, sürgün, ayrılık, ayrılık...

---

* Gurbet. (y.h.n.)

** Sürgünlük. (y.h.n.)

*** Ülkesini terk etti ve ayrıldı; Tanrı sürgünlere rehberlik etsin!.. (ç.n.)

8. Fotoğraf

"Also sprach zarathustra..." oder
"uns umspülen hunderttausend wogen/alles reizt
*uns, manchei gefällt..."**

I.

Dört sürgün, dört kardeş; Celadet, Kamuran, Tevfik ve Safter. Yabancı bir ülkede, yabancı bir kentte, dördü yan yana durmuş, tebessümle birbirine bakıyorlar. Yıl 1920'lerin başı. Zaman karmakarışık bir zaman. Yer, kargaşanın tam ortası, dünü bugüne taşıyan kapı, Münih...

Dört kardeş, Emin Ali Bedirhan'ın dört oğlu, Kürtlerin Miri Mir Bedirhan'ın dört torunu, ayakta yan yana duruyor ve kendi aralarında konuşuyorlar, fotoğrafın çekilmesinden haberleri yok gibi. Safter'in nişanlısı Pelikan, onlardan habersiz makinenin deklanşörüne basıyor ve farkında olmadan *Kader Kuyusu* fotoğraflarına yeni bir fotoğraf ekliyor.

Bütün fotoğraflar içinde, dört kardeşi bir arada gösteren tek fotoğraf bu... Dünya Savaşı'nın rüzgârları ve 1920'lerin başlangıcındaki karmaşa, onları Münih'te bir araya getirmiş. Gelen yeni dönem, onları bir daha bir araya gelmemecesine birbirinden

---

* "Zerdüşt böyle buyurdu" ya da "yüz bin dalga üzerimizden aşıyor / her şey bizi tahrik ediyor, bazıları güzel..." (y.h.n.)

ayıracak. Sürgünlüğün iki kuralı; ayrılık ve hasret, bütün ağırlığıyla, hayatlarına damgasını vuracak. Ancak bu fotoğrafta, gelecek hayatlarına ilişkin hiçbir belirti yok. Gelecekte onları nelerin beklediğinden haberleri yok. Yan yana duruyor, gülüşüyorlar. Safter elini Tevfik'e doğru uzatmış, belli ki bir şeyler anlatıyor. Göğsü öne çıkmış, başı önde. Tevfik sağ elini kaldırmış, parmağıyla Safter'i gösteriyor. O da gülüyor. Kamuran ellerini saçlarına götürmüş, saçlarıyla oynuyor. O da usulca gülüyor. Büyük kardeş Celadet'e gelince, çoğunlukla yaptığı gibi iki elini pantolonun cebine koymuş, biraz öne doğru eğilmiş, Safter'e bakıyor, yüzünde tatlı bir tebessüm...

Fotoğrafa sevinç ve gülüş hâkim. Sanki yakıcı bir ateşten, ölümden kaçmamışlar gibi. Sanki ölüm ve ayrılık acısı peşlerinde, önlerinde değilmiş gibi. Sarı saçlı vefakâr Pelikan, yeni aldığı kamerasıyla vizörden bakıyor ve bu tatlı gülüşü ölümsüzleştiriyor.

Dört kardeş Münih'te buluşmuş. Alman uygarlığının şehri, Orta Avrupa kültürünün merkezi Münih, onlar için yeni bir konak olmuş. Uzun bir yolun üzerindeki yeni bir konak. Doğudan, yakıcı bir savaşın içinden, sonunu görmedikleri, daha doğrusu mağlup oldukları bir mücadelenin içinden geliyorlar. Dünün dünyasında birbirlerini görmeye hiç vakitleri olmuyordu; her biri bir yerde, değişik bir işle meşguldü.

Birbirlerini bile çok iyi tanımıyorlar. Aile içindeki geleneklerden, büyütüldükleri kültürden başka ortak özellikleri yok gibi. Şimdi Münih'te birbirlerini yeniden tanımaya başlıyorlar. Peki Münih'ten sonra? Bu konaktan sonra?

Gülüşlerinden, bunun üzerine çok düşünmedikleri belli oluyor. Münih'te yaşadıkları hayatı bu fotoğraf gösteriyor. Modern kıyafetleri, serbest duruşları, inançlı bakışlarıyla sanki dört kardeş de şu Kürt atasözünü dile getirmek istiyor; dünya sırayla, bir gün kötü, bir gün iyi. Bugün sıra bizde, önceki gün Mir Bedirhan'ın, dün babamızın, bugün de sıra bizim. Tüm acılara rağmen bugün bir aradayız, bir kuvvetiz, el eli yıkar, döner

yüzü yıkar. Şüphesiz bugünden önce de bir hayat vardı, bugünden sonra da olacak, ancak bugün merkez, esas...

Hepsinin de kıyafetleri yeni ve modern. Hepsinin üzerinde beyaz gömlek ve kravat var. Safter'den başka hepsinin giysileri klasik Avrupa giysileri. Safter, Pelikan'ın deyimiyle spor giyinmiş. Aslında dünkü kıyafetleriyle bugünküler arasında hiçbir fark yok. Dün de çok kültürlü İstanbul'da aynı kıyafetleri giyiyorlardı. Kıyafetleri duygu ve düşüncelerini de ele veriyor. Batı dünyası ve uygarlığından uzak değiller. Oturuş kalkışları, davranışları biraz doğu ve Kürt, çokça da Avrupalı gibi. Eğitimleri, aldıkları terbiye iki dünya arasında bir köprü görevi vermiş onlara. Giyimleri, doğu dünyasına olduğu kadar, batı dünyasına da ait olduklarını gösteriyor. Kısacası bu fotoğrafta, gülüşleri hoş, duruşları rahat, hareketleri özgür.

Fotoğraf bir sokakta çekilmiş. Bir yerlere yolcu oldukları, bir yerlere gittikleri belli. Fonda, Germen mimarisi birkaç ev görülüyor. En öndeki evin duvarında, özgün Germen stiliyle Galeristrasse yazısı okunuyor. Evlerin arasında bir kilise görülüyor. Fotoğraftakilerin duruşu ve gülüşü bütün bu mimari yapıya ters düşmüyor, aksine tamamlıyor.

Bedirhani kardeşler, Kürt Miri'nin torunları ülkelerinden çok uzakta, Münih'in bir sokağının başında durmuş, kendilerini bekleyen gelecek günlerin kaygısını taşımadan, sıcacık bakışlarla birbirlerine bakıp ağız dolusu gülüyorlar.

II.

Bedirhani kardeşler, Kürt Miri'nin torunları Celadet ile Kamuran, ülkelerinden çok uzakta, Münih Üniversitesi'nin yemekhanesinde oturmuş, kendilerini bekleyen gelecek günlerin kaygısını taşımadan, coşkuyla birbirlerine bakıp ağız dolusu gülüyorlar. İkisi de sınavlarını haşan ile vermiş ve bir üst sınıfa geçmişler. Celadet, dilbilimi, politika ve kültür dersleri

alıyor, Kamuran ise hukuk doktorası yapıyor. Günden güne Almanya'ya adapte oluyor, kültürünü tanıyorlar. Dört kardeşin dördü de okuyor, küçük kardeş Safter kimya eğitimini bitirmiş, ihtisasa başlamış. Tevfik orman mühendisi olmuş, doktorasını bitirmek üzere. İstanbul'dayken avukat olan Kamuran, şimdi Münih kütüphanelerinden uluslararası hukukla Avrupa medeni hukukunu inceliyor. Zorunlu nedenlerden dolayı ülkeyi terk eden Celadet ise Alman edebiyatı ve kültürünün sayfaları arasına dalmış, harıl harıl dilbilimi ve Alman dili üzerine çalışıyor.

Bugün, bu zor dönemde hoş bir haberle iyi bir gün geçiriyorlar. Celadet bıyıklarını biraz gürleştirmiş ancak kocaman gövdesi bugün biraz daha zayıf görünüyor. Her zaman zayıf olan Kamuran şimdi sıska bedenine ince bir bıyık eklemiş. Önlerindeki yemek oldukça basit, birkaç patates, çiğnenmesi zor birkaç parça sığır eti ve iki şişe Bayern birası...

– Ab'brühen, Herr Doktor, diyor Celadet ve bira kupasını kaldırıyor.

– Noş, aziz kardeş noş. Ancak daha çok var. Sen nerede, doktorluk nerede.

– Hayır, hayır, az kaldı, hayırlısıyla yılbaşında bir mektupla baba ve Süreya'ya güzel haberi ulaştıracağım.

– Doğrusunu istersen, inan ki doktor olmak istemiyorum. Doktorlukla avukatlığı nerede, nasıl yürüteceğim? Bu doktorayı ülkem için yapıyorum. Ama nerede ülke? Oraya nasıl gidip çalışacağız?

– Kamuran, duygusal kardeşim... Dünya her zaman böyle mi kalacak sanıyorsun. Şaşma, ışık şu ince siyah tül perdenin ardındadır. Vicdan galip gelecek, beyin derin uykulardan uyanacak.

– Keşke, keşke... aklım hiçbir şeyi kesmiyor; ama yine de keşke diyeyim.

– Aklın kessin. Unutma, gün sadece geceden ibaret değil, bunun bir de gündüzü var. Eminde sonunda, Allah'ın bir kutlu aydınlık gününde, bu bilgi ve bu deneyimlerle, güler bir yüzle evimize geri döneceğiz. Hadi ikimizin şerefine.

Kamuran köstekli saatini yeleğinin cebinen çıkarıyor, bakıyor ve aceleyle ayağa kalkıyor.

– Gitmem lazım, çok geç kaldım.

– Nereye? Süreya abiden bir mektup gelmiş, onu okuyacaktım sana. Nereye gidiyorsun?

Kamuran sadece gülüyor, "sorma... mavi gözlü oy oy" diyor ve dönüp gidiyor. Celadet kupada kalan son damla birayı da içiyor ve çevresindeki masalarda oturanlara bakıyor.

Kamuran'a bunları söylerken, aslında kendimi de teselli ediyordum. Umut ve inanç üzerine söylenen okkalı laflar, söz sahibinden başka kimi kandırabilir ki? Durumumuz içler acısıydı. Son derece berbattı; aç ve perişandık, çıkış yollarımız tükenmişti. Gün günden kötüydü. Almanya, yıldırım hızıyla bir felakete doğru gidiyordu. Alman ekonomisi bir canavar gibi, taşkın bir sel gibi önüne çıkan her şeyi yutuyordu. Alman markı rüzgâra kapılmış yaprak gibi sürükleniyor, güneşin altındaki kar gibi eriyor, her gün, her saat, her dakika değer kaybediyordu. Dolar, başını almış gidiyordu. Çökmüş, parçalanmış Almanya'da iş bulmak da neredeyse imkânsızdı. Almanya böylesi bir felaketin tam ortasındaydı. Bir yandan böyle bir manzara vardı.

Öte yandan annem babam ve kardeşim Mezo İstanbul'u terk edip Mısır'a, Süreya'nın yanına gitmişlerdi. Buna sevinmiştik, hiç olmazsa Azrail'in kılıcından şimdilik kurtulmuşlardı. Ancak gidişleri, bize gelen para kaynaklarından birini de kurutmuştu. Bazen Saadet Abla ve diğer akrabalar birkaç dolar gönderiyor, ancak onlar da Alman bankalarındaki karışıklıklardan dolayı elimize geçmiyordu. Bütün bunların üstüne gelen en kötü şey ise, İstanbul'a artık dönemiyorduk. Gelen mektuplara göre, politik ortam orada da oldukça karışıktı. Mektuplar şöyle bitiyordu; siz siz olun, buraya dönmeye kalkmayın.

Ne yapabilirdik? Biz Kürt mirleri, Münih'te tamamıyla perişan olmuştuk. Nam büyük, hal virandı. Nereye gidebilirdik, kendimizi nereye atabilirdik? Kim imdadımıza yetişebilirdi? Felek bütün silahlarıyla üzerimize çökmüş, beynimize, karnımıza ve yüreğimize darbeler indiriyordu. Özellikle mide, utanmaz arsız mide, her zaman aç, sefil mide...

Celadet cebindeki bütün parayı çıkarıyor. Yemek parasını çıkardıktan sonra ancak bir, bilemedin iki güne yetecek kadar parası kalmış. Peki iki üç gün sonra? Allah kerim. Sıkıntılı, ceketinin cebinden sigarasını çıkarıp bir tane yakıyor. Bütün çaresizliklere rağmen, beynini ve yüreğini coşturan, önüne yeni bir dünya açan okuma ona iyi geliyor. Ancak nereye kadar dayanabilir? Masanın üzerindeki bıçakla oynayarak Münih'teki hayatına ait bu soruları düşünüyor.

– Der prinz Bedirkhan?

Celadet kafasını kaldırıp sesin geldiği yöne bakıyor. Mavi gözlü, sarı saçlı bir kadın ona bakıyor. Sanki kadını bir yerden tanıyor, ama ilk anda çıkaramıyor.

– Siz prens Celadet değil misiniz?

Kadın Almanca soruyor. Celadet başıyla onaylıyor ve gözlerine bakıyor. Bu deniz gözlü kadını nereden tanıyor?

– Monika, diyor kadın.

Celadet aniden ayağa kalkıyor, bir çığlık atıyor.

– Fraulein Karlfeld... Monika Karlfeld!

III.

– Fraulein Karlfeld... Monika Karlfeld!

Celadet, trenden inince, kendilerini bekleyen Safter ve Pelikan'a Monika'yı tanıştırıyor.

– Monika üniversitede felsefe doktorası yapıyor... Monika'yla maceramız uzun. Sonra anlatırım size.

1923 yılının güzel bir yaz günü, Celadet'le Monika Dikerte istasyonunda trenden iniyorlar. Güneşten gözleri kamaşıyor. Tanışma faslından sonra Celadet'le Safter valizleri alıp yola çıkıyorlar. Celadet'le Monika, hem şehrin keşmekeşinden, günlük hayatın hayhuyundan kurtulmak, hem de onları görmek için birkaç günlüğüne Safter'le Pelikan'a misafir olacaklar. Safter'le Pelikan küçük bir köyde yaşıyor. Safter'in hastalığı nedeniyle,

kent yakınında şirin, sakin bir köye yerleşmişler. Safter bir türlü hastalıktan kurtulamıyor. Bazen nezle oluyor, bazen öksürüyor. O güçlü kuvvetli, iriyarı adam hastalıktan ufalmış, bedeni incecik bir dal gibi kalmış.

Celadet'le Safter yan yana, Monika ile Pelikan birkaç adım önlerinde, yeşillikler içinde bir yolda ilerliyorlar. Yolun iki yanı da ağaçlarla kaplı. Yol, usta bir ressamın elinden çıkma bir tablo gibi önlerinde uzanıyor. Zamanın tanığı, çoğu zaman çıplak ağaçlar, şimdi yazın bütün güzellikleriyle, yapraklarının yeşiliyle sanki onlara yol gösteriyor. Güneş çok yakıcı değil. Ormandan hoş kokular yükseliyor, doğa en güzel fistanını giymiş raksediyor adeta.

– Celadet abi yoruldun mu? Biraz dinlenelim ister misin?

– Hayır Safter, diyor Celadet. Sen yorulmadıysan ben yorulmadım. Galiba yolumuz da az kaldı.

– Hayır, bu yolun sonunda arabaya bineceğiz.

– Safter, yanıma Fransızca şiir kitapları aldım, vakit bulursak üzerinde çalışırız.

– Ne güzel... yenilenmeye ve gelişmeye muhtaç Kürtçeye bir sürü şiir çevireceğiz demek.

Sonunda sözü o günlere getirdin... sonunda sözü evirdin çevirdin, ölümün etrafında dolandırdın, edebi sözü ebedi ölüme getirdin.

Safter öldü...

Şimdi edebi bir dille anlatmaya çalıştığın o günlerden üç yıl sonra, Münih'in soğuk bir hastane odasında, başı Pelikan'ın dizinde Safter hayata gözlerini yumdu. Yanında Pelikan'dan başka hiç kimse yoktu. Ne ben ne diğer kardeşlerim ne kız kardeşim, annem babam ne de sayısını bilmediğim geniş ailemizden hiç kimse... O zaman benle Kamuran Lübnan'da, kardeşimiz Süreya Mısır'da, kız kardeşimle annem İstanbul'da ve babam... Ah, laf lafı açıyor... Hayır açmasın, laf lafı açmasın, acı bir lafa bir diğeri eklenmesin.

Safter; kardeşim, arkadaşım, Amojna Sitî'nin deyimiyle gözümün nuru, gençliğinin en güzel çağında gitti, vedalaşmadan... Bizleri, özellikle beni hiç düşünmeden... İflah olmaz ince hastalık onu alıp götürdü. Safter'in ölümü beni de öldürdü. İnsanın bir kez öldüğünü söylerler. Doğru değil bu. İnsan iki kez, hatta benim gibi birkaç kez ölebilir. Safter'in ölümünden sonra birkaç kez öldüm. Ama ilk ölümüm Safter'in ölümüyle oldu. Safter yüreğimin bir yanını alıp beraberinde toprağın derinliklerine götürdü.

Safter, yakışıklı delikanlı, kardeşim, o kadar çok sporu, boksu, atları, avı, balık tutmayı seven; o kadar çok yüreği halkı, ülkesi, dili için atan; çok insanlara, insanlığa o kadar tutkusu olan; o kadar çok acıya dayanmayı bilen yüreği basit bir hastalığın önünde duramadı; bronşitin... Yüreğimize bir köz düşürüp gitti. Yağışlı bir kış gününde, Pelikan, anne babası ile iki Alman arkadaşı, yani bir elin beş parmağı kadar birkaç insan Safter'in genç bedenini, sessizce Heidelberg'in ıslak, soğuk toprağına bırakıp gittiler.

Ölüm daha çok yaşlılıkla gelir derler. Yaşlılık, ölüm yolunun ilk adımı. Beden yavaş yavaş kendini ebedi yolculuğa hazırladığında, yaşlılar ölümün ayak sesini duymaya başlarlar. Peki, yaşlılıktan, ölümden o kadar uzak olan Safter gibi biri? Ne diyeyim ki?

Sözünü ettiğin o günlerde kardeşimiz Tevfik doktorasını tamamlamış, bizimle vedalaşıp İstanbul'a dönmüştü. Yeni bir yol seçmişti o. Safter de okulu bitirmişti. Ancak o dönmeyi şimdilik düşünmüyordu. Dün gibi hatırlıyorum,

"Nasıl Celadet'le Kamuran kardeşlerimi bırakırım buralarda? Birlikte Kürt dili, kültürü ve edebiyatı üzerinde burada çalışacağız; daha çok işimiz var," demişti. Pelikan'la kalmıştı. Keşke İstanbul'a dönseydi, belki oranın havası iyi gelirdi.

Söylediğin gibi, Safter'le Pelikan o günlerde çok şirin bir köyde yaşıyorlardı. Ben de büyük sıkıntılar içindeydim; karnım aç, yüreğimde yara vardı. Parasızdım, yiyecek ekmeğim, içecek sigaram, içkim, çalışacağım bir işim yoktu. Hepsinden önemlisi aldığım haberler kapkaraydı. Beni sevindirecek şeylerden mahrumdum. Bir dolar on iki bin marka

fırlamıştı. Yiyecek ve içecekler de ateş pahasıydı. Bu durumda benim de günlük yemek programım şu hale gelmişti; ekmekle patates, suyla patates, patatesle patates... Bu patatesleri bulabilmek için de elbiselerimi satıyordum. Günden güne ceketle pantolonlarım azalıyordu.

Bu koşullarda, kendimde takat bulduğum zamanlarda köye kaçıyor, Safter'le Pelikan'a sığınıyordum. Köydeki günlerimiz, Safter'le şiir, edebiyat ve kültür üzerine konuşarak, tartışarak geçiyordu. Gelecek için plan ve projeler yapıyorduk. Safter, en çok Fransızca şiirleri Kürtçeye çevirmemizi istiyordu. Birkaç dize birlikte çevirdik; ama ne yazık ki o bunların yayınlanmış hallerini hiç göremedi. Bu isteği de bir başka yara olup yüreğime yerleşti.

Hayatımızdaki çok şey gibi hüzün ve sevinçlerimiz de ikiz. Safter'in biraz vasiyetini, çokça da isteğini yerine getirmek için birlikte okuduğumuz şiirleri çevirerek dergilerimde yayınladım. 1930'larda Hawar'ı *yayınladığımda, bir sayısında (yanılmıyorsam 30'lu sayılardan biri olsa gerek) şöyle yazdım:*

"Sefdo, genç kardeş! Bin dokuz yüz yirmi ikide Münih'e gelmiştik. Benle ağabeyin Kamuran. Kırılmıştık. Yenik düşmüştük. Felek Kürdistan'ın kaderi üzerine siyah bir örtü çekmişti. Siyasal alanda hiçbir umut kalmamıştı. Artık sürekli söylüyorduk: Dil. Dilimizle okuyup yazma, Kürtçe harflerle. Kitap, dergi, gazete yayınlamak. Sana Refan dağlarından Kürtçe bir alfabe getirmiştim. Hani hani öğrenmeye çalışıyordum. En çok Alfred de Vigny'nin Kurdun Ölümü şiirini sevdiğini, günün birinde onu Kürtçeye çevireceğini söylüyordun.

Yaklaşık on, on iki yıldır Kürtçe kitap ve dergiler çıkıyor. Dağıtılıyor. Ne yazık ki felek seni onlardan önce dağıttı. Bedbaht felek, Kürdistan gibi siyah bir örtüyü senin nazik ve genç bedeninin de üzerine geçirdi. Bilmeni istediğim bir şey var. Kurdun Ölümü'nü anadiline çevirdim ve senin o güzel ruhuna adadım."

Satır satır bu girişle şiiri yayınladım. O zaman, bir tek o zaman azıcık da olsa kendimi bahtiyar hissettim. Sonra, sonra ölümün kokusu yine çepeçevre sardı etrafımı."

IV.

Ölümün kokusu Münih'i çepeçevre sarmış. Müzik, kültür ve sanatın kalbi olan kent, die weltstadt mit herz, şimdi büyük bir kin ve nefretle yüreğini ölüme açmış. Keyif kenti şimdi keder kenti olmuş. Çoğu zaman zaten kentten uzak olan güneş, şimdi tamamen kaybolmuş, kent, yapıları, kasırları, konakları, kiliseleri, burçları, heykelleri, sokak ve caddeleri, kara bulutların altında şimdi büyük bir asabiyete şahitlik ediyor. Barok ve gotik yapıların çevresini kesif bir kan kokusu sarmış. Kurşuni bir renkle süslü kent şimdi karmakarışık, hüzünlü, huzursuz.

Dünya, Almanya, Münih ve Celadet, çok zor, çok acı günler yaşıyor. Nefesleri daralmış. Korkunç bir ekonomik ve siyasal krizin içinde olan Almanya şimdi intiharın eşiğine gelmiş. Almanya bir çıkış yolu arıyor. Herkes birbirine soruyor: Wohin? Nereye? Almanya nereye gidiyor? Çare?

Henüz bir çare bulunmadan Almanya yeni bir oluşumun peşinde sürükleniyor; Nasyonal Sosyalizm. Kısaca "Nazi hareketi" diye adlandırılan bu yeni rüzgâr, yeni fikirlerle, anlaşılması güç hareketlerle büyük, gözü kara bir cesaretle, çılgın çıkışlarla tüm Almanların ilgisini çekiyor. Ana merkezleri olan Berlin ve Münih'te günden güne taban buluyor, fikirleri yaygınlaşıyor. Devletin yaşlı, yorgun, hantal kurumlarının direnişine rağmen Nazi hareketi, günden güne Münih kentini ele geçiriyor.

Bugün, 1923 yılının onuncu ayının dokuzuncu günü. Kent henüz uykuda. Gün ışığı yavaş yavaş geceye baskın geliyor, gökyüzündeki yıldızları bir bir kovuyor. Seher yeli Celadet'in uyuduğu küçük odaya kadar ulaşıyor. Celadet uyumamış. Omuzlarında siyah paltosu, küçük masada oturuyor, bir Alman gazetesi için makale yazıyor; masadaki şarap şişesi boş. Kül tablasında sönmüş bir pipo duruyor. Almanca-Fransızca bir sözlük ile Canan'ın hediye ettiği defter ve birkaç kitap masadaki şeyleri tamamlıyor.

Celadet de, Münih gibi asabi, huzursuz, aciz ve çaresiz. Galeri Strass'taki odasını yüklenip bu küçük odaya taşınmış. Küçük, dar, havasız ve ışıksız odalar kaderi olmuş. Odası, hayır odası değil, evi sadece dört adımlık. Bu dört adımlık odanın içine, sanki Alaaddin'in sihirli lambası gibi kocaman bir dünya sığıyor. Elbiseleri, çamaşırları, defter ve kitapları, yaşamı ve deneyimleri, hepsi bu alçak tavanlı, soğuk ve karanlık küçücük odanın içine sığınmış. Bu odada kendini kafese kapatılmış bir aslan gibi hissediyor. Ancak yapabileceği bir şey yok. Günden güne düşüyor, sanki karanlık bir kuyuda debeleniyor, debelendikçe de dibe doğru daha da batıyor.

İstanbul'dan gelen haberler hepten kötü. Bir süre önce Saadet Abla gönderdiği mektupta, "Bu satırları gözyaşlarıyla yazıyorum," diyor ve satırlarına Celadet ile *Kader Kuyusu* romanının yönünü başka bir yere çevirecek şu tarihi sözlerle son veriyordu: "Yazık çok yazık, ancak bütün yolların kapandı." Yeni rejim ve Mustafa Kemal Paşa dönüşlerini kesin olarak yasaklamış. Mustafa Kemal Paşa, Emin Ali Bey'in mücadelesi ile Celadet ve Kamuran'ın ülkeye yaptıkları geziyi unutamıyor, baba ve iki oğluna bir tehlike olarak görüyor ve hiçbir koşulda dönüşlerine izin vermiyor.

Bir yandan bunlar... bir yandan da Canan ve yokluğu ve kayıplara karışması... Sanki yedi kat yerin dibine inmiş, bir anda yok olmuş Canan. Ne bir ses ne de birkaç satır yazı, ondan hiçbir haber gelmiyor. İstanbul'dan ayrıldıklarında söz vermişlerdi birbirlerine, Celadet'in durumu belli oluncaya kadar ayrı kalacaklardı. Durum belli olunca da ne yapıp edip bir araya geleceklerdi. O zamana kadar da birbirlerine yazacaklar, birbirlerinden haberdar olacaklardı. Celadet'in adresi belli olunca, ona Cağaloğlu'ndaki pansiyona bir mektup yazacaktı. Celadet'in arkadaşı mektubu ona ulaştıracaktı. Böylece haberleşme imkânına kavuşacaklardı. Kısacası kavilleri böyleydi. Celadet bir değil, birkaç mektup yazdı ancak hiçbirine cevap alamadı. İstanbul'daki

arkadaşlarından Canan'ın izini bulmak üzere yardım istedi. Ancak Canan kaybolmuştu. Hiçbir yerde izine rastlanmıyordu. Öte yandan da arkasından bir sürü şey söyleniyordu. Kimisi bir Türk zabitin arkasına düşmüş Ankara'ya, kimisi bir Boşnak'la evlenip Saraybosna'ya gitmiş derken, kimisi de yüksek tahsil için Paris'e gitmiş diyordu. Habersiz ve hiçbir iz bırakmadan kaybolmuştu Canan. Münih'in soğuk gecelerinde Cananlı rüyalardan arada bir uyanınca Celadet, onu İstanbul'daki sevgiliye götürecek hiçbir yolun olmadığını düşünerek kahroluyordu.

Beni anlatılması zor sıkıntılara sokan şeyler sadece bunlar değildi; boğazıma kadar dertlere gömülmüştüm. Çok kötüydüm. Kaderimi değiştiren, bana bir daha ülkeme geri dönmeyi yasaklayan o ülkeye yaptığımız gezi sırasında, geçerken Kilis'in bir köyünde yaşlı bir kadın, Kürtlerin durumuyla ilgili şunları söylemişti bana: Arpa eşeği mutlu eder, cila kılıcı parlatır, çaresizlik yiğidi kötü eder. Evet, çaresizlik beni kötü etmişti. Allah inandırsın seni, o dört adımlık odayı bile binbir zorlukla bulmuştum; yine binbir zorlukla kirasını ödüyordum. Yokluk, yoksulluk beni çemberine almıştı, günden güne yerimi daraltıyordu. Sürgün ellerde bir düşkündüm. O kadar kötü olmuş, o kadar düşmüştüm ki bir sigara bile bulamıyordum. Sigarayı sayarak içiyordum. Bir içim sigara en büyük mutluluk haline gelmişti. O günlerde en çok özlemini çektiğim şey, bir kadeh rakıydı. Ama yoktu, bulunması, ele geçirilmesi imkânsız bir düştü bu.

Her şeyi unutuncaya, kendimden geçinceye kadar içip sarhoş olmak istiyordum. Münih'teki ilk günlerimiz, o konser ve restaurantlara gittiğimiz günler, sislerle kaplı bir rüya haline gelmişti. O sabaha kadar oturduğum gece, bir şişe kötü kırmızı şarap bulmuştum. Sabaha kadar yavaş yavaş, damla damla içtim. Ancak hiçbir şeyi unutmadım, tam aksine daha çok hep kötü şeyler geldi aklıma. Şarap beni dertlerimden koparamadı, aksine daha çok onlara yaklaştırdı, daha çok hüzünlendirdi.

Durumumu, içinde bulunduğum koşulları, aklıma takılanları gün gün Canan'ın verdiği o küçük deftere geçiyordum. O defterdeki birkaç satır, tüm o günleri anlatmaya yetiyordu.

Nasıl geçiniyordum? Küçük makaleler yazıyordum. Haftada bir iki saat Türkçe ve Kürtçe dersler veriyordum. Kamuran'ın İstanbul'dan getirttiği halı ve kilimleri satıyorduk. Ben gazeteciydim. Almanya'da az da olsa gazetecilere bir para veriliyordu. Arada bir Alman gazetelerine Nasreddin Hoca, Kürt tarihi, Kürtlerin gelenek ve görenekleri, av ve avcılık üzerine makaleler yazıyordum.

Burada bir de anımı anlatayım. Tam o günlerin ortasında bir ara milyoner de oldum. Hayır milyoner değil, milyarder, hatta trilyoner. Saadet Abla ve birkaç tanıdığım birkaç dolar yollamıştı; uzun uğraşlar sonucu dolarları alıp marka çevirmiştim. O birkaç dolarla bir anda mark zengini, mark milyoneri olmuştum! Ama fakir, çaresiz, düşmüş bir milyoner.

Celadet'in kapısı usulca iki kez çalınıyor. Kim olabilir? Sabahın köründe kim gelebilir ki? Safter? Kamuran? Monika? Kapıyı açıyor. Bir Alman arkadaşı elinde bir gazete, heyecanla kapıda bekliyor. Arkadaşı "gutten morgen" diyor, gazeteyi ona uzatıp içeri giriyor. Celadet gazeteye bakıyor. Tarihi bir haber, gazetenin birinci sayfasını tümüyle kaplamış. Hitler, hükümeti devirip iktidara gelmiş. Heyecanla haberi okumaya başlıyor. Hitler elinde tabancası, adamlarıyla birlikte zorla meclise girmiş ve yönetime el koymuş.

Almanya kaynıyor.

Celadet ve arkadaşı odadan çıkıyor. Böyle bir günde Celadet bu dar odada ne yapacak? Doğruca üniversiteye gidiyor. Üniversite kaynıyor, öğrenciler ölçüsüz bir heyecan içinde. Dersler durmuş, hocalar okula gelmemiş ya da ortalıkta görünmüyorlar. Celadet arada Kamuran'ı, başkaldırılara, devrimlere hep ilgi duymuş kardeşini buluyor. Kamuran, heyecanla başkaldırı ve direnişten söz ediyor. İki kardeş okuldan çıkıp Kahrihall'e, kalabalıkların toplandığı yere gidiyorlar. Orası da üniversite gibi kaynıyor. Orada tesadüfen Safter'le karşılaşıyorlar. Böyle bir günde durmamış, şehre inmiş. Üç kardeş iki bisikletle, Safter'in-

kine Celadet'le Safter, Kamuran da kendi bisikletine binerek şehirde geziyorlar. Gözlerinin önünde yeni bir tarih yazılıyor, yeni bir sayfa gözlerinin önünde açılıyor. Başkaldırı çocukları, tarihe yüz çevirmek istemiyor. Birkaç saat kenti dolaşıyor, sonra Celadet'in odasına geliyorlar. Konuşmaktan çok gazete okuyor, olayları anlamaya çalışıyorlar. Öğleden sonra Kamuran'la Safter gidiyor. Celadet de küçük defterini açıp, sabahtan beri olanları yazıyor. Ancak olaylar henüz durulmamış, hatta her şey yeni başlıyor. Notlar alırken, bir arkadaş daha geliyor. Alman arkadaşı büyük bir heyecan ve ağlamaklı bir sesle konuşuyor.

– "Das blut... blut... Kan akıyor, Odeonplatz'da kan akıyor..."

Celadet bir yandan da yemekte olduğu haşlanmış patatesi bırakarak hemen dışarı fırlıyor, Odeonplatz'a gidiyor. Odeonplatz'ın etrafı sarılmış. Meydanda birkaç ölü yatıyor, her sokağın başında ağır silahlarla donatılmış askeri araçlar, Hitler'in güçlerini vuruyor. Alman devleti ve hükümetine bağlı ordu, Nazi başkaldırısını kırmaya çalışıyor. Adolf Hitler ve adamları savunmaya geçmiş, ancak ordu, onların karşısında dayanamıyor, askerleri sonbahar yaprakları gibi dökülüyor. Odeonplatz tüfek, mitralyöz, top gürlemeleri altında inliyor. Meydandan toz bulutu yükseliyor, barut kokusu her tarafı sarıyor.

V.

Celadet, şehvet ve inleme sesleri arasında Gustave Mahler müziğinin sesine de kulak veriyor. Mahler müziğinin sesi, belli bir düzen içinde usul usul yükseliyor. Bütün sesler, bütün müzik aletlerinden çıkan nağmeler yüreği sakinleştiren, kafayı dinlendiren bir ahenk içinde iç içe geçmiş.

Celadet yavaşça gözlerini açıyor, Monika'nın kocaman gözlerinin içine bakıyor. Gözleri yıldız gibi parlıyor, gözleri gülüyor. Monika'nın gözleri iki şehvet kaynağı, iki aşk denizi. Celadet, kızgın ateşlerde yanan ruh ve yüreğin sıcaklığıyla, sevişmenin

derin ve yoğun heyecanıyla diri göğüslerine, sarı saçlarına, deniz gözlerine ve etli dudaklarına bakıyor.

– Paseratta mia, mia... diyor Celadet inleyerek.

Monika sessizce gülüyor, Celadet'in üzerine eğiliyor ve dudaklarını dudaklarına yapıştırıyor. Dudakları saran ateş, bütün vücutlarına yayılıyor. Celadet'in ateş düşmüş yüreği sanki alev alıyor. Monika'nın sıcak ve yumuşak bedeni Celadet'in bedenini sarıyor. Bütün vücudu titriyor. Monika parmaklarını Celadet'in parmaklarına geçiriyor, sıkıyor. Monika, aşk bahçesinin kadını, coşkuların sevgilisi, iki vücudu tek vücut haline getirmek istiyor; aynı havayı soluyan, aynı anda soluk alıp veren, aynı anda terleyen tek vücut.

Onlara kadar ulaşan Alp dağlarında batan akşam güneşinin ışıkları odayı kırmızı bir renge büründürüyor. Pencere ardına kadar açık ve hafif serin bir yel, odanın içindeki sıcaklığa karışıyor. Monika ile Celadet, kalabalıktan uzak, dağlar arasında, ormanlar içinde İsviçre'nin küçük bir köyü olan Sils Maria'ya bir haftalığına gelmişler. Mevsim yaz, hava sıcak. Temiz yayla havası burada serin. Felsefe okumuş ve filozof olma yolunda epey mesafe almış olan Monika, Celadet'i de alarak bir başka filozofun, Friedrich Nietzsche'nin mekânına gelmiş. Monika, Nietzsche'nin bütün kitaplarını hatmetmiş; şimdi hayatının izlerini sürüyor. Şimdi Nietzsche'nin yaz aylarını geçirdiği köydeler. Sırtını dağa yaslamış, küçük bir bahçesi ve bahçesinde bir kuyusu olan bir pansiyonun odasına yerleşmiş, hem Nietzsche okuyor, Mahler dinliyor, Nietzsche'nin dolaştığı ormanları, vadileri, göl ve nehirleri geziyor, hem de çoğunlukla sevişerek günlerini gün ediyorlar.

Nietzsche'nin ardına düşmüş, hem hayatının hem de fikirlerinin izlerini sürüyorduk. Nietzsche, talihsiz filozof, çok uzun süren sessiz ve karanlık yıllardan sonra 1920'lerin başından itibaren filozofların göğünde bir yıldız ve insanların öteden beri bekledikleri bir umut ol-

muştu. Sıska bir bedenin ve güçlü fikirlerün sahibi Nietzsche, pek çok kişi gibi beni de çok etkilemişti. Her sözü bir sel kadar coşkun, yazdığı sayfalar arasından çıkan her kelimesi bir vadi kadar derin, her fikri Alp dağları kadar yüksekti benim için. Nietzsche, hüzünlü kaderi, ölçüsüz yalnızlığı, tarifsiz düşmüşlüğü ve sürgünlüğü, bitmez istekleri ve hedefleriyle bana ve kaderime benziyordu. Daha birçok kişi gibi ben de, Nietzsche benim, kaderim, ülkem ve halkım için yazmış diyordum. O, Ecce Homo'*yu,* Also sprach Zarathustra *ve diğer yapıtlarını benim için, yalnız benim için yazmıştı. Onun devamlı kullandığı Fransızca deyim "decadente", yani "düşmüş" beni, kaderimi, ülkemi ve halkımı anlatmıyor muydu?* Also sprach Zarathustra*'nın sayfaları beni, çoktandır yitirmiş köklerime, kaynaklanma ulaştırmıyor muydu? Her bir sözü çok yönlü kimliğimi, dağınık ve garip ruhumu dövmüyor muydu?*

Nietzsche ben, ben Nietzsche'ydim... Mahler'in müziği eşliğinde okuduğum sayfaları beni onun özel, ilginç, renkli ve çılgın dünyasının doruklarına götürüyordu.

Mahler, Mahler'in müziği, müziğin sesi ile yüreğin sesinin ilişkisi, yeniden, Nietzsche sayesinde hayatımın bir parçası oldu. Mahler, Nietzsche'nin arkadaşı ve ustası, aynı zamanda düşmanı, tedirgin ruhumu, Nietzsche'nin yazdıklarının da yardımıyla belli bir ahenge kavuşturdu. Nasıl ki kalın ve kıllı parmaklarım yumuşacık tenin üzerinde hafifçe geziniyorsa, Mahler'in müziği de ruhumda öyle geziniyordu.

Ben Mir Bedirhan'ın torunu. Ovidius'un öğrencisi, Fransız edebiyatı ve uygarlığının iflah olmaz okuru, yeniden öğrenmeye, öğrenciliğe başlamıştım; düşüşü ve düşmüşlüğü, yoksulluk ve yalnızlığı, kırgın ve mağlup yüreğin acılarını, yumuşacık buğday tenli bedeni, o bedenin ıslak sarı ormanlarını, cömert Germen felsefesini ve edebiyatını öğreniyordum. Sadece Nietzsche'yi değil, onun yanında Goethe ile Bismarck'ı da okuyordum. Nietzsche, Goethe ile Bismark o günlerde her şeyden çok bana yardım ediyor, her şeyden çok yaralı ruhuma derman oluyorlardı. Nietzsche'nin sözleri kınından çekilmiş kılıca benzer, azametli, korkutucu ve etkiliydi. Goethe'nin "umspülen hunderttausend vogen, alles reizt uns, mancherlei gefällt" gibi sözleri ince bir tüle benzer, düş-

lerin yumuşak şarkılarıyla, yüreğimi okşuyordu. Bismarck'ın sözlerine gelince, beni alıp dedeme götürüyordu, atalarımın yurduna, rüyalarımın ülkesine. Üçü de benim için vazgeçilmezdi. Üçü de zavallı, yaralı ruhuma merhem oluyordu.

Fürst, mein fürst,* Monika inleyerek söylüyor.

Celadet'in kara bıyıklarının telleri, Monika'nın ince sarı tüylerinin üzerinde ağır ağır geziniyor. Monika'nın terli vücudu hareket ediyor, bütün cömertliğiyle kendini teninde gezinen Celadet'in parmakları ile diline teslim ediyor. Dudak ve bıyıkların hareketlerine uyarak, beden de yavaşça hareket ediyor, sanki beden de müziğin ritmine uygun bir inip, bir kalkıyor.

– Su, biraz su verebilir misin bana, çok susadım, diyor Monika.

Bir süre sonra Celadet yumuşacık tenden kopuyor, yataktan kalkıyor, pencerenin önünde duran masaya doğru gidiyor. Celadet'in, bahçenin kuyusundan çektiği bir kova su ile bir bardak masada duruyor. Pencerenin önünde durup uzun uzun, yatağa yüzükoyun yatmış Monika'yı seyrediyor. Sonra dönüp açık pencereden dışarıyı, bahçeyi, kuyuyu, karşıdaki yüksek dağları seyrediyor. Dışarıdan esen serin bir yel, terli göğsünü okşuyor.

VI.

Serin bir yel Celadet'in yüzünü okşuyor. Gemi yavaş yavaş yola çıkıyor. Celadet son defa Trieste'yi, Avrupa'nın son konağı olan bu İtalyan kentini seyrediyor. Süreya'nın oğlu Hakkı ile birlikte Avrupa'yı terk edip Mısır'a gidiyor, kardeşinin, anne ve babasının, kanarya sesli kız kardeşinin yanına gidiyor.

– Hoşçakal Avrupa, diyor Celadet, bu seferlik bu kadar yoksulluk yeter, bir dahaki sefere Allah kerim. Bir dahaki sefere kadar hoşçakal.

---

* Prens, prensim benim. (y.h.n.)

Yıl 1925, günlerden 22 Mayıs. Celadet bu coğrafyada yaklaşık üç yıl geçirdi. Şimdi yüzünü dünyanın bir başka yönüne çeviriyor. Dünyanın bu tarafı Avrupa, başsız bir ejderha gibi, karmakarışık bir ortamda bir gidip bir geliyor. Avrupa gebe, yeni bir sürü şeye gebe. Almanya'da Hitler ve adamları büyük bir yenilgiye uğradılar, ancak henüz tehlike geçmiş değil, şimdi yeniden denemek için örgütleniyorlar. Buna benzer oluşumlar Avrupa'nın diğer ülkelerinde de ortaya çıkıyor. Peki burası böyle de, Celadet'in şu anda gitmekte olduğu yerler nasıl? Bu konuda Celadet neredeyse hiçbir şey bilmiyor. Mısır'daki son gelişmelerden haberi yok. Aslında o da daha çok kardeşi Tevfik gibi şehrine, rüyalarını süsleyen kadim kent İstanbul'a dönmek istiyor. Ancak bugün bu mümkün değil. Gelen mektuplar durmadan, "dönüşün ölümündür" diye yazıyor. Onun için şimdi o, yüzünü dünyanın başka bir coğrafyasına çeviriyor. Zaten kardeşlerini, babasını ve annesini de çok özlemiş. Süreya son mektubunda babasının hastalığından söz ediyor. Süreya'nın mektubunda "intermatterce parsuit d'arteras chlorose origine cardiaque" diye adlandırdığı hastalık günden güne ilerliyor. Babasını görmek istiyor, dizinin dibinde oturmak, uzun uzun yüzünü seyretmek, derin sesini duymak, kibar kelimelerine kulak vermek istiyor.

Hava aydınlık ve sıcak. Güneş henüz birkaç karış yükselmiş. Celadet kafasını kaldırıp kenti seyrediyor, gri ve siyah evler üst üste binmiş, açık gökyüzünde birkaç bulut var.

– Avrupa, allahaısmarladık, diyor yeniden.

Celadet ile Hakkı'nın yol arkadaşlarının neredeyse tümü Yahudi. Yahudiler, Rusya'dan Filistin'e gitmek üzere göç ediyor.

Biz, dünyanın en çok düşürülmüş göçmenleri, yersiz, yurtsuz göçerleri, Kürtlerle Yahudiler aynı gemide buluştuk. Ben rüyalarımın ülkesinden biraz daha uzaklaşıyor, onlar kendi rüyalarının ülkesine biraz daha yaklaşıyorlardı. Rusya'dan Varşova'ya geliyorlardı, Yahu-

di Göçmenler Birliği onları bir araya getiriyor, iki buçuk İngiliz lirası karşılığında gemilerle Filistin'e gönderiyordu. Yahudiler, deneyimlerinden dünyanın onlara yeniden dar geleceğini çıkarıyorlardı. Huzur bulabilecekleri, rahatlıkla başlarını koyup ölebilecekleri vaat edilmiş topraklar peşindeydiler.

Bana gelince, geminin ardında kalan dalgalar gibi bir bu yana savruluyor, bir öte yana; bir üste çıkıyor, bir altta kalıyordum. Gelecek günler için ne bir düşüncem ne bildiğim bir şey vardı. Gerçi siyasi; edebi ve kültürel projelerim vardı. Fakat ne zaman ve nasıl? Bunu bilmiyordum. Birçok şey öğrendiğim Avrupa artık ardımda kalmıştı. Avrupa beni yalnızlığa ve açlığa alıştırdı. Her şey için sürekli herkese muhtaç olan ben, Avrupa'da kendi kendime yetmeyi öğrendim. Artık kendime yetebilecek, kendi işimi kendim yapabilecek durumdaydım. Artık hizmetçilere, yardımcılara ihtiyacım yoktu. Alman gelenek ve göreneklerini öğrendim. Eski Kürt gelenek ve göreneklerine, Mirlik, Beylik ve Osmanlılığa, Rousseau, Voltaire, Diderot'ya, devrimci Fransız düşünürlerine, artık Almanya'da öğrendiklerim de eklenmişti.

Ancak o güzel mayıs günü, feleğin rüzgârı beni yeni diyarlara sürüklüyordu. Babasına çok benzeyen Hakkı yanımdaydı. Okumak için gelmişti Almanya'ya. Ama artık Almanya'da okumak hayaldi. Safter, gözümün feri, Pelikan, kendisine Ömer Hayyam'ın Rubailer'ini, Şehrazat'ın Binbir Gece Masalları'nı Fransızca okuduğum Monika, havasız ve karanlık küçük odam, pörsümüş patateslerim, boş Bayern marka bira şişelerim, pipom ve her zaman dolu kül tablam, yamalı donlarım artık geride kalıyordu. Bir tek, artık izini yitirdiğim İstanbullu yârin hediyesi küçük defterim yanımdaydı: iç cebimde taşıyordum.

Yol arkadaşlarımız Yahudiler, naçar, sessiz ve terbiyeli insanlardı. Kürt olduğumuzu öğrenince, çok sevindiler. Ağırladılar bizi. En çok dikkatimi çeken şey, kendi dilleri İbraniceye ilişkin istekleriydi. Geleceğe dair umutları, düşleri, hatta geleceklerinin bizzat kendisi olan bu dili bilmiyorlardı. Mısır'a varıncaya kadar, bir öğretmen yardımıyla okudular. "Dil, biz Yahudilerin ruhudur" diyorlardı. Bu olay beni

çok etkiledi. Hawar'ı *yayınlamaya başlayınca, Yahudilerin macerası ve dilleriyle ilgili bir yazı yazdım ve bunun, günden güne dillerinden uzaklaşan Kürtler için de iyi bir örnek olabileceğini belirttim.*

– Babam, Kahire'de tren istasyonunda bizi karşılayacak, diyor Hakkı.

Celadet cebinden küçük defterini çıkarıyor, alçak bir sesle fısıldar gibi Hakkı'ya cevap veriyor.

– İnşallah en kısa zamanda Mısır'a varınız. Özledim; babanı dedeni, nineni, halanı çok özledim.

9. Fotoğraf

Xoybun... var olmak varlık,
var oluş, varlıklı...

I.

Kader Kuyusu romanının dokuzuncu fotoğrafı, ülkeden ve İstanbul'dan uzakta, Mağrip ülkesinde, Mısır'da çekiliyor. Bu fotoğraf, aynı zamanda Emin Ali Bey ve eşi Semiha Hanım'ın da son fotoğrafı. Bu fotoğraftan sonra onlar *Kader Kuyusu*'nun fotoğraflarında artık bir daha görülmeyecek. Ölümsüzlüğün simgesi fotoğraflar, bundan böyle onları gelecek zamanlara taşımayacak. Çünkü fotoğraf, sadece yaşayan yüzleri ölümsüzleştiriyor.

Fotoğraf, Süreya Bey'in evinde çekiliyor. Süreya Bey uzun bir süreden beri Kahire'nin bir köyünde, Zeytuni'de yaşıyor. Zeytuni, misafirperver, zengin bir köy. Birçok ünlü şahsiyet, şehrin keşmekeşini, Kahire'yi bırakıp bu köye yerleşmiş. Başta basit bir Arap köyü olan Zeytuni, şimdi bir siyaset, sanat ve kültür merkezi haline gelmiş.

Emin Ali Bey, karısı ve kızıyla Mısır'a geldikten sonra Süreya Bey'in evine yerleşti. Süreya Bey'in eski evi oldukça büyük. Ev yarı kasır gibi bir yapı. Sayısız odası var. Köyün sakin yaşamına renk katan çeşit çeşit ağacın yetiştiği, yeşillikler içinde büyük bir bahçesi var. Mısırlı ünlü bir beyzade ailesinden gelen karısı, oğulları Hakkı ve kızları Kudret'le birlikte uzun bir süreden beri

bu evde yaşıyorlar. Emin Ali Bey, Semiha Hanım ile Meziyet de, birkaç yıldan beri bu evin ve köyün sakini.

Bu fotoğraf, Meziyet'in isteği üzerine çekiliyor. Artık kocaman bir genç kız olan Meziyet, uzun bir süreden beri ailenin fotoğraflarını topluyor. Daha İstanbul'dayken, Mr. Xandemian'dan bir albüm satın almış, bulabildiği herkesin, babasının, annesinin kardeşlerinin, halalarının, amcaoğullarının, yeğenlerinin fotoğraflarını bu albümde toplamaya başlamıştı. Bu fotoğrafları, o kartlardan çıkan sıcak kokuları çok seviyor. Bu albüm sayesinde, nerede olursa olsun bütün sevdiklerini hep yanı başında hissediyor. Sürekli albümü açıyor, artık fotoğraflarda yaşayan cansız, dilsiz yüzlere bakıyor. Dilsiz albüm, artık hayatının, anılarının dili olmuş. Şimdi İstanbul'dan çok uzak bir yerde, Kudret'le birlikte albümü en yakın arkadaşı olmuş. Meziyet, albümün ilk sayfasına babasının çok sevdiği bir dizesini yazmış; "Feleğin devranı kin tutuyor bize." Ailenin tekmil hikâyesinin bir özeti olan baba yadigârı bu dizeyi sık sık tekrarlıyor.

Zeytuni köyünde de, her gün babası ve annesinden bir araya gelmelerini ve bir fotoğraf çektirmelerini istiyordu.

Meziyet'in isteği üzerine Süreya Bey, Kahire'den usta bir fotoğrafçı getirtmiş, evdekilerin fotoğraflarını çektiriyor. Fotoğrafçı herkesi bir araya getirerek birkaç poz çekmiş, şimdi de *Kader Kuyusu*'nun dokuzuncu fotoğrafı olan Emin Ali Bey, Semiha Hanım ve Meziyet'in birlikte fotoğrafını çekiyor.

Evet, Süreya Bey'in evinin salonunda çekilen bu fotoğrafta üç kişi var; Emin Ali Bey'le Semiha Hanım oturmuş, Meziyet arkalarında ayakta duruyor. Giysilerinden, havanın soğuk olduğu anlaşılıyor. Emin Bey'in üzerinde siyah, uzun bir palto var. Semiha Hanım da kalın siyah kıyafetler içinde. Boyu pek uzun olmayan Meziyet, siyah bir manto giymiş, başını siyah bir tülle örtmüş. Semiha Hanım da siyah bir türban takmış. Emin Ali Bey'in kafasında siyah bir Osmanlı fesi var. Yaşadıkları

yer, mekân ve zaman değiştiği halde, kıyafetleri değişmemiş, İstanbul'da ne giyiyorlarsa burada da aynı kıyafetleri giyiyorlar. Sadece kıyafetleri değil, Emin Ali Bey'le Semiha Hanım'ın duruşları ve bakışları da hep eskisi gibi, hiç değişmemiş. Bütün fotoğraflarda bakışları aynı, oturuşları aynı. Ancak bu fotoğrafta gözle görülür bazı değişiklikler de yok değil. Bu fotoğrafı diğerlerinden ayıran en önemli şey, keder ve yorgunluk, tüm çabalara rağmen yüzlerde açıkça okunan keder ve yorgunluk. Hem Emin Ali Bey hem de Semiha Hanım çok yorgun görünüyorlar. Emin Ali Bey her zaman olduğu gibi kafasını biraz kaldırmış, iki elini dizlerine koymuş, saygıyla objektife bakıyor. Sakal ve bıyıkları bembeyaz. Her ne kadar genç bakmak istiyorsa da, bakışı ağır, bakışlardaki kıvılcım sönmüş. Gözleri zorla açılmış, güçlükle bakıyor. Semiha Hanım da neşeli görünmeye çalışıyor; ancak gözlerindeki yorgunluğu ve kederi gizlemeyi başaramıyor.

Olmuyor.

Yaşlılığın izlerini, yaşadıkları yorucu, boğucu hayatın izlerini gizlemeyi başaramıyorlar. Gözler konuşuyor, gelip gözbebeklerine oturmuş keder, her şeyi anlatıyor. Fazla söze, yoruma gerek yok. Sararmış kâğıtlarda bakan gözler her şeyi anlatıyor. *Kader Kuyusu* romanın dokuzuncu fotoğrafının gözleri, parçalanmış hayatların, özlem şarkılarının, sürgün bakışların, kederli inlemelerin, dinmeyen taziyelerin, onulmaz hasretin, uzak ülkelerin uzun kara gecelerinde dökülen gözyaşlarının tanığı.

Ne denebilir ki? Gözlerin konuştuğu yerde sözün ne hükmü olabilir?

II.

Ne denebilir ki? Gözlerin konuştuğu yerde sözün ne hükmü olabilir? Celadet babasının gözlerine bakıyor. Emin Ali Bey'in gözleri yuvalarına kaçmış, etrafındaki halkalar büyüdükçe büyümüş. Gözlerdeki fer sönmüş.

– Oğlum, diyor Emin Ali Bey; her başlangıcın bir sonu, her ömrü kovalayan bir ölüm var. Bu, hiç kimsenin değiştiremeyeceği dünyanın ve hayatın gerçeğidir. Benim de bunu değiştirmem mümkün değil.

Emin Ali Bey bir süre duruyor, gözlerini Celadet'ten çeviriyor, kuyunun etrafında henüz tomurcuklarını açmış güllere bakıyor sonra, kibar Kürtçesiyle kelimeler ağzından yavaş yavaş ve yumuşacık dökülüyor:

– Nereden nereye geldik. Bir düşün: Ben gurbette doğdum, sen de öyle. Şimdi bir gurbetten göçtük, daha zor, daha uzak başka bir gurbete geldik. Ömrümün son deminde, atalarımın yurdundan biraz daha uzağa düştüm. Ben şahit olmadım, ancak Allah rahmet eylesin annem Ruşen, Amojna Sitî, amcam Telli ile Ali Şamil Paşa anlatırlardı. Rahmetli deden Mir Bedirhan'ın bir sözü varmış, Osmanlı onu Girit'e götürdüğü günden ölümüne kadar, sürekli bu sözü tekrarlarmış: "Xerîbî ne tu çek e, piyê xwe tê re meke...* Yazık ki, gurbet bizim elbisemiz oldu; hiçbir zaman üzerimizden çıkarmadığımız bir elbise. Allah şahidimdir, ömrüm boyunca bu hayırsız elbiseyi kendim ve çocuklarımın üzerinden çıkarıp atmak için çabaladım ve bir karış bile olsa ata yurduma yaklaşmak için uğraştım. Ancak olmadı, başaramadım. Nasihat istemezsin biliyorum, ama sen sen ol, dedenin sözünü aklından çıkarma.

Emin Ali Bey yeniden duruyor, soluklanıyor, Celadet'le Semiha Hanım'a bakıyor. Yamacında oturan Semiha Hanım, masanın üzerindeki tabakta duran soyulmuş bir portakal dilimini alıp Emin Ali Bey'e uzatıyor. Portakalı alıp yavaş yavaş yemeye başlıyor.

Babam portakal ve mandalinayı ne çok severdi! Mevsiminde, evden hiç eksik olmazlardı. Onların varlığı, soyulması, yenmesi, evin

* "Gurbet iyi bir elbise değil, sen sen ol sakın onu giymeye kalkma." (ç.n.)

eğlencesiydi. Küçükken elleriyle yediririrdi bize. Ancak Mısır'da biz ona yediriyorduk. Babam yaşlanmıştı, senin deyiminle gözlerinin feri sönmüştü artık.

Artık iyice sessizliğe gömülmüş olan saygılı annem, her gün durmadan portakal, mandalina soyuyor, nakışlı düz tabaklara koyuyor, akşamüzerleri babam bahçeye çıkıp kuyunun yanına oturduğunda, dilim dilim, ağır ağır ona yediriyordu. Babam artık evden çıkmaz olmuştu. Sürekli evde oturuyor, okuyor yazıyor ve uyuyordu. Artık eskisi gibi konuşmuyordu da. Sürekli düşünceli, sürekli başka dünyalara dalıp gidiyordu. Ancak kardeşim Süreya bazen ona Türkçe gazeteler getirdiğinde, gözlerinin kaçan feri tekrar geri geliyor, büyük bir heyecanla; satır satır bütün gazeteyi okuyordu. Bu gazetelerden başka en çok, kardeşleri Mithat ile Abdurrahman'ın Mısır ve Avrupa'da yayınladıkları "Kürdistan" dergisinin eski sayılarını okuyordu. Bir de tarih... ömrünün son deminde babam, kitap ve dergiler yardımıyla yeniden, çocukluğunun saf dünyasına, düş ve hayal ülkesine, kaybolmuş gençlik günlerine geri dönüyordu.

Babam hastaydı, kalbi ağrıyordu. Kimseyle görüşemiyor, arada bir, eski dostları ve akrabalar ziyaretine geliyordu. Eğer hava güzelse bahçede, kuyunun yanına oturuyordu. Bu bahçeyi ve özellikle kuyunun çevresini çok seviyordu. Süreya abimin bahçesindeki kuyu, Kadıköy'deki evimizin bahçesindeki kuyuyu hatırlatıyordu ona.

Babam bahçede, kuyunun başına oturuyor, portakal yiyordu.

Bahçede tomurcuklar patlıyor. Meziyet'le Kudret su veriyor onlara. Akşamüzeri bahçeden cennet kokuları yükseliyor.

– Oğlum, diyor yeniden Emin Ali Bey, biz davacıyız. Toprağımız, mal ve mülkümüz zorla elimizden alındı. Biz kimsenin değil, kendi toprağımızın mirleriydik. Biz toprağımızın davasını sürüyoruz. Allah rahmet eylesin bu uğurda birçok atan, deden, amcan ömrünü tüketti. Bugün her biri bir yerde, darmadağın, soğuk toprağın altında, gözleri açık uyuyor. Mezarları bile gurbet ellerde. Bugün, yaşadığımız bu çaresizliklerden dolayı onların

mezarlarını bile ziyaret edemiyoruz. Senden ve kardeşlerinden sadece iki isteğim var. Birincisi, siz de babanız ve amcalarınız gibi davacı olun, bu uğurda ilim ve irfanı rehber alın kendinize: Akan dereler, her zaman durgun göllerden iyidir. İkincisi, eğer günün birinde ata yurdundan bir karış bile olsa bir toprak ele geçirirseniz, beni unutmayın, kemiklerimi Dicle kenarındaki babamın kasrı Bırca Belek'in yanına gömün. Başucuma bir çınar fidanı dikin. Tek dileğim, tek özlemim budur.

Emin Ali Bey yeniden gözlerini kaçırıyor. Celadet sessiz, konuşmuyor. Sadece gözlerinden birkaç damla yaş süzülüyor.

Semiha Hanım da ağlıyor. Bir dilim portakal daha vermek istiyor, Emin Ali Bey istemiyor. Hüzünlü gözlerle çiçeklere bakıyor. Gözlerini çiçeklerden çevirmeden sanki kendi kendine konuşuyormuş gibi,

– Allah yardımcınız olsun oğlum, diyor. Rastgele oğlum, işiniz zor, yolunuz uzun.

Celadet dolu gözlerle ona bakıyor; hiçbir şey söylemeden, hiçbir şey yapmadan sadece bakıyor.

III.

Celadet ona bakıyor. İstanbul'daki arkadaşı, Galata ve Pera gecelerinin yoldaşı Memduh Selim Bey hiç değişmemiş.

– Mirim hiç değişmemişsin, diyor gülerek Memduh Selim Bey.

– Ben de aynı şeyi sana söyleyecektim.

Dört yıl aradan sonra Lübnan'da, Beyrut'un büyük bir otelinde iki eski dost yeniden buluşuyor. Koca dört yıl geçmiş aradan. Zor dört yıl, ikisinde de birçok değişiklik yapan dört yıl. Salonun geniş penceresinin önünde meşin koltuklarda karşılıklı oturmuşlar. Denizden yavaş yavaş batan güneşin ışıkları, suyun yüzeyinden yansıyarak içeri kadar giriyor. Hava sıcak. Salonun pencereleri denize bakıyor. Deniz açık mavi bir renkte, güneşin

son ışıkları üzerinde oynaşıyor. Deniz parlıyor, gözün görebildiği son noktaya dek; sonsuza kadar...

– Burada buluşacağımızı kim tahmin edebilirdi Celadet Bey?

– Hayat Memduh, hayat... İstanbul'da çıkardığın dergiye *Jîn* adını koyan sen değil miydin? Hayat savurdu bizi buralara, kapıldık gurbetin dalgalarına, bizim dengbêjlerin deyimiyle felek külahını ters giydirdi bize Memduh Bey.

Bir garson, gümüş bir tepsinin içinde siparişlerini getiriyor, kadehlerini yarıya kadar doldurup gidiyor.

– Bu buluşmayı bir şampanya ile kutlamak istedim Celadet Bey, geceye bununla başlayalım. Burarun şampanyaları hem çok iyi, hem de sudan ucuz. Bu şişe on frank veya elli, altmış Osmanlı kuruşu. Umarım seversin.

– Kuşkusuz.

– Mirim Celadet, sohbetlerimizi, İstanbul'daki her biri bir ömre bedel günlerimizi özledim. Bu gece sabaha kadar birlikteyiz. Halil Rami Bey'le Mevlanzade Rıfat Bey de bir iki saate kadar gelirler. Konuşacak, yapılacak çok şey var.

Güneşin ışıkları ortalığı muhteşem renklere büründürmüştü. Güneş, denizin üzerinde anlatılmaz bir güzellikle batıyordu. Doğa, gökyüzü kıyafet değiştiriyordu. Kadim dostum Memduh Selim Bey'le salonun penceresinden bu tuhaf renk değişikliğini seyrediyorduk. Güneşin ışıkları yüzümüzde geziniyor, bizi okşuyordu.

Memduh Selim Bey'le İstanbul'dan tanışıyorduk. Kürt davasının ileri gelenlerindendi, önemli bir aydındı. Jîn *dergisinin baş yazarıydı. O da bizim gibi, zorunlu nedenlerle İstanbul'u terk etmiş, Türkiye'ye dönemiyordu. Kürt aydın, lider ve okumuşları parçalanmış, dünyaya dağılmışlardı. Bazıları Avrupa'ya yerleşmiş, çoğunluğu Ortadoğu'daki, Türkiye'ye komşu çeşitli ülkelere gitmişlerdi. Büyük bir kısmı Lübnan, Suriye ve Fransızların egemenliğindeki Antakya'da yaşıyordu. Bir bölümü de İngilizlerin egemenliğindeki Irak'ın Kürt bölgesine göçmüşlerdi. Memduh Selim Bey de Antakya'ya yerleşenlerdendi. Onun*

da durumu diğerlerinkinden farklı değil, çok kötü, çok kötü, evet çok kötüydü. Sözü uzatmanın anlamı var mı?

Peki benim durumum?

Bir filozofun söylediği gibi, acemi bir binici nasıl at sırtında duruyorsa, ben de hayatın sırtında öyle duruyordum. O günlerde atın sırtından düşmeden durabildiysem, ustalığımdan değil, atın asaletindendi. Ortadoğu'ya o günlerde varmıştım. Atımın yönünü, o kavurucu sıcak topraklara çevirmiştim. At dörtnala gidiyordu, asaletiyle kendi yolunu kendi buluyordu.

Halil Rami Bey'le Mevlanzade Rıfat Bey, birlikte salona giriyor ve Celadet'le Memduh Selim Bey'e doğru geliyorlar. Celadet onları önce görüyor ve sevinçle ayağa kalkıyor. Arkasından Memduh Selim Bey. İkisi gelenlere doğru gidiyor. Yüzünde heyecanını gizlemeyen Celadet, Mevlanzade Rıfat'ı kucaklıyor.

– Rıfat Bey üstad!

– Bıyıkları kesmişsin Celadet Bey!

Mevlanzade Rıfat Bey sıkıca sarılıp öpüyor. Bir süre ayrılmıyorlar birbirinden. Uzun yıllardan beri ilk defa görüşüyorlar, birlikte masaya dönüyor, konuklarına yer gösteriyor ve oturuyorlar.

– Evet, bıyıkları kestim. Ama yeniden bırakmayı düşünüyorum. Bu diyarda bıyıksız olmaz, diyor Celadet, bir yandan da eliyle garsona işaret ediyor.

– Böyle de yakışmış sana, gençleşmişsin. Nasılsın? Duydum ki, Halil Rami Bey'in evinde kalıyorsun. Süreya Bey, Kamuran Bey nasıllar? Onlar da gelecek galiba.

– Evimiz şenlenecek, diyor Celadet'in amcası Halil Rami Bey. Gerçi Celadet şimdiden şenlendirmiş ya, ama daha da şenlenecek.

– Hoşgeldiniz mirlerim, diyor Memduh Selim Bey ve cevaplarını beklemeden, işte en sonunda, binbir zorlukla yeniden bir araya geldik, diye devam ediyor. Konuşulacak, yapacak çok şey var. Artık kolay kolay birbirimizi bırakmayız.

IV.

– Mirlerim, konuşulacak, yapacak çok şey var, diyor Memduh Selim Bey, artık kolay kolay birbirimizi bırakmayız.

Celadet Bey, kardeşleri Süreya ile Kamuran, amcası Halil Rami Bey, arkadaşları Mevlanzade Rıfat Bey, Memduh Selim Bey, Dr. Mehmed Şükrü Sekban, Haco Ağa ve birkaç kişi daha, Beyrut'un yakınında Cuniye'deki Halil Rami Bey'in evinde toplanmışlar. Küçük bir Hıristiyan kenti olan Cünye, bugün Kürt aydınlarının önemli bir toplantısına ev sahipliği yapıyor. Kürt aydınları bir araya gelmiş, son gelişmeleri tartışıyorlar. Ülkede her şey karmakarışık; ülke, dünya savaşını kazanan devletler tarafından paramparça edilmiş. En büyük parça yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları içinde kalmış. Irak parçası İngilizlerin, İran parçası Farsların, Suriye ise Fransızların eline geçmiş. Savaştan yorgun düşmüş halk şimdi güçsüz, umudunu yitirmiş, sadece günü idare etmeye çalışıyor. Kürtlerin bütün girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmış. Birçok önder ve aydın öldürülmüş, geride kalanlar ülke dışına sürgüne gitmiş. Yıkılmış, sessiz, kimsesiz Kürt köylerinde şimdi sadece baykuşlar ötüyor. Toprakları kocaman bir mezarlığa dönmüş.

Böyle içler acısı bir durumda ne yapılabilir?

– Mirlerim, bu gidişe dur dememiz lazım. Ama nasıl? Lütfen herkes düşüncelerini, duygularını, varsa önerilerini açıklasın. Ancak söze başlamadan önce hepinizi şehitlerimizin ve Emin Ali Bey'in ruhuna bir Fatiha okumaya davet ediyorum.

Evet, babam vefat etti. 1926 yılının sıcak bir gününde. Süreya ahinin evinin bahçesinde, bir akşamüzeri uykuya daldı. Ve bir daha uyanmadı. Usulcacık kapanan gözleri bir daha açılmadı.

Babam, annem, Mezo ile Kudret bahçede, kuyunun kenarında oturmuşlar. Her zamanki gibi annem, ona portakal soymuş. Portakalını yerken, İstanbul'daki evimizden, bahçemizden, bahçedeki ağaçlardan,

kuyudan söz etmiş. Annemin anlattığına göre, babam sonsuz uykuya yatmadan önce şunları söylemiş: "Hayırlısıyla döndüğümüzde, bahçeyi temizleyip yeni ağaçlar dikmemiz, kuyunun suyunu da temizlememiz gerekecek." Sonra uykuya dalmış. Mezo ile Kudret çıkıp köye gitmişler. Annem de ince bir şalla üzerini örtmüş, içeri girmiş. Babam, bahçedeki kuyu ve portakallarla yalnız kalmış. Uykusu ne kadar sürmüş? Ne zaman öbür dünyaya ilk adımını atmış? Bu son uykusunda hangi rüyayı görmüş, son rüyasında en son hangi dilekte bulunmuş? Yazık ki, kimse bu soruların cevaplarını bilmiyor. Annem akşam yemeği için onu uyandırmaya gitmiş, ama bir türlü uyandıramamış, ona çok yakışan bir edayla, kibarca, gürültüsüz patırtısız, sessizce gitmiş.

Evimizin direği, tarihimizin, varlığımızın timsali babam göçtü. O aydın, o güngörmüş insan. Kürt, Fars ve Türk dillerinin yazarı, tarihin tanığı, "Tarih-i Cevdet" külliyatının sahibi, Mir Bedirhan Tarihi'nin ustası artık yok; gitti. Babam ülkesinden çok uzakta, Mısır'da hayata gözlerini yumdu.

Safter, küçük kardeşim, gözümün nuru, başka bir uzak diyarda, Almanya'da toprakla buluşmuştu. Bizden çok uzakta bir yerde, Diyarbakır'da birçok Kürt, babamın arkadaşları, dostları darağaçlarına çekilmişti. Ölüm etrafımızı sarmış, durmadan saldırıyordu. Babamın sözü doğruydu, feleğin devranı kin tutuyordu bize. Sadece gurbet ellerinin dertleri, sürgünlüğün acıları değil, ölüm de artık bize başkaldırmış, teker teker bizden birilerini alıp götürüyor ve bir balyozla yaralı yüreklerimizi dövüyor, dövüyordu.

Babamın sürekli tekrarladığı, iyi insanın ismi şanı ile yürür, sözü ona ne çok yakışıyordu. Yaptığı, söylediği her şey gibi, ölümü de birçok yerde, çok kısa zamanda yankı buldu. Dostları, tanıdıkları, akrabaları hep birlikte taziyeye oturdular. Düşmanları ise halaya...

Ne diyeyim ki şimdi? Babamla ilgili, deneyimleri, hayatıyla ilgili, aramızdaki arkadaşlıkla ilgili daha birçok şey yazmalıydım. Sadece, şimdi Kader Kuyusu *romanının sayfalarında değil, ona ait, onu anlatan, onun duyguları, tatları, düşünceleri ve yaşadıklarıyla örülmüş*

başka sayfalar, belki de başlı başına bir roman yazmalıydım. Ancak daha birçok şey gibi bunu da yapamadım. Ne o zamanı, ne o gücü ne de o olanağı buldum. Babamı, hayatını kime anlatabilir nasıl ve nerede yazabilirdim? Eğer günün birinde o kitabı yazabilseydim, nereden başlayacağımı biliyordum. Giriş aşağı yukarı şöyle olacaktı:

Babo, hayatımın öğretmeni, kader çizgimin ustası... Babo, sürgündeki delikanlı, sürgün Mir'in çocuğu, sürgünde doğan çocukların babası... Babo, ömrümün ilk gününün nöbetçisi, çocukluğumun parlak yıldızı... Babo, hayallerimin yoldaşı, kalemimin arkadaşı, satırlarımın gölgesi, attığım adımların yol göstericisi. Gecelerimin umudu... Babo, asil delikanlı, gururlu babam, duygusal çocuk... Babo, benim babam...

– Yeni yollar bulmalı, yeni yollar denemeliyiz, böyle olmaz, böyle sürmez, diyor Memduh Selim Bey ve uzun konuşmasına başlıyor.

Konuşmasında Türkiye ve Kürtlerin durumu, 1925 başkaldırısı ve kendi deneyimleri üzerinde duruyor. Sanki kelimeleri arayarak, onları seçerek, yavaş yavaş konuşuyor. Konuşmasını bitirmeden biraz duruyor, arkadaşlarına bakıyor, elindeki kalemle önündeki kâğıda birkaç çizgi çiziyor ve konuşmasını tamamlıyor.

– Avrupa, Irak ve daha birçok yerden bana gelen mektup ve haberlerde Kürtlerin olan bitenlere gözlerini yummamaları, korku ve yılgınlık perdesini yırtmaları, artık sessiz kalmamaları gerektiği anlatılıyor. Herkes yeni bir örgüt, yeni bir oluşum istiyor. Artık söz sizin.

Memduh Bey sözünü bitirdiğinde Celadet yerinden kalkıyor.

– Teşekkürler Memduh Bey; diyor, dediklerin tümüyle doğrudur. Gün, iş günüdür. Dünya sesimizi bekliyor, herkes bir şeyler yapmamızı istiyor. Hiç olmazsa, kim olduğumuzu herkese gösterelim.

V.

– Kimsin güzel kız, diyor Celadet kapının önüne çıkan kıza.

– Ben Ruşen, diyor kız.

– Ruşen, Mehmed Salih Bey'in kızı?

– Evet, Mehmed Salih Bedirhan'ın kızı.

– Peki ben kimim, beni tanıyor musun?

Kız bir süre dikkatle Celadet'e bakıyor, sonra kafasını "hayır" anlamında sallıyor. Kız onu tanımıyor.

– Ben Celadet'im, amcanın oğlu Celadet.

– Celadet Amca! diyor kız Türkçe haykırarak ve kafasını içeri uzatarak annesine Kürtçe sesleniyor. Celadet Amca gelmiş anne, gel...

Evet, tam tamına böyle oldu. Birkaç toplantı ve görüşme için Şam'a gitmiştim. Şam'da inince, doğruca Salihiye Mahallesi'ne, Cisiri Abdi'ye, Efif Hamamı'nın yanındaki, amcam Mahmud'un oğlu Salih Bey'in evine gittim. Salih Bey öleli çok olmuştu. Ancak yine bir başka amcamın kızı olan karısı Samiye Hanım'la kızı Ruşen, Şam'da yaşıyorlardı. Giderken adreslerini amcam Halil Rami Bey'den almıştım.

Yaz mevsiminin sıcak bir günüydü. Terlemiştim. Siyah ceketimi çıkarmış, gömleğimin yaka düğmesini açmış, kravatımı gevşetmiştim. Neredeyse tek kelime bile Arapça bilmiyordum. Şam'ı ve Suriye'yi bilmiyordum. Lübnan'daki toplantılardan sonra derhal işe koyulmuştuk, günden güne ne istediğimiz ve ne yapabileceğimiz netleşiyordu. Düşman etrafımızda dolaşıyordu. Tedbirli olmak zorundaydık. Onun için önce Mehmed Salih Bey'in evine uğramak istedim.

Ruşen'i çocukluğunda bir kez İstanbul'da görmüştüm. Evin kapısını çalıp kapıya geldiğinde, ilk defa onu genç bir kız olarak gördüm. On yedi, on sekiz yaşlarında, güleryüzlü, kısa boylu, incecik, doğrusunu söylemek gerekirse pek güzel olmayan bir kızdı. Saçları kısa, gözleri ve elleri küçük, dudakları inceydi. Fakat alnı ve burnu Bedirhani olduğunu ele veriyordu. Galiba daha çok annesine çekmişti. Çünkü 1910'da

İstanbul'da tanıdığım babası Mehmet Salih Bey, uzun boylu, iriyarı, yakışıklı bir adamdı. O zamanlar İstanbul'da çıkan Rojî Kurd dergisinin başyazarı olan Mehmet Salih Bey, yakışıklılığıyla ünlüydü ve ailemizden birçok kızın gözü vardı onda. Sonradan, eğer yanılmıyorsam, 1915'te Salih Bey'in Şam'da vefat ettiğini duyduk. Gizlice Cizre'ye gitmek istiyordu. Ancak gidemeden vefat etti.

Salih Bey'le ilgili bildiğim her şey, bu bir iki cümleden ibaretti. Daha fazla bir şey bilmiyordum. Ancak o çöl sıcağında, terden sırılsıklam olduğum o gün, gelip kapılarına dayanmıştım. Daha önce tanıdığım, Şehriban, Saadet Abla, Canan, Monika gibi kadınlardan çok farklı olan Ruşen, kapının önünde, karşımdaydı. Feleğin, ya da kaderin diyelim, önceden bilinmez dalgaları beni şimdi kapılarına sürüklemişti. Ve Ruşen bana "Celadet Amca" diyordu.

Sonra ne oldu?

Ne olabilirdi ki? Felek işini sürdürüyordu ve kaderimi büyük bir ustalıkla örüyordu.

– Celadet Amca, buyrun içeri girin, diyor kız, daha annesi gelmeden.

Kız, Celadet'e yol gösteriyor ve birlikte içeri geçiyorlar. Kapının gerisinde, oldukça geniş bir avluda yüksekçe bir yere serilmiş minder ve döşekler var. Üzerinde minder ve yastık olan bir kanepede kız Celadet'e oturması için yer gösteriyor ve annesi içeri giriyor.

– Celadet Bey hoşgeldiniz, başım gözüm üstüne, diyor kızın annesi. Rahat oturun, dinlenin.

– Bir tas soğuk su verebilir misiniz? diyor Celadet, alnındaki teri silerek. Susuzluktan ölmek üzereyim.

Kız aceleyle, su getirmeye gidiyor. Annesi gelip Celadet'in yanına oturuyor. Celadet, Ruşen'in annesini tanımıyor ve ilk defa karşılaşıyorlar.

– Samiye Hanım, belki de çocukluğumuzda görüştük. Sizi hatırlamıyorum. Ancak adınızı çok duydum, demek ki görüşmek bugüne nasipmiş.

– Biz de, hem ben hem de Ruşen sizi çok görmek istiyorduk. Bundan birkaç gün önce Halil Rami Amca haber göndererek Şam'a geleceğini bildirdi. Gözümüz yollardaydı. Başımız, başınız sağolsun, amcamız, büyüğümüz Emin Ali Bey'in vefatı hepimizi çok üzdü. O hepimizin temeliydi.

Kız elinde bir tepsiyle, acele geliyor. Celadet'e su tasını uzatıyor ve önüne kesilmiş karpuz tabağını koyuyor. Celadet önce su tasını kafasına dikiyor ve bir tane daha istiyor.

– Çok su zararlıdır Celadet Amca, diyor kız. Biraz karpuz ye, susuzluğunu giderir.

VI.

– Aziz arkadaşlar! Halk susamış; başarı ve zaferden başka hiçbir şey onların susuzluğunu gideremez, diyor toplantının en yaşlı üyesi Halil Rami Bey ve sözlerini sürdürüyor. Bu perişan halk hep eziliyor, darbe üstüne darbe yiyor. Yüzyıllardan beri bu halkın kaderi böyle. Allah'ın bütün taşlan bu bahtsız, kimsesiz, boynu bükük halkın tepesine yağmış, bu kaderi değiştirmenin zamanı gelmedi mi? Parti, yani Xoybûn buradan başlamalı işe, bu kaderi değiştirmeyi temel hedef olarak seçmeli.

Ülkelerinin dışına çıkmak zorunda kalan Türkiye, Irak, Lübnan ve Suriye Kürtleri ilk amaçlarına ulaşmışlar. Hep birlikte Lübnan'da siyasi partilerini, Xoybûn'u kurmuşlar. Bütün Kürtler, ağa, bey, şeyh, aydın, bilgin, yazar, gazeteci, asker, zabit, komutan, doktor, öğretmen, işçi, köylü, rençber, erkek ve kadınlar... Hepsi partinin etrafında kenetlenmiş. Halil Rami Bey'in deyimiyle onlar, var olmak veya yok olmak meşalesini tutuşturmuşlar. Parti, kara gecelerin yıldızı, kapkara dönemlerin umut ışığı olmuş. Parti'nin kuruluşu her yerde yankı bulmuş. Ancak eksikleri çok. Parti için ülkede hızlı bir örgütlenme, güçlü uluslararası ilişkiler, ekonomik imkânlar gerekiyor. Daha çok üye, daha çok ilişki, daha çok silah, daha çok asker ve komutan, daha çok lider, daha çok uğraş, daha çok yazı çizi gerekiyor.

Güçlü bir başkaldırı, direniş gerekiyor.

Bu güzel bahar gününde, daha önce birçok kez yaptıkları gibi, partinin yöneticileri Lübnan'da bir araya gelmiş, partinin önündeki hedef ve amaçları tartışıyorlar. Her zaman olduğu gibi, toplantının en yaşlı üyesi Celadet'in amcası, eski Malatya Mutasarrıfı Halil Rami Bey toplantıyı yönetiyor. Bir pansiyonun küçük bir salonunda bir araya gelmişler. Bu toplantı, yöneticilerin son toplantısı. Bu toplantıdan sonra partinin faaliyetleri için dağılacaklar ve herkes bir yerlere gidecek. Toplantı esas sorunlara ilişkin görev bölüşümünü yapmış. Celadet'le Memduh Selim Bey idari sorumluluğu, Kamuran mali sekreterliği, Süreya Bey, Mevlanzade Rıfat Bey'le şu anda toplantıda bulunmayan birkaç kişi de ilişkiler ve örgütlenme işlerini üzerine almışlar. Ağrı'da başlayan isyanın önderliğini yapan ve Osmanlı ordusunda ünlü bir zabit olan İhsan Nuri Paşa ise partinin silahlı gücünün komutanlığını üstlenmiş.

Beyrut'un dış mahallelerinden birinde, bir pansiyonun küçük bir odasında bir araya gelmiştik. Bütün tedbirleri almıştık. Haco Ağa ile Şahin Bey'lerin adamlarından silahlı birkaç kişi dışarıda nöbet tutuyordu. Pansiyonda da bizden başka kimse yoktu. Birkaç günlük yiyecek içeceğimizi tedarik etmiştik. Toplantı çok önemliydi. Her birimiz uzak bir yerden gelmiştik. Eğer belleğim beni yanıltmıyorsa, sanırım toplantı iki buçuk gün sürdü. Birçok soruyu açıklığa kavuşturduk, birçok yeni iş belirledik, partinin temellerini ve esas hedeflerini ortaya koyduk.

Toplantıda kimler vardı? Yazık ki şimdi hepsini hatırlamıyorum. Bıyıklarını kesmiş olan ben oradaydım. Mısır'dan gelmiş burma bıyıklı kardeşim Süreya oradaydı. Münih'te doktorasını tamamlamış, ardıma düşerek buralara gelmiş ve yeni bıyık bırakan kardeşim Kamuran oradaydı. Biz üç kardeş, canı gönülden bu yeni çabanın içine girmiştik. (Eğer Meziyet, Tevfik ile Hikmet'i soracak olursan, onlar İstanbul'daydı ve onlarla ilişkimiz kesilmişti. Babamın ölümünden sonra annemle Mezo, kendi istekleriyle İstanbul'a, Kızıltoprak'taki evimize

dönmüşlerdi. Onların güvenliği için onlarla ilişkiye girmemeye özen gösteriyorduk.) Yeni rejim tarafından ülke dışına sürülmüş amcam Halil Rami Bey, yaşlılığına rağmen oradaydı. İstanbul'dan arkadaşım, her daim yakışıklı ve saçları taralı Memduh Selim Bey oradaydı. İstanbul'da çıkardığı Serbesti *gazetesinin sahibi, gazetecilik ustam ve amcam gibi ülke dışına sürülmüş Mevlanzade Rıfat Bey, yorgun ve bilinci başka yerlerde, oradaydı. Yani İstanbul'daki hayatımın büyük bir bölümü İstanbul'dan yüklenip Lübnan'a gelmişti.*

Suriye Kürtlerinden Mustafa ile Bozan Şahin Beyler, iki kadirşinas kardeş, burma bıyıklarıyla oradaydılar. Haco Ağa, güçlü bir aşiretin lideri ve ailemizin yakın dostu, oradaydı. Ve şu anda hatırlayamadığım daha birçok kişi... Bizler, "bir elin sesi yok" demiş ve bir araya gelmiştik. Bu kez kafamıza koymuştuk, amcamın deyimiyle, halkın susuzluğunu giderecek, halkın korkusunu yenecek ve bin yıllık kötü talihin belini kıracaktık.

Bana gelince, Mısır'dan Lübnan'a geçince, yeni, modern zamanların modasına uyarak bıyıklarımı kesmiştim, çoğu zaman olduğu gibi bir kez daha yanılmıştım. Kürt miri bıyıksız olmazdı! Kürtler mirlerini bıyıklı-sakallı biliyordu. Yeniden bıyık bırakmaya başlamıştım. Bu bir...

İkincisine gelince... Yeniden, hayatımdan atamadığım, unutamadığım, bir türlü izini bulamadığım, ölümsüz sevgilim Canan'ın hediye ettiği defteri babamın ölümünden sonra tekrar açmıştım. Defter böylesi günlerin özetleri, ince ayrıntıları için lazımdı. Onu küçük, tahta çantamdan çıkarmış, tekrar iç cebime koymuştum. Üzerine Canan'ın kokusu sinmişti. Yiten sevgiliden geriye kalan anılar ve bu küçük defter artık yine yanımdaydı.

Üçüncüsü... Avrupa'ya sırtımı dönmüş, yüzümü ülkeye çevirmiştim. Monika yazdığı mektuplarda onu ziyaret etmemi istiyordu. Safter'in ölümünden sonra Pelikan birkaç mektup yazmış, tekrar Almanya'ya gidip onu ve Safter'in mezarını ziyaret etmemi istiyordu. Paris'teki partili arkadaşlarımız, mektuplar yazarak ziyaretlerine gitmemi talep ediyordu. Ancak benim Ortadoğu'da kalmam gerekiyordu. Kısacası yapılacak çok iş vardı ve bölgedeki işler daha önemliydi. (Bun-

ların içinde en çok kardeşimin mezarını ziyaret etmek istiyordum, ama yapamadım, gidemedim.) Kendimi Lübnan'ın beyaz gecelerine teslim etmiş, günden güne, adım adım Ortadoğu'nun üzerindeki giz perdesini aralıyordum.

– Xoybûn partisinin varlığı, varlığımızın, var olduğumuzun kanıtıdır, diyor önüne bakarak Haco Ağa. Birçok hata yaptık. Düşman da bu hatalarımızdan yararlandı. Galip devletler, özellikle İngiltere ile Fransa, Dünya Savaşı'nın sorumluları bizmişçesine ülkemizi parçaladı, belimizi kırdı. Davamız büyük. Xoybûn bu davanın gerçek takipçisi olmalı.

Haco Ağa sözünü bitirince Halil Rami Bey ayağa kalkıp sözü alıyor.

– Kardeşler. Kaç saattir bu kuru sandalyelerde oturuyoruz... Hepimiz yorulduk. Aşağıda yemek hazırlanmış, haydi hep birlikte bir şeyler yiyelim.

10. Fotoğraf

değirmen gitmiş
Kürtler çakıldakı soruyor

I.

Üç kişinin görüldüğü, *Kader Kuyusu* romanının onuncu fotoğrafı, özel bir fotoğraf. Bu fotoğrafın, romanın bütün fotoğrafları içinde özel bir yeri var. Fotoğraf, bir devrim fotoğrafı, devrimcilerin fotoğrafı...

Xoybûn'un örgütlenme dönemlerine ait bir fotoğraf.

Fotoğraf, başkaldırı sıcaklığını, direniş coşkusunu gösteren bir fotoğraf.

Fotoğrafta üç kişi görülüyor; Celadet Ali Bedirhan, bu romanın kahramanı, Kadri ve Ekrem Cemil Paşa, amcaoğulları, Celadet'in dostları Xoybûn'un yeni iki ileri geleni... Üç arkadaş, üç lider uzun bir masada oturuyorlar. Önlerinde bir harita var. Büyük bir dikkatle haritaya bakıyorlar. Celadet Bey masanın bir ucunda, Ekrem Bey diğer ucunda, Kadri Bey ikisinin arasında oturuyor. Yan yana üçü, haritayı inceliyorlar.

Kıyafetleri, Xoybûn zamanlarına ait; partizan kıyafeti. Kadri Bey'in omzunda bir ceket var. Ceketi giymemiş, omuzlarına atmış. Celadet'le Ekrem Bey'in üzerinde sadece gömlek var. Celadet'in bağrı açık, saçları kısa kesilmiş, bıyıkları uzamış. Bir-

kaç günden beri tıraş olmadığı belli. Kadri ve Ekrem Beyler'in üzerinde Kürtlerin geleneksel kıyafeti şal û şepik var. Savaşların, çatışmaların vazgeçilmez rahat kıyafeti. Gömlekleri de genişçe, boğazına kadar düğmeleri kapalı. Celadet Bey'in başı açık, saçları dağınık... Ekrem ve Kadri Beyler'in kafasında ise birer küllahın etrafına sarılmış sarık var. Burma bıyıkları, üzerindeki kıyafetlere pek yakışıyor.

Buraya kadar, Ekrem ve Kadri Beyler'in kıyafetleri de dahil fotoğraf çok şey anlatmıyor. Sanki pikniktelermiş de herhangi bir Avrupa ülkesini gösteren haritaya bakıyorlar. Veya ava hazırlanıyorlar. Ancak fotoğrafta görülen iki şey, bütün fotoğrafı ve her şeyi daha iyi tanımlıyor. Ekrem Bey'in silah ve pusatı ile masada duran mühür. Evet, Ekrem Bey silah kuşanmış. Bacaklarının arasında bir tüfek var. Tüfeğin namlusu tavana bakıyor. Elini namlunun üzerine koymuş, haritaya öyle bakıyor. Belinde bir mermi bağı parlıyor. Sanki Ekrem Bey bütün tedbirlerini almış, asi dağlar onu bekliyor, başkaldırı diyarı için tekmil hazır!

Masadaki mühür de Xoybûn Partisi'nin mührü. Parti önderleri mührü hiç yanlarından ayırmıyorlar. Silah, mermi bağı, mühür ve bakışlarındaki dikkat, üç arkadaşın önemli bir askeri işe kalkıştıklarını ve bir başkaldırıya hazırlandıklarını gösteriyor.

Fotoğraf nerede ve ne zaman çekilmiş? Fotoğrafın arkasında Celadet'in yazdığı eğik, güzel yazı bu konuda şu bilgiyi veriyor: Hesîçe, Temmuz 1930.

Fotoğrafın gösterdiği yer ve zaman, isyan zamanı. 1920'lerin sonu ve 1930'ların başı Kürtler için karmakarışık ve acılı yıllar. Kürler üst üste yenilgiler almış. 1925 isyanı kırılmış isyanın önderleri Diyarbakır'da darağacına çekilmiş. 1926-27-28 isyanları da sonuçsuz kalmış. Her girişim, her isyan dalgası çeşitli nedenlerle başarısız olmuş. Ancak isyan girişimleri bitmemiş, Xoybûn'un deyimiyle umut henüz sönmemiş. Şimdi 1920'lerin sonunda, Kürtler, isyan bayrağını bu kez Xoybûn'un önderliğin-

de Ağrı dağında açmışlar. Umut veren bir girişim olarak başlayan isyan, şimdi bir çıkmazda. Etrafı sarılmış, boğulmak üzere. Türkiye ve İran anlaşmış, isyanı bastırmaya kararlı.

İsyan ve zafer, yenilgi ve esaret... Kürtlerin kaderi 1930'ların başında bu kelimelerle örülmüş. Bu ortamda, üç Kürt lideri, hiçbir eşyanın görülmediği, bomboş bir odada, bir masanın etrafında oturmuş kader terazisinin zafer gözünü Kürtlere doğru değiştirmeye çalışıyorlar. Celadet sağ eliyle haritada bir yeri gösteriyor. İki amcaoğlu da düşünceli, aynı noktaya bakıyor. Kadri Bey'in iki eli de masada, sağ elinde bir kalem var. Sağ eli, hafif Celadet'in elinin yanına kaymış.

Fotoğrafın çekildiğinden haberleri yok gibi, fotoğrafla değil, daha önemli bir şeyle meşguller. Ancak buna rağmen fotoğraf, Fransızların deyimiyle "theatral" Gerçi fotoğrafı çekene bakmıyorlar ancak sanki günün birinde bu ânın 1930'lu yılların başını anlatan önemli bir âna dönüşeceğini ve bir romana malzeme olacağını biliyorlar. Sanki bakışlarını ve duruşlarını, emek ve çabalarını fotoğraf aracılığıyla yeni zamanlara, yeni kuşaklara iletmek istiyorlar. Sanki bu tarihi kısa ânı, tarihselleştirmek istiyorlar. Önlerindeki haritaya bakıyorlar ancak sanki gözleri gelecek günlerde, gelecek kuşaklarda. Evet, fotoğraftan iyice anlaşılıyor, hesaplı bir uzak görüşlülükle haritaya bakıyorlar.

Fotoğraflar ölü; dilsiz, sessiz, duygusuz, hareketsiz... Onlara bakan, kendine göre bir hayat, bir ses veriyor. Ancak, *Kader Kuyusu*'nun onuncu fotoğrafı yaşıyor, fotoğrafta güçlü bir canlılık var. Ciddi bakışları, sağlam duruş ve oturuşları, asi kıyafetleri, önlerindeki harita ve mühür, silah ve mermileri, hepsi fotoğrafa güçlü ve özel bir hayat veriyor. Ona bakan, ister istemez bu gözle, bu heyecanla bakıyor.

Bu karışık dönemin devrimcileri ve bu devrimcilerin fotoğrafı, ona bakanları heyecanlandırıyor.

II.

Gördüğü her şey Celadet Bey'i heyecanlandırıyor. Tam karşısında yükselen güneş ışıklarına, asi dağlara ve gökyüzünde uçan kuşlara büyük bir heyecanla bakıyor. Güneş, dağın ardından yavaş yavaş yüzünü gösteriyor. Uzaklarda horoz sesleri duyuluyor. Hava açık, serin, gök berrak. Doğa, benek benek yaz giysilerini kuşanmış. Çevre binbir renkle şenlenmiş. Her şey uyanıyor ve her şey için yeni bir gün başlıyor.

1929 yılının bir yaz günü daha başlıyor. Celadet usulca kapıya çıkıyor. Ata yurdunda, Bahdinan bölgesinde. Xoybûn'un faaliyetleri için birkaç arkadaşıyla buraya, Irak'a gelmiş. Üstüne başına çekidüzen veriyor, pantolonunu düzeltiyor, yürüyor, kapıdan birkaç adım uzakta, duvarın dibine çömeliyor.

Bu dinginlik, bu sessizlik! Bu berraklık, bu temiz hava! Bu çılgın, saldırgan dünyada, bu cennet!

Evet, defterime bunları yazdım. Kürtçe, bu cennet... Yazdığım şeyler, düşüncelerim, anılarım, ses ve duygularımdı. Bir başıma kalıp düşündüğümde, kendime söylemek istediğim şeyleri kâğıda geçiriyordum. O gün de öyleydi, dingin, huzurlu, sessiz, berrak ve temiz bir gün... ilk defa Bahdinan bölgesine geliyordum. Kürt ülkesinin kalbine gelmiştim. Atalarımın konuştuğu, Cizîra Botan ve Hakar şivesi, orada konuşuluyordu. Kürt dili, orada hayatın ve toplumun diliydi. Yaşlılar Kürtçe dua ediyor, Kürtçe yemin ediyordu. Dul kadınlar Kürtçe beddua ediyordu. Çoban ve sığırtmaçlar, sürü ve hayvanları Kürtçe otlatıyordu. Çocuklar Kürtçe gülüp ağlıyordu. Anneler, küçük çocuklarını Kürtçe ninniler eşliğinde uyutuyordu. Toplum Kürtçe düşünüyor, yaşıyor, hareket ediyordu. Dengbêjler masal ve türküleri Kürtçe örüyordu. Orada Kürtçe, o gün kadar berrak, o gün kadar saf ve temizdi.

Bu durum, benim gibi, hayatının tümünü muhacirlikle geçirmiş, yabancı dillere mahkûm biri için görülmemiş, alışılmadık bir şeydi.

Sözlerimi bitirmeden, bir yanlışını da düzeltmek zorundayım. Sözünü ettiğin o gün, doğru, bir yaz günüydü, ancak yıl, 1929 değil,

1928'di. Bunu çok iyi hatırlıyorum, sadece 1928 yılında Irak ve İran'a gittim. Temmuz başından yıl sonuna kadar oralarda kaldım. O günlere ilişkin öyküm oldukça uzun. O günlere ait önemli bazı şeyleri küçük deftere, Canan'ın verdiği deftere kaydettim. Çok yüzeysel ve sadece birkaç kelimeyle... (Böylesi daha iyiydi belki de.) O zaman yazmadıklarımı şimdi burada tekrarlamama da gerek yok. Kısaca şöyle söyleyeyim: Xoybûn, Kürtlerin varlığını güçlendiriyordu. Parti oluşmuş, yola çıkmış, her yerde yankı buluyordu, Kürtlerin deyişiyle keçinin tek tek kıllarından kilim yapıyorduk. Her taraftan destek olmak isteyenler vardı. Iran ve Irak'tan da tabii... Irak'ta Kürtlerin önemli bir bölümü yaşıyordu. (Zaten 1920'ye kadar Irak adında bir ülke yoktu; Osmanlı'nın bir parçasıydı ve Kürt topraklarının büyük bir kısmı oradaydı.) İran sınırında, Türkiye topraklarında Kürtler, Xoybûn'un örgütlediği, İhsan Nuri komutasında bir isyan başlatmıştı. Parti oraya ulaşmaya çalışıyordu. Sözünü ettiğin o gün, bu amaçla orada bulunuyordum. Yoldaydım ve İran'a doğru gidiyordum.

Hem Irak, hem de İran'da birçok kişiyle görüşecek, birçok şey yapacak ve isyanın sınırına ulaşacaktım.

Celadet cebinden sigara paketini çıkarıp bir tane yakıyor. Köye ve köy evlerine bakıyor. Dağınık evlerin büyük bir kısmı kara sert taşlardan yapılmış. Önünde, yaklaşık elli metre uzağındaki, köy meydanı ve çeşmesi, köye ayrı bir güzellik, sükûnet katıyor. Bir süre çeşmeden akan suyun sesini dinliyor.

Sigarasından bir nefes çekiyor ve önündeki dağlara bakıyor. Dağlar, kara bir zincir gibi önünde uzadıkça uzuyor.

– Dağ ve Kürtler, sesli düşünüp, konuşuyor. Dağ ve Kürtler... Yunanlı Ksenefon, bundan binlerce yıl önce Kürtlerle dağlar birbirine âşıktır dememiş miydi? Celadet, diye sürdürüyor. Celadet, Ceco... Sırtını nereye vermişsin? Yönünü nereye çevirmişsin? Yaş otuzu devirip kırka dayanıyor. Hayat, karmakarışık bir rüyaya dönüşmek üzere. Baba gitti, sevgili gitti, ülke gitti, İstanbul'daki hayat bitti, dönüş hayalleri gitti... Bu yolun sonu nereye varacak, son neresi?

Tam o sırada yandaki evin kapısı açılıyor ve altı yedi yaşlarında bir kız çocuğu evden çıkıyor. Kız, Celadet'e bakıyor ve utangaçça yüzünü çeviriyor. Celadet kıza sesleniyor:

– Güzel kız korkma, gel, hadi amcana gel.

Kız usulca yanına geliyor. Bir eliyle elini tutuyor, öteki eliyle saçlarını okşuyor. Kız sarı saçlı, mavi gözlü.

– Adın ne senin bakayım?

– Ruşen, diyor ve önüne bakıyor kız.

– Vay... Ne güzel adın var senin. Ninemin adı da Ruşen'di. Amcamın kızlarından birinin de adı Ruşen. Ne güzel isim Ruşen...

– Amca, bizim köyde mi kalacaksın?

– Kim olduğumu biliyor musun?

– Evet, babam söyledi. Amcasın sen, Mir Ceca... ced... Celadet gülüyor ve kızı öpüyor.

– Köyde kalacak mısın? Mir Ceca... ced bizi kurtarmaya gelmiş.

III.

– Gidişimden önce, gideceğim yerlere ilkin adım ulaşıyordu, diyor Celadet. Halk her yere, "Mir Celadet ülkeyi kurtarmaya gelmiş" diye yayıyordu. Onun için, gittiğim her yerde ajanlar, subaylar, istihbaratçılar beni takip ediyordu.

Celadet, Şam'da, Samiye Hanım ile kızı Ruşen'in evinde. Celadet'i akşam yemeğine davet etmişler. Celadet, Haco Ağa, Bozan Şahin Bey ve Suriyeli birkaç arkadaşıyla birlikte gelmiş. Oturma odasında döşeklere kurulmuşlar. Samiye Hanım, Ruşen ve Ruşen'in iki arkadaşı, mutfakta yemek hazırlıyorlar. Ruşen ve annesi sık sık odaya girip çıkıyor. Bazen de Ruşen tek başına geliyor, kapının yanındaki sandalyeye ilişerek konuşulanlara kulak veriyor.

– İran ve Irak'a büyük umutlarla gitmiştik, diyor Celadet arkadaşlarına. Ancak Kürtler, diline hâkim olamadıkları için,

yolumuza engel çıkardılar. Kürtler, henüz örgütlü mücadeleyi bilmiyor, hâlâ aşiret kurallarına göre bakıyorlar meselelere, evet misafirperverlikte üstlerine yok. Ancak modern çalışma yöntemleri onlardan çok uzak. Henüz örgüt nedir bilmiyorlar. İran rejiminin elinden binbir badireyle ancak canımı kurtarabildim.

– Mirim henüz Kürtleri tanıyamamışsın, diyor gülerek Haco Ağa, henüz bir şeylerini görmedin.

– Sofrayı, buraya yere kurmak istiyoruz, diyor içeri giren Ruşen, ister misiniz? Yoksa mutfakta mı yiyeceksiniz?

– Hayır, burası daha iyi, diyor Haco Ağa. Bizi dar mutfağa sokup sandalyelere oturtmayın. Burada, yerde, âdetlerimize göre yiyelim.

– Zaten biz de Celadet Amca ve sizin için ata yemekleri yaptık, diyor Ruşen ve mutfağa geçiyor.

Kadınlar, kısa zamanda hep birlikte sofrayı kuruyor ve teker teker yemekleri taşıyor, herkesin önüne birer tabak koyuyorlar. Celadet ve arkadaşları sofraya geçiyor. Sofrada her çeşit yemek var, sofradan sıcak yemek kokuları yükseliyor.

– Bu melake köftesi, diyor ayakta duran Ruşen. Söylediklerine göre Mir Bedirhan bu yemeği çok severmiş. Girit'te bile sürekli yaptırıyormuş. Bu da kerengli bulgur, rahmetli dedem Bedri Paşa çok severdi. Bu da kipe, annemin söylediğine göre, buna da amcamız Emin Ali Bey bayılırdı. Bunlar da helise ile metfini, bunları da Celadet amca çok sever... hepsi bu kadar! Fakir soframızın tümü bu kadar işte.

– Elinize sağlık, diyor Bozan Bey, bu yemeklerden güzel başka yemek var mı? Bizi memnun ettiniz. Hadi siz de gelin, birlikte yiyelim.

– Hayır, teşekkürler. Siz yiyin, biz mutfakta yiyeceğiz.

– Ruşen, sen gel otur, diyor Celadet. Dedem ve babamdan söz ettin. Gel otur, biraz da ben onlardan söz edeyim.

O akşam, evet o akşam Ruşen'in iyi kalpliliği ve sıcaklığı dikkatimi çekti. Yaptığı Cizîra Botan yemekleriyle meşhur Amojna Sitî, "sonbahar yoğurdunu azizlere, ilkbahar yoğurdunu düşmana, Botan yemeklerini ise Mirler'e yedirin" derdi. O akşam Ruşen ile annesi de bize Botan yemekleri pişirmişti.

Yanık bir yürekle, Iran ve Irak gezimden Lübnan'a yeni dönmüştüm. Ardımdan acılarla dolu günler bırakmıştım. Doğrusu bir yüreğin sıcaklığına, iyiliğine çok ihtiyacım vardı.

– Ruşen, sen, annen ve arkadaşların, bu akşam ihya ettiniz bizi. Beni çocukluk günlerime götürdünüz. Deden Bedri Paşa'nın konağında dünyaya geldiğimi biliyor muydun? İlk defa Büyükannemiz Ruşen Hanım'ın kucağında ağladığımı ve doğar doğmaz beni kucağına aldığını biliyor muydun? Babanın da Şam'da, büyükannemiz Ruşen Hanım'ın elinde büyüdüğünü biliyor muydun? Feleğin işine bak sen!.. Sanki Mir Bedirhan, Ruşen Hanım, Bedri Paşa, babam, baban bu akşam bizimle beraberler. Sanki onlar da bizimle birlikte bu güzel yemekleri yiyorlar. Sen çok yaşa Ruşen!

IV.

– Sen çok yaşa Mezo!..

Lübnan'da, Halil Rami Bey'in evinde bugün şenlik var. İstanbul'dan, Meziyet'ten bir mektup gelmiş. Dört sayfalık bir mektup yazmış ve tanıdık biriyle ağabeylerine göndermiş. Mektuplaşmaları uzun süreden beri kesilmiş. Celadet ve Kamuran, Halil Rami Bey'le Süreya, İstanbul'daki yakınlarına bir zarar gelmemesi için çok dikkatli davranıyorlar. Sürekli göz hapsinde tutulan İstanbul'daki yakınlarının, dışardakilerle bir ilişkilerinin olup olmadığı araştırılıyor. Şimdi, hiç beklenmedik bir zamanda gelen mektup, Hızır gibi yetişiyor, beklenmedik bir şey gibi.

– Mezo'nun bu satırları, yaralı yüreğime ilaç gibi geldi, diyor Kamuran, mektubu koklayarak. Sen çok Yaşa Mezo!

Bir hattatın elinden çıkmış gibi çok küçük ama güzel bir yazıyla Türkçe yazılmış Meziyet'in mektubu, tam dört sayfa, merak edilen haberlerle dolu: Annenin sıhhati iyi, ancak Celadet'le Kamuran'ı çok özlüyor, ayrıca Safter'in adı dilinden düşmüyor. Tevfik ve Hikmet de iyiler. İkisi de devlet kapısında, yüksek makamlarda çalışıyorlar. Aileden daha birçok kişi gibi, korkudan sesleri çıkmıyor. Yeni rejim, aileye "Çınar" diye bir soyadı vermiş. Amcaoğulları Vasıf Bey Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in müşavirliğinden Eğitim Bakanlığı'na getirilmiş. Vasıf Bey'in söylediğine göre Mustafa Kemal bu soyadım bizzat kendisi aileye vermiş ve soyadım verirken "Bedirhanpaşazade ailesi bir çınar gibi kökleri tarihte ve bir çınar kadar güçlüdür" demiş. Kürtlerin üzerindeki baskı günden güne artıyor. Kürtlere, Kürtçeye ait her şey yasaklanıyor. Kürtçe konuşanlar tutuklanıyor, cezalandırılıyor. Kürtler, Kürt aşiretleri yerlerini bırakıp Anadolu'nun içlerine göç ediyor. Sessizlik ve korku Türkiye'nin semalarını sarmış. İstanbul ise iyice sessizliği gömülmüş. "İstanbul Ekalliyetleri" Ermeniler, Rumlar ve Avrupalılar, büyük bir korku içindeler. İstanbul Rumları korkudan kafileler halinde Yunanistan'a göç ediyor. Ancak her şeye rağmen İstanbul hâlâ çok güzel, hâlâ aynı coşkulu geceler yaşanıyor, hâlâ bir yıldız gibi ışık saçıyor, hâlâ her mevsimde renk değiştiriyor, hâlâ Bospôre, yani Boğaziçi bütün ihtişamını koruyor. Kadıköy'e gelince, her gün Anadolu'dan Trakya'dan kafilelerle insan gelip Kadıköy'e yerleşiyor. Kadıköy değişiyor. Kadıköy'de hiç duymadıkları bir Türkçe konuşuluyor artık. Evde sadece Meziyet'le anne kalmış. Tevfik'le Hikmet evlenmiş, İstanbul yakasına yerleşmişler. Tevfik Şişli'ye, amcaları Abdülrezak Bey'in mekânına, Hikmet Cağaloğlu'na, ahileri Celadet Bey'in mekânına, Hikmet Ahi, Niriye adında güzel ama hırçın bir Boşnak hızıyla evlenmiş. Meziyet, Nuriye'nin yardımıyla Canan'ın nerelerde olduğunu soruşturmuş. Sonunda, Canan'ın bir Boşnak'la evlenip Ankara'ya, yeni Cumhuriyet'in merkezine yerleştiğini öğrenmişler. Meziyet'in duyduğuna göre

Canan'ın kocası diplomatmış... Evet, evde anneyle yalnız kalmışlar. Ama amcalar, halalar, amca çocukları, amca kızları, tanıdıklar, hısım ve akrabalar sürekli onları ziyaret ediyor. Özellikle Saadet Abla ve kız kardeşi sürekli evdeler ve her daim Celadet ve Kamuran "ahileri" soruyorlar. Şehriban ailenin tanıdığı biriyle evlenmiş, Kadıköy'de yaşıyor. O da sürekli uğrayıp yardım ediyor. Yazık ki, bahçeye iyi bakamıyorlar. Gerçi bir bahçıvan haftada bir gelip bahçeyi çekip çeviriyor, ancak bahçenin işi bitmiyor. Bahçedeki kuyu kurumuş, bakamıyorlar. Bahçedeki birkaç ağacı kesmişler. Ancak Safter, Sefocan'ın çakıyla kazıdığı ağaç hâlâ duruyor. Havaların güzel olduğu zamanlarda, aynen eskiden olduğu gibi dışarıda, kuyunun başında oturuyor, karpuz yiyorlar. O zaman bazen anne gidip Safocan'ın kazdığı o çizgileri okşuyor, uzun uzun onlarla konuşuyor, onları öpüyor. Bahçedeki kuyu geçmiş günlerin sembolü... Kuyu habire geçmişi hatırlatıyor. Badem ve nar ağaçları çiçek açtığında, masa ve sandalyeleri bahçeye çıkarıyorlar, kuyunun başında geçmiş günleri yad ediyorlar. Kuyu sayesinde yeni zamandan kopuyor, geçmişin büyülü güzelliklerine dalıyorlar. Evde yalnızlar, ancak yeri onlarla birlikte dolaşıyor. Evde değiller ancak ruhları gölgeleri orada. Her zaman, her an... Evde kimse hâlâ Emin Ali Bey'in sandalyesine oturmuyor, kitaplarına, dergi ve defterlerine kimse dokunmuyor. Celadet Abi'nin kâğıtları, defterleri kütüphanedeki masanın çekmecesinde sıkı sıkıya korunuyor. Meziyet, Celadet'in *Serbesti* gazetesinde yayınlanan yazılarını da bir araya getirecek. Kamuran Abi'nin Fransızca yazdığı güzel şiirler, bir dosya içinde Meziyet'in koruması altında. Meziyet'in albümü, annenin, Saadet Abla ve ötekilerin elinden düşmüyor. Sürekli bakıyor, fotoğraflarla konuşuyorlar, fotoğraflar da onlarla... Herkes onları, Süreya, Celadet ve Kamuran "ahileri" soruyor. Ve bir güzel haber daha: Söylentilere göre yeni rejim ve Mustafa Kemal Paşa, yurtdışındaki muhaliflerin faaliyetlerini durdurmak için, geniş kapsamlı bir genel af düşünüyormuş.

Anne ve Meziyet, Allah'tan bir tek şey istiyorlar; Süreya, Celadet ve Kamuran ahilerin affedilmesini... Eğer günün birinde, hep birlikte İstanbul Kadıköy'deki evin mutfağında, onları bir arada otururken görürlerse, Allah'a binbir şükür edecekler.

– Sen çok yaşa Mezo, benim yiğit bacım...

Kamuran, duygusal kardeşim böyle diyor, mektubu kokluyordu, dolmuş gözlerle. İnceliği ve duygusallığı, mutluluğu ve gözyaşları nedensiz değildi. Doğu'daydık, karışıklığın rahvan atlarına binmiş, dere tepe, vadi koyak, dağ yayla aşıyorduk. Etrafımız zorluk ve engellerle çevriliydi. Doğu'nun bir günü, bir diğerine uymuyordu; gün geçmiyordu ki, yeni bir şey olmasın. Her gün, yeni bir olayla başlıyordu. Her an yeni bir şeye gebeydi. Hâlâ sürekli Bismarck ve Nietzsche okuyor, Nietzsche'nin gür sesine kulak veriyordum. Nietzsche, beni okuyan, kelimelerimle dağların yüksek ve soğuk doruklarına tırmanır, diyordu. Ancak ben Doğu'da, dünyanın en sıcak iklimindeydim. Ne Bismarck, ne Nietzsche, ne Ovidius ne de diğer ustalarımın benim için yapabilecekleri bir şey yoktu. Yüreğimdeki yaralara, tecrübelerin merheminden başka, hiç kimse, hiçbir biçimde yardımcı olamazdı. Ve hiç kimsenin bir şey yapması mümkün değildi.

Siyasi ve silahlı mücadelenin içine coşkuyla, ancak zorla itilmiştik sanki. Mesele namus meselesi, mesele var olmakla yok olmak meselesiydi. Ülke ayaklar altında kalmıştı; bizlerin, ülkenin, halkın, insanların beş paralık değeri kalmamıştı. Ülke baykuşlara ve yırtıcı mahlûkata kalmıştı. Büyük bir şey yapılmalıydı, yerdeki cesedi kaldırmalı, Nietzsche'nin deyimiyle düşmüş ruhu kaldırmalı, onu sarsmalıydık. Ama nasıl?

Etrafımıza aşiretler, insanlar toplandıkça yükümüz ağırlaşıyordu. Meseleyi bilen, konusuna hâkim adamlarımız eksikti, imkânlarımız, büyük şanımıza rağmen çok kısıtlıydı. Ağa, bey, şeyh ve Kürt aşiretlerinin çoğu zaman anlamsız iç çatışmalarının önünü alamıyorduk. Bizi hiçbir ülke de desteklemiyordu. Lübnan ve Suriye hâkimi Fransa, önümüzü kesmeye çalışıyordu. Türkiye ile anlaşmış, adım atmamıza

izin vermiyordu. Benim, Kamuran'ın, Memduh Selim Bey'in ve parti önderi daha birçok kişinin yukarılara çıkmasına, Kürt topraklarına girişimize yasak getirmişti. Örneğin Şam'dan öteye gidemiyordum, yasaktı. (Gittiğim zamanlarda da gizlice, av bahanesiyle gidiyordum.)

Bütün bu zorlukların yanında, ebedi derdimiz, başımızın belası parasızlık yeniden nefesimizi kesmişti. Mücadelenin yükselmesine, etrafımızda, binlerce, on binlerce insanın varlığına rağmen, bir haftayı bile çıkarmaya gücümüz yetmiyordu. Bazen Şam'a gitmek için bile para bulamıyordum. Davulun sesi uzaktan hoş geliyordu.

Öte yandan da hasret vardı. Her ne kadar önünü almaya çalışsak da, kahrolası hasret, yüreğimizi burkuyor, her tarafımızı yakıp kavuruyordu. Bu nedenle duygusal Kamuran, sürgün ellerde, karmaşanın içinde, hepimiz gibi daha incelmiş, daha duygusallaşmıştı.

Ve Canan... Canan ki her an ruhumda, aklımda geziniyordu, şimdi Mezo'nun satırlarıyla, yeniden Lübnan gecelerimi, zaten karmakarışık rüyalarımı daha da berbat ediyordu. Kamuran'la birlikte amcam Halil Rami Bey'in evinde Mezo'nun mektubunu okuduğumuz gece, defterimde yeni bir sayfa açıp şu satırları düştüm: "Canan, hayırsız, vefasız Canan, neredesin?" Sadece bunları yazdım... Sonra nedense sayfayı yırtıp attım. Ovidius'tan öğrenmiştim; aşk oklarıyla yaralanan yüreği, hayallerin ateşinden uzak tutmak gerekiyordu.

V.

– Zulmün oklarıyla yaralanmış yürekleri, korkak ve alçak gözlerin dondurucu rüzgârından uzak tutmak gerekir, diyor Kadri Cemil Paşa. Zaten yaralanan yürek, düşkün, esir bir yürektir. Ve düşkün bir yüreği, esirliğe alışmış bir yüreği de, artık esaretin ruh halinden kurtarmak kolay değil. Koşullar, yaşananlar insanı düşkünleştirebilir; esir haline getirebilir; ama en korkunç olanı yüreğin esir düşmesi. Evet yüreği esarete karşı korumalı, atan bir yürek esir düşmemeli. Eğer bir halkın yüreği de esaretin öldürücü korkusuyla atmaya başlarsa, işte o zaman felaket gelir.

Her şeyi olduğu gibi kabul etmemiz gerekir. Şimdi halkımız da sonsuz esarete giden yolda ve ne yazık ki yüreğiyle birlikte. İşte önüne geçilmesi gereken de bu; ne olursa olsun bu önemli.

Kadri ve Ekrem Cemil Paşa ile Celadet, Hesîçe'nin Türkiye sınırına yakın bir köyünde, iki katlı bir evin üst katındaki misafir odasında, bir masanın etrafında oturmuş, Xoybûn Partisi'nin büyük hazırlık stratejisi üzerine çalışıyorlar. Temmuz ayının sıcak bir günü. Yıl 1930... Temmuz bu yıl tam da adına uygun gelmiş, güneşin kavurucu ışıkları doğrudan insan vücuduna işliyor. Hava sıcak, her şey sıcak, çok sıcak. Buna rağmen onlar içeride, çıplak, düzensiz bir odadalar. Kalkıştıkları iş, her şeyden önemli. Yüzlerinde ciddi bir ifade var, bakışları sıcak, tıpkı Temmuz güneşinin ışığı gibi.

Amcaoğulları olan Kadri ve Ekrem Cemil Paşa, duygulu iki aydın... İkisi de son gelişmeler üzerine, ölümden kurtularak, kaçıp, Suriye Kürtleri'nin deyimiyle "demir hattının öteki tarafına", Suriye'ye sığınmışlar. 1925 ayaklanması esnasında ve sonrasında birçok arkadaşları öldürülmüş. Köyleri yakılmış, evleri viraneye dönmüş. Birkaç yıl tutuklu kalmış, bütün sülale Anadolu'nun içlerine sürülmüş. Oradan gizlice kaçarak gelip Suriye'de Xoybûn'a katılmışlar. Kırgın, sözleri barut gibi; yürekleri yanık, yaraları henüz çok taze. Arkadaşları, yoldaşları ölmüş, onlar yaşıyor. Dava arkadaşları, gözlerinin önünde ölüm sehpasına yürümüş. Onlar yaşıyor.

– Keşke biz de onlar gibi öldürülseydik, asılsaydık, diyor Ekrem Bey. Celadet kardeş, nasıl söylesem, hangi kelimelerle, şimdi her gün ölüyoruz, her yeni gün, yeni bir ölüm. Yüreğim bir yangın yeri. Ölen arkadaşların, dostların yüzleri hiç gözlerimin önünden gitmiyor. Bu hareket başarılı olmalı; başarmalıyız, rahmet toprağına düşenlerin hatırası için, tarihin hesabını tutmak için başarmalıyız.

Üç arkadaş önlerindeki haritayı inceliyor. Bir arkadaşları bu haritayı, Diyarbakır'daki bir askeri karargâhtan çalıp getirmiş.

Artık karar vermeleri gerekiyor; yeni bir başkaldırı. Birkaç kez baktıkları haritaya yeniden bakmaları gerekiyor.

– Bu başkaldırının başarısı tümüyle Türkiye Kürtleri'ne bağlı, diyor Celadet. Onlar katılmazlarsa, silaha sarılmazlarsa, yardım etmezlerse başarmamız imkânsız. Onun için, artçılarımızın sağlam, aşiretlerimizin hazır olması gerekir. Elini bir noktaya koyup sözlerini tamamlıyor: Bu dağlardaki aşiretler, bizimle devlet arasında gidip geliyorlar. Onları ikna etmek için, yörenin birkaç saygıdeğer şahsiyetini oraya gönderdik.

– Öyle, diyor Kadri Bey ve elindeki kalemle bir noktayı gösteriyor: Eğer aşiretler bize yardım etmezlerse, ne biz kazanabiliriz, ne de Ağrı'da başlayan isyan sonuca varabilir. Gelen haberlere göre, bu bölgedeki aşiretler her şey için hazır bekliyor.

– Bu bölgenin de birkaç şeyh ve ağası bir araya gelmiş, diyor Celadet ve eliyle başka bir noktayı gösteriyor. Bize saygın bir şeyh gönderdiler. Onlar da hazır, ancak silahları yok. Irak aşiretleriyle ellerindeki silahları onlara da vermeleri için anlaşmaya vardık.

– Diyarbakır, Harput, Urfa, Van, Bitlis ve diğer büyük kentlerde sessiz bir direniş var, diyor Ekrem Bey tüfeğinin tetiğiyle oynayarak. Halk durumdan memnun değil. Rejim halkın diline kelepçe vurmuş, "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyası başlamış. Halk bir umut bekliyor. Ancak umudun ikizi korku da var. Umut ve korku iç içe geçmiş. Korku yenilirse, umut galip gelecek.

– Ağrı'daki isyan önderliği bir mektup yollamış, Xoybûn'un elini çabuk tutmasını istiyor, diyor sigara içen Celadet. Ayaklanma burada başlarsa, onlar da yukarıdan destek verecek.

Ah o günler, o anlar, o sıcak dönemler ah... Bir tohum ekiyorduk, ektiğimiz tohumu kimin kaldıracağını bilmeden. Vakit gelmişti. Zaman uğraş zamanıydı. Biliyorsun böyle zamanlar bir günde gelmez. Suyun dalgalarına benzer böyle zamanlar; usul usul, yavaş yavaş ulaşırlar kıyılara. Uzun, çok uzun bir zaman diliminde oluşur o dalgalar.

Kıyılara ulaşıp kaybolma süreleri ise çok kısadır. Hesîçe'deki o günlerde, Xoybûn'un dalgalan kıyılan dövüyordu. Karar üstüne karar alıyorduk; saldırıya hazırlanıyorduk. Çok çabuk, çok hızlı; büyük bir coşkuyla, merak ve heyecanla. Tohumlar yeşerecek miydi?

Hesiçe civarındaki bir Kürt köyündeydik. Etrafımızdakiler silme Kürt'tü. Parti merkezini buraya taşımıştık. Kalabalıktık. Sadece biz üç kişi değil, diğer arkadaşlarımız da oradaydı. Memduh Bey toplantılardan hiç eksik olmazdı. Mustafa ile Bozan Bey, Haca Ağa ve oğulları sürekli geliyordu. Ve daha birçok kişi. Gidiş gelişler fazlaydı; tarihi bir adım atmaya hazırlanıyorduk. Dediğin doğru, orada sürekli kalıp çalışan biz üç kişiydik. Ekrem Bey'i iyi tanıyordum. Hatırlarsın, 1919 yılında ben ve kardeşim Kamuran, Ekrem Bey ve Major Noel'le birlikte ülkeye gitmiştik. Kadri Bey'i de birkaç kez İstanbul'da görmüştüm. İkisi de çok ünlüydü. Suriye'ye yeni gelmiş, bize katılmışlardı. Ülkeden iyi haber alıyorlardı. Hoşsohbet insanlardı. Benim gibi İstanbul ve Avrupa'da okumuşlardı. Birbirimizin dilinden anlıyorduk.

Kaldığımız ev iki katlıydı. İki katı arasında avluya bakan yerde bir taş merdiven vardı. Yorulup dinlenmek istediğimizde dışarı çıkıp merdivenin basamaklarına oturuyor, karpuz ve soğuk meyveler yiyerek, konuşarak işimize devam ediyorduk. Özellikle geceleri yıldızlar göğü doldurduğunda, büyük bir keyifle basamaklara oturuyorduk. Yıldızlar, Samanyolu, Kervankıran, Çark ve Felek ve diğer yıldızlar büyülü bir güzellikle sanki bize göz kırpıyor, yüreklerimizi hoplatıyordu. Bu gecelerde, Mustafa ile Bozan Beyler'in Halep'ten gelirken Santral Otel'den alıp getirdikleri Löwenberg biraları, Martel Congac ve Courvoisier konyakları gecelerimize daha bir güzellik katıyordu. Bazen de o gecelerde, ay ışığı ve dengbêjlerin yanık sesi iç içe geçiyor, bambaşka bir dostluk, ebedi ve edebi bir dostluk kuruyorlardı.

Evin avlusu oldukça genişti. Avluda bir de suyu bol bir kuyu vardı. Evin çoban ve sığırtmaçları, sabah ve akşam vakitlerinde hayvanlara bu kuyudan su veriyordu. Bu da benim gibi büyük kentte yetişmiş biri için oldukça hoş, ilginç bir manzaraydı. Köyde hayat başka türlü sürüyordu.

Kadri ve Ekrem Cemil Paşalar Suriye'ye indiklerinde, Ekrem Bey beraberinde bir fotoğraf makinesi getirmişti. O günlerde de makinesi yanındaydı, "Mirim" diyordu, "bunlar tarihi anlardır. Yarın öbür gün kanıt ister. Zaman rahvan bir ata benziyor, akıp gidiyor. Ancak şimdi çektiğimiz fotoğraflar, gecenin karanlık karnını yarmaya istekli olduğumuzu gösterecek." Kâh fotoğraflarımızı çekiyor, kâh makineyi başkasına verip aramıza katılıyordu.

Bakıyorum, yine uzattım. Birkaç kelime daha ekleyip, sözlerime son vereyim. Şeşhane, Nergis şeşhanesi, cehferi, sihre, korunak, matara, barutluk, tetik, ayak, çifte, karabine, şeşdarp hücum, siper, binici, lak, kol... vs. Şimdi bu saydıkların da ne, diye merak edeceksin. Bunlar askeri terimler. Xoybûn'la geçen hayatım artık günden güne bu kelimelerin parantezine giriyordu. Bu kelimelerin Kürtçe karşılıklarını bilmiyordum. Ülkede dünyaya gelmiş, Kürtçe konuşulan yörelerde büyümüş partili arkadaşlarımın yardımıyla sonradan öğrendim. Tüm hayatı boyunca başka kelimelerle dostluk kurmuş olan, Hayyam, Ovidius ve Xanî'nin öğrencisi, Goethe, Lamartine ve Baudelaire hayranı Celadet Ali Bedirhan'ın, o günlerde yaptığı en önemli işlerden bir tanesi, askeri terimleri Kürtçe yazıp öğrenmekti.

– Lübnan'daki arkadaşlarımız, diyor Celadet Bey, birkaç Avrupa ve Arap dilinde bir bildiri yazmışlar, saldırıyı başlattığımızda, Avrupa ve Amerika büyükelçiliklerini ziyaret edip, bildiriyi bırakacaklar.

– Halep'te, diyor Kadri Bey sigarasını sararken, Hotel Baron'da birkaç Ermeni arkadaşla görüştüm. Onlar da Türkiye ve İran'daki Ermenilere bize destek olsunlar diye haber verecekler.

– Anlaşılan, Nakşibendi ve Kadiri şeyhleri de bize yardıma gelecek, diyor Ekrem Bey.

– Kardeşim Süreya da haber yollamış. Avrupa ve Amerika'daki durum da kötü değilmiş. Kardeşler, galiba vakit geldi.

Başkaldırının tarihine ilişkin karar verme zamanı geldi artık.

VI.

– Kim ne derse desin, saldırı zamanı değildi. Saldırı için yanlış, çok yanlış bir zaman seçtik.

– Parti acele karar aldı, henüz hazır değildik, henüz aşiretleri ikna etmemiştik.

– Biz Kürtlerin işi hep böyle, aklımız sonradan başımıza gelir. Niçin burada sağlam, güçlü birlikler oluşturmadık da içerideki aşiretlere güvendik? Bu işin sorumlusu kim?

– Su uyur, düşman uyumaz. Sorumlu arkadaşlar bu sözü unuttular galiba. Düşmanın uyumadığını aklımızdan çıkardık. Özür dilerim ama, parti kendini de mahvetti, bizi de...

– İnanıyorum ki, Şeyh Sait'e ihanet eden aşiretler, bize de ihanet ettiler. O köpek soyları yine aynı ihanet oyununu oynadılar. Ancak suç o namussuzlarda değil, o namussuzlara güvenenlerde...

– Parti birlikleri dağ başlarında aç ve susuzken, bazı parti önderleri şampanya patlatıp konyak içiyordu.

– Partinin 300 lirası kayıp, sorumlu arkadaşlara soruyorum, nerede o paralar? O paraları kim yedi?

– Neden söz ediyorsun kardeş! Beyrut gecelerine para mı dayanır? Git o paraları Beyrut'un gece kulüplerine, gazinolarına sor.

– Kürtlerin arasında hiç yaşamamış, onları yeterince tanımamış arkadaşlar, hareketi başarıyla yönetemezler. Başka bir gözle görüyorlar her şeyi. Kürtlerle Fransızlar birbirine benzer mi? Fransızca kitaplar okuyarak Kürtler idare edilebilir mi?

– Kürt ağa, bey ve şeyhlerinin ihaneti meşhur değil mi, bu ihanet dünyanın dört tarafında duyulmamış mı? Niçin, soruyorum niçin, biz sadece onları gördük, niçin kör gözlerimiz açılmadı?

– Kendimize dönmemiz, itiraf etmemiz lazım. Birçok arkadaşımız şan ve şöhret için girdiler bu işe. Bazıları da mal, mülk ve toprak için. Ne olduysa, bize oldu, ateş düştüğü yerde yaş ve

kuruyu birlikte yakar. Şan ve şöhreti olanlara bir şey olmaz, ama biz yandık.

– Neden söz ediyorsun arkadaş! Henüz saldırı başlamadan, saldırı planları Mardin valisinin elindeydi. Bir karış toprak ve bir lokma ekmek için hepimiz satıldık.

– Bazı yeğenlerim kusura bakmasın ama, partinin bazı önderleri, ülkenin özgürlüğü için değil, atalarının mirliği için bu işe kalkıştılar. Canla başla girmediler işe, yabancı elçiliklerde, kişisel topraklarının peşine düştüler.

– Size bölgedeki aşiretlerden söz etmedim mi? Bir bir isimlerini saymadım mı? Korkakların, kıskanç ve fesatların adlarını vermedim mi size?

– O kedi bıyıklı namussuz... Ona dikkat edin demedim mi? O aşiretini ayaklandırmayacak ve bizi kandıracak demedim mi?

– Ya o uzun sakallı köpekoğlu? O kalleş gözlerini önüne diktiğinde, o saat anladım ki o müritlerini ayaklandırmayacak.

– Türk ordusu bizi mağlup etmedi, Kürtler kırdılar bizi. Eğer günün birinde tarih bu günleri yazarsa, büyük harflerle şunları yazacak: Ağacın kurdu ağaçtadır; herkes kekliğe düşman, keklik de kendi kavmine...

– Ayrılığın, düşmanlığın, kıskançlığın önüne geçemedik, Kürt aşiretlerinin birliğini sağlayamadık.

– Ya cehalet, yüzlerce yıllık cehalet? Cehaletin çaresini bilen var mı?

– Ben söylemiştim, benim gördüğümü siz de görseydiniz, her şey farklı olurdu.

Evet, evet... artık kelimeler kifayetsiz, boş. Beş koldan, karanlık bir gecede Türkiye sınırlarından girmiştik içeri, büyük bir umutla... Ben, Haco Ağa ve oğulları Cizîra Botan'a doğru uzanmıştık. Ama heyhat! Bir gün sonra, diğer arkadaşlar gibi gerisin geri dönmüştük. Yine kırılmış, dağılmıştık.

Niçin?

Hikâye uzun, ne sen sor, ne ben anlatayım. Bu hikâye de, daha birçok şeyimiz gibi, tarihin karanlık sayfaları arasında uyusun artık. Şimdi, romana uyarlayarak yazmakta olduğun sözler, Parti'nin son toplantısında söyleniyordu. Hayır son toplantıda değil, benim son toplantımda. Bu toplantıdan sonra, bir daha toplantılara katılmadım. Siyaset meydanındaki atımın başını çektim, hızla meydandan uzaklaştım. Son toplantımda, Lübnan'ın bir köyünde, anlatılmaz bir dert ve elemle, kırık bir kalple, arkadaşlarıma bakıp anlattıklarını sonuna kadar dinledim. Sesimi çıkarmadım, sadece onları dinledim. Ne diyebilirdim ki?

Sadece elimdeki kalemle önümdeki kâğıda, defalarca, kâğıt doluncaya kadar şunları yazdım; değirmen gitmiş, Kürtler çakırdakı soruyor... değirmen gitmiş, Kürtler çakırdakı soruyor...gitmiş, Kürtler çakırdakı... Kürtler çakırdakı soruyor... çakırdaki soruyorlar...soruyorlar...çakırdak...çakırdakı...

Yine değirmen gitmişti. Kürtler çakırdakın peşinde koşuyordu... Yeniden yabancılar değirmeni alıp götürmüştü... Kürtler, birbirini suçlayarak, birbirleriyle kavga ederek arkasından bakıyordu.

11. Fotoğraf

*Hawar**
halk ve ülkenin hawarı
ruh ve yüreğin hawarı
Bedirhan'ın hawarı
Canan'ın hawarı

I.

1932 yılının sıcak bir günü. Celadet, artık "Celadet Bey"dir ve bir masaya oturmuş, parmaklarının arasında ince, uzun bir kalem, objektife bakıyor. Masanın üzeri kalabalık; bir köşede üst üste birkaç kitap, yanlarında iki büyük, bir küçük, üç defter, defterlerin yanında bir tomar dağınık gazete. Celadet Bey'in oturduğu köşede, önünde bir kül tablası ve üst üste konulmuş üç kalın kitap var. Önünde açık bir defter. Kalem tutan eli, önünde açılan defterin sayfasının üzerinde. Yazı yazıyor.

Kader Kuyusu romanının on birinci fotoğrafını çeken kişiye bakıyor. Gülüyor mu? Yoksa üzüntülü mü? Rahat mı? Neşeli, üzüntülü? Dertli, dertsiz? Bunlar fotoğraftan anlaşılmıyor. Celadet sakin bir yüzle, düşünceli gözlerle sadece bakıyor. fotoğraftan Celadet'in neler düşündüğünü, neler hissettiğini, haleti ruhiyesini anlamak mümkün değil. Hayır, anlaşılmıyor.

---

* Yakarış, yardım nidası. (ç.n.)

Yazıyor, sadece yazıyor.

Her daim açık olan kara gözleri bu fotoğrafta, biraz kapanmış. Güneşin ışıklarından korunmak için gözlerini hafif kıstığı belli. Yuvarlak yüzü, sanki biraz zayıflamış. Sanki şimdi daha zayıf, daha ince, zayıflık yakışmış, koca gövdesi biraz daha genç görünüyor. Bıyıkları her zamanki gibi, siyah, kısa ve ince... Alnı açık... güneş ışıkları, bıyıklarında, yanaklarında ve alnında oynaşıyor.

Şimdi sakin yüzünde bir fazlalık var; sakal... Celadet sakal bırakmış. Hafif bir sakal... Sakalı, Osmanlı stili değil, Avrupalı aydın sakalı, düzenli, bakımlı. Amcaları hep Osmanlı stili sakal bırakırlardı; yüzleri sakalın içinde kaybolur, adeta sakaldan sadece gözleri görünürdü. Osmanlı Sarayı'nda, Dolmabahçe ve Çırağan'da devlet hizmeti gören herkes, paşa, vezir, zabit herkes aynı stil sakal bırakırdı. Saray adeta bir sakal deryasıydı.

Ancak Celadet'in sakalı farklı. Fransız ve Alman aydınları usulü sakal bırakmış. Sadece çenesinde var. Fotoğrafın arkasında, Latin harfleriyle fotoğrafın çekildiği yer ve Arap harfleriyle de tarih yazılmış. Latin harfleriyle "Sham" yazılmış. Fotoğrafın çekildiği tarih, 1932. Yani *Kader Kuyusu* romanının yol almaya başladığı 1893 yılından bugüne tam otuz dokuz yıl geçmiş.

Yeni bir sürgün ülkesinde, yeni bir maceraya girmiş, hızla kırka doğru giden bu garip ömre, anlaşılan artık sakal yakıştırmanın zamanı. Her ne olursa olsun, hangi nedenle olursa olsun, sakal yakışmış, yüzü biraz daha incelmiş, yüzüne âlim, bilge bir eda getirmiş. Avrupai bir havaya bürünmüş.

Defter, kitap, gazete, dergi, kalem ve sakal... Şam'da, Arap uygarlığının içinde, "européen" bir Kürt aydını...

Celadet ve oturduğu masa bir çardak altında, kuyunun yanında. Arkasında, sağ yanında kuyunun duvarı görülüyor. Kuyunun duvarı yaklaşık bir buçuk metre yükseklikte. Duvarın üstünde su çekmek için kullanılan kova duruyor. Celadet'in gölgesi kuyunun duvarına düşüyor. Evet, gölgesi kuyu duvarı-

na düşmüş. Çardak, kuyunun hemen yanında, paralel kalaslarla yükseliyor. Bir asma çardağa dolanmış ve gözeneklerini sararak çardağı kapatmış. Kuyu ve çardak, on birinci fotoğrafın fonunu tamamlıyor.

Sakal Celadet Bey'e, fotoğraftaki kuyu da *Kader Kuyusu*'na yakışmış.

Kader Kuyusu'nun fotoğraflarından yola çıkarak, fotoğrafların çeşit çeşit olduğu söylenebilir. Bazıları konuşuyor, anlatı yor ve tasvir ediyor, bilgi veriyor. Bazıları bağırıyor, çığlık atıyor. Bazıları da sessiz ve dingin. Konuşmayan, sadece var olan sessiz fotoğraflar, onlara bakacak gözleri bekliyorlar. Konuşmak yerine, onlara bakanların konuşmasını, yorumlamasını, anlatmasını istiyorlar.

Bu fotoğraf da böyle bir fotoğraf; sessiz ve dingin, duruluk ve aydınlık saçıyor. İçinde sıcaklık var. Bu fotoğraf konuşmuyor; çünkü Celadet fotoğrafta yazıyor.

Evet, Celadet yazmaya başlamış.

II.

– Kararımı verdim, diyor Celadet, yazacağım. Bir dergi projesi var kafamda, Kürtçe bir dergi...

Her zaman olduğu gibi, bu akşam da yeniden, Şam'da, Kürt mahallesinde, Ali Ağa Zılfo'nun büyük evinde meclis kurulmuş. Akşam, 1932 yılının soğuk bir kış akşamı. Odada çok kişi var. Celadet Bey'den başka Haco Ağa, iki oğlu Hasan ve Çeçan ile Cemil, Ekrem, Kadri Cemil Paşa, Ali Ağa Zılfo, Bozan Bey, Şahin Bey, Osman Sabri, Celadet Bey'in İstanbul'dan arkadaşları Memduh Selim Bey, Hamza Bey, Muksi ve daha birkaç kişi. Akşam yemeği yenmiş, sofra kaldırılmış. Yemek sonrası kahveler içiliyor.

Tütün tabakası elden ele dolaşıyor. Oda duman dolu. Koyu bir sohbet anı gelmiş çatmış.

Kürtlerin dert ve elem torbalarının ağzı açılmış, aralarındaki bitmez tükenmez hasetliklerin, düşmanlıkların, hiçbir zaman gerçekleştiremedikleri, sadece sözde kalan umut ve amaçlarının yeniden tartıya vurulacağı an gelmiş.

Celadet Bey odadakilere bakıyor, kahveden bir yudum alıp konuşuyor:

– Bize Kürtçe bir dergi, hayır birkaç dergi lazım. Millet, diliyle, yazısıyla, bilgisiyle millet olur. Medeniyete, başarıya ulaşmanın yolu bundan geçer.

Yavaş yavaş, tane tane konuşuyor. Bir şey okur gibi veya bir makale yazar gibi.

– Evet, milletler dilleriyle var olur. Birlik dille oluşur. Dil birliği de okuma yazmayla, alfabenin, kelimelerin birliğiyle oluşur. Hani kelimelerimizin birliği, hani dilimizin birliği? Hani bu birliği sağlayacak mektep, kitap, mecmua ve ceridelerimiz nerede? Yenilgi üstüne yenilgi alıyoruz, birbirimizi yemekle meşgulüz. Niçin kardeşler? Söyleyin niçin?

– Mirim söylediklerin çok doğru, diyor ev sahibi Ali Ağa Zılfo. Bu sözlerin yanlış olduğunu kimse söyleyemez. Ancak mecmua ve cerideler de bilgi, kuvvet, para, cemaat ve yazarlarla çıkar. Soruyorum, nerede bu saydıklarım? Hepimiz başımızın belası hikâyeyi biliyoruz, Kürtler böyle şeylere alışkın değiller.

Ekrem Cemil Paşa, sardığı sigarayı Celadet Bey'e uzatıyor ve konuşuyor:

– Ali Ağa doğru söylüyor. Dergi fikri, iyi bir fikir. Ancak nasıl çıkacak? Elbette güçlü bir dergiden söz ediyorum. Sürekli çıkabilecek, varlığımızı güçlendirebilecek, dilimizin gelişmesine yardımcı olabilecek bir dergi. Bir iki sayı çıkıp, sonra batan ve yeni birtakım umutları da söndüren bir dergiyi ne yapalım biz! Derim ki, üstünde çok iyi düşünmek lazım. On defa düşünüp sonra bir adım atmak lazım.

Ekrem Bey de, değerli dost Ali Ağa da doğru söylüyordu, önce on defa düşünecek sonra bir adım atacaktım. Fakat sadece on değil, yirmi, otuz, kırk, elli, hatta yüz defa düşünmüştüm. İstanbul'da, kuyusu ve bahçesi olan babamın evinde, amcamın çıkardığı gazete ve dergileri gördüğümüzde; yine İstanbul'da Serbesti *gazetesinde çalışırken; Kadıköy vapurunda Canan'ın hediye ettiği küçük defteri ceketimin iç cebine koyup, bağrıma basarken; Münih'te birkaç patatesle beslenerek Bismarck, Goethe ve Nietzsche'yi hatmederken; Münih'in köyünde ahiret kardeşim Safo ile Fransız şairlerini okurken; Mısır'da kardeşim Süreya'nın bahçesinde, babamın yorgun gözlerine bakıp vasiyetini dinlerken; sınır boylarında Türkiye'ye uzanıp on iki saat sonra eli boş, kırgın ve utangaç dönerken; Lübnan'da partinin son toplantısında arkadaşlarımın –benim için– anlamsız kavgasını izlerken, ta o zamanlar düşünmüştüm, hem de enine boyuna.*

Düşünmüştüm ve deneyimlerimden kesin olan bir şey öğrenmiştim; cehaletin ilacı boş konuşmalar, gülünç böbürlenmeler, durmadan tekrarlanan nakaratlar, heyecanlı dedikodular ve kalın kalın anlamsız sözler değildi. İlaç, bir eser ortaya koymaktı, bir şeyi yeniden yaratmaktı. Gecenin karanlığı bağırış çağırışla, kavga gürültüyle gündüzün ışığına dönüşmüyordu. Ancak bilgi ve hünerle, yazılmış kelimelerle oluyordu.

Düşünmüştüm...

Bu nedenle dergimi yayınladığımda, ilk sayılarından birinde gençlere seslendim ve şunları yazdım: "Gençler! Kalelerimiz kuşatılmış. Dışarıdan düşman saldırıyor. Her taraftan. Kalenin içinde ise dışarıdakinden daha büyük, daha amansız bir savaş devam ediyor. Birbirimizle savaşıyoruz. İçerde de, evin içinde de düşmanlık! Evet gençler! Yaramız derin, içimizdeki en büyük yara kıskançlık, çekememezlik, hasetlik yarasıdır. Güçsüzüz; amansız bir hastalığın pençesindeyiz. Dışarıda kavurucu soğuklar bizi dövüyor. İçeride ise yaralarımızın acısıyla kıvranıyoruz..."

Düşünmüştüm... Yeniden yenilmiştik. Birbirimize düşmüştük. Kıskançlık krizleri nefesimizi kesiyor, bizi yok ediyordu. Fransızlar,

Suriye topraklarının egemenleri, Türkiye'nin isteği üzerine, hepimizi; ağa, bey, şeyh ileri gelen hepimizi sınırdan uzaklaştırmış, Şam'da toplamıştı. Şam'daki Kürtler misafirperverliklerini göstermiş, evlerini biz sürgünlere açmıştı. Ali Zılfo Ağa da, geniş konağının geniş kapılarını, ardına kadar Kürt ileri gelenlerine açmıştı. Durum bu kadar kötüydü. Bana gelince, önümde iki yol kalmıştı; ya Doğu'dan yüz çevirecek yeniden Batı'nın yollarına düşecektim ya da her şeye rağmen Lübnan ve Suriye'de kalacak, göçer çadırımı kıraç Arap topraklarına kuracaktım. Bu arada Monika mektup üstüne mektup yazıyor, Almanya'ya geri dönmemi istiyordu. Yüreği yanık, hüzünlü Pelikan da sürekli yazıyordu.

Evet düşünmüştüm... Kürtçe, tümüyle Kürtçe bir kültür edebiyat dergisi yayınlayacaktım.

Gecenin geç saatleri olduğu halde sohbet hâlâ koyu. Celadet'in arkadaşları teker teker dergi ile ilgili görüşlerini açıklıyor, önerilerde bulunuyorlar. Sadece Haco Ağa sessiz. Bir şey söylemiyor, sadece dinliyor. Haco Ağa, sigaraya uzanınca Celadet sigarasını yakıyor ve soruyor.

– Haco Amca, büyüğümüzsün sen. Şartları, imkânları bizden iyi bilirsin. Bu meseleyi daha önce de birkaç kez konuştuk. Ancak bakıyorum sessiz kalmayı yeğliyorsun. Hiçbir önerin yok mu?

– Mirim, bu aşkın, bu heyecanın hayretler içinde bırakıyor beni, dilime kilit vuruyor. Ne diyeceğimi bilmiyorum.

– Elbet bir fikrin var. Neden bundan mahrum kalalım?

– Mirim, sen mirimizsin, yüreğimizin azizisin. Ataların aşiretlerimize mirlik yaptı. Babanın başı için, inan ki, gözlerimi kırpmadan üç çocuğumun da başını yoluna vermeye hazırım. İnan buna. Dergiye gelince, senin yerinde olsam girmem bu tür işlere. Kürtlerin mirisin, ama onları tanımıyorsun. Bu yazı çizi işleriyle uğraşır, dergicilik işine bulaşırsan, sana takacakları kulp

dünden hazır. Aleyhine binlerce dedikodu çıkaracaklar, korkum işte bundan...

– Niçin? Onlar için çıkaracağım dergide, onlar için çalışacağım. Dergiyi onların kürsüsü yapacağım. Neden arkamdan konuşsunlar ki?

– Söyledim ya, tanımıyorsun onları. Öküz, neylesin kavalın sesini? Çıranın köre faydası var mı? Dergi de, bu kaval ve çıraya benziyor. Seni anlayan bir iki dostun gelecek, seni kutlayacak, "aferin, çok yaşa" diyecek, ancak yüzlerce, binlerce cahil, yan cahil insan da arkandan konuşacak. Dergi dedikoduya vesile olacak ve biz de bu yüzden kahrolacağız. Ne kadar kutlu, ne kadar yararlı bir işe kalkıştığını biliyorum ben. Ancak kaygılarımı da anlatmadan duramıyorum. Her şeye karşın şimdiden kutluyorum seni.

III.

– Hadi kadehlerimizi Celadet Bey ve dergisi *Hawar* için kaldıralım. Kutlu olsun Celadet Bey!

1932 baharının Mayıs ayında bir akşamüzeri Şam'da, Celadet Bey'in evinde, arkadaş ve dostları bir araya gelmiş, *Hawar*'ın çıkışını kutluyorlar. Mayıs ayının on beşi, hava sıcak, gökyüzü berrak. Henüz Şam'ın aydınlık akşamı başlamamış. Gökyüzünde bulut yok. Misafirler avluda, ince yazlık kıyafetler içinde, ayaktalar. Ev de, avlu da fazla büyük değil. Avluda bir de çevresi duvarla örülmüş bir kuyu var. Kuyunun ağzı geniş ve işlenmiş taşlarla örülü. Kuyunun çevresi küçük bir bahçe gibi rengârenk. Otlar yeşermiş, çiçekler açmış, güller tomurcuk açmış. Kuyunun çevresinde bir asma, dallarını yöresindeki tahtalara sararak yukarılara tırmanmış. Asma yaprakları bir Arap rakkasesi gibi etrafındaki tahta, korkuluk ve duvarı sararak, ortalığı koyu bir yeşilliğe büründürmüş.

İlk sayısı bugün çıkan dergi henüz mürekkep kokuyor. Kimi misafirler, derginin sayfalarını çevirerek büyük bir dikkatle inceliyor. Kuyunun yanındaki masanın üzerinde bir tomar dergi duruyor. Dergilerin yanında da, birkaç şişe rakı, kadehler, küçük tabaklarda da peynir, zeytin ve çerez...

– Derginin adı çok güzel, diyor misafirlerden biri, *Hawar*... Durumumuzu çok iyi anlatıyor. İsim, imdat çığlığımız, seslenişimiz... Tabii duyan olursa.

– Dördüncü sayfadaki dörtlüğe bakın, diyor bir başkası, bakın ne güzel: "Hawar sizin Hawarınız/Çağrı ve sesiniz/Bilgi ve hayatınız/Hawarınıza sahip çıkın."

– Artık Kürtlerin de bir dergisi var, üstelik Kürtçe. Artık Kürtler de kayıtlara geçiyor.

Evet, Yunus Ağa Sasoni'yle Mustafa Şahin Bey doğru söylüyorlardı, artık Kürtler de kayıtlara geçiyordu: Hawar'*ın ilk sayısını çıkarmıştım. O gün, o kutlu gün! Senin bu güçsüz ve o günün duygularından çok uzak satırların, o güzel günü anlatmaya, yeniden yaratmaya yeter mi sanıyorsun? O gün yeniden doğdum, ilk çocuğum o gün dünyaya geldi, babam, amcalarım, kardeşim Safo o gün mezarlarından dirilip ayağa kalktı. Dedem Mir Bedirhan kuyunun yanındaydı. Rakı içiyor, gülüyor, bıyıklarını buruyordu. Yıllarımın rüyası o gün gerçekleşiyordu;* Hawar *çıkmıştı.*

Her hayatın ölümsüz anlan, unutulmaz günleri var. Her hayatın, kaderin özgün renkleri var. Akşamın koyu alacasında, 1932 yılının 15 Mayıs günü, hayatımda unutmayacağım ölümsüz günlerden biriydi benim için. Başarmıştım: Hayallerimin, rüyalarımın çocuğu masanın üzerinde bana bakıp gülüyordu ne kadar güzel, ne kadar temiz, masum...

Atımın dizginlerini bırakmıştım, at dörtnala koşuyordu. Ancak bu kez boş bir çölde değil. Kitap ve dergilerin, okuyup yazmanın dünyasına dalmıştım. Partideki son toplantımdan sonra biraz kenara çekildim, kulaklarımı kapattım ve kendimi okuma yazmaya verdim. Bilinçli sağırlığı seçtim; Kürtlerin bitmez tükenmez dedikoduları artık bana

ulaşmıyordu. Benim kitap, dergi, okuma ve yazma üzerine kurduğum dünya, onların dedi kodu, haset ve çekememezlikle kurdukları dünyadan çok daha zengindi. O dünya, o dünyanın varlıkları, edebi, kültürel yaratıcılığın coşku ve aşkı, kırık kalbime ve karmakarışık ruhuma çok iyi geliyordu.

Sadece partiden değil, Beyrut'un beyaz gecelerinden de elimi ayağımı çektim. Şam'a geldim, Ruşen ve annesinin yaşadıkları mahalleye yerleştim. Kadirşinas Ruşen yine imdadıma yetişti, adına mendere dedikleri iki katlı bir evi, ucuz bir kirayla buldu bana. Küçük bir evdi ve içinde neredeyse hiçbir şey yoktu. Ama ne gam! Bana, rüyalarıma ve kitaplardan kurduğum zengin dünyama yetiyordu. Şam'a, fark edilmeyen küçük göçümden sonra, hayatımı da değiştirdim. Gecelerle dost oldum, karanlık ve uzun gecelerle... Rüyalarım, o karanlık gecelerin kucağında bir sığınak buldu. Karanlık gecelerimin rüyalarına kelimelerden bir ışık doğdu. Gecelerin karanlığı, rüyalarımın aydınlığı oldu; harflere, kelimelere dönüştü, o uzun gecelerde, solgun, utangaç bir çıranın altında anlan beyaz kâğıtlara geçirdim... Ve o kâğıtlar düşünülmüş, rüyası kurulmuş, vaat edilmiş Hawar'*ın sayfalarına dönüştü.*

Bütün o Şam gecelerinden ilham alan, onların ürünü olan dizeleri bir araya getirip derginin sayfalarına geçirdiğimde, " Amaç, yayın metodu ve Hawar'*ın yazılışı" başlığıyla uzun bir giriş yazdım. O vakit, çıranın etrafında uçuşan bütün o kelimeler; o girişin kelimeleri olarak, gelip beyaz sayfalarci kondular. "Hawar bilginin sesidir, bilgi ise kendini tanımaktır. Kendini tanımak da özgürlüğün, mutluluğun yolunu açar. Kendini tanıyan, kendini tanıtabilir de. Hawarımız her şeyden önce dilimizin varlığını tanıtacaktır..."*

15 Mayıs'ın o akşam vaktinde, o yalnızlık gecelerinin kelimeleri canlanmış, hep birlikte halaya durmuşlardı. Hep birlikte orada bulunan dostlar dağılmış, onlardan kendilerine kulak vermelerini bekliyorlardı.

Celadet Bey, parmaklarının arasında sigarası, şen bir yüz ve gülen gözlerle masanın yanında iki arkadaşıyla konuşan Haco Ağa'ya doğru gidiyor.

– Dergiyi beğendiniz inşallah, diyor Celadet Bey.

– Nasıl beğenmeyeyim, aziz mirim, diye cevap veriyor Haco Ağa. Dediğini yaptın ve bir çocuk sahibi oldun. Ancak... Şimdi, sen gelmeden, kendi aramızda konuşuyorduk... Artık canlı çocuklar ve düğün gerekiyor sana...

Celadet Bey gülüyor. Haco Ağa'nın sözleri hoşuna gidiyor, yüksek sesle gülüyor.

– Hayır, hayır... Çocuğum doğdu işte. Bu yeter bana, diyor. Hele bu çocuk yaşasın, ayağa kalksın bir...

– Mirim, unutma, çocukların olduğu eve şeytan girmez.

– Allah büyüktür, diyor Celadet Bey ve gülüyor.

IV.

– Allah büyüktür, diyor Celadet Bey ve gülüyor.

– Non, non, Monsieur Bedir-Khan, diyor Colonel Rambot, böyle düşünme. Allah'ın bu işle bir alakası yok. Tedbirli olmamız lazım. Özellikle sizin tedbirli olmanız lazım. "Lennemi du père ne devient pas l'ami du fils"* sözü siz Kürtlerin değil mi?

– M. Kolonel çok yaşayın... Bu kısa sürede Kürt atasözlerini bile öğrenmişsiniz. Çok yaşayın. Belki biliyorsunuz, "Le poltron meurt à chaque instant, le brave, une seule fois..."** diye bir sözümüz daha var.

Celadet Bey Halep'te istihbarat teşkilatının ikinci başkanı Colonel Rambot'un odasında. Başkan, Celadet'in Halep'e gelmesini kendisi istemiş ancak çok acil bir işi çıktığı için Fransa'ya gitmek zorunda kalmış. Bundan bir yıl önce Suriye'ye gelen ve Bedirhaniler'i çok iyi tanıyan ikinci başkan Mr. Rambot, Celadet'e önemli bir haber veriyor: Türkiye, Lübnan ve Suriye'ye rejim muhaliflerini ortadan kaldırmak üzere birkaç ajan göndermiş.

---

* "Babanın düşmanı oğulun dostu olmaz." (y.h.n.)

"Korkak kişi her an, yürekli kişi bir kez ölür." (y.h.n.)

– İstihbaratı güvenilir bir kaynaktan aldık, M. Bedir-Khan, diyor Colonel. Ortadan kaldırılması gereken yaklaşık yirmi kişilik bir liste yapmışlar. Sizin adınız birinci sırada. Başınıza on bin lira ödül koymuşlar. Gülüyorsunuz ama inanın ki söylediklerim doğru. Bundan üç yıl önce, buna benzer bir haberi *Cumhuriyet* gazetesinde de yayınladılar. O zaman sorumlu arkadaşlarımız da bu habere inanmadılar, ancak bugün buna kesinlikle inanıyoruz.

– Est-ce que je peux fumer ici, chez vous?

Celadet Bey Colonel'e sigara içip içemeyeceğini soruyor.

Celadet Bey'in sorusu üzerine Colonel aniden yerinden kalkıyor, yanına gelip sigara ikram ediyor.

– Bien sûr, diyor, kuşkusuz... Unuttuğum için bağışlayın...

M. Bedir-Khan, başınıza bir şey gelsin istemiyoruz... Türkiye ile ilişkilerimizin bozulmasını istemiyoruz, Kürtlerle de ilişkilerimizin bozulmasını istemiyoruz. Suriye'nin karışmasını, binbir zahmetlerle yarattığımız barışın bozulmasını istemiyoruz.

– İyi de Colonel Rambot, ne yapmalıyım, ne yapabilirim ki? Benden ne istiyorsunuz?

– Kuşkusuz sizden bir şey istemiyoruz, bizim de yapabileceğimiz çok fazla şey yok. Aldığımız istihbaratı size ulaştırmak ve durumunuzu tekrar kendi gözlerinizle görmenizi sağlamak istedik, o kadar. M. Bedir-Khan, bakın sorumlu arkadaşlarımız bundan üç yıl önce sizinle ilgili neler yazmışlar, diyor Colonel ve masasının gözünden bir dosya çıkarıyor, önceden hazırladığı belli olan bir sayfa çıkarıp önüne koyuyor ve başlıyor okumaya: "Celadet Ali Bedir-Khan, Kürt davasının ve Türkiye'ye muhalif olan kesimin önde gelen isimlerinden biri. Eğer böyle değilse de, Türkiye'deki yeni rejim bunu böyle görüyor. Bedirhaniler'in adı kızıl isyan bayrağı ile özdeştir ve Celadet Ali bu bayrağın taşıyıcılarından biridir..."

Celadet Bey yeniden gülüyor ve sorusunu tekrarlıyor.

– Evet ama ne yapmam gerektiğini söylemediniz bana.

– Evet söyledim... Size öğüt veremeyiz... Ama tedbiri elden bırakmamalısınız. En iyisi sizin Lübnan ve Suriye'yi terk etmenizdir kuşkusuz. Ancak böyle bir niyetiniz olmadığını biliyoruz. Biz de sizi buna zorlamak istemiyoruz. Ne diyeyim ki?.. Her zaman aynı yerlere gitmeyin, her zaman aynı yollardan gidip gelmeyin, yalnız dolaşmayın, yaptığınız işlerin yer ve zamanı bilinmesin, tanımadığınız insanların size yaklaşmalarına izin vermeyin, evinizi kimse bilmesin, sık sık ev değiştirin, zaten Cizre veya Türkiye'ye girmeniz yasak, hani olur ya, birileri sizi sınıra bile çağırırsa, gitmeyi aklınızdan çıkarın... Ne diyeyim ki? Ancak...

Colonel söyleyeceklerini söylemişti. Yumuşak ve diplomatik bir dille... Kürtler kaybetmişti, sürünüyorlardı, dünyaları kocaman bir hapishane haline gelmişti, her yerde efendileri, gözcüleri vardı. Lübnan ve Suriye'de de Fransızlar "koruyucu" gözleyiciydiler. Fransızlar, işlerini yumuşaklıkla yürütmek istiyordu, ne bizi incitmek, ne de Türkiyeyi küstürmek istiyorlardı. Ancak Türkiye'deki yeni rejimin nefesini sürekli ensemizde hissediyorduk. Bizi Fransızlardan istiyor, yaptıklarımızı sürekli protesto ediyor, el altından bilinçsiz ağalara paralar akıtılıyor, onlar da Fransızlara zarar veriyor, casusları adım adım bizi takip ediyordu. Onlar çok büyük işlerle meşgul olduğumuzu sanıyorlardı. Davulun sesi uzaktan hoş geliyordu. Bu nedenle Fransızlar yollarımıza engeller çıkarıyor, kıpırdamamıza bile izin vermiyorlardı.

Dergim Hawar, *düşmanların gözüne batan yeni bir diken oldu. Kürtler bu derginin önemini anlamamıştı ve etrafımızdaki yan cahiller, her fırsatta dil uzatıp ona bir kulp takıyorlardı. Ancak muhaliflerimiz, derginin etkinliğinin farkındaydı ve dergi onları çok rahatsız etmişti. Dergi, boğulan sesimizi yükseltiyor, Kürt dili ve edebiyatı alanında yeni ve zorunlu adımlar atıyor, yeni bir soluk borusu görevini görüyordu. Bu sesin kesilmesi gerekiyordu. Bütün hesap ve planlar bunun üzerineydi.*

Fransızlar da dergiden rahatsızdı. Katı bir sansür uyguluyor, siyasetten çok uzak olan derginin her sayısını, o karanlık ve uzun gecelerde yazılan her satırı kontrol ediyor, çoğunlukla da bazı yazıları, tanım ve kelimeleri koymamı engelliyorlardı. Sessizce kabul etmekten başka ne yapabilirdim ki? Kafese kapatılmış tutsak bir aslan ne yapabilir ki? Ancak şimdi, M. Rambot'nun sözlerinde ağır tehdit vardı. Her an etrafımda gezinen ve her gün yüreğimin azizlerinden birini rahmete götüren ölüm, şimdi peşimdeydi. Fransızlar beni çağırıp, iki arkadaşımla trenle Halep'e geldiğimde, önümde çok ciddi bir şeyin olduğunun farkındaydım. Halep'te Otel Central'a gidip yerleştim. Fransızlara gitmeden, birkaç Kürt, Asur ve Ermeni ileri geleniyle görüştüm. Tehditten söz ettiler bana. Fransızlar söylemeden önce, sözünü ettiğim arkadaşlar ünlü bir Halep lokantasında akşam yemeğinde kendi taleplerini ilettiler bana: Lübnan ve Suriyeyi terk etmeli, Avrupa ya gitmeliydim...

Doğru, Avrupa'ya gitseydim büyük bir olasılıkla tehditlerden, Kürtlerin asılsız suçlamalarından, dedikodu ve kıskançlıklardan kurtulacaktım; ancak oralarda Hawar'*a benzer bir dergi çıkarabilecek miydim?.. Yayınlayabildiğimi varsaysam bile, onu kim okuyacaktı? Yaşım kırka ulaşmıştı. Yeniden gurbetin kavurucu sıcakları, dondurucu soğukları karşısında durabilecek miydim? İnsanın hayatı düş ve hayallere bağlıdır. Eğer insan her türlü olumsuz koşulda, her türlü musibete karşı hâlâ yaşamada ayak diretiyorsa, kurma yeteneğine sahip olduğu düş ve hayaller sayesindedir. Şam ve Şam'ın uzun geceleri, yazma, kurma ve yaratmaya dair hayal ve düşlerimin mekânı ve sığınağı olmuştu. Henüz son sözümü söylememiştim, düş ve hayallerim henüz sönmemişti, kaynak henüz kurumamıştı.*

– Gözümüz, Kürt diliyle ilgili sürdürdüğünüz çalışmalarda, diyor Colonel Rambot ve sözünü tamamlıyor. Çalışmalarınızı çok takdir ediyoruz.

– Merci, M. Rambot, ben de yardımlarınızı ve anlayışınızı takdir ediyorum.

– M. Bedir-Khan, gelecek yıl bütün dünyada Fransız Devrimi'nin yıldönümünü kutlayacağız. Bu münasebetle, Lübnan ve Suriye'de de bazı etkinlikler yapacağız. Fransız Devrimi ve Rönesansı'nın hayranı olduğunuzu biliyoruz. Haber vereceğiz, umut ediyoruz ki bizden yardımlarınızı esirgemeyeceksiniz.

– Memnuniyetle...

V.

– Memnuniyetle...

Gece. Salihiye Mahallesi'nde uzun, dingin bir gece. Şam, Ortadoğu'nun kadim kenti, bir günü daha ardında bırakıp uykuya yatmış. Kentin üstüne bir sessizlik perdesi çekilmiş. Dengbêjin sesinden, dışarıda esen rüzgârın ince ıslığından başka bir şey duyulmuyor. Saat kaç? Gecenin hangi ânı? Kimbilir? Geceyarılanmış, belki de yarıyı geçmiş. Ancak Kervankıran yıldızının aydınlığı pencereden içeri sızıyor. Henüz sabah ezanı okunmamış. Celadet Bey, hâlâ yukarı kattaki odasında yanan çıranın çevresinde uçuşan kelimelerin peşinde.

– Memnuniyetle, bir daha dinleyeceğim, diyerek biraz toparlanıyor. Ancak sen de biraz daha yavaş söyle. Yetişemiyorum sana...

Celadet Bey ve dengbêji Ehmedê Fermanê Kîkî, akşamdan beri oturmuş, Kürt "stranları" üzerine çalışıyorlar. Ehmedê Fermanê Kîkî en eski türküleri, en kadim kelimeleri inci taneleri gibi art arda diziyor, Celadet Bey de onları, cümle, dize haline getirerek yazıyor. Ehmedê Fermanê Kîkî, sesi ve makamıyla, eski söylence ve türküleri, yitik zaman ve mekânları Celadet Bey'e ulaştırıyor. O da, yazılı kelimeler olarak onları *Hawar* aracılığıyla 1930'larda yaşayan Kürtlere ulaştıracak.

Ehmedê Fermanê Kîkî, devir ve devran görmüş dengbêj, gözlerini kapatıyor, kafasını hafifçe sallayarak kadife sesiyle söylüyor.

Dilo lo...
Vê sibekê xelkê min î delal çû welatê xerîbiyê...
Kesek li mala tu nîn e, w'ezê sebra dilê pe bînim...
Derdê dilê min pir in, şeve kanuna şevine dirêj in...
Ezê rabim lêwik li dergûş xînim...
Ji derdê dılê xwe re rebenê, bilorînim, bilorînim, bilorînim...
Hêstirê xwînî, ser sê biskê dişê
Hinarê rûka bibarînim...
De bajo emrê dilê pê re...

(Yüreğim hey...
bu seher vakti sevdiklerim gurbet ellere düştü...
kimse kalmadı buralarda, yalnızlığıma yar olacak...
yüreğimin yaralan çok, kış geceleri uzun...
kalkıp bebeği beşiğe yatıracağım
ona ninniler söyleyeceğim.
Kara bahtım için oturup ağlayacağım, ağlayacağım,
ağıtlar yakacağım...
Kanlı gözyaşlarımı nar yanaklardan dökeceğim...
Haydi sür, yaralı yüreğim de ardından...)

– Kanlı gözyaşı... Yetişemiyorum. Son iki dizeyi tekrarlar mısın lütfen?..

Dengbêj "kanlı gözyaşı" diyor.

Celadet Bey sırtını duvara vermiş, dizlerini göğsüne çekmiş, yatağının üzerine oturmuş. Dizlerinin üzerinde kocaman bir defter, dengbêjin kelimelerini yazıyor. Gözleri yazdıklarında, kulağı dengbêjde. Dengbêjin sesi, ağzından dökülen kelimeleri tüm bedenini, ruhunu sarsıyor, akan kelimeler ardından sürüklüyor onu. Denizin dalgaları gibi ses, üstüne üstüne geliyor. Kıyılar gibi, beden ve ruhu, ses dalgalarına kucak açıyor. Bütün dikkati, bütün duygularıyla kendini sese vermiş. Bu ses, bu kelimeler kaybolmamalı, hiçbir ayrıntısı atlanmamalı. Cela-

det Bey sesi kana kana içmeli, göğsünü, bedenini sonuna kadar sesin dalgalarına açmalı, ki onun gizemli dünyasına girebilsin, onunla özdeşleşebilsin, onunla edebi, ebedi sağlam bir bütünlük oluşturabilsin.

Dengbêj, Celadet Bey'in yatağının karşısındaki yatağa oturmuş, gözlerini kapatmış, hüzünlü ve yumuşak bir sesle söylüyor; makam onu rahvan bir Mir kısrağının sırtına bindirmiş. Ülkenin dağ ve yaylalarına, Kürt göçerlerinin çadırlarına götürmüş. Şam'ın kara gecelerinden, ülkenin mehtaplı gecelerine gitmiş. Mehtabın altında, masal atının sırtında uçuyor. Gözlerini kapatmış, uzak bir zamandan, aşiretlerin, göçerlerin zamanından gelen fısıltılara kulak kabartmış. Hafif bir seher yeli yüzünü okşuyor; ağıdın nağmeleri göçer çadırlarının kokusunu ta oralardan alıp buralara getiriyor.

Dengbêj söylüyor, rahvan bir atın sırtında, seher yelinin hizasıyla, tarihin eski dönemlerine ait koyak ve vadileri geçiyor.

Celadet Bey de yazıyor; bütün dikkatiyle, kaybolmuş zamanlara ait seher yelinin hızını yazının büyülü gücüne dönüştürmeye çalışıyor.

Geceydi, gece bizi, biz geceyi çağırmıştık. Gecenin koynundaydık, tarihin kederli şöleni, zaman ve devranın inlemeleri ve kırık ruhun başkaldırısı için. Hafif bir yel vardı, gece yeli davet etmişti. Yel gelmişti; Hawar'*ın dengbêjine arkadaşlık etmek, eski zaman söylence/erinin tanığı olmak ve ölmüş kelimeleri diriltmeye yardımcı olmak için. Rüzgâr ve gece, tarihin derinliklerinden, Karadeniz'in ve Akdeniz'in dalgalarından, yaylaların yükseltisinden kopmuş, Arap masallarındaki en güzel rakkaseler gibi Ehmedê Fermanê Kîkî'nin etrafında raks ediyorlardı. Yıldızlar hâlâ göz kırpıyor; rüzgârının oyununu, Ehmedê Fermanê Kîkî'nin sesini ve geceyi seyrediyorlardı. Işıkları, bir tutam bile olsa pencereden içeriye kadar uzanmış, dengbêjimin, kader arkadaşımın yüzünü aydınlatıyordu. Yüzü, yıldızların saf aydınlığında, beşikte uyuyan bir çocuk yüzüne benziyordu. Veya ağıtlarında söz ettiği o eski zaman yiğitlerinden birinin yüzüne...*

Dergimde "Hawar'ın Dengbêji" adıyla andığım Ehmedê Fermanê Kîkî, doğrusu türkülerde geçen bir türkü kahramanıydı. Dünya ile ilgilenmezdi, feleğin kahrolası rüzgârlarından habersizdi, para nedir bilmiyordu. Ne malda mülkte gözü vardı, ne de dünya nimetlerinde. Dünyası türkülerden, destanlardan, onların büyülü kelimelerinden ibaretti.

Ta 1919 yılındaki ünlü seyahatimde adını duymuştum. Kürt aşiretlerinin ünlü bir dengbêji olarak biliniyordu. Şam'a göçtüğümde, o küçük evde hayallerime sığınıp dergiyi yayınlamaya başladığımda bir karar aldım; bana ve Hawar*'a bir dengbêj lazımdı. Bu işi yapabilecek birkaç dengbêj biliyordum. Ama Ehmedê Fermanê Kîkî'den iyisi olamazdı. 1929 yılında Kadri ve Ehmedê Fermanê Kîkî'den söz ettiler. Adı ikinci kez çevremde dolaşıyordu. İzini sürmeye başladım. Ünlü dengbêjler gibi, o da dağlara çekilmişti. Dengbêjliği bırakmış, sınır boyunda bir dağ köyüne çekilmişti, oralara sığınmıştı. İzini bulunca, kara bir gecede gizlice, iki gençle birlikte dağ yollarına vurdum. Sınırı geçerek köyüne vardım.*

Çok şaşırmıştı. Bir Kürt Miri, Mir Bedirhan'ın torunu peşine düşmüş, bütün tehlikelere rağmen Türkiye'ye gelmiş, kendisiyle Şam'a gelmesini istiyordu. Mir Celadet'in yaptığı, akıllı birinin işi değildi. Birkaç saat içinde, bütün ayrıntılarına varıncaya kadar kendimi, yapmak istediklerimi anlattım. Sessizce dinledi beni. Uzun ve oldukça duygusal konuşmam bittikten sonra, kafasına külahını, sırtına keçe abasını, ayaklarına kauçuk ayakkabılarını geçirdi ve bana dönerek, "Haydi Mirim, yola çıkma zamanı geldi," dedi. Tam kapıdan çıkarken, dönüp evden sadece kavalını aldı. Aynı gece sının geçerek, kuşluk vakti tekrar Suriye topraklarına vardık. Ehmedê Fermanê Kîkî ile arkadaşlığımız böyle başladı ve son göçe kadar sürdü. O geceden sonra, Kîkî'nin büyülü kelimeleri, Osmanlı müziği, Mahler ve Emü Kalsum eşliğinde hayatımın bir parçası oldu.

Kîkî'nin söyledikleri... Altın değerindeki o kelimeler... Bin yıllık bir uykudan uyanıp dillenen stranlar, hikâyeler, efsane ve masallar... Onlardan da söz edeceğim. Onlardan ve Kîkî'nin kavalından... Evet, onlarsız Kader Kuyusu*'nun örülmesi imkânsız.*

– Demin tekrarladığın o birkaç satıra tekrar dönmeliyiz.

– Babam, diyor Ehmedê Fermanê Kîkî gözlerini açarak, nefesimi kestin, boğacaksın beni. Dur biraz da, azıcık dinleneyim.

VI.

– M. Bedir-Khan, dur biraz da, azıcık dinleneyim, diyor gülerek Madame Rambot, merci...

– Merci pour vous Madame, diyor Celadet Bey ve Madame Rambot'ya, eşinin yanına gidinceye kadar eşlik ediyor.

– M. Bedir-Khan çok güzel dans ediyorsunuz, diyor M. Rambot, bu yönünüzü bilmiyorduk.

– Hayret! Fransız istihbaratı güçlüdür, benim her şeyimi biliyorsunuz sanıyordum. Hayır hayır değil, abartıyorlar. Geldiğiniz için hepimiz çok memnun olduk. Bildiğimiz kadarıyla Fransız devrimleri ve düşüncelerine çok değer veriyorsunuz.

– Hayır, değer vermiyorum... Onlar hayatımın bir parçası, bizler, ben, kız kardeşim, kardeşlerim o fikirlerle büyüdük, onlarla eğitildik. İstanbul'daki evimizde hem Kürt dengbêjleri, destancıları hem de Fransız mürebbiye ve öğretmenler vardı. Biz hem Hakarlı Mir Muhammed, hem de La Fontaine masallarıyla uykuya daldık. Hayır, değer vermiyorum onlara, onlar rüyalarım; başarmanın, var olmanın rüyaları... Merci...

Celadet Bey, garsonun elindeki tepsiden bir kadeh daha şampanya alıyor, kadehini kaldırarak yeniden Fransız zabitleri ve eşlerinden oluşan topluluğa dönüyor.

– Fransız Devrimi'nin getirdiği yenilikçi fikirlere...

– Suriye'nin Salihiye şehrindeki en büyük caddenin üzerindeki en büyük balo salonunda, Suriyeli ve Fransız birçok ünlü konuğun katıldığı bir baloyla, Fransız Devrimi'nin yıldönümü kutlanıyor. Balo yeni başladığı halde, salon ağzına kadar dolu. Fransız zabitler askeri kıyafetlerle, Suriye ve Lübnan'da bulunan yabancı ülke diplomatları smokinle, Suriye'nin tüccar, ay-

dın, yazar, gazeteci, şeyh, bey ve devlet adamları ise en güzel kıyafetleriyle baloya katılmışlar. Çoğunluğu Avrupalılar'dan oluşan balodaki kadınlar ise, Avrupa'nın son moda rüzgârlarını bu salona taşımışlar. Salondaki Fransız orkestra ise aralıksız vals çalıyor. Arap, Çerkez ve Kürt garsonlar, ellerinde tepsilerle, konuklara içki ve yiyecek servisi yapıyor.

Celadet Bey, koyu renk elbiseleri, sımsıkı taranmış briyantinli saçlarıyla, çakırkeyf gelmiş baloya.

– Ben çocukken, şimdi Kahire'de yaşayan ağabeyim Süreya Mekteb-i Sultani'de Fransızca okuyordu. Bir gün, şu anda Paris'te yaşayan kardeşim Kamuran'la bana iki Fransız afişi getirip verdi. Ben afişimi odamın duvarına astım. Afişte J.J. Rousseau'nun bir resmi vardı. Resmin altında da kocaman bir ağaç... Ağacın gövdesinde şu kelimeler yazılmıştı: liberté, force, verité, justice, union...* Hâlâ dün gibi hatırlıyorum. Hâlâ rüyalarım onlar...

Sözünü bitirdikten sonra kadehi kafasına dikip sonuna kadar içiyor. Bir süre etrafına, baloda eğlenenlere bakıyor, karısıyla birlikte yanında duran ve onu dinleyen bir zabitle karısına dönerek, kadına soruyor:

– Madame Krovere, bana bu dansı lütfeder misiniz?

– Avec plaisair, diyor kadın ve koluna giriyor. Birlikte dans edenlere doğru yürüyorlar.

O gece diğer konuklardan hiçbir eksiğim yoktu. Boyum uzun (1.85 oldukça uzun!), kıyafetlerim tiril tiril, kadın kokuları ve Fransız konyak ve şampanyalarıyla çakırkeyifim. İnce belli Fransız kadınlarıyla dans ediyordum, çok sevdiğim o Fransız müziği eşliğinde. Kendimi müziğin ritmine kaptırmış, ahenkle dans ediyordum. Böyle bir dansı ve böyle bir geceyi ne çok özlemiştim.

---

* Özgürlük, güç, hakikat, adalet, birlik. (y.h.n.)

O gece, o güzel baloda, kimse yaşadıklarımın farkında değildi sanırım. Çaresizlik yine etrafımı sarmıştı. Mir'dim, "prince"dim. (Derginin son sayfasında da, Emir Djeladet Aali Bedir-Khan diye yazılmıştı...) Ünlü Kürtçe dergi Hawar*'ın yaratıcısıydım, yönetmeniydim. Ancak cebimde çoğu zaman bir sigara parası bile yoktu. Para yoktu, her şeyden mahrumdum, en ufak ihtiyaçlarım için bile param yoktu. Derginin bütün yazılarını, uzun geceler boyu, kurşunkalemle yazıyordum. Parmaklarım acıyordu, yara bere içinde kalıyordu. Peki neydi bunun çaresi? Smith Premier markalı yeni bir daktilo Salihiye çarşısına gelmişti. Arkadaşlarla her çarşıya indiğimizde, gider vitrindeki o daktiloya uzun uzun bakardım. Defalarca... Ancak onu satın alacak param yoktu. Derginin yazılarının dizgisi çok pahalıydı. Çünkü dergi Latin harfleriyle çıkıyordu ve Suriye'de Latin alfabesini bilen hemen hemen kimse yoktu. Dizgi ve baskı masraflarını azaltmak için kendim matbaaya gidip günlerce çalışıyordum. Tek tek harfleri kalıpların üstüne diziyordum. Bazen on, bazen on iki saat... Derginin yayınlanmasında hiçbir yardımını esirgemeyen Teregi Matbaası, ikinci evim olmuştu.*

Dergi çıktıktan sonra yeni bir zorluk başlıyordu, elbette yine parasızlıktan.

O gün, baloya gitmeden önce, yine hiçbir şey yemeden gün boyu koşuşturmuştuk. Derginin yeni bir sayısı çıkmıştı. Derginin her sayısı 500-1000 adet basılıyordu. Onlan Suriye ve Lübnan'daki kitapçılara dağıtamıyorduk. Fransızlar yasak koymuştu. Üstelik Kürtçe, hele Latin harfleriyle Kürtçe okuyabilenlerin sayısı da çok azdı. Çoğu zaman dergiyi gizlice Türkiye ve Irak Kürtleri'ne gönderiyorduk. Bu işi el altından yapıyorduk, zaten dergiyi posta ile gönderecek zarf ve zamk parasını bile bulamıyorduk. Onun için ilkel torbalara dolduruyor, ağzını dikiyor, öyle gönderiyorduk. O gün de ben, Ömer Malik adında bir Arap delikanlıyla nişanlanacak olan ve hâlâ elim ayağım gibi gördüğüm Ruşen, hem dergide yazan, hem de yardımcı olan iki Kürt genci Osman Sabri ile Kadri Can ve derginin dengbêji Ehmedê Fermanê Kîkî, evin avlusunda, kuyunun yanında, yoksulluk içinde derginin işlerini yoluna koymuştuk. Vefakâr kurt köpeğim Şenge de bize nöbetçilik yapıyordu.

Bütün bu koşullarda, halimizden anlayan insan sayısı da çok azdı. Bizi kıskanan ve sürekli dergiye bir kulp takanlar, bize her gün bavul dolusu para geldiğini sanıyordu. Ne yapabilirdim ki? Yüksek dağların dorukları karsız, derin vadiler ise susuz olmuyordu...

Celadet Bey'le Madame Krovere, kulakları müzikte, kendilerini ritme kaptırmış dans ediyorlar. Konuşmuyorlar, müzik ve dans hükmediyor onlara. Madame'ın bacakları, danstaki inceliği, bedeninin hareketi, ortalığı kaplayan parfümü, ince kirpikleri, sürmeli gözleri ve rujlu dudakları, Celadet Bey'i sessizliğe gark etmiş. Konuşmak istemiyor, sırtı terlemiş, beyaz ipek gömleği sırtına yapışmış, dansa vermiş kendini...

Müzik susuyor.

– Yazık, diyor Madame Krovere. Çok teşekkürler, bu dansı hiç unutmayacağım.

Celadet Bey soluk soluğa, gözleriyle teşekkür ediyor ve zabitlerin yanına dönüyorlar. Celadet Bey, garsonun tepesinden bir şampanya kadehi daha alıyor, kadehle herkesi selamlıyor ve içiyor. Orta yaşlı, saçları hafif dökülmüş, sarışın bir adam da zabitlerin yanında. O da başıyla Celadet Bey'i selamlıyor.

– Vehbi Bey'i tanıştırayım size, diyor Yüzbaşı Krovere. Türk elçiliğinin birinci kâtibi Vehbi Bey ve M. Djeladet Aali Bedir-Khan...

– Memnun oldum, diyor Vehbi Bey ve Celadet Bey'e elini uzatıyor. Demek ünlü Celadet Bey sizsiniz...

– Ben de memnun oldum, diyor Celadet Bey.

– Ha, işte eşim de geldi, diyor kâtip, onu size tanıştırayım, Celadet Bey...

Bir anda, çok güzel, uzun saçlı bir kadın Celadet Bey'in yanında beliriyor. Celadet Bey bakıyor. Gözler... Kara gözler... Bu gözleri tanıyor, bir yerde görmüş olmalı.. Ama nerede? Boy, bos... Hayır! Olamaz! Celadet Bey sarhoş, serap görüyor.

Ama.. Evet... O... Evet o...
– Canan!
– Celadet!
– Canan!..

12. Fotoğraf

aşk; ilahi düş,
ruhun cenneti,
ancak uzak, ancak yitik..

I.

Yıl 1935... *Kader Kuyusu* romanının on ikinci fotoğrafının arkası, Arap sayılarıyla yazılmış; yıl 1935, aylardan Şubat, günlerden Pazar...

Yıllar geçiyor, Celadet Bey'in yaşı ve *Kader Kuyusu*'nun sayfaları, her badireli ömür gibi, bazen hızlı, bazen dingin 1930'lu yılların ortalarına dalıyor.

Otuzlu yıllar, yeni bir dönem, yeni atılımlar, yeni umutlar, yeni dert ve kederler...

Otuzlu yıllar, uzun karanlık geceler, gece karanlığının sessizliği, ölmüş, kaybolmuş Kürtçe kelimelerin işçiliği...

Ve yalnızlık... Kalabalıklar, koca koca kalabalıklar içinde bir başınalık...

Otuzlu yıllar, yeni bir hayat için, yeni kararlar...

Kader Kuyusu'nun on ikinci fotoğrafında iki kişi var; Celadet Ali Bedirhan ve amcasının kızı Ruşen... İkisi yan yana, yol başında duruyor. Celadet Bey, elinde sigara, uzaklara bakıyor. Ruşen Hanım da gülerek ona... Hava soğuk, buz gibi. Etraflarında,

Ortadoğu'da pek görülmeyen kar var. Evet kar... Yolun başındalar. Yolda kar yok. Yoldan başka her yer kar altında.

Kar ortalığı kaplamış. Hava soğuk, ama karın beyazlığı fotoğrafa ayrı bir sıcaklık katmış. Aydınlık ve sıcaklık hissediliyor fotoğraftan.

Celadet Bey'in yüzü çok şey anlatmıyor. Artık *Kader Kuyusu* okuyucusunun tanıdığı ifadeyle uzaklara bakıyor. Boş bir bakış. Biraz da düşünceli. Neye bakıyor? Ne düşünüyor? Ne hissediyor? Kuşkusuz fotoğrafın dili olsaydı eğer, bu sorulara cevaplar verebilirdi. Ancak fotoğrafın dili yok. Celadet Bey, sağ elinin parmakları arasında bir sigara, sol eli cebinde, çoğu zaman yaptığı gibi boynunu hafif bükmüş, uzaklara bakıyor. Duruşundan, bakışlarından karışık duygular içinde olduğunu çıkarmak mümkün. Düşünüyor, ama sanki bir şey değil, çok şey düşünüyor.

Celadet Bey, badireli bir hayatın sahibi, karışık rüyalar gören adam, karmakarışık duygular içinde.

Ruşen Hanım, kafasını hafifçe kaldırmış ona bakıyor. Güleç bir yüzle. Fotoğraftan iyice anlaşılıyor ki, Ruşen Hanım onunla birlikte olmaktan haz alıyor. Mutlu. Ellerini serbest bırakmış, sağ bacağını hafifçe öne çıkarmış, kafasını kaldırmış amcasının oğluna bakıyor. Gözleri gülüyor, sadece gülmüyor, parlıyor da.

Nereden gelip nereye gidiyorlar? Bu fotoğrafın hikâyesini öğrenmeden, bu sorunun cevabını vermek de zor. Fotoğraf, sadece fotoğrafın çekildiği o kısacık ânı gösteriyor, o ânı ölümsüzleştiriyor, ama o kısacık anın hikâyesini anlatmıyor. Dolayısıyla fotoğrafı canlandırmak, ona yeni bir dil verebilmek için fotoğrafın hikâyesini bilmek gerekiyor.

Bir yol üzerindeler; bir yerden gelip, bir yere gidiyorlar. Evet, fotoğrafın arkasında çekildiği tarih var, ancak bu tarih olmamış olsaydı da, giysilerinden ve etraftaki kardan mevsimin kış, havanın soğuk olduğu anlaşılırdı.

Giysileri zamanın nişanı, tatların, âdet ve usullerin, görüş ve duyguların nişanı...

Celadet Bey kalın bir palto, Ruşen Hanım ise beyaz bir manto giymiş. Palto ve manto uzun, dizlerine kadar sarkıyor. Celadet Bey, paltosunun önünü açmış, sol elini pantolonunun cebine sokmuş. Ruşen Hanım'ın mantosunun önü boğazına kadar kapalı. Celadet Bey'in paltosunun içinde siyah takım elbisesi, beyaz gömleği ve siyah kravatı görülüyor. Vazgeçemediği kıyafeti... Sakalları her zamanki gibi kısa ve bakımlı. Geriye taralı saçları, bıyıkları, sakalları, siyah elbiseleriyle Celadet Bey oldukça uyumlu.

Ruşen Hanım'a gelince, elbiseleri, duruşu saçları ve endamıyla, her şey uyumlu... Bakışı yumuşak, duruşu rahat, giysileri yeni ve modaya uygun. Celadet Bey'in yanında ufak tefek kalmış. Bakışları, özellikle bakışları şefkat dolu.

Celadet Bey'in sürgün ellerde kovaladığı yumuşaklık ve şefkat, acaba bu genç gözlerde mi gizli?

II.

Celadet Bey'in sürgün ellerde kovaladığı yumuşaklık ve şefkat, acaba bu genç, siyah gözlerde mi gizli?

– Canan!

– Celadet!

– Canan!..

Celadet Bey, İstanbul'daki sevgiliyi, Canan'ı kendine doğru çekip öpüyor. Defalarca. Büyük bir hazla. Coşkuyla.

– Canan, diyor ve derin gözlerine bakıyor. Niçin konuşmuyorsun? Bu ne hal böyle Canan? Nasıl aşağılık bir kader bu?

– Ne diyeyim ki Celadet? Ruhumun, bedenimin Cecosu. Kelimeler anlatmaya yeter mi her şeyi?

Celadet Bey boynundan öpüyor. Etli dudakları, bembeyaz gerdanında gidip geliyor. Elleri, çıplak vücudunda geziniyor, sanki o bedeni yeniden keşfetmek istiyormuş gibi. Vücudu, ellerin ahengi ve her yerde gezinen dudakların etkisiyle hafif hafif titriyor. Düzenli, ustaca...

– Canan, rüyaların sevgilisi... Celadet Bey kafasını kaldırmadan konuşuyor. Bilmen lazım; benden uzaklaştıkça, bana o kadar yakınlaşıyordun. Her an, her yerde. Almanya'da, Münih'te, Mısır, Lübnan, Suriye'de, her yerde, yanıbaşımdaydın. Gözlerim, gözlerinin hayaliyle kapanıyor, dolgun, yumuşak bedeninin hayaliyle açılıyordu.

Celadet hafif doğruluyor, kafasını kaldırıyor, Canan'a ince beline, narin vücuduna bakıyor. Bir süre, hareketsiz öyle seyrediyor, baştan ayağa gözleriyle süzüyor. Sonra, yatağın üzerindeki yorganı toplayıp yere bırakıyor.

– Bunca uzun bir süreden sonra, dayanılmaz hasretten sonra... hiçbir şeyin vücudunu örtememesi lazım... Hiçbir şeyin özlediğim bedeninin uzaklığı, yakınlığı... Bu ateşin ne kadar yakıcı olduğunu, nasıl tüm bedenimi, beynimi yaktığını biliyor musun?

Celadet biraz daha Canan'a sokuluyor, sonra yanına oturuyor, vücudunu okşamaya başlıyor, ellerini vücudunda gezdiriyor. Gözlerine, gözlerinin derinliklerine dalıyor.

– Gözlerinden tanıdım seni. Etrafımız dolu ve ben sarhoşken bile tanıdım seni. Değişmişsin, saçlarını, giyimini, kuşamını değiştirmişsin, ama gözlerin, sürmeli, derin pınarlar hep aynı, bıraktığım gibi. Bu kadar yıldan sonra böyle mi görüşecektik? Şimdi sen beni katletmek isteyen bir diplomatın karısı, ben Mir Bedirhan'ın torunu, Emin Ali Bedirhan'ın oğlu, Prince Djeladet Ali Bedir-Khan, şimdi ufacık bir sığınağa bile muhtaç, büyük davaların adamı bir sürgün!

Doğru, sürdürdüğüm dava büyük bir davaydı, ama korunmaya, küçücük bir sığınağa bile muhtaçtım. Çaresizlik, fakirlik ve sıkışmışlık yine etrafımı sarmıştı. Ve Canan da tam bu sırada, bir ahir zaman topu gibi, habersiz, sessizce gelip hayatımın içine düştü. Ben ve Canan, gurbet ellerde, Suriye'de... Hikâye uzun, çok uzun... Kader Kuyusu*'nun sayfaları bu uzun, ilginç hikâyeye yetmez. (Günün birinde eğer tekrar o günlere geri dönmek istersen, sırf o günlerimizi anlatan bir roman*

yazabilirsin.) Ancak hikâyemiz, Suriye-Lübnan kordiplomatik çevrede ve Suriye'deki Kürtler arasında kısa sürede duyuldu. Ayrıntıları bırakıp esasa dönersem, hikâyenin kısa özeti şöyleydi: Bazı arkadaşlardan biraz borç para denkleştirdim ve binbir zorluktan sonra, Canan'ı alıp Beyrut'a gittim.

Beyrut'ta Amerikan Üniversitesi'nde okuyan iki Kürt genci, Beyrut'un en güzel beldelerinden olan Eşrefiye tepesindeki Sursok mahallesinde, güzel bir otelde bir oda kiraladılar. Sursok ve Eşrefiye pek sakin, pek güzel bir yerdi. Halkı Hıristiyan ve Maruni'ydi. Kimse bizi tanımıyordu, kimse gelişimizin farkında değildi. Odadaydık, felek bu kez de bizi buraya getirmişti, odada, yataktaydık. Sırtımızı dağlara yaslamış, önümüzü denize vermiş, yeniden, coşkuyla birbirimizi, bedenlerimizi, ruhlarımızı tanımaya çalışıyorduk.

– Canan, Allah rızası için, niçin beni habersiz bıraktın? Almanya'dan sayısız mektup yolladım, haber gönderdim... Niçin cevap vermedin bana? Niçin kayboldun?

Celadet Bey sigarasından derin bir nefes alıyor, Canan'ın gözlerinin içine bakıyor, art arda sorular soruyor.

– Mutlaka buluşacağız diye birbirimize söz vermemiş miydik? Her koşulda, her türlü zorluğa rağmen...

– Mon cher, diyor Canan ve Celadet'in yastığına kafasını koyuyor. Ne desem şimdi boş... Kader...

– Canan, güzelim, ne kaderi? Seni tanıdığım kadarıyla kadere pek inanmazsın. Ne kaderi Canan?

– Sevgili Ceco... Her şey yıldırım hızıyla gelişti. Kamuran'la birlikte İstanbul'u terk ettiğiniz yıl 1922'ydi. Siz gittikten sonra, yeni rejim İstanbul'u da aldı. 1923 yılında da size, sana, Kamuran'a, Süreya'ya ve babana ferman çıktı. Kapılar yüzünüze kapatıldı, dönüş yollarınız kesildi. Ben sürgün çocuğuyum bilirsin, annem babam muhacirler... Sürgünden, yabancı bir hayattan korkarım. Sen bir davaya baş koydun. Geleceğin bilinmiyordu. Ben Boşnak, sen Kürt, dilimiz Türkçe, ülkemiz belirsiz.

Korktun Ceco, açıkçası korktum... Korkunun gaddar oklarıyla yüreğimdeki aşkı öldürdüm... Katili oldum aşkımın.

Canan iki eliyle gözlerini kapatıyor, yüksek sesle, hıçkıra hıçkıra ağlıyor.

III.

Canan iki eliyle yüzünü kapatıyor, yüksek sesle, hıçkıra hıçkıra ağlıyor.

– Ağlama güzelim, diyor gözleri dolan Celadet.

– Sevgili Ceco, her gün aşk hastalığına yakalanılabileceğine inanıyor musun, her gün yeni birine âşık olabileceğine? Sana sevdalandım, sadece seni sevdim, sadece seni... Senden sonra da bir hayatım oldu, yaşadım, evlendim, bedenim başka birinin bedenine yaklaştı, başka bir el dolaştı vücudumda, başka birinin kokusu sardı etrafımı... Ama bu aşk değildi, aşk haram oldu bana, aşk hep uzağımda kaldı, bedenim, ruhum bir daha aşk nöbetine tutulmadı. Sen varken, yüreğimde senin aşkın vardı, kokunu hissediyordum. Ceco... Senden sonra aşkın ilahi bir düş olduğunu anladım, ruhun cenneti olduğunu... Seni kaybettikten sonra anladım bunu.

– Niçin, niçin evlendin? diye soruyor kahvesinden bir yudum alan Celadet Bey. Niçin? Üstelik bir diplomatla?

Canan mendille gözyaşlarını siliyor, bir süre hıçkırarak onu seyrediyor, sonra gözlerini kaçırıyor, denize, denizin köpüklü dalgalarına bakıyor.

– Türkiye'yi, Doğu ülkelerini bilmiyor musun? Nasıl tek başıma, rahatça yaşayabilirdim? Erkek toplumunda, kadınlar özgür kalabilirler mi? Senden, seninle ortak bir gelecekten umudu kesmiştim. Yüreğime bir köz bastım ve evlenmeye karar verdim. Vehbi, babamın tanıdığıydı, Boşnaktı, bilgili, yumuşak, sessiz ve uygar bir insandı... Beni de çok seviyordu. Ve benden de tutkulu bir aşk, sevdalı bir birlik istemiyordu. Geçmiş hayatıma ait bir

tek şey bile sormadı bana. Onun için evlendim onunla. Geçmişime ait her şeyi, sadece seni değil, her şeyi terk ettim. Böylesi daha iyiydi, her şey ve herkes için... O baloda tekrar karşıma çıkmasaydın, yeni hayatım bütün özlemi, kederi ve sessizliğiyle sürecekti. Ama çıktın ve geldin!

– Vehbi, yumuşak, sessiz ve uygar bir insan diyorsun ya... Onlar beni öldürtmek istiyorlar. Muhaliflerin listesini hazırlamışlar. Listenin ilk sırasında da ben varım.

– Hayır, diyor Canan, Celadet Bey'e bakarak, hayır inanmıyorum. Ne Vehbi ne de diğerleri böyle bir şey yapmaz. Bu listeden değil, ama başka bir listeden haberim var: Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının af çıkarmayı düşündüğü muhalifler listesinden. İçinde senin adın var mıydı, yok muydu bilmiyorum. Ancak böyle bir listeleri vardı.

– Onların af masalı da La Fontaine'in masallarına benzedi. Yalandı, bir şey çıkmadı, diyor Celadet Bey gülerek ve yüzünü denize dönerek uzaklara, çok uzaklara bakıyor.

Lübnan'ın güzel bir bahar gününde, akşamüzeri Celadet Bey'le Canan, gizlice otelden çıkmış, Beyrut'un ünlü bir restoranına gelmişler. Restoran, Minete el Husn tepesinde. Günlerden Perşembe. Restoranın serin bahçesinde oturuyorlar. Bahçe sakin, onlardan başka birkaç kişi daha dağınık bir halde oturuyorlar. Uzaklardan vapurların düdükleri duyuluyor. Mavi denizin beyaz dalgaları ve Beyrut'un tıka basa limanı uzaktan görülüyor. Celadet Bey'le Canan akşam yemeği için gelmişler buraya. Bir yandan birbirlerine bakarak konuşuyorlar, bir yandan da Beyrut'un muhteşem bahar manzarasını seyrediyorlar. Deniz, masmavi bir halı gibi önlerine serilmiş. Ortalık anlatılmaz bir yeşillik içinde. Beyrut'un arkasını yasladığı dağlar, rengârenk ağaçlarla, koru ve ormanlarla süslü. Gök berrak, denizin maviliğini örtmek isteyen daha açık mavi bir perde gibi... Liman, Lübnan'ın kalbi, çocuğunu özleyen bir anne gibi gemileri bağrına alıyor veya onları yolcu ediyor.

Liman, ayrılığın ve kavuşmanın, uzaklığın ve yakınlığın mekânı..

Celadet Bey'le Canan, keder ve özlem çocukları, hem konuşuyor, hem de limanı seyrediyorlar.

Nedensiz seyretmiyorduk. Canan gidecekti, limanda vedalaşıp gidecekti.

Doğru, günlerden perşembeydi. O da nedensiz değildi. Her perşembe günü, nazlı, beyaz ve büyük bir gemi, sulan yararak, önüne dalgaları katarak gelir, limana demir atar, dururdu. Adı Pierre Loti Gemisi'ydi. Evet geminin sahipleri, Fransız yazar, Osmanlı'nın dostu, ta çocukluğumda okuduğum Aziyade *romanının yazan Pierre Loti'nin adını ona vermişlerdi.*

Pierre Loti Gemisi her perşembe günü, artık bana yasak olan kentimden, İstanbul'dan geliyordu. Pierre Loti gelirken İstanbul'u getiriyordu; Kızıltoprak'taki bahçemizin kokusunu, Haliç ve Boğaz balıklarının tadını, Mezo'nun gülüşünü ve annemin sıcacık bakışını getiriyordu bana. Çocukluğumu, İstanbul'daki ömrümün gece ve gündüzlerini, yaşadıklarımın görülmez gölgelerini getiriyordu bana. Beyrut'ta olduğum zamanlar, her perşembe günü limana iner, Pierre Loti'nin getirdiği emanetleri alır, birkaç saat sonra da geri giderken sevdiklerime iletmek üzere götüreceği sıcacık selamlarımı teslim ederdim.

O gün, Canan'la Minet el Hosn tepesinde otururken, gözlerimiz yine Pierre Loti'deydi. Bir hafta sonra da, bu kez Canan'ı alıp götürecekti. Onunla tam otuz üç gün otel odasında kaldık. İzimizi kaybettirmiştik. Herkes bizi arıyordu. Türkler onu, Kürtler beni, Fransızlar da ikimizi... Otelde olduğumuzu sadece üç kişi biliyordu, bize oteli bulan iki genç ile kadim dostum Ermeni Mr. Papazyan... Kuşkusuz onlar da yerimizi kimseye söylemiyordu. Ruşen'e bile.

Ruşen, o sanatçı Arap delikanlı Ömer Malik'le evlenecekti ve ben de düğünlerinde hazır bulunacaktım. Söz vermiştim onlara. Ama ben kayıptım. Zavallı Ruşen! Ardıma düşmüştü, Celadet Amcasının (veya Abisinin). Beni sormadığı yer bırakmamıştı. Ama yer yarılmış, içine

girmiştim. Üstelik evlenince de ben yoktum. (Allah bilir o sırada odada neler yapıyordum...) Gençler, evlendiği haberini getirdiler bana. Mutlu olmasını yürekten istiyordum. Biliyordum, Şam'da olmadığım zamanlar o evime gidiyor, ortalığı toparlıyor, kuyunun etrafındaki çiçeklerimi suluyor, Şenge'nin kemiklerini veriyor, akşamüzerleri de artık çok özlediğim dengbêjim Ehmedê Fermanê Kîkî'yi gezmeye götürüyordu.

Biz, Canan'la ben, ne yapıyorduk? Odadaydık... Bir tek, zaman zaman yemek için dışarı çıkıyor veya Canan sıkılınca sinemaların olduğu mahalleye, Şehitler Meydanı'na iniyor, yeni filmler seyrediyorduk. Otelden çıkmadan önce Reveil *dergisinde film ilanlarına bakıyor, yeni bir filmde karar kılıyor, sonra gizlice kendimizi sinemanın karanlık salonuna atıyorduk. Çoğunlukla Marlene Dietricch ile Greta Garbo'nun filmlerini seçiyorduk. Çünkü Canan onlara benziyordu. Çünkü Canan ikisini de çok seviyordu. "Love" filminin bizi çok etkilediğini söylemeliyim. Garbo, Anna Karenina'yı oynuyordu. Garba, Canan olmuş; Canan, Anna Karenina... Filmden sonra Canan uzun bir süre ağladı. Bizi etkileyen bir diğer film de "Mata-Hari"ydi. Diplomasinin koridorlarında geçen Mata-Hari'nin macerası, çokça da bizim maceramızdı.*

Ne diyeyim? Canan gidiyordu. Pierre Loti gemisine binerek beni, kocası Vehbi Bey'i, Şam'ı, Beyrut'u ve sıcak Doğu ülkesini terk ediyordu.

– Canan, bu defteri hatırlıyor musun, diyor Celadet Bey ve cebinden küçük, kara kaplı defteri çıkarıyor. İstanbul'da, gençliğimizin kentinde vermiştin bunu bana.

– Celadet... Sevgili Ceco... Ateş düşürüyorsun içime...

– Bana defteri verdiğin günden beri ayırmıyorum onu yanımdan. O hayatımın, özlem ve kederlerimin tanığı. İçinde çoğunlukla hüzünlü kelimelerim, yaşadıklarımın çok kısa özetleri var. "Aşıkların payına düşen anlatılmaz bir acı ile kısa süren bir sevinç..." Ovidius böyle yazıyor Canan...

– Keşke her şey insanın elinde olsaydı. Keşke insan kendi kaderini yazabilseydi. Ancak olmuyor. Ne yapsak olmuyor. Bu nedenle böylesi daha iyi...

– Böylesinin daha iyi olduğuna inanmıyorum... Ve sonradan pişman olacağını da biliyorum. Ama şimdi böyle daha iyi diyorsan, peki, senin dediğin olsun.

– Olmuyor Ceco, olmuyor, artık sana yâr olabilir miyim? Buralarda kalabilir miyim? İstanbul'u terk edebilir miyim? Olmuyor. Sevgilim hiç olmuyor.

Celadet Bey cevap vermiyor, yalnızca, uzaklara bakıyor ve limandan yavaş yavaş ayrılan vapurun düdüğünü dinliyor.

IV.

Celadet Bey cevap vermiyor; bir tek, pencereden uzaklara bakıyor ve onu, duygu ve düşüncelerini yavaş yavaş Şam'dan koparıp hayal ülkesine götüren kavalın yanık sesini dinliyor.

– Memê Alan destanının makamını beğendin mi? diyor Ehmedê Fermanê Kîkî kaval çalmayı bırakarak. Nasıl, iyi mi?

– Çok güzel, çok beğendim, diyor Celadet bey ve tekrar dizinin üstündeki deftere dönüyor.

Şam'da yine gece başlamış. Gün ve akşam, geceye dönmüş. Zayıf yıldızlar, geceyi; solgun lamba Celadet Bey'in evinin üst katını aydınlatıyor. Şam uyuyor; eğlence yerleri boşalmış, insanlar yataklarına çekilmiş. Bu uyku anında, iki insan, bir Kürt Miri ile dengbêji, gecenin koynunda, Akdeniz yelinin ninnileriyle, soluk bir lambanın ışığında, bin yıllık Kürt kavalının sesine teslim etmişler kendilerini, hem çalıyor, hem yazıyorlar.

Dengbêj kaval çalıyor; kaval dile gelmiş, aşk ve sevdayı, ayrılık ve hasreti, dert ve elemi anlatıyor. Dengbêjin parmakları, ustalıkla kavalın deliklerinde dolaşıyor, kavaldan çıkan ezgiler ortak bir hasretin, kavganın, umudun, yıkımın türküsüne dönüşüyor. Kaval sanki ölümü söylüyor.

Sürgün Kürt Miri, *Hawar*'ın yaratıcısı, kulağı kavalın yumuşak nağmelerinde, elinde kalem, dizinin üstündeki deftere yazıyor.

Şirin kavalım
Seher ayazında
Akşam alacasında
Yalnızların arkadaşı
Kırık kalplerin ve çobanların yoldaşısın.
Sesin
Gamlı insanların gözyaşını
Ayrılıkların sıcak selamını
Kırık kalplerin çığlığını
Getiriyor bana
Kavalımsın sen
Yurtsuzların sesi, kavalım benim...

Dengbêj, kavalı ağzının sağ tarafına kaydırıyor, dudaklarını gerip uzun bir soluk veriyor kavala, kavalın sesi kimsesiz Mir'i ve dengbêjini zamanın derinliklerine, bey ve mirlere, govend ve dilanlara, savaş ve kahramanlıklara, av ve avcılara, yiğit ve savaşçılara götürüyor. Kavalın nağmeleri, ikisini de Binbir Gece Masalları'ndaki bir tüye bindirip, onları ata yurduna, hayal ülkesine uçuruyor.

Mir, Lübnan rakısıyla dolu kadehinden bir yudum alıyor, sigarasından derin bir nefes çekiyor, kafasını yukarı kaldırarak, bir süre gözleri kapalı düşünüyor, sonra yeniden beyaz kâğıda dönüyor ve yazıyor:

Kavalımın sesi
Yüksek dağ ve yaylalar
Gül ve reyhanla çevrili kaynak suları
Mağara ve doruklar
Dinleyicilerin senin
Ve garp yelinin hızı
Ağaç yapraklarının arasında dolaştırıyor seni.

Dengbêj, derin bir nefes alıyor, yeniden dudaklarına götürüyor kavalı ve çalıyor: Mir ve dengbêj, kavalın nağmeleri eşliğinde, yaşanılası hayata, cennetin güzelliklerine ve cehennemin kavuruculuğuna dalıyorlar. Ses dalga dalga yükseliyor. Solan aşkın çığlığı, kırılan umutlar dalga dalga ruh ve yüreği sarıyor. Uzun saçlar, sürmeli kara gözler, yumuşacık bakışlar, aşkın sessizliği adım adım uzaklaşıyor, yüreği alev sarıyor dalga dalga. Gözler kapanıyor, kan damarlarda hızlıca, sıcacık akıyor. Kavalın nağmeleri Mir ve dengbêjine kanat takıp uçuruyor.

Mir, dizindeki defterden yeni bir sayfa açıp yazıyor:

Kavalım haydi gel
Şu başı göğe eren dağa
Tırmanacağız
Kuru rüzgârlarla dost olacağız
Duman ve sisle kaplı
Doruklarıyla arkadaş olacağız
Oradan sesimizi göndereceğiz onlara
Çığlığımız
Koyak ve vadilere düşecek
Sarsacak yeri göğü
Ve yedi renkli suyun
Hüzünbaz dalgaları
Suruç ve Diyarbakır ovalarına
Beraz ovasının yiğitlerine
Çığlığımızı iletecek
Ve kuzu melemelerini
At kişnemeleriyle
Bize ulaştıracak...

Dengbêj kavalı bırakıyor, aşkla, bir çocuğu beşiğine bırakır gibi, kavalı yanına koyuyor. Dengbêj yoruluyor artık.

Ah o günler! Ah yazar! Ah yazı... Ah, kavalı yazmak. Ne yapmalıyım şimdi? O günlerin ardına düşüp üzüleyim mi, yoksa "Kavalım" şiirimin dizelerini hatırlayıp mutlu mu olayım?

Dizeler güzel, ama o dizeleri yaratan o duygular güzel değildi. Ölüm yine çevremde dolanıyordu. Ölümün kokusu ve buharı yükseliyordu defterlerimin ve Hawar'*ın sayfaları arasından. Amcam Halil Rami Bey Lübnan'da vefat etmişti. Dostum, ustam Mevlanzade Rıfat bey Halep'de ölmüştü. Aziz dostum, milletperver Şeyh Abdurrahman Garisî, namaz kılarken, bir uşak tarafından öldürülmüştü. Amcam Abdurrahman,* Kürdistan *gazetesinin sahibi, İstanbul'da koyu bir yalnızlık ve sessizlik içinde ölmüştü. Bazı dost ve arkadaşlarım İstanbul, Paris, Beyrut, Serê Kanî, İran ve Irak'ta bu dünyadan göçmüştü. Aşkım, "donna miam" ölmüştü. Aşk ve sevdamla süslenen geleceğe dair düşlerim ölmüştü. Sevgilimin hediye ettiği defterim, kaybolmuş, ölmüştü. Ölümün nöbetçisi olmuş, kalbim ölüm vadisine dönmüştü. İşim de zaten belliydi, ölmüş eski Kürt kelimeleriyle uğraşıyordum. Gece gelip her yere karanlık perdesini çektiğinde, ben de perdenin altında ölmüşlerimi anıyor, onları getirip belleğime oturtuyordum... Eski ve ölü kelimelerle, deyimlerle...*

Şimdiye kadar neden Kürt söylencelerinin hal hatırını sormadın bilmiyorum. O kelimelerle, söylencelerle ilişkimden de söz etmedin. Ancak zaten Hawar'*ın çıkış amacı da onlardı. Bir kuyumcu nasıl titiz çalışıyorsa, ben de kaybolmuş kelimelerin, deyimlerin, söylence, stran hikâyelerin işçisiydim. Ben, sürgün çocuğu, Kürtçeden çok uzak, kozmopolit bir kent olan İstanbul'da doğmuş, farklı dil ve kültürler içinde yetişmiş adam, Şam'da uzun geceler boyu, kaybolmuş Kürtçe kelimelerin, Kürt kültürünün ardına düşmüştüm.*

Şimdi kim olduğunu hatırlamıyorum, Almanya'dayken bir filozofun, "Biz kaybolmakta olan kelimeleri yeniden diriltmek için geldik dünyaya" sözlerini okumuştum. Bu sözler artık kaderim olup çıkmıştı, onun için yaptığım işi boynumun borcu olarak bildim. Ben yaban diyarların bir Kürtçe mektup bile yazamayacak durumda olan garibi, Şam'da artık kaybolmakta olan Kürtçe kelimelerin kuyumcusu olmuş-

tum. Geceler boyu Kürtçe hikâye, söylence ve stranların derleyicisi olmuştum ve onların ölümüne karşı başkaldırıyordum.

Onlar ölmemeliydi. O kelimeler yok olmamalıydı. Hiçbir şey kaybolmamalıydı. Zaten yeterince kaybolmuşlardı. Kalanlara sahip çıkmalıydım. Kürtler kendi dilleriyle okumamış, yazmamış, eğitim görmemişlerdi. Klasiklerden başka kayıtlara geçen yazılı eserleri yoktu. Türkiye'de Kürtçe yasaklanmıştı. Dil, Ortadoğu'nun en köklü dillerinden biri olan Kürtçe ölmemeliydi. Onun için derginin ilk sayısının ilk sayfasına, "Birlik ancak dille sağlanır. Dili oluşturan da harflerin yan yana gelmesidir" diye yazdım ve şöyle devam ettim: Ezilen milletler iki silahla varlıklarını korurlar. Din ve dil... Eğer ezenle ezilenin dini aynıysa, o vakit elde tek bir silah kalır; dil... O uzun gecelerde bu amacın ardındaydım. Kaybolmuş yüzlerce, binlerce kelime, hikâye, masal, atasözü, mani, akla gelebilecek her şey ve Ehmedê Fermanê Kîkî'nin destanlarının derinliklerinde gizli olan zenginlikler, tatlar, kokular, renkler ile yeni bir alfabenin, yeni bir gramerin, dolayısıyla yeni, yaşayan bir dilin peşindeydim.

Onun için gecenin nöbetçisi, ölmekte olan bir dilin kültürün takipçisi ve dengbêjimin kavalının dinleyicisiydim.

Dengbêj yeniden kavalını alıp dudaklarına götürüyor, kavalın hüzünlü sesine yitik bir zamanın gölgesi düşüyor. Zaman, dönem, tarih, insan ve insanlık Şam'ın bin yıllık yıldızlarına ulaşıyor.

Mir, gökyüzünde onlara göz kırpan yıldızlara bakıyor ve dizinin üstündeki deftere kayıt düşüyor:

Kavalım gör ve duy
Güneş battı
Akşam yıldızı parlıyor
Gri dağların dorukları
Ve kızıl kayalıkları
Karardı
Ve gecede akan suyun hırçın dalgaları

Ova ve vadiler
Tepe ve yamaçları sardı.
Karada
Taşlar gece gezginlerinin ayaklarını aldatıyor
Ve gecenin sessizliğinde
Yiğitlerin ayak sesleri duyuluyor.

Dengbêj beyaz bıyıklarını buruyor, diliyle dudaklarını ıslatıyor, boğazını temizliyor, gözlerini kapatıyor, boynunu hafif eğerek, derin bir nefesle üflüyor kavalı; ses kâh yükseliyor, kâh alçalıyor. Kavalın sesi perde perde Mir'in ruhuna ulaşıyor.

Mir, gözleri yazdığı dizelerde, bir tek kavalın sesini dinliyor. Ona ulaşan ses sadece bu. Mir, yarılanmış rakı kadehini kafasına dikiyor ve yazmaya devam ediyor:

Kavalım sesini dünyaya sal bir süt çocuğu gibi Beşiğinde uyuyor
Sesini yükselt kavalım
Ninniler söyle ona
Uzaklaş gamdan, kederden
Kavalım benim.

Yıldızlar yavaş yavaş sönüyor, yeni bir gün doğmak üzere. Henüz sabah ezanı okunmamış, dışarıdan sesler duyuluyor. Bütün seslerin içinde kavalın sesi yeniden yükseliyor. Ülkesini terk edenlerin, aşklarını, sevdalarını terk edenlerin, geceye sığınanların sesi ve bu seslerin gölgesi, Mir'in yardımıyla kâğıtlara geçiyor. Kavalın sesi, Mir'in kâğıtlarında geziniyor.

Yurdunu terk edenlerin dert ortağı
Doğuda hayat uyandığında
Bize
Bir özgürlük türküsü mırıldan
O türkünün sesi
Güneşin berrak ışıkları gibi

Yüreklerimizi ısıtsın
Kavalım
Sensin ayrılık hasreti çekenlerin dermanı.

V.

– Mirim, Mir Bedirhan, sensin ayrılık hasreti çekenlerin dermanı, diyor Haco Ağa ve Mir Bedirhan'ın mezar taşını saygıyla öpüyor.

Diğerleri de, Celadet Bey, kardeşi Süreya Bey, Memduh Selim Bey, Mustafa ile Bozan Şahin, Osman Sabri, Kadri Can, Hüseyin İbiş, Mehmed Zilfo, Mela Ahmet Şuzi, Hüsnü Berazi ve birkaç kişi daha teker teker gelip taşları öpüyorlar.

Yanlarında Ruşen'le annesi de var. Ruşen küçük kızını annesine vermiş erkeklerin arasında, siyah bir tüle sarılmış, türbenin yanında duruyor.

1934 baharının bir sabah vakti, torunları ve sevenleri Mir Bedirhan'ı ziyarete gelmişler. Mir Bedirhan, Şam'daki Kürt mezarlığı olan Rukneddin'de gömülü. Karısı Ruşen Hanım da yamacında bir yerlerde uyuyor. Her zaman, her yerde olduğu gibi, Şam Kürtleri de dağlara çekilmiş. Sırtını o dağa vermiş Salhiye mahallesinde, şehrin biraz dışında, yeni bir mahalle inşa etmişler. Mahalle yamaca kurulmuş, evler üst üste gibi görünüyor. Evler düzensiz, hızlı ve özensiz inşa edilmiş. Evlerden çok çadırlara, göçer çadırlarına benziyorlar, her an toplanıp yeni bir yere göç etmeye hazırmış gibi...

Mahallede bir mezarlık var. Mahalle ölülerine sahip çıkıyor, onları kendilerinden uzak tutmuyor. Şam'da ölen bütün Kürt büyükleri, o mezarlıkta yan yana, düzensiz bir biçimde yatıyor. Nakşibendi Şeyhi'nden, ünlü şair Mevlana Halit, Mir Bedirhan'a kadar, hepsi o dağ yamacında ebedi uykuya yatmışlar.

– Mirimiz, pirimiz, diyor Memduh Selim Bey ve mezarın yanındaki taşlara oturuyor. Bak, biz bütün torunların buradayız. Bundan altmış altı yıl önce bu ölümlü dünyayla vedalaştın.

Ancak o günden bugüne ruhun hep bizimle dolaşıyor, rehberlik ediyor bize. Hepimiz senin gibi olmaya, sana benzemeye çalışıyoruz. Bilginler, seraskerler, ağa ve beyler, imam ile şeyhler, köylü ve rençberler, savaşçılar, aydınlar, yazarlar, kadın ve erkekler; herkes senin izinde yürümek istiyor. Rahat uyu sen... Ruşen Hanım ve annesinden başka diğerleri de oturuyor.

Celadet Bey mezar taşının yanına oturmuş, sessizce mezarda biten otları yoluyor. Artık saç ve sakalları ağarmış, oldukça bitkin görünen Süreya, karşısına oturmuş mezarın toprağını düzeltiyor.

– Aziz Mirim, diyor Haca Ağa, atalarım Hevrikan aşireti, hep yanında oldular, emrine amadeydiler. Atalarımdan duydum, kuvvetliydin, azametliydin. Sakalların uzun ve her daim taralıydı. Sade bir insandın. Her zaman, "Kavmimin karnı tok olsun. Mercimek çorbası ocaktan, koyun ve kuzular kapılarından eksik olmasın. Kuşlarımız gökyüzünde özgürce uçsun. Aslan ve kaplanlarımız serbestçe dolaşsın. Allah'tan tek dileğim budur," diyordun. Atalarım anlatırdı; kavalın sesini çok severdin. Büyük bir kütüphanen vardı, kasrın Birca Belek'in kapısı bilgiye, âlime her zaman açıktı. Yahudi ile Ermeni, Keldani ile Yezidiler herkes kavmindendi. Dicle'nin kıyısında, berrak suyun sahilinde her daim govend vardı. Newroz ateşi Herkol dağının başında hiç sönmezdi. Şeref ve haysiyet sahibiydin, kendine, çocuklarına, toprağına, kavmine âşıktın. Allah'ı ve onun elçisini seviyordun. Sözünün eri, eli hafif, kılıcı ağır bir insandın. Şu anda dünyadan habersizsin ama sen ölümsüz Kürt mirisin, Mirim...

Haca Ağa duruyor, etrafına bakıyor, cebinden tütün tabakasını çıkarıyor, bir sigara yakıyor. Konuşmasını, Celadet Bey'e bakarak, kaldığı yerden sürdürüyor, kendi kendine konuşur gibi.

– Cennetmekân Mirim. Senin efsanenle büyüdük, çocuklarımızı senin efsanelerinle büyüttük. Hâlâ Botan köylüleri seninle ilgili yeni efsaneler üretiyor. Derler ki, senle Hızır Peygamber arkadaşsınız. Her gün onunla atlara binip ülkeyi gezmeye çıkıyorsunuz. Dere tepe, deniz dağ aşarak uçan kuşlarla, kartal ve zümrüdüankayla arkadaş ölüyorsunuz. Sen, beyaz atının sırtın-

da, beyaz elbiselerinle bir melek gibi görünüyorsun. Hâlâ rüyalarımıza geliyorsun. Bizden başka burada torunların Celadet'le Süreya da var..

Orada, mezarın başında bunları söylüyorduk. Söylediğimiz her şey güzel ve kuşkusuz yerindeydi. Ancak bir de Mir Bedirhan'ın mezarını görmeliydin! Mezar taşları yerinden oynamış, biri de kırılmıştı. Üzerindeki toprak dağılmış, neredeyse yerle aynı hizaya gelmişti. Küçük mezarlıkta, bu mezarın Mir Bedirhan'a ait olduğunu söyleyebilmek için bin şahit gerekiyordu. Azametli Kürt mirinin mezarı haraptı, yerle bir olmuştu, hiç kimse, Allah rızası için hiç kimse, hiçbir Kürt mezarı yaptırmaya yanaşmamıştı.

Ne diyeyim ki?

Ne yapıp ettiysem, mezarı yapmak için gerekli olan parayı denkleştiremedim. (Bunun için birilerinden borç para almaya gönlüm elvermiyordu.) Sonunda mezarı yaptırmayı başardım. Cizîra Botan'dan toprak getirttim, taşları yontturdum, işlenmiş mermer tedarik ettim, işini bilen ustalar buldum, mezarın üstünde odaya benzer küçük bir türbe yaptırdım. Türbe ziyaretgâh oldu. Türbenin bittiği gün de vasiyet ettim: Günün birinde ölürsem eğer, beni Birca Belek'in yanına gömemezseniz, dedemin ayakucuna gömün, dedim. (Yazık ki, İstanbul'da doğduğum gün beni bizzat elleriyle yıkayan büyükannem Ruşen Hanım'ın mezarının yerini tam olarak tespit edemedik.)

Kimbilir, belki Kader Kuyusu*'nun sayfaları o günlere, benim de artık toprak olduğum zamana kadar uzar.*

Ziyaret günümüze dönelim. Ağabeyim Süreya, Mısır'dan gelmişti. Uzun bir süre, birkaç yıl Amerika'da kalmıştı. Orada Kürtlerle ilgili İngilizce bir kitap yayınlamıştı. Sonra bizi özlemiş, dönmüştü. Diğerleri de her biri bir yerden gelmişti. Parçalanmıştık, günden güne birbirimizden daha da uzaklaşıyorduk. Gerçi ataların sözüne göre su testisi su yolunda kırılırdı ama bana sanki yavaş yavaş kayboluyormuşuz gibi geliyordu. O gün orada, mezar başında edilen laflar, güzel laflardı ve bizim onlara ihtiyacımız vardı. Ancak sözü edilen Mir Bedirhan'ın rüyası sadece bir umuttu; gerçeklerden çok uzak bir umut, geleceğe dair

çok zayıf bir umut. Mir Bedirhan basit mezarında tek başına hâlâ bir umuttu. Elbet her insan, herkes, her halk gelecek günlere ait umutlar besler. Ama benim geleceğe ilişkin umutlarım, günden güne zayıflıyor, kayboluyordu. Kürtler o umutları daraltıyor, onları boğuyordu. Kürtler, birbirini yiyordu; düşmanlık, çatışma, haset ve kıskançlık denizinde birbirlerinin ve umutlarının ümüğünü sıkıyordu. Gelecek günlere dair umutları, bu kıskançlık ve birbirini yeme zihniyeti yok ediyordu. Umutlar ve düşler hep umut ve düş olarak kalıyordu.

Başka? Başka da bir şey yoktu. Yazıyor, dergimi çıkarıyor, günde üç dört kadeh konyak, iki şişe rakı, yaklaşık otuz fincan kahve ile iki paket sigara içiyordum. Başka da bir şey yoktu... Yalnız bir şey o günlerde beni mutlu etti, Ruşen'in bir çocuğu oldu. Evet Ruşen nur topu gibi bir çocuk dünyaya getirdi. Güzel, şirin bir kız çocuğu. Adını Huseyma koydular. O gün Huseyma da yanımızdaydı, o da ilk defa büyükbaba ve büyükannesini ziyaret ediyordu.

Mezarı ziyarete gelenler kalkıyor, Mir Bedirhan'la vedalaşıp mezarlığı terk ediyorlar. Yol dar, dolambaçlı. Dikkatle, gruplar halinde dağdan aşağı inmeye başlıyorlar. Celadet Bey, Haca Ağa, Ruşen Hanım ile annesi en arkada yürüyorlar. Haco Ağa, yürüyebilmek için Celadet Bey'in koluna giriyor.

– Mirim, diyor Haco Ağa, olmuyor böyle, sonra da konuşacağız gerçi ama böyle olmuyor.

– Nedir olmayan amca? Celadet Bey gülerek soruyor.

– Mirim, bilirsin Kürtlerin bir sözü var. Bekâr erkek zayıflar, bekâr kadın kudurur. Sen de sürekli zayıflıyorsun. Olmaz böyle. Ne zamana kadar bekâr, kimsesiz yaşayacaksın? Ne zamana kadar Ehmedê Ferman ve Şengê ile yaşayacaksın? Böyle olmaz, evlendireceğiz seni.

– Yeniden evlilik masalı! Celadet Bey gülmesini sürdürüyor. Çok söyledim, evlenmek istemiyordum. Suriyeli şair Ebu'l Âlâ ne güzel demiş; "Beni dünyaya getirenlerin kurbanıyım bugün, ama dünyada benim kurbanım olacak kimse istemiyorum."

– Allahını seversen, terk et bu cafcaflı, anlamsız sözleri, felsefe de yapma bana! Sefire hanım masalı da bitti. Kırklı yaşlardasın, bir Kürt mirisin, Avrupa'da değil, Şam'da yaşıyorsun.

Yanlarında yürüyen Ruşen Hanım, Haco Ağa'yı destekliyor:

– Haco Amca yerden göğe kadar haklı. Celadet Abi, seni evlendirmeliyiz. Etrafımızda çok güzel kızlar var. Sana bir tane beğeneceğim. Tanıdığım kızlar var, akrabalarımız var. Güzel, okumuş, terbiyeli, asil bir kız bulacağım sana. Beğenmezsen başka birine bakarız. Ama mutlaka evlenmelisin.

VI.

– Ama mutlaka evlenmelisin.

Ruşen Hanım arabaya binmeden son sözünü de söylüyor. Ruşen Hanım'dan sonra Celadet de biniyor arabaya. Dostu Hüsnü Beraz da ön tarafa, şoförün yanına oturuyor. Araba hareket ediyor.

Hava soğuk, 1935'in en soğuk günleri başlamış. Bu yıl Beyrut ve Şam'da pek görülmeyen bir şey olmuş, kar yağmış. Kar her tarafı sarmış. Her yer bembeyaz, kar hâlâ ufak ufak serpiştiriyor. Sabah rüzgârı, kar tanelerini önüne katmış, sağa sola savuruyor, arabanın camlarına yapıştırıyor. Celadet Bey arabanın camından kar tanelerini seyrediyor. Ruşen Hanım da onu.

– Celadet Abi, ne yapalım? Hiçbir şeye razı olmuyorsun... Hiç kimseyi beğenmiyorsun... Ne yapalım, söylesene?

– Hani bulduğun kızlar?

– Kimseye razı olmuyorsun ki...

Celadet Bey cevap vermiyor, yalnızca gülüyor ve kar tanelerini gösteriyor ona.

– Özür dilerim, insan hayatı kar tanelerine benzemiyor. İnsan için mal mülk, iş, çocuk ve evlilik gerekiyor, diyor Ruşen Hanım.

Araba yavaş yavaş Beyrut yoluna giriyor.

Beyrut yolundaydık. Hüsnü Bey'le birlikte, Ruşen'i Beyrut'a, Amerikan Hastanesi'ne götürüyorduk. Gözlerinden rahatsızdı. Kısa bir süre hastanede kalmış, şimdi de dört ayda bir kontrole gidiyordu. Bu kez biz götürüyorduk. (Annesi o zamanlar Şam'da değildi. Bağdat'a gitmişti.) Zaten ben babası gibiydim. Birçok kişi de beni gerçek babası sanıyordu. Zaten geniş alnımız ve uzun burnumuz da birbirine benzemiyor muydu?

Kararımı vermiştim; Şam'da kalacak ve evlenecektim. Ancak Ruşen, henüz kiminle evlenmeye karar verdiğimi bilmiyordu.

Kalın kışlık giysilere rağmen üşüyorlar. Soğuk bıçak gibi. Dışarıdan rüzgârın uğultusu duyuluyor. Yol açık, yoldan başka her yer karın bembeyaz örtüsü altında. Ruşen Hanım mantosuna biraz daha sarılıyor.

– Ruşen kızım, diyor Celadet Bey aniden. Kararımı verdim, evleneceğim.

– Celadet Abi, diyor Ruşen bir çığlık atarak. Çok iyi, çok iyi...

– Kızım, kiminle evleneceğimi sormayacak mısın?

– Kiminle?

– Biz İstanbul'da çocukken, bilirsin bir yengemiz vardı; Amojna Sitî. Hep aynı şeyi tekrarlardı: Kılıç Şam'dan, hançer amcadan, eş amca kızından...

– Celadet Abi çok iyi, çok iyi... Kiminle, kiminle evleneceksin?

– Seninle!

– Kim.. Benimle mi? Benimle?

– Evet seninle... Evlilik işlemleriyle ilgili kimlik kartın gerekli olacak. Ayrıca birkaç fotoğraf gerekebilir. Birkaç fotoğraf hazırla.

– Benimle? Carriyet-ül Mıtbağ, Mutfak cariyesiyle? Benimle ha?

13. Fotoğraf

"Romanım Kürtçe olmalı,
'binbir gece masalı' gibi anlatmalı,
misk-ü amber kokmalı,
bir gül tomurcuğu gibi açmalı..."

I.

Kader Kuyusu romanının kahramanı, bir masada oturmuş ve elini kameraya doğru uzatmış. Yüzü asık, bakışları soğuk. Ağzını açmış, bir şeyler söylüyor. Neyi?

Kimbilir? Yeter, yeter artık, hayatının tanığı fotoğraflar, ne zamana kadar beni takip edecekler, ne zamana kadar bir gölge gibi beni izleyecekler, demek istiyor olabilir.

Yeter, Allah rızası için yeter artık, yoruldum, yorgunum, yalnız kalmak istiyorum; bu kameralar, bu fotoğraf sanatı benim için, benim hayatımı kayda geçirmek için mi icat edildi, demek istiyor olabilir. Her attığım adımın fotoğrafı çekilmek zorunda mı? Fotoğraflar aracılığıyla yeni bir hayat mı vermek istiyorsunuz bana? Niçin hiç fikrimi sorma gereğini duymuyorsunuz?

Elini kameraya ve fotoğraf çekene uzatmış, bağırıyor. Fotoğraftan, bu fotoğrafın çekilmesini istemediği belli oluyor. Ancak fotoğrafçı dinlememiş, deklanşöre basmış ve o kısaânı ölümsüzleştirmiş. Artık Celadet Bey'in bütün çabaları sonuçsuz.

Masada oturmuş. *Kader Kuyusu*'nun okurları masayı tanıyor, küçük, uzunca, basit bir masa. Üzeri kâğıt, defter, kitap ve dergilerle dolu. Her zaman olduğu gibi büyük defter açık, siyah bir kalem açık sayfanın üzerinde duruyor. *Hawar*'ın birkaç sayısı defterin yanında duruyor. Masa bırakıldığı gibi. Ancak bu kez masada, bir konyak şişesi, yansına kadar dolu bir kadeh, dolu bir kül tablası, bir paket Lucky Strike sigarası, bir kutu kibrit ile bir tabanca duruyor.

Evet bir tabanca...

Belki de bu görüntü nedeniyle fotoğrafın çekilmesinden rahatsız olmuş. Kimbilir?

Yüzü, saçları ve kıyafeti de dağınık. Her zaman geriye taralı saçları, şimdi *Kader Kuyusu* romanının bu on üçüncü fotoğrafında darmadağınık. Sakalları çıkmış ve uzamış. Bıyıkları biraz da gür. Gözleri yuvalarına kaçmış, alın çizgileri derinleşmiş, gözlerinin altındaki çizgiler biraz daha kalınlaşmış ve çoğalmış.

Belki de, üzerindeki fanilayla görünmek istemediği için fotoğrafın çekilmesini istememiş. Kimbilir?

Ne olursa olsun, Celadet Bey bu fotoğraftan rahatsız. Belki de fotoğrafçı ondan habersiz çekmiş bu fotoğrafı. Hazırlıksız yakalanmış. Fotoğraf, pek görülmeyen bazı kişisel sırlarını ortaya çıkarıyor. Bilinmeyen yönlerini. Dergilerin üzerinde tabanca, *Hawar* ve tabanca yan yana duruyor. Konyak şişesi boş, hepsi içilmiş. Lucky Strike sigarası basit ve ucuz bir sigara. Dolu kül tablası geçen zaman ve içilen sayısız sigaranın göstergesi. Celadet Ali Bedirhan'ın masasında, ölüm, fikir, yazı, yaratıcı düşünce, bilgi, rüya, hayal, sıkıntı, asabiyet, yalnızlık, sabır, dilek, umut ve anılar var.

Fotoğraf çekilerken, Celadet Bey hayatını çepeçevre saran bütün bunları düşünüyor ve rahatsız edilmek istemiyor olabilir. Yalnız kalmak istiyor, anıların arasında bir başına olmak istemiş olabilir. Masadaki şeyler huzur veriyor olabilir ona, masadaki şeylerde sonsuzluğu, ebediyeti görmüş olabilir. Belki de o ka-

lem, o defter, şişe, kül tablası, ruhunda kabaran binlerce, yüz binlerce dalgayla baş etmesine yarıyor. Belki de ilaçları onlar. Belki de onların yardımıyla bir kuş olup gökyüzüne, bulutların, çeşitli zamanların, mekânların arasına dalıyor, o yüksekliklerde ya da derinliklerde hayatına, hissettiklerine ait, zamana, mekâna ait, insana ait, bu romanın fotoğraflarına benzer, yeni fotoğraflar kuruyor. Belki de yaşadığı bu yabancı diyarda, koyu bir yalnızlık içinde, bir düş ve hayal ustası olmak istiyor.

Kimbilir?

II.

Kimbilirdi, amcasının kızı, amca kızının deyimiyle "Carriyet-ül Mıtbağ"ı, ona eş olacaktı?

– Ben biliyordum, diyor Haco Ağa gülerek. Hayır bilmiyor, tahmin ediyordum. Ev bark, düzenli bir hayat istiyordun. Ruşen Hanım'dan başka kim sana böyle bir şey sağlayabilirdi ki?

Bir ağızdan gülüyorlar. Celadet Bey'le Ruşen Hanım, onların bir araya gelmelerine vesile olan Haco Ağa ile Hüsnü Bey Berazi için yeni evlerinde bir davet vermişler. Ehmedê Fermanê Kîkî de, hep birlikte yeni taşındıkları geniş evin salonunda. Evin geniş avlusuna açılan salonun pencereleri ardına kadar açık. Vakit akşamüzeri, hafif hafif esen serin yele rağmen hava sıcak, çok sıcak. 1935 yılının Ağustos başlangıcı. Şam kavruluyor, güneş her tarafı yakıyor. Şam'ın çevresindeki ovalar, kızgın güneşin altında cayır cayır yanıyor. Bütün küçük göller kurumuş, kaynak ve çeşmeler sularını çekmiş. Görülmemiş bir yaz sıcağı, Şam ahalisinin tepesine oturmuş.

Ancak salonda başka bir sıcaklık var. Salonda, Şam'ın en hünerli marangozunun elinden çıkma, işlemeli koltuklara oturmuş olanlar, gülüşerek konuşuyorlar, yerler çıplak, hiçbir şey serilmemiş. Ruşen Hanım bütün halı ve kilimleri kaldırmış, biraz serinlik versin diye salonu yıkamış.

– Mirim, Memduh Bey bir şiir yazıp bana ithaf ettiğini söyledi, diyor Haco Ağa ve kahve fincanını dudaklarına götürüyor. Öyle mi?

– Demek hemen yetiştirdi? diyor Celadet Bey gülerek. Sana haber vermeden *Hawar*'ın yeni sayısında yayınlamak istiyordum. Fransızların deyimiyle bir sürpriz yapmak istiyordum sana.

– Bana gösteremez misin?

– Niye olmasın, amca kızı izin verirse, diyor Celadet Bey ve yanlarında oturan Ruşen Hanım'a bakıyor. Benden iyi bilirsiniz, evin direği evin de sahibidir. Her ne kadar kendine "mutfak cariyesi" diyorsa da, evin gerçek sahibi o...

Ruşen Hanım gülerek ayağa kalkıyor.

– Celadet Abi başka bir şey söylemeden gideyim ben. Zaten benim yerim mutfak.

Henüz salondan çıkmadan Celadet Bey lafını yetiştiriyor:

– Ne diyeceğimi biliyor musun? Doğru değil mi? Erkek evin kölesi, yiğit bayrağının kölesi... Öyle değil mi?

Gülüyorlar. Celadet Bey ayağa kalkıyor, kitap raflarından birinden bir defter alarak gelip oturuyor. Defterin sayfalarını çeviriyor, bir sayfada duruyor ve kafasını kaldırarak Haco Ağa'ya bakıyor.

– Doğru, bu şiiri size adadım. Şiirin adı, "Were Dotmam."* Evlenmeden önce düzyazı gibi yazdım. Artık yayınlama zamanı geldi.

– Bize okuyamaz mısın Mirim?

– Sıkılmazsanız neden olmasın? diyor Celadet Bey ve okumaya başlıyor. "Evet dotmam... Tanıyıncaya kadar insan kendini... Tüketir ömrünü. Geçti ömrüm... Kırk bahar açtı çiçeklerini yüreğimde... Kırk kışa tanık oldu gövdem... Yüzlerce kasırga ve yel salladı her yanımı... Sayısız kar ve yağmur yıkadı beni. Bi-

* Hadi gel amca kızı. (ç.n.)

lirsin... Coşkudur gençlik, bilmeden... Bilgidir yaşlılık, yapmadan... Hamdolsun Allah'a ki, düşmedim henüz elden ayaktan, yapamaz hale gelmedim. Gençken bıyıklarım yeni terlediği, yüreğimin güzelliğiyle çarptığı zamanlarda, sizler bir değil, iki değil, on değil, yirmi değildiniz. Esmer, sarışın, beyaz, kumral, buğday tenli, uzun boylu ve nazlıydınız. Hepiniz benimle, bizimleydiniz. Kimi isteseydik ne onlar, ne amcalarınız hayır demezdi. Ama ben, bizler bilmiyorduk. Gözlerimiz görmüyordu sizi. Güzel, alımlı yüzünüz, endamınız, kokularınız, güzel sesleriniz ulaşmıyordu bize. Farkında değildik. Görmüyorduk onları. Günün birinde acı durumun birden farkına vardık; gül bahçesi gülsüz, orman bülbülsüz kalmıştı artık. Biz yabancı kadınların koynunda, siz başka erkeklerin kollarındaydınız."

Celadet Bey burada duruyor, kafasını okuduklarından kaldırıyor, bir süre sessiz kalıyor, sonra pencereden dışarıya, avluya bakıyor ve konuşuyor:

– Başınızı ağrıtmayayım, şiir böyle sürüp gidiyor.

Henüz sözünü bitirmeden, Ruşen Hanım içeri girip, akşam yemeği için onları mutfağa çağırıyor.

O akşamüstünü anlatırken, şimdi biraz yanılıyor olmayasın? Sanıyorum öyle olmadı. Doğru, kafamı kaldırıp "kafanızı ağrıtmayayım" dedim, ancak Ruşen Hanım tam o sırada girmedi içeri. Yanılmıyorsam, bunları söyledikten sonra, şiirden pek memnun kalan Haco Ağa şöyle dedi:

– Baş ağrısı da ne demek Mirim, bilakis devam et, pek memnunuz.

Sanırım Hüsnü Bey de tasdik etti onu. Yeniden okumayı sürdürdüm. Bir defa değil. Bir kez baştan sona kadar okuyunca, Haco Ağa yeniden okumamı istedi. Yeniden okudum. Zaten kısa bir süre sonra Hawar*'ın 26. sayısında yayınlandı o düzyazıya benzeyen şiir.*

Ruşen'le evlenmiştik. Düğün tören yapmadık. Ne buna gücümüz vardı ne de istekliydik. Ben, şiirde de söylediğim gibi kırk kış görmüştüm, yüreğimde kırk bahar açmıştı. Hatta kırk bir... Düğün falan iste-

miyordum. Evliliğimiz bu şiirle duyuldu. Bu nedenle şiir önemliydi. Romanlarda şiirin yeri pek yoktur sanırım, bu nedenle uzun şiirin tümünü Kader Kuyusu*'nun sayfalarına aktarmak istemediğini anlıyordum. Ama bir şey söylememe izin ver, bu şiir kaderimin aynasıydı. Şiirim şöyle bitiyordu: "Hayır, hayır dotmam, yeter artık el karısı olduğun. Dön, amcaoğluna, bağrım açık seni bekliyorum, 'Dön' aradığım kelime değil aslında. Sana 'dön' demiyoruz. Çünkü gitmedin sen, seni gönderen biziz. El kapılarına biz gönderdik seni. Aç koynunu geliyorum sana. Kucakla beni.. Kocan, sevgilin, amcaoğlun gibi. Ancak uyandırdı beni yaşlılık derin uykudan. Bahar gençliktir, kış yaşlılık. Bahardan sonra gelir kara kış. Ancak unutma ki, kışta bile saklı baharlar vardır. Evet amca kızı, gel, bağrım açık seni bekliyorum. Kara hışımdan sana sıcacık bir bahar yapayım"*

Evet, böyle bitiyordu şiir. Uzattım biraz ama bu şiir her şeyi anlatıyordu, fazla söze gerek yoktu artık. Sonunda, yaşım kırkı da aşınca, sayısız amca kızlarından birine kavuştum. Şimdi Kader Kuyusu*'nun okurları merak edip sorabilirler, nasıl oldu bu evlilik diye. Ruşen evli değil miydi, çocuğu yok muydu, diye sorabilirler. Evet öyleydi. Ancak evliliği yürümemişti. Huseyma dünyaya geldikten sonra evliliği artık tamamen yürümez hale geldi. Ömer Malik iyi bir çocuk, duygusal bir gençti; ancak Ruşen'e göre değildi. Huseyma'nın doğumundan birkaç ay sonra Suriye'yi bırakarak Paris'e gidip okumak istiyordu. Ben şahsen destek oldum. Yola çıkarken, Paris'te bulunan kardeşim Kamuran'a, her türlü yardımı yapması için bir mektup yazıp verdim. Kamuran çok yardımcı oldu, Paris'in en iyi okullarından biri olan Ecole des Beaux-Arts'ta okumasını sağladı. Ömer'in gidişinden sonra Ruşen ve kızı yalnız kaldılar. Ruşen'in annesi de yeni evlendiği kocasıyla Bağdat'a gitmişti. Genç bir kadın, kucağında bir süt çocuğuyla tek başına Şam'da... Zordu. Dedem Mir Bedirhan'ın 99 çocuğu vardı. Hayır yanlış duymadın doksan dokuz. Çoğu da kızdı. O 99 kişinin yüzlerce çocuğu oldu. Çoğunluğu kız. Mir Bedirhan sülalesinin sayısı binlere ulaşıyordu. Çoğunluğu kız. Buna rağmen Mir Bedirhan ailesi*

gittikçe yok oluyordu. Çünkü biz ailenin erkekleri hep yabancı kadınlarla evleniyorduk. Kızlar da gidip yabancı erkeklerle. Baudelaire'nin çokça etkisinde kalarak, neredeyse aynı üslupla, Botan şivesiyle yazdığım "Haydi Gel Dotmam" şiirinde, 99 amca kızımdan, Saadet Abla ve Ruşen'den söz ettim. Bütün amca kızları gitmişti. İstanbul'daki sevgili gitmiş, sevda ve aşk gitmişti. Bir tek Şam'da yufka yürekli, fedakâr bir dotmam kalmıştı. Ömrümün kışında, ona bahara ait sıcacık bir yuva yapamaz mıydım? Birlikte böyle sıcak bir yuva kuramaz mıydık?

Ruşen Hanım nefis Arap yemeklerini pişirmiş. Celadet Bey, Ehmedê Fermanê Kîkî ile konuklar mutfağa geçince, mükellef sofra hazır. Ruşen Hanım'ın ilk öğretmenlik maaşıyla satın aldığı yemek takımı, büyük bir özenle masaya kurulmuş. Ruşen Hanım dört beş kişiye teker teker yer gösteriyor. Celadet Bey'le Haco Ağa yan yana, Hüsnü Bey'le Ehmedê Fermanê de karşılarına oturuyor.

– Mirim, sahi derginin durumu nasıl, diye Celadet Bey'e soruyor Haco Ağa sofraya oturunca.

– Beter valla, diyor Celadet Bey, can çekişiyor. Böyle giderse, onu yaşatmak zor.

III.

– Zaten demiştim ben, böyle giderse dergiyi yaşatmak zor diye. Dergi fidana benzer, fidan toprak, su ve ışık ister. Usta bir bakıcı ister. Dergi de öyle, yazar ister, okur ister, dağıtım, satış ister. Allah rızası için bana, bir türlü uslanmayan, hep olmaz hayaller kuran bana söyleyin, bütün bunlar nerede?

– Doğru söylersin mirim, yazık oldu, *Hawar*'ın yaptığı hizmetler saymakla bitmez. Deyiminle o, halkın kürsüsüydü.

– Yazık demek yetmez. Bir de bana sorun. Sanki öz çocuğumu bizzat ellerimle toprağa vermiş gibiyim. *Hawar* nasıl etkiledi beni anlatamam. Ancak buraya kadarmış, mecalim yetmedi.

Celadet Bey, Memduh Selim Bey, Haco Ağa, Mustafa ve Bozan Şahin Bey ve birkaç kişi Halep'te, Hotel Baron'un geniş salonunda oturuyorlar. Mustafa ve Şahin Beyler, köye davet etmiş onları. Biraz sonra hep birlikte Halep'e yakın Kurmanç dağının bir köyüne gidecekler. Arapların "Cebel el-Ekrad" diye tanımladıkları Kurmanç dağı, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bir yer. Kürt ileri gelenleri köyde birkaç gün misafir kalacaklar; Diko, Reş Ağa ile Saide Mamo'nun evlerinde.

Dert ve elemler, özlem ve kederler veya gündelik hayatın zorlukları Celadet Bey'in üzerine bir karabasan gibi çökünce, bugün olduğu gibi Şam'ın dışına atıyor kendini, köylere ve dağ eteklerine. Görüştüğü ve görüşmek istediği arkadaşları çok azalmış. Şam'a yerleşip ev bark sahibi olduğu halde, bu diyarlarda kendini hâlâ bir yabancı gibi görüyor. Belki de bu nedenle arkadaşları da çoğunlukla onun gibi, uzaklardan gelenler, göçmen, sürgün insanlar...

– Fakat beni en çok üzen şey, Kürtlerin tavrı ve dedikoduları oldu, diyor sigarasından bir nefes çeken Celadet Bey. Bir yandan omuzlarımdaki o ağır yük, bir yandan da Kürtlerin kıskançlığı, çekememezliği, bilinçsizliği. Katlandığım zorluklara eyvallah, ama hâlâ anlamış değilim, Kürtler birbirine karşı neden bu kadar acımasızlar? Mücadelem, işim, alınterim, uykusuz gecelerim, yarattıklarım hep onlar içindi, onlara bir faydam dokunsun diyeydi.

– Mirim dinleme sen onları, diyor Mustafa Bey. Pis adamın sakızı, iyi adama dair hikâyedir. Kutlu bir işe soyundun sen, bugün bilinmiyorsa yarın değeri mutlaka anlaşılacak.

– Evet öyle, inanıyorum buna. Onun için bunca zaman devam edebildim zaten. Ama nedir Kürtlerin birbiriyle alıp veremedikleri? Nedir bunca hoşgörüsüzlük, çekememezlik, kıskançlık?

– Mirim, daha önce de söyledim sana, diyor. Sen Kürtleri tanımıyorsun. Batı Kürt atasözleri var ki, boşa söylenmemişler. Onları en iyi anlatan o sözlerdir. Mesela şunu demişler; avluda

yetişen pancar, ev sahibine acı gelir. Bu söz, Kürtlerin bin yıllık durumunu çok iyi özetliyor. Sen yabancı biri olsaydın ve bütün bunları yapsaydın, asıl o zaman sana verilen değeri görecektin. Ama ne yazık ki, sen onlardan birisin! Kendini onlardan biri olarak görüyorsun. Neden Kürtler hiçbir zaman başarılı olamıyor? Bilgili bir insansın, bütün bunları bilmelisin. Deneyimlerimden yola çıkarak söylersem, Kürtler birbirine düşman; avlularında yetişen pancar acı gelir onlara. 1925 yılında, cennetmekân olsun Şeyh Sait başkaldırdığında, hepimiz ona karşıydık. İsyanın ilk dönemlerinde birçok Kürt aşireti onun karşı saflarında çarpıştı. Çünkü avlumuzda yetişen bir pancardı o. Şeyh Sait Efendi ve arkadaşları serin bir sabah vakti, art arda Diyarbakır'da darağacına çekildikten sonra aklımız başımıza geldi. Ama ne fayda! İşte biz Kurmançların hikâyesinin kısaca özeti bu.

Kürtlerin hikâyesi uzundu ve ben de o çok trajik hikâyenin kapalı, gizemli kapılarını yeni yeni açıyordum. Kapılar kapalıydı. Birileri kapatmıştı kapıları onların üzerine. Işığa ihtiyaç vardı ama ışık kapıların ardındaydı. Goethe'nin ölümünden önce dediği gibi, mehr Licht! Evet, biraz daha ışık... Ama nerede, nereden, nasıl? Dünyada, her milletin farklı zamanları, dönemleri var. Her zamanın kendine özgü havası, özellikleri, renkleri var. Ama bu Kürtler için geçerli değil. Kürtlerin ne farklı zamanları var, ne de zamanların farklı renkleri, tonları... Onların tek bir zamanı var, cehalet ve husumet... Cehalet ve usumet zamanı, siyah rengiyle Kürtlerin kaderi olmuş. Bu kader de onları zincirlere vurmuş, esir etmiş, dağıtmış, sürgün etmiş.

Kürtler dertliydi, kederliydi. Ama bir yandan da onlar, husumet ve bilgisizliğin siyah rengiyle dertlerini, kederlerini daha da arttırıyordu. Ben de Hawar*'da bunlardan çok söz ederek elem ve kederle hep tekrarlıyordum; ışık... Yani mehr Licht... (Bu dert ve kederlerden söz etmenin ne kadar hüzün verici olduğunu bilirsin.) Ancak* Hawar*'ın sayfaları yetmiyordu. Zaten* Hawar *bu kederli tarihin, bu sonsuz kara dönemin, kötü kaderin yanında, suyu kurumuş koca bir kuyudaki küçücük bir su*

damlasından başka neydi ki? Hiç... O küçücük damlayı da binbir zorlukla çıkarıyordum; para yoktu, yazar yoktu, okur yoktu, çalışan yoktu, okul ve kütüphane yoktu, okuma ve yazmaya karşı bir merak yoktu.

Şimdi hiçbir şey yoktu desem yanılmış olurum; bazı şeyler de vardı. Fransızların sansürü, Kürtlerin dedikoduları, dağıtım problemi (bazen Türkiye ve Irak'tan gelenler olurdu, onlara dergi teslim ederdik, gizlice götürsünler diye), Kürtlerin bitmez istekleri... Evet, Hawar, *kör bir kuyudaki serin bir damla suydu. Arkadaşlarımla, Ruşen de dahil, çok emek verdik, bu dergiye. Ama artık dayanamıyorduk. Son sayısı olan 26. sayıyı ("Hadi Gel Dotmam" şiiri de o sayıda yayınlandı), inan ki, Ruşen'in altınlarını satarak çıkardık. O gün Baron Otel'de açıklamaktan utandım, ama eğer Ruşen altınlarını satıp matbaanın parasını ödemeseydi son 26. sayı da olmayacaktı.*

Gelirimiz yoktu, zengin değildik. Bazen gidip mahkemelerde avukatlık yapıyordum. Bazen de Fransızlara tercümanlık... Ruşen de Arapça öğretmenliği yapıyordu. Elimize geçen para ancak geçimimize yetiyordu. Fazladan tek kuruşumuz yoktu. Adımız büyüktü, ama elimiz boştu. Onun için evin eşyalarını ve Ruşen'in altınlarını satarak dergiyi yaşatmaya çalışıyordum. Bütün bunlara rağmen son sayı çıkıp onu eve getirdiğimde, yine çocuklar gibi sevinmiş, yeni bir çocuğum dünyaya gelmiş kadar mutlu olmuştum. önce Ruşen'e gösterdim. Öperek kutladı beni, ardından da şunu söylemeyi ihmal etmedi: Celadet Abi ne zamana kadar? Ne zamana kadar direnebileceksin?

Bağrımıza taş basarak, yüreğimize bir mezar kazarak Hawar'ı *toprağa verdik. Üç yıl, üç ay ve üç gün süren* Hawar'ın *hikâyesi, Kürtlerin kaderini anlatan daha birçok hikâye gibi son buldu. İşte,* Hawar'ın *hikâyesi de böyleydi ve Haco Ağa'nın anlattığı hikâyeye çok benziyordu.*

– Mirim, kim ne derse desin, sen dediğini yaptın ve mecmuanı çıkardın, diyor ellerini bıyıklarına götürmüş, yeni bir elbise, beyaz bir gömlek ve ipek bir kravat bağlamış olan Memduh Selim Bey. Sen rüyanı gerçekleştirmek istemiyor muydun? Hatta sen bir yerde, "Bir tek rüyalar zamanın hakkından gelebilir,

rüyalarımız tükenirse, bilin ki artık bizler de tükenmişiz" diye yazmadın mı?

Bir süre otelden dışarı çıkan Bozan Bey, daha Memduh Selim Bey sözünü bitirmeden içeri giriyor, arkasında şal û şepik giymiş iki kişiyle...

– Kalkmalıyız artık, diyor Bozan Bey oturmadan. Bizi götürecek olanlar da geldi, Jipler de otelin kapısında hazır. Karanlık basmadan gitmeliyiz. Rehberlerin söylediğine göre Kürt Dağı civarlarında sülünler, ceylanlar görülmüş. Doğruysa eğer bir de ava gideriz.

IV.

Şimdi de, Kürtçe kelime ve cümleleri avlama zamanı. Kürtçe cümlelere Celadet Bey yeni bir isim bulmuş "komek" diyor onlara. Şimdi komekleri bir araya getirme zamanı, artık yasaklanmış Kürtçe kelimeleri bir araya getirip onları konuşturmanın, onlara yeni bir ruh vermenin zamanı.

Hawar, Celadet Bey'in yüreğinin derinliklerinde, kütüphanesinin raflarında uyuyor. Belki günün birinde yeniden uyanır uykusundan. Celadet Bey o günü bekliyor. Ama şimdi o derin bir uykuda. Buna rağmen Celadet Bey çalışıyor, yazıyor, araştırıyor. Dergi aracılığıyla önüne koyduğu hedeflere ulaştı; Kürtçe bir dergi yayınladı, kendi yarattığı yeni bir Latin alfabesini denedi ve yavaş yavaş onu Kürtçenin temeli olarak kabul ettirdi. Kürt dili için yeni kurallar geliştirdi. Kürt folklorunu derleyerek, sözlü Kürt edebiyatının örneklerini sergiledi. Yeni isimleri, şairleri, yazarları tanıttı; şiirlerini, İslam dininin âyet ve hadislerini, kardeşi Kamuran'ın çevirileriyle, derginin sayfalarında yayınladı. Yazılı Kürt dilinin bilinmeyen birçok kuralının yerleşmesini sağladı.

Şimdi Kürtçe kelimeleri, yerel süs ve renklerle birbirine bağlayıp onlardan yeni bir şey yaratmak istiyor. Yani Kürtçe bir

roman yazmak ve Kürt romanının temellerini atmak istiyor. Zaman bu isteğe uygun. Gökyüzünü kara bulutlar kaplamış, ancak etraf henüz sakin. Korkunç yağmur henüz başlamamış. *Hawar*'dan sonra şimdi artık zamanı da var. Ve en önemlisi bir çocuk bekliyor. Gerçi dergiyi toprağa vermiş, ancak Ruşen yeni bir çocuk müjdesi vermiş, çocuk bekliyorlar.

Celadet Bey baba olacak. Huseyma'nın üvey babası, baba olacak ve Ruşen Hanım'la birlikte Huseyma'ya bir kardeş hediye edecekler. Ruşen Hanım Celadet Bey'e müjdeyi verdikten sonra, Ruşen Hanım'la Huseyma'yı alarak Lübnan'a gelmiş. Şimdi Beyrut'talar, Büyük Kasır Mahallesi'nde, bir tepe üzerinde inşa edilmiş sessiz, sakin bir pansiyonda. Akdeniz ve bütün Beyrut ayaklarının altında. Biraz ötelerinde, Lübnan ve Fransız siyasetinin kalbinin attığı yer olan Büyük Kasır bütün güzelliğiyle görülüyor. Coşkulu renklerle dolu manzara bir halı gibi önlerine serilmiş. Ortadoğu'nun cenneti Beyrut, her rengi, her sesi ve her dili bağrında barındıran Beyrut, her zaman olduğu gibi şimdi de kucağını Celadet Bey ve ailesine açmış.

Celadet Bey, Ruşen Hanım ve Huseyma pansiyonun ikinci katında kalıyorlar. Güvenlik nedeniyle alt katı değil, ikinci katı tercih etmişler. Bir mutfak, uzun bir koridor, bir salon ve iki odadan oluşuyor kaldıkları kat. En güzeli çardak terasları. Terastan Beyrut'un tüm güzellikleri, bütün ayrıntılarıyla görülüyor.

Bu akşamüzeri görüldüğü gibi.

Etraftarı toprak, çiçek ve ağaç kokuları yükseliyor. Terasın sol tarafında, dağ başını, tüm görkemiyle gökkuşağı sarmış. Kısa bir süre önce kuvvetli bir yağmur yağmış ve ardında da bu gökkuşağını bırakarak kaybolmuş.

Beyrut, gökkuşağının renklerine boyanmış. Lübnan umuda gebe. İşçi ve esnafın başlattığı grevler son bulmuş, isyanlar durmuş, tarikat ve halklar arasındaki çatışmalar bitmiş. Ekonomik hayat yavaş yavaş canlanıyor. Siyasi ortam biraz daha yumuşuyor. Fransa'da genel seçimlerden sonra, Halk Cephesi önderli-

ğinde Léon Blum iktidara gelmiş. Fransa'da hükümet değişikliğinden sonra, Lübnan'da genel seçimler yapılmış, Lübnan asıllı (Fransız değil) Émile Eddé iktidara gelmiş. Yağmura rağmen hava sıcak, yumuşak... Gökkuşağının renkleri göz kamaştırıyor.

Celadet Bey ilk defa baba olacak. Şimdiden, doğacak çocuklarına isim bulmuşlar bile. Eğer erkek olursa Safter, kız olursa Sinemhan adını koyacaklar.

Kürt tarihinin ilk Kürtçe romanına başlamak için bugünden daha iyi bir gün olabilir mi? Celadet Bey terasta oturmuş, bunları düşünüyor. Portatif masayı açmış, üzerini bir örtü ile örtmüş, yanına meyve tabağını koymuş, Lübnan rakısını açmış, kadehini doldurmuş, düşünüyor. Artık Kürtçeyi konuşturmanın, aydınlık bir roman yazmanın zamanı.

Sözü romana getirmeden önce, unuttuğun birkaç küçük ayrıntıdan söz edip, sana onları hatırlatmak istiyorum.

Bir... Hawar*'da başka şeyler de yayınlıyordum; Hawar Kütüphanesi ve Fransızca bir bölüm. "Rawar Kütüphanesi" adı altında bazı kitapçıklar yayınlayıp dağıttım. "Kürtçe Alfabe İçin Rehber" ile "Alfabeye Giriş" bu kitaplardan ikisiydi. Bu kitaplar aracılığıyla Kürtler anadilini yazmayı öğreniyordu. Fransızca bölüme gelince, Kürtçenin diğer dillerle ilişkisine çok önem veriyordum. Fransız ve Avrupalıların da, Kürt edebiyatından, kültüründen haberdar olmalarını istiyordum. Bu bölüm aracılığıyla çok sağlam, yararlı ilişkiler kurmayı başardık.*

İki... Bu arada iki kitap yazdım. Biri Fransızca, öteki Türkçe. Biri müstear adla, öteki kendi adımla. Fransızca olanı, ta 1930 yılında, Xoybûn'un liderlerinden, Kahire'de ağabeyim Süreya'nın yardımıyla yayınlandı. Birçok temel anlayışları içeren ve Dr. Bletch Chirguh müstear adla yayınlanan "La question Kurde, Ses origines et ses causes" adındaki kitap, Kürtlerin dünyada biraz daha tanınmalarına vesile oldu. ikinci kitabım, aslında uzun bir mektuptu, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya yollanan. Kitabı 1933'te, Xoybûn'la ilişkilerimi kestikten sonra yazdım. Türkiye'de yeni rejim

tuhaf bir siyaset yürütüyordu. Bir yandan Kürt ve Kürtçeye ait her şeyi yasaklıyor, Kürtleri Türk sayıyor, öte yandan da bir genel aftan söz ediyordu. Çarpık bir bakış açısıydı bu. Arkadaşlarımın da isteği üzerine oturdum, Mustafa Kemal Paşa'ya uzun bir mektup yazdım. Birbirimizi yakından tanıyorduk. O ailemizi de çok iyi tanıyordu. Ailemizden çok kişi onun yanında müşavirlik, bakanlık yapıyordu. Yumuşak bir üslupla kaleme aldığım mektubunu, "Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine" adıyla yolladım. Mektup yumuşak, ama anlattığım şeyler çok sertti. Mektubumda Kürt dilinin varlığını, zenginliğini, Türkizasyon siyasetinin yanlışlığını örneklerle açıklayarak şunları söyledim: "Paşa hazretleri, Kürt meselesini halletmek istiyorsanız, tek çare hukuktur; inkâr ve imha politikası değil." 8 Kanunisani 1933 tarihinde bitirdiğim mektubum, Türk ve Kürtler arasında çabuk yankı buldu. Öte yandan da İstanbul'a dönüş yolumu sonsuza kadar kapattı. Artık Pierre Loti gemisiyle İstanbul'a hiçbir zaman gidemeyecek, bir daha Boğaziçi, Galata ve Kadıköy'ü göremeyecektim. Artık rüyalarımda yaşayacaktı oralar. (Kim rüyaları engelleyebilir ki? Mektuptan sonraki durumum ortadaydı ama, rüyalarım gelip beni Boğaziçi'ne, Kadıköy'e, Kızıltoprak ve Galata'ya götürüyordu her gece.)

Şimdi romana dönelim. Sözünü ettiğim o kitaplardan sonra artık bir Kürtçe roman yazabilecek cesareti bulabiliyordum kendimde. Daha Almanya'dayken, uykusuz geçen uzun gecelerin sonunda Monika başını göğsüme koyup uykuya daldığında ve ben de Goethe'nin "Genç Werther'in Acıları"na gömüldüğümde, daha o zaman soruyordum kendime, "Kürtler ne zaman buna benzer bir roman yazacak? Böyle bir şeyi ben deneyemez miyim?" Uzun yıllar ve sayısız uzun gecelerden sonra artık böyle bir denemeye girişmenin zamanı gelmişti. Romanıma başlayacaktım. Ne yazacak, neden söz edecektim? Kesin bilmiyordum. Bildiğim tek şey, romanım Kürtçe olmalıydı. Işık saçmalı, Kürtlerin tarihi yaralarını deşmeli, ama umut vermeliydi. Şehrazad'ın anlattığı "Binbir Gece Masalları" gibi anlatmalı, misk-ü amber kokmalı, o gün açılan gökkuşağı gibi renkli olmalıydı. Bir gülün tomurcuğu gibi açmalıydı.

Roman, dillerin coşkun zenginliği, toplumların tadı ve kokularıydı. Romana ulaşmış, roman ve roman dili yaratmış diller, artık kefeni yırtmış dillerdi. Atalarımın deyimiyle söylersem roman, edebiyatın coşkun rahvan atıydı. Romanımı yazmalıydım.

Celadet Bey kadehi dudaklarına götürüyor ve son damlasına kadar, hepsini yavaş yavaş içiyor. Sonra kafasını kaldırarak etrafına bakıyor. Bir yazarın görebileceği her şey önünde duruyor; canlı, eşsiz, rengârenk bir gökkuşağı, gökyüzünün büyülü güzelliği, sonsuz mavi bir deniz, uzun bir ufuk çizgisi, akşama dönen günün yaydığı kızıllık, kentin arkasını saran dağ zinciri, kentin müthiş mimarisi... Bir yazarın duymak istediği her şey etrafında eliyle koymuş gibi; deniz dalgalarının sesi, kuş cıvıltıları, keklik ötüşü, at kişnemeleri, kuzu melemeleri, yürek atışları, fısıltılar.

Celadet Bey masanın üzerindeki defteri biraz daha önüne çekiyor, yavaşça açıyor, uzun ve ince kurşunkalemiyle ilk sayfasına şunları yazıyor:

Adı: Heyveron*

Türü: Roman

Giriş: Işık, aydınlık... Mehr Licht, yani biraz daha ışık...

V.

Işık, aydınlık. Biraz daha ışık. Ama nereden, nasıl? Karanlık, her yer karanlık, kuyunun dibi kadar karanlık.

Bir iğne ucu kadar bile ışık yok. Gelen haberler kapkara, olaylar kapkara, atılan adımlar, atılacak adımı olmayanların çırpınışı. Celadet Bey yeni evinde, çalışma odasında, dudaklarında bir sigara, masada oturmuş dışarıyı seyrediyor.

---

* Dolunay. (ç.n.)

Celadet Bey'le Ruşen Hanım, büyük umutlarla Muhacirin Mahallesi'ne taşınmışlardı. Orada istedikleri bir evi, ucuz bir kira karşılığı bulmuşlardı. Yeni evleri de, Salihiye'deki gibi iki katlı, çok odalı. Genişçe bir avlusu ve avluda da, diğer evde olduğu gibi bir kuyu var. Şam'da böyle bir ev bulabilmek için aylarca dolaşmışlardı. Geniş ve çok odası olan, avlulu ve avlusunda bir kuyu olan bir ev. Böyle bir ev istiyorlardı. Safter veya Sinemhan da geldiğinde, Celadet Bey akşamüzerleri avluda, kuyunun yanına oturacak, romanı Heyveron'u yazacaktı. Dostları onu ziyaret edecek, kardeşleri, kız kardeşleri gelecek, onlara misafir olacaktı. Ehmedê Fermanê Kîkî ile diğer dengbêjler uzun geceler boyunca evi tarihi kelamlarla dolduracaklardı. Herkes uyuyunca, o şiirlerinin dizelerini ve romanının satırlarını uyandıracaktı. Yeni günle birlikte, Kurmanç dağı Kürtlerinin hediye ettiği tazısı Bêlen ile köpeği Şengê'yi alıp ava çıkacaktı. Şam'ın akşamüzerinin kızılığında, kekliklerin ötüşüne kulak verecekti, onları kafeslerinden salıp seyredecekti.

Tabii hesaba katmadıkları birtakım olaylar meydana gelmeseydi.

Uzatma dert bilir genç, uzatma. Sayısız kara olay vardı, sayısız musibet. Hangisinden söz edip, hangisinden etmeyeceksin? Boşver, ne sen kafanı ağrıt, ne de Kader Kuyusu*'nun okurlarını sık. İlle de sözü Heyveron'a getirmek istiyorsan, hemen söyleyeyim sana, onu yazacak gücü bulamıyordum kendimde. Yakamızı bırakmayan musibetler yüzünden. Bütün onları şimdi bir bir saymamın anlamı yok. Bir tek, çok kısa, beni güçten düşüren bir iki şeyden söz edeyim.*

Safter, Şam'daki Fransız Hastanesi'nde dünyaya geldi. Nasıl sevindik anlatamam. Küçük Safter, şaşırtıcı bir şekilde kardeşim Safter'e benziyordu. Safter'i, Safter kardeş gibi büyütecektim. Zaten romanı da, büyük Safter'in anısına, küçük Safter için yazacaktım. Safter geldi aramıza, gelişinden on bir gün sonra tekrar gitti. Safter henüz dünyaya gelmeden. Ruşen bir apandisit ameliyatı geçirmişti. Çok başarılı bir

ameliyat değildi. Ve bu da küçük Safter'i etkiledi sanırım. Hasta geldi dünyaya, ancak iyileşeceğine inanıyorduk. On gün, on gece başucunda oturdum. Son gün bir iş için dışarı çıktım. Ben çıkınca o da, dilsiz çocuk da, vedalaşıp gitmiş.

Mezo ile Saadet Abla, İstanbul'dan bir tanıdık aracılığıyla kısa bir mektup gönderdiler, Şam'a gelme hazırlıkları yaptıklarını bildirdiler. Şam'a geleceklerdi. Kız kardeşim ve amcamın kızını görecektim. Büyük bir heyecanla yollarını gözlüyordum. Gelmediler. Onların yerine, bu kez daha da kısa bir mektup geldi. Saadet Abla acı bir kazada ölmüştü. Kuyudan su çekmek isterken ayağı kaymış, kuyuya düşüp boğulmuştu. Düşerken kafası feci bir şekilde kuyunun taşlarına çarpmıştı. Hayatımın renklerinden biri daha, Saadet Ablam Üsküdar Mezarlığı'nda toprağa verilmişti.

Kardeşim Süreya Paris'e gitmişti. Paris'ten Şam'a gelip uzun bir süre bizde kalacaktı. Hatta bir gün postanede, telefonla onunla ve Kamuran'la görüştüm. Hal hatır sordu, Ruşen'i merak ediyordu, ona Luien Lelong marka şık bir elbise almıştı. Sesi hâlâ kulaklarımda, "Celadet kardeşim, seni çok özledim, gelince konuşacağımız çok şey var." Ancak gelemedi, telefonda söylediği sözler, benim duyduğum son sözleri oldu. O, burma bıyıklı kardeşim, ilk öğretmenim, Pera ve Galata'dahi günlerimin en yakın arkadaşı, zamansız bir sekteyi kalpten öldü. Kamuran ve oradaki Kürt ve Fransız arkadaşları onu orada toprağa verdiler.

Bu ölümlerin arasında bir ölüm daha beni kalbimden vurdu: Dersim katliamı. Dersim, yani kapıları gümüşten olan diyar, Dersim Kürt Alevileri'nin güzeldi yan. Etrafı dağ ve koyaklarla çevrili, ormanlarla haplı, dere ve ırmakları coşan güzel yer. Dersim Kürtleri direniyordu. Ordu Dersim'e karşı büyük bir taarruza geçmişti. Dersimliler iki yıl direndi. Ancak etrafları sarıldı ve yöredeki diğer Kürt aşiretleri imdatlarına yetişmediler. Dersimliler bir başına kaldılar ve Dersim ateşe verildi. Bazı kaynaklara göre ölenlerin sayısı on, bazılarına göre kırk, bazılarına göre ise yüz bindi. Yeniden darağaçları kuruldu, önderler bir bir asıldı. Katliam karşısında kimsenin kılı kıpırdamadı. Ne hak hukuk ne vicdan ahlak, dünya ve diğer Kürtler olanları sadece seyretti.

Ne diyeyim? Hangi ölümden, hangi ölüm acısından söz edeyim? Hangi kelimelerle ölümü anlatayım? Ölüm kör bir bıçakla damarlarımı kesiyordu. Ölüm dünyayı kocaman bir mezarlığa çevirmiş, bizi bir oraya bir buraya gömüyordu. Ölüm saçlarımdaki akları artırıyor, saç ve sakallarımın rengi yavaş yavaş kefen rengine bürünüyordu.

Boş, Celadet Bey elini ne yana atsa eline sadece boşluk geliyor. Işık görülmüyor. Doğru, yazmak istediği roman geceyi anlatacaktı. Ancak gecenin karanlığında ışık olacaktı, ay olacaktı. Romanın sayfaları parlak bir ayın aydınlığıyla dolacaktı. Ama nerede, ışık nerede, biraz, bir tutam...

Celadet Bey, Heyveron'un defterini kapatıyor, çalışma masasının çekmecesini çekiyor, defteri çekmeceye koyup kapatıyor ve odadan çıkıyor.

VI.

Celadet Bey ona gelen iki mektubu alarak resepsiyondan çıkıyor, otelin salonuna doğru gidiyor. Mektuplardan biri Paris'ten, öteki İstanbul'dan geliyor. Paris'ten gelen mektup Kamuran'ın, Celadet Bey zarfın üstündeki eğik ve güzel elyazısından tanıyor. Ya öteki?

Otelin tenha salonunda yalnızca birkaç Avrupalı en dipteki köşede oturuyorlar. Garsondan bir kahve istiyor ve pencerenin önünde bir koltuğa oturuyor. Otelin resepsiyon ve salonu otelin ikinci katında. Salondan Salihiye Meydanı ve her daim kalabalık olan Salihiye'nin ana caddesi görülüyor.

Celadet Bey yorgun, uykusuz, sabaha kadar sigara ve içki içerek, düzensiz birkaç dize yazmış, Fransızca bir şiiri Kürtçeye çevirmiş, hazırlamaya başladığı sözlük için "F" harfiyle başlayan Kürtçe kelimeler yazmış, kimi kitapların sayfalarını karıştırmış, derin düşünceler arasında gidip gelmiş ve Ruşen Hanım uyandıktan sonra kalkıp yatağa girmiş. Ruşen Hanım yeni bir haber vermiş, yeni bir çocuğun yolunu gözlüyorlar.

Celadet Bey sigarasından bir nefes alıyor ve dışarıyı seyrediyor. Bu insanlar, bu kalabalık... Bir süre sonra sehpanın üzerindeki mektuplara dönüyor, önce Kamuran'ın mektubunu açıyor. Kısa bir mektup. Kamuran Avrupa'da yeni bir savaştan söz ediyor: Dünya yeni bir savaşın eşiğinde gibi görünüyor, diyor. Kamuran Ortadoğu'ya, Lübnan'a dönme kararı almış. Şimdi işlerini toparlıyor, işlerini bitirir bitirmez de Lübnan'a gelecek. Sonra selamlar...

İstanbul'dan gelen zarf, gri bir zarf. Üzerindeki yazı, Kamuran'ınkinin tersine Arap harfleriyle yazılmış. Ancak Celadet Bey yazıyı tanımıyor. Yavaşça açıyor mektubu: "Mon cher Ceco..." Mektup Fransızca yazılmış. Ceco... Kim göndermiş olabilir? Celadet Bey bir süre mektubun altındaki imzaya bakıyor. Canan! Canan'ın mektubu. Çabucak kısa mektubu okuyor. Canan'ın durumu iyi, hayır iyi değil ama kötü de değil. Her şey değişmiş, tanıdıklar azalmış, kimseyle görüşmüyor, bazen akşamüzerleri vapurla Galata'ya gidiyor, bu mektubu yazmadan önce Belvü Restoran'a gitmiş, Celadet İstanbul'dayken sık sık gittikleri yere. Restoran boşalmış, her şey çok pahalı. Gazeteler savaş haberleriyle dolu. Türkiye de savaşa hazırlanıyor. Pera ve Galata da değişmiş, "ekalliyetlerin" göçü sürüyor. Yahudi, Rum, Ermeni ve İtalyanlar Galata'yı terk edip Avrupa'ya göç ediyor. Cadde-i Kebir, Yani Rue de Péra'nın adı değişmiş, İstiklal Caddesi olmuş.

Canan, ölümsüz arkadaşı Celadet'i çok özlemiş. Ancak onu ziyaret etmek için pasaportu yok. Yeni bir pasaport çıkarmak için uğraşacak. Başarırsa eğer, mutlaka Lübnan'a gelecek, Celadet'i "Ovidius'un çırağı"nı ziyaret edecek. Sonra selam, öpücükler...

Pierre Loti gemisi Canan'ı alıp İstanbul'a götürdükten sonra, ondan aldığım ilk haberdi bu. Aradan yıllar geçmişti. Devir değişmişti. Kanatsız kuşun yuvasını Allah yapıyordu. Her birimiz bir yerde, farklı ortamlarda, farklı hayatları yaşıyorduk. Yollarımız ayrılıyor, bazen de hiç ummadığım bir zamanda tekrar birleşiveriyordu o yollar. Şimdi

Kamuran da gelecekti. Belki Cananda... (Bana hediye ettiği defter neredeydi acaba? Nerede yitirmiştim onu?)

Belki yeni bir çocuk da gelecekti. O gün, sabaha karşı yatağa girdiğimde, işe gitmek üzere hazırlanan Ruşen kapının ağzında verdi müjdeyi: "Celadet Abi..." Sözünü keserek, "Söyle kızım" dedim. Müjdeyi verdi ve beni beklemeden aceleyle çıktı evden. Yeni bir çocuk yoldaydı... Gelecek çocuk, belki koç burunlu bir oğlan veya kara gözlü bir kızdı. Kimbilir?

Celadet Bey kahvesini içtikten sonra, yeni bir sigara yakıyor. Farklı yerlerden gelen haberler birbirine benziyor; kapıda yeni bir savaş var. Görülüyor ki dünya yeniden karışacak. Kürtler? Onlara ne olacak? Kimbilir?

Kalkmadan Canan'ın mektubunu yırtıp kül tablasına atıyor. Kamuran'ın mektubunu ise ceketinin cebine koyup kalkıyor.

14. Fotoğraf

Hawar ve üç çocuk daha;
Sinem, Cemşid ve Ronahi...
Ve biraz daha aydınlık

I.

Kader Kuyusu'nun on dördüncü fotoğrafı aydınlık bir fotoğraf.

Celadet Bey'le Ruşen Hanım, yan yana sandalyelere oturmuş, kameraya bakıyorlar. Ruşen Hanım'ın yüzü, Celadet Bey'in gözleri gülüyor. Bu fotoğrafa gülüş hâkim.

İki çocuk, biri erkek biri kız, Celadet Bey'in dizlerinde oturuyor. Kızın adı Sinem, erkeğin adı Cemşid. Fotoğrafın arkasında Arap harfleriyle şunlar yazılı: Celadet, Ruşen, Sinemê, Cemo... Sineme ile Cemo, yani Sinem ile Cemşid çocukları. İlk defa bu fotoğrafta Celadet Bey, baba ve çocuk sahibi olarak görülüyor. Baba olmuş, bir kızla bir erkek çocuk babası. Celadet Bey spor bir ceket giymiş, saçları taralı, kollarını çocuklarına dolamış, kucaklamış onları, mağrur bir ifadeyle objektife bakıyor. Çocuklar da gülüyor. Kızın ağzı açık, gözleri hafif kısık, gülüyor. Oğlanın ağzı azıcık kapalı, babası gibi saçları taralı objektife bakıp gülümsüyor.

Kız annesine, oğlan babasına çekmiş. Oğlan tıpkı babası... Sanki Celadet yeniden çocukluğuna dönmüş, yeniden Ceco ol-

muş, büyükannesi Ruşen Hanım'ın Cecosu... Babayla oğul ve iki Ruşen: Ruşen'in Cemşid'iyle, Ruşen'in Cecosu... Kız üç-dört, oğlan bir-iki yaşlarında görülüyor. Güzel iki çocuk... Kız hafif tombul, erkek sıska, ince ve uzun. Oğlan başını babasının omzuna yaslamış, kız iki elini de açmış, sanki bir şeyleri alkışlıyor gibi.

Bu güzel fotoğraflar, Celadet Bey'in hayatına yeni renkler getirmekle kalmıyor, *Kader Kuyusu* romanına da, yeni renklerle süslenmiş yeni sayfalar ekliyor. Eğer fotoğraflar, akıp giden zaman defterinin sayfalarıysa, o zaman bu fotoğrafla ilgili şunlar söylenebilir; yeni bir sayfa, uzun bir dönemin ve ömrün ışık saçan bir sayfası. Bu aydınlık fotoğraflar, aynı zamanda aydınlığın ve gülüşün tanığı. Bu fotoğraf, *Kader Kuyusu*'nun sayfaları arasındaki bu ömrün bazı durak, zaman ve dönemlerinde gülüşün de varlığını gösteriyor. *Kader Kuyusu*'nun bazı sayfalarında gülüşe de yer var.

Bu fotoğraf bir şeyi daha gösteriyor; aile yaşamından, çocuklardan, çocuklarla çevrili bir ortamdan bunca kaçan Celadet Bey şimdi çoluk çocuk sahibi olmuş, kucağında Sinem'le Cemo gülüyorlar. Bu fotoğraf Ruşen Hanım'ın deyimiyle, "familyer" bir fotoğraf. Aileye fotoğraf gerekiyor. Aile yaşamını, çocukları, çocukların büyümesini, fotoğraflar aracılığıyla göstermek gerekiyor. Fotoğraf makinesi gerekiyor. Çocuklar büyüyor, değişiyor. Değişimin ispatı gerekiyor. Gün gelecek çocuklar, an an çocukluklarını görecek, geçirdikleri değişimleri ve yaşadıklarını hatırlayacaklar.

Ancak Ruşen Hanım, fotoğraf makinesi istemiyor. Çünkü Şam'ın en ünlü fotoğrafçısı aile dostları. Bütün Şam'da namları yürüyen Melik Tahir ve kardeşleri, her iki-üç ayda bir Muhacirin Mahallesi'ne Celadet Bey'le Ruşen Hanım'ın evine geliyor, çocukların fotoğraflarını çekiyor. *Kader Kuyusu*'nun bu on dördüncü fotoğrafı gibi, bazen çocuklarla birlikte Ruşen Hanım'la Celadet Bey'i de çekiyorlar. Kadıköy'de Mr. Xandemian nasıl ailenin yakın dostuysa, Şam'da da Melik Tahir'le kardeşleri öyle. Aynen Mr. Xendamian gibi bazen Melik Tahir onlar çağırma-

dan kendiliğinden gelip fotoğraflarını çekiyor. Melik Tahir ve kardeşleri de Şam'da oturan Eyyubi Kürtleri'nden. Stüdyoları, Salihiye caddesinin üzerinde. İslam dinine göre fotoğraf çekmek günah sayıldığı halde, İslam dininin kadim kentlerinden Şam'daki stüdyoları her daim dolu. Her tür insan, Arap, Fransız, Yahudi, Ermeni, Süryani, Kürt gelip fotoğraf çektiriyor. İnsanlar fotoğrafı her şeyden çok önemsiyor, çünkü o hayatlarına tanıklık ediyor.

Melik Tahir, Sinem ve Cemo'nun fotoğraflarını çekmek için bizzat gidiyor evlerine. Kürt mirlerini stüdyoya getirmek olmaz. Mirler, her zaman mirdir. Dün de, bugün de, yarın da... On dördüncü fotoğrafın arkasında, isimlerin altında güzel bir Fransızca yazıyla, "Photogravure-Eyoubiye Frères" yazılmış. Eyyubi kardeşlerin bu fotoğrafında Celadet Bey, babası Emin Ali Bey'e çok benziyor. Babası gibi oturmuş, sırtı dik, göğsü önde, kafası azıcık kalkık. Gözlerindeki gülüş de, babasının gülüşü gibi kibar ve ölçülü. Acaba tarih tekerrür mü ediyor, zamanla birlikte tarih yenileniyor mu? Melik Tahir'in çektiği bu fotoğrafta sanki Celadet Bey babası Emin Ali Bey'in izini, oğlu Cemşid de babası Celadet Bey'in izini sürüyor. Mr. Xandamian'ın çektiği fotoğraflarda Celadet çocuktu ve babasının kucağında oturuyordu; Melik Tahir'in fotoğrafında ise o şimdi baba ve oğlu kucağında oturuyor.

İstanbul Kadıköy, Şam Muhacirin... Bir kaderin iki konağı... İstanbul, Kadıköy; birinci konak. Şam, Muhacirin, kaçıncı konak? Sonuncu mu?

II.

– Kaçıncı konak? Sonuncu mu? Hayır, diyor Celadet, son konak değil, ikinci konak... Zaten ilk sayısında "Hawar'ın Üç Dönemi" diye bir makale yazdım ve makalemde bu konudan söz ediyorum. Birinci konak Hawar'dı, yayınlanması ve Latin harf-

leriyle Kürtçe alfabe. Kürt yazı dilinin kurallarını yeniden belirledik, Kürtçe okuma ve yazmayı kolaylaştırdık, dili hafiflettik, Kürtçenin hazinelerini açtık. Şimdi ikinci konakta bu temel çabalarımızı daha da derinleştireceğiz, genişleteceğiz. Makalemde de yazdım, dil üç temel esas üzerinde varlığını sürdürür: Alfabe, gramer ve sözlük... Alfabe işi tamam, şimdi sıra gramer ve sözlükte. Bu yeni başlangıcın, ikinci konağın okuyuculara öğüdü de şu: Öğrenin, öğrenin, öğrenin, öğretin, öğretin, öğretin...

– Prince Bedir-Khan, artikelinizi hızlıca okudum, diyor Fransız diplomatı Roger Lescot, Kürtçe... *Hawar*'ı iyi presente etmişsiniz. Fransızca bölüm de çok iyi. Kutlarım sizi ve yeni *Hawar*'a uzun ömürler dilerim.

Yine bahar, 1941 yılının baharı. Celadet Bey'lerin evinin bahçesindeki güller kan kırmızısı bir renkle tomurcuklarını açmış. Kırlangıçlar yine gelmiş. Kentliler, Şam ve Halep'teki Kürtler yaylaya çıkma hazırlıkları yapıyor. Yine Celadet Bey'in Muhacirin Mahallesi'nde bulunan evinin avlusu. Yine yakınları, arkadaş ve dostları bir araya gelmiş avludaki kuyunun başında. Yeni evin yeni kuyusunun çevresinde. *Hawar* yeniden yayın hayatına başlamış. İlk sayısı, hayır ikinci sayısı bugün, 15 Nisan 1941 günü yeni matbaadan çıkmış. Sebat Matbaası'ndan iki çırak, aceleyle birkaç tomar dergiyi evine getirmiş. Henüz mürekkep kokan dergiye bakıyorlar. Gelenler pek değişik insanlar değil. Ruşen Hanım, Ali Ağa Zılfo, Mehmet Ağa Zirki, Emer Ağa Şemdin, Süleyman Efendi Qotreşi, Arif Abbas Bey, Hüsnü Berazi Bey, Muhsin Berazi Bey, Memduh Selim Bey, Nizamettin Kubar Bey, Osman Sabri, Dr. Nazif Bey, Ehmedê Fermanê Kîkî. Bu akşamüzeri, avluda toplananlar arasında yeni isimler de var; Kamuran Bey, Roger Lescot, Kadri Can, Cegerxwin, Dr. Nazif'in küçük kardeşi Nurettin, Kadri, Ekrem, Mikdad ile Bedri Bey Cemil Paşa. Birbirinden çok uzak olan bu insanlar, bugün derginin yeniden çıkışını kutlamak için Celadet Bey'in evinde bir araya gelmişler. Ancak bir kişinin eksikliği seziliyor; Haco Ağa... Haco Ağa vefat etmiş, onun yerine oğlu Hasan Ağa Haco gelmiş.

Celadet Bey? Bugünkü duygu ve düşünceleri?

Savaş rüzgârları, daha doğrusu kasırgaları, tüm dünyayı sarsmasına rağmen bahar, bütün çıldırtıcı güzelliğiyle yine gelmişti. Mutlu bir bahar günü, yavaş yavaş bitmek üzereydi. O gün çok erken, benekli, söz, ahit anlamına gelen Bêlen adındaki tazımın sesiyle uyandım. Etraf henüz tam aydınlanmamıştı. Zaten sabaha kadar uyku girmemişti gözüme. Hawar, *çocuğum, gözümün feri yeniden çıkıyordu. Ruşen'i uyandırmadan usulca çıktım yataktan ve çocukların odasına gittim. Sinem ile Cemo, iki küçük melek gibi uyuyorlardı. Cemo parmaklarını ağzına sokmuş emiyordu. Bugün onlara yeni bir kardeş geliyordu. Sonra çıktım avluya. Sabah yelinin serinliği, hafifçe titretti beni. Kafeslerdeki kekliklerime baktım, uzun süre onları, siyah, benekli, beyaz ve kırmızı tüylerini seyrettim. Yiyeceklerini verdim. Sonra Bêlen'e bakmaya gittim. Uyanıktı, dilini dışarı çıkarmış sesler çıkarıyordu. Kuyuya giderek bir kova su çektim. Bêlen'ın önündeki tası suyla doldurdum. Çocuklar ve anneleri uyanıncaya kadar, avludaki çiçeklere su verdim, bakımlarını yaptım. Çiçekler açmış, bal arıları etrafında uçuyordu. Berrak ve masmavi gökyüzünde bir turna sürüsü uçtu. Gülümseyerek, gözden yitinceye kadar seyrettim onları. Savaş vardı, savaş rüzgârları dünyayı önüne katmıştı. O gün, her şeye karşın güzeldi. Hiçbir şey keyfimi kaçıramazdı. Bana dertlerimi, kederlerimi hatırlatacak kimse olmayacaktı. Üzerime çöken dert ve kederler bazen beni mecnuna çeviren hasret, yakamı bırakmayan kötülükler, arkamdan söylenen dedikodular, o gün benden çok uzaktılar. Sıcak bir ev, çocuk sesleriyle şenlenen mekân, kuyu, yani suyun kaynağı, kuyu tahtalarının gıcırtısı, taşlarında biriken suyun yıldız gibi bir görünüp bir kaybolan serin damlaları, yeşillikler, baharın renkleri, berrak gökyüzü, her şey, güzel olan her şey o gün yanı başımdaydı.*

Ve bütün bu güzelliklerin yanında Hawar...

Bir rüyam, hayatta en çok istediğim şeylerden biri daha gerçekleşiyordu. Kürtçe kelimeler yok olmamalıydı, yeniden canlanmalı, bahçedeki çiçekler gibi yeniden açmalı, koku vermeliydiler. Şimdi senin veya Kader Kuyusu *okurunun aklına haklı bir soru gelebilir; Neden? Anlatayım: Her perşembe günü İstanbul'dan gelen Pierre Loti gemisi, her*

defasında Türkçe dergi ve gazeteler de getiriyordu. Beyrut ve Lübnan'a gelen bu artık eskimiş gazeteler, oralarda biraz daha eskiyerek Şam'a ulaşıyordu. Gelir gelmez, her işimi olduğu gibi bırakıyor, susuz, yılların hasretiyle sarılıyordum onlara; sonuna kadar, spor haberlerine, bulmacalarına kadar okuyordum anlan. Ancak her defasında, kırık bir kalple, gamlı ve sıkıntılı bırakıyordum elimden. Çünkü kara haberlerle doluydular, insanlıkdışı siyasi makaleler, görüşler, düşünceler ve demeçlerle... Cumhuriyet *ve* Vatan *gazeteleri ile* Ülkü, Kadro, Bozkurt, Türkçü Dergi, Yurt *ve* Dünya *gibi dergiler geliyordu.* Yurt *ve* Dünya *hariç bu dergi ve gazetelerin hepsi yeni rejimin borazanı gibiydiler. Hepsi "Türkizasyon" politikasının birer organıydılar. Onlara göre Türkiye'de sadece Türkler, Türkçe, Türk kültür ve gelenekleri vardı. Ya diğer milletler? Öteki dil ve kültürler? Onlar için sadece bir yol vardı: Türkleşmek... Kürt dili zaten yasaktı. İsimler değiştiriliyordu. Bin yıllık aile, kent, köy, ova ve yaylaların isimleri değiştiriliyor, yeni Türkçe isimler veriliyordu. Taşların, ağaçların, çiçeklerin adları değiştiriliyordu. Bînevş menekşe, beybûn papatya, stêrgül yıldızçiçeği oluyordu. İnsan isimleri, unvan değiştiriliyor, herkese birer Türkçe soyadı veriliyordu. Kürt ailelerine Öztürk, Cantürk, Korutürk, Soytürk soyadları takılıyordu. Biz bin yıllık Bedirhaniler de, bir günde Çınar olmuştuk, yani bir hiç! Bedirhaniler, bin yıldan beri Cizîra Botan'ın emirleri, Osmanlı siyasetini etkilemiş bir köklü aile, hep birlikte Çınar olmuşlardı. Çınarları kim tanırdı ki...*

Kürtlerin dili kesilmişti. Kilit vurulmuştu dillerine... O gazete ve dergiler her gün bu tür haberlerle doluydu. Bu haberler birer ok olup yüreğime saplanıyordu. İrkiliyor, ödüm kopuyor, kızıyor, sinirleniyordum. Bazen durup dururken, uykularımda hayır, olamaz, dil ölmemeli, diye bağırıyordum. Evet böyleydi, böyle düşünüyordum. Amojna Sitî ve babamın bana öğrettiği dil ölmemeliydi. Dilim, karanlık gecelerde ak kâğıtlara düşen kelimelerim, kendisine vurulan kilitleri kırmalıydı... Şam gecelerinde ak kâğıtlara dökülen kelimeler, Kürt dilinin yaralarına merhem olmalıydı.

O gün akşamüzeri merhem geliyordu; Hawar *yeniden yayınlanıyordu.*

Çok yazık ki, Haco Ağa bugünü görmedi, diyor elindeki dergiyi Hasan Ağa Haco'ya gösteren Memduh Selim Bey. Ne çok sevinirdi. Değil mi Mirim?

– Kuşkusuz, diyor ak sakallarına elini götüren Celadet Bey. Ancak onlar, bugün mezarlarında rahat uyuyor diye tahmin ediyorum. Dergiyi çıkardık, şimdi de asıl görevimiz başlıyor, onu yaşatmak.

Celadet Bey, Roger Lescot, Kamuran Bey, Memduh Selim Bey, Kadri Bey, Ali Ağa Zılfo ile Hasan Ağa Haco, kuyunun başında ayakta durmuş sohbet ediyorlar. Bazılarının elinde dergi var. Bir süre sonra hep birlikte akşam yemeği için tarihi Merve Meydanı'ndaki tarihi lokantaya gidecekler. Derginin çıkışı şerefine Hasan Ağa Haco davet etmiş onları. Babasına çeken Hasan Ağa, gözleri derginin sayfalarında, Celadet Bey'e bakmadan soruyor:

– Yaşatmak için ne gerekiyor Mirim?

– Çok şey gerekiyor. Her şeyden önce para ve abone...

– Bir yıllık abone ücreti nedir?

– Beş Suriye lirası...

– Mirim eğer alınmazsan, dergiye biraz yardım etmek istiyorum. Buraya gelmeden önce yaptığım bir işten iyi bir para geçti elime. Derginin payına da bir şeyler düşer elbet. Dört yüz lira bağış yapmak istiyorum.

– Çok teşekkür ederim, diyor Celadet Bey... Bu yardımın belki başkalarını da özendirir.

– Evet, diyor Memduh Bey, özendirmesine özendirecek ama bizim dört yüz liramız yok, biz ne yapacağız? Benden on lira, herkes gücüne göre.

– Benden de elli lira, diyor Ali Ağa Zılfo.

– Ben ve Nurettin'den de o kadar, diyor Dr. Ahmet Nazif Bey.

– Ben de bütün Cemil Paşalar adına altmış lira veriyorum, diyor Ekrem Bey.

Diğerleri de, kuyunun kenarına doğru gelip, kendi gücüne göre bir şeyler bağışlıyor.

III.

Ehmedê Fermanê Kîkî, evin ihtiyarı, Sinem ve Cemşid'in ellerinden tutarak, kuyunun kenarında duran Celadet Bey, Ruşen Hanım, Ruşen Hanım'ın annesi ve Huseyma'ya doğru geliyor. Dünya yeni yeni uyanıyor. Seher vakti. 1941 yılının bir yaz günü yeni başlıyor. Celadet Bey'le Ruşen Hanım seslere uyanmış, avluya çıkmışlar. Ruşen Hanım'ın annesi ile Huseyma da arkalarından...

Uzaklardan sesler duyuluyor, top ve tank sesleri...

Avrupa'da başlayan Birinci Dünya Savaşı'nın harabeleri üzerine yükselen yeni bir dünya savaşı, bugün Suriye ve Lübnan'a kadar ulaşmış. Avrupa'dan esen savaş rüzgârları bugün denizin dalgaları gibi Suriye ve Lübnan sahillerini dövüyor. Şimdiye kadar duydukları haberler, bu top ve tank sesleriyle doğrulanıyor. Savaş eşiklerine kadar gelmiş.

– Baba, bu nedir? Bu ses, neyin sesi? diyor Sinem ve Celadet'e doğru yürüyor.

– Korkma güzelim, diyor Celadet Bey ve kızını kucaklıyor. Top ve tank sesleri onlar, korkma.

– Çok pis sesler bu sesler, diyor Cemşid.

– Evet oğlum, pis sesler...

Sesler duyuluyordu, savaş ve ölüm sesleri, yangın ve ateş sesleri ulaşıyordu bize. Ateş sarmıştı dünyayı, alevler yavaş yavaş önüne geçilmez bir biçimde bize doğru geliyordu. Ateş Ortadoğu'ya sıçramıştı. Bu savaş başka savaşa benzemiyordu. Âlim ve filozofların deyimiyle, bu yeni savaş dünyadaki bütün savaşların anasıydı. Almanlar, Hitler ve Naziler'in önderliğinde intikam peşindeydi. Kafkas cephesinde bulunduğum birinci savaşta, Almanlar acı bir yenilgiye uğramış, içte müthiş bir kargaşanın ortasına düşmüştü. Ancak Almanlar, yani Germen ırkı, kısa sürede toparlanmış, Hitler ve yandaşları Nasyonal Sosyalistler, -ki yükselişlerine 1920'lerin başında Münih'te tanık ol-

muştum– yönetimi ele geçirmiş, büyük bir intikam duygusuyla yeni bir savaş başlatmıştı. Avusturya ile birleşmiş, Çekoslovakya devletini ortadan kaldırarak, Polonya'ya uzanmıştı. Otuz üç milyonluk Danzig ve Polonya'yı işgal etmişti. İtalyan ve Japonlarla bir dostluk anlaşması imzalamış, Ruslarla da anlaşarak Danimarka ve Norveç'e saldırmış ve oraları da işgal etmişti. Sonra Hollanda ve Fransa'ya yönelmiş, tankları Paris'e girince, uçaklarla İngiltere'ye yönelmişti. Bir ada ülkesi olan İngiltere'ye tanklarla giremeyince, hava akınlarıyla Londra'yı kuşatma altına almıştı. Ardından Almanya'nın müttefiki İtalya da savaşa girmişti. Onunla da Kuzey Afrika'ya yönelmiş; Mısır, Somali ve Trablusgarp'ı işgal etmişti. İtalyanlar oradan Yunanistan ve Arnavutluk'a girmiş ve oraları işgal etmişti. Almanya da Macaristan, Romanya, Yugoslavya ve Bulgaristan'ı zaptetmişti.

Ancak her yerde İngiltere ve müttefikleri savunmaya geçmiş, Almanya ve İtalya'nın saldırılarına karşı koyuyordu. Hatta bazı yerlerde de üstünlüğü ele geçirmişlerdi. Savaş bu minval üzere bütün şiddetiyle sürüyordu.

1941 yılının yazına kadar biz savaşı neredeyse sadece radyo ve gazetelerden takip ediyorduk. Savaşın yaktığı ateşin kıvılcımları Lübnan ve Suriye kıyılarına henüz ulaşmamıştı. Ancak güz başlarında herkesin korktuğu oldu: Irak'ta bir hükümet değişikliği yaşandı. Irak Emiri Abdullah, Filistin'e kaçtı ve Reşit Ali Bey Kêlani yönetimi eline aldı. Reşit Ali Bey, Alman taraftarıydı, İngilizlerle savaşa girdi. Almanlar Reşid Ali Bey'e yardıma geldiler. Lübnan ve Suriye semalarından uçan Alman uçakları, Irak'taki İngiliz mevzilerini bombalamaya başladı. Sonunda İngilizler Bağdat'ı ele geçirdi; Mir Abdullah'ı ve arkadaşlarını geri getirerek Irak'ta kendilerine bağlı bir yönetim kurdu. Savaş artık Ortadoğu'ya sıçramıştı. Şimdi sıra Lübnan ve Suriye'deydi. Lübnan ve Suriye'yi egemenliğinde bulunduran Fransızlar iki gruba ayrıldı. Hitler'e itaat eden resmi hükümet grubu ile, İngilizlerin yanında Hitler'e karşı savaşan General De Gaulle önderliğindeki grup. Söylentilere göre Almanlar Fransız işbirlikçilerinin yardımıyla Lazkiye'ye asker çıkarmış ve uçaklarını Şam, Halep ve Riyak'a yerleştirmişti. İngi-

lizler de, Fransız destekçileri Golistler'in yardımıyla, uçakların bulunduğu havaalanlarını bombalamışlardı. Lübnan ve Suriye komutanı Genaral Denz, radyoda bir konuşma yaparak İngilizlere karşı ayaklanma çağrısı yaptı. Ancak İngiliz ve yandaşları Golist Fransızlar, Fransız hükümet kuvvetleri Vichy yandaşlarına karşı saldırıya geçti. Kuzeyde Suriye topraklarına girerek Tidmir ve Dêra Zorê'ye uzandılar.

İyi bildiğim savaş yanımızda sürüyor, tank ve top sesleri Şam'a ulaşıyordu. İslam uygarlığının kadim kenti, uykusuz gecelerimin kenti artık ezan sesleriyle değil, top, tüfek, tank ve uçak sesleriyle uyanıyordu.

Evimiz artık şenlenmişti, önce Sinem, sonra Cemşid gelmişti. Bizim için çok büyük anlamlar taşıyan Bedirhan, Safter isimlerinin bize pek uğurlu gelmediğini, bu isimleri sahip çocukların öldüğünü anladıktan ve o isimleri kendimize yasakladıktan sonra, karar verdik; eğer bundan böyle bir çocuğumuz olursa, başka bir isim vereceğiz ona. İşte ondan sonra kara gözlü bir kız ve geniş alınlı bir oğlan babası oldum. Çocukların gelişiyle hayatımda ve evde her şey kökten değişti. Artık Ruşen'le Türkçe konuşmamaya başladık. Evin yeni dili artık Kürtçeydi. Eve alkol girmiyordu. Bazen arkadaşlarla gidiyor, onlarla bir iki kadeh içiyordum. İçtiğim sigara sayısı da, günde iki paketten, on-on iki sigaraya indi. Artık daha çok zamanım evde geçiyordu. Evden çocukların gülüşü ve çığlıkları, Ehmedê Fermanê Kîkî'nin havalı ve keklikerimin ötüşü yükseliyordu. Evden çocuk kokuları geliyordu. Artık keder ve özlemlerimin ilacı evdeydi.

Ancak savaş gelip bulmuştu bizi. Dünya yanıyordu.

Celadet Bey kulağı seslerde, kafasını kaldırarak gökyüzüne bakıyor. Masmavi gökyüzünde birkaç boz renkli buluttan başka hiçbir şey görülmüyor. Ancak sesler kesilmiyor. Kuyunun duvarına sırtını yaslayıp oturuyor ve iki çocuğunu da kucağına alıyor.

– Baba, nedir bu, bu neyin sesidir? Cemşid babasının sakallarına dokunarak soruyor.

Celadet Bey cevap vermiyor. Pürdikkat sesleri dinliyor. Sesler yavaş yavaş yaklaşıyor. Gittikçe yaklaşan sesler neyin sesi acaba?

– Ruşen kızım, çocukları içeri götürsen iyi olur, diyor ve ayağa kalkıyor.

Ses biraz daha yaklaşıyor. Şimdi tanıyor artık sesi, gelen uçak sesi. Ruşen Hanım çocukların ellerinden tutarak içeri doğru gidiyor. Annesi de Huseyma'nın elinden tutarak arkasından gidiyor. Ancak henüz içeri girmeden, bir uçak sürüsü alçaktan uçarak, yıldırım hızıyla geçiyor.

– Nedir bu, bu nedir? diyor bir çığlık atarak Cemşid.

IV.

– Baba bu nedir? diyor çalışma odasında Celadet Bey'in dizinde oturan Cemşid gülümseyerek.

– Bu *Ronahi*'dir oğlum.

– Kimin Ronahisi?

– Bizim oğlum, biz Kürtlerin.

– Peki niçin aydınlatmıyor?

– Aydınlık, sayfaların ve satırların arasında oğlum.

– *Hawar* gibi mi?

– Evet, *Hawar* gibi.

– Bu *Hawar*'ın kardeşi mi baba?

– Evet, *Hawar* ve senle Sinem'in kardeşi. Adı *Ronahi*...

– Hadi oku baba.

– Hayır baba okuma, diyor Celadet Bey'in oturduğu koltuğun yanında oturup onları dinleyen Sinem. Okuma, resimler den bahset. *Ronahi*'nin resimleri çok güzel. Bu kadın kim? Kim bu kadın baba, söyle?

– Hadi kuzum gel, sen de gel, diyor Celadet. Sinem'in de öbür dizinde oturmasını istiyor.

Ancak olmuyor, artık çocuklar büyümüş, ikisi bir anda dizlerinde oturamıyor. Celadet Bey Cemşid'i yere bırakıyor, koltuktan kalkarak yere oturuyor. Çocuklarına bakıyor ve tekrar yeni çıkmış olan gazetesi *Ronahi*'ye bakıyor.

– Bu askeri elbiseler giymiş uzun boylu adam General De Gol'dür. Fransa'nın lideri. Bu generale bakan başı açık kısa boylu kadın da, İngiltere Kraliçesi Kraliçe Elizabeth'dir. Bu güleryüzlü dört kişi ise, İngiliz pilotlarıdır. Bu resimde de İngiliz vapur ve gemileri var. Bir İtalyan gemisini esir almak üzere ona yaklaşıyorlar.

– Çok güzel baba. Devam et baba, diyor Cemşid.

Ronahi'nin birinci sayısında çıkan fotoğraf, savaş fotoğrafları, tufan ateşinin fotoğraflarıydı. Ama Cemo çok seviyordu onları. Onun için onlar, sadece birer fotoğraftan ibaretti. Fotoğraflardan top sesleri yükselmiyor, fotoğraflar barut ve kan kokmuyordu. Ancak öte yandan savaş bütün hızıyla sürüyordu. Ateş, barut ve yıkım, akıl ve mantığa baskın gelmiş, ailediği gibi at koşturuyordu. Birinci Dünya Savaşı gibi, dünya yeniden bir salıncak gibi savaş ateşinin tam ortasına düşmüş, bir gidip bir geliyordu. Ölüm kokusu, bütün dünyayı zaptetmişti.

Lübnan ve Suriye ise İngiltere ve Golist Fransızların egemenliğine girmişti. Lübnan'da, Suriye'de, Şam'ın civarlarında, Azrail'in kılıcı durmadan çalışıyordu. Derhe, Xebexib, Qesyûn Dağı, Meê, Humus, Dêra-zor, Raka, Kamışo ve Şam'da büyük çatışmalar yaşanıyordu. Şam bomba sağanağı altında kaldı. Birkaç bomba, mahallemize, bizden birkaç yüz metre uzaklıkta bir mesafeye bile düştü. Birkaç bomba da Emevi Camisi ile Selahattin Eyyubi türbesinin yakınında patladı. Yirmiye yakın ev yıkıldı, yüze yakın insan öldü. O günlerden bir gün, bir akşamüzeri Huseyma elinde birkaç boş mitralyöz ve tüfek mermisi kovanıyla çalışma odama geldi. "Baba bunlara bak" dedi. Bir komşunun damında bulmuştu onları o boş kovanları, savaşın anısı olarak, tabancanın mermilerinin bulunduğu yere kaldırdım. Şam nice korkulu günler yaşadı. Sonunda Mareşal Vişi'nin birlikleri bölgeden çekildi.

De Gol ile İngiltere Başbakanı Mr. Çorçil, Lübnan ve Suriye'nin bağımsızlıklarını ilan etti.

Bütün bu hengâme içinde biz Kürtler neredeydik ve ne yapıyorduk? Kuşkusuz yerimiz, demokratik dünyanın bulunduğu yerdi. Hem ben, hem diğer Kürtler, bütün gücümüzle demokrat güçlere destek verdik. Fransız ve İngiliz zabitlerinin yardımıyla birçok kez Cizre bölgesine gidip geldim. Orada özgürlükçü güçlere yardım etmek üzere Kürtlerden silahlı gruplar oluşturduk. Biz Kürtlerin mücadelesi demokrasi için değil miydi? Bütün hedeflerimizi bunun üzerine inşa etmemiş miydik? Yüzyıllık dertlerimiz ve başımıza gelen belaların tümü demokrasi eksikliğinden gelmemiş miydi?

Suriye ve Lübnan'da koşullar biraz değişince yeni bir derginin hazırlıklarına giriştim. Kuşkusuz Fransız ve İngilizlerin desteğiyle. Yardımlarına ve nedenlerine sonra geleceğim. Ancak bizim tek başımıza bir dergi çıkarma gücümüz artık vardı. Daha önceki çabalar sayesinde kaybolmuş Kürtçe kelimeler mezardan çıkıyordu; bütün yerel renkleriyle. Düzgün, rahat, akıcı bir alfabe yerleşiyordu. Dillerini seven ve kullanan gençler büyük bir coşkuyla kaleme sarılıyordu. Burada onların adlarını anmam ve Kader Kuyusu*'nun çok çok sabırlı okuyucularına tanıtmam lazım. Kamuran, kader kardeşim, Paris'ten gelip Beyrut'a yerleşmişti. Hemen her hafta görüşüyorduk. Dili temiz ve akıcı, görüşleri derin, öngörüleri isabetliydi. İslam dininin ayetlerini, örneğin "Kuranın Tefsiri ve Hazreti Peygamberin Hadisleri" kitabını, akıcı bir dille Kürtçeye çeviriyordu. "Lezgin Ağa" lakabını yakıştırdığım Fransız diplomat ve oryantalist Roger Lescot vardı. Çok yakın dostumuzdu ve yüreği Kürt edebiyatı ve dilinin içinde bulunduğu durum için yanıyordu. Kürtçe-Fransızca birçok makale kaleme alıyor, Kürt folklorunun birçok örneğini derliyordu. Ruşen, amcamın kızı, hayat arkadaşım, evimin komutanı vardı bir de. "Rewşen Bedirhan" imzasıyla Kürt kadınının yaşamı ile ilgili makaleler yazıyordu. "Ev Kadını ve Ustalık" başlıklı makalesi oldukça ses getirmişti. Osman Sabri vardı, aşiret delikanlısı, mağrur ve kendinden emin... Herkesten çok o, o temiz dilli, aydınlık kalemiyle yardımıma koşuyordu. Yeni ye-*

tişen bir genç Nurettin Yusuf vardı, Dr. Nazif'in kardeşi, uzun boylu, girişken bir genç... Sünnet olurken bana gülerek "kirvem amcam, bak korkmuyorum" diyen Nurettin, akıllı, dil ve edebiyat tutkunu bir gençti. Çok güzel hikâyeler yazıyordu; arada bir onu, "Kürtlerin Çehov'u" diye çağmyordum. Kadri Can diye bir genç daha vardı, Dêrika Çiyayê Mazi'den sürgün, yaralı dilin şairi. Birçok imam ve din adamı kökenli insanımız daha vardı. Cegerxwin, Mele Hasan Hişyar, Ahmet Nami, Mele Enver... Onlar da şiirleriyle, naçar Kürt edebiyatının sayfalarına zenginlikler katıyordu. Seyda Cegerxwin, her defasında okunması neredeyse imkânsız elyazısıyla yazdığı onlarca şiir gönderiyordu; kalemini, kınından çekilmiş bir kılıç gibi kullanıyordu. Şimdi isimlerini hatırlayamadığım daha birçok kişi yardımıma koşuyordu. Bu koşullarda niçin yeni bir dergi girişiminde bulunmayalım ki? Niçin kurumuş Kürtçe denizine bir damla daha katmayalım ki diye düşünüyordum.

Ve yine bir bahar günü, 1942 yılının 1 Nisan'ında, Hawar'ın, *Sinem ve Cemşid'in kardeşi* Ronahi *doğdu. Ben, yani Celadet Ali Bedirhan, yani sürgün Mir Bedirhan'ın torunu, sürgün ellerde ölen Emin Ali Bedirhan'ın oğlu, gurbet ellerin çocuğu, Goethe gibi rüyalarımda sürekli "mehr Licht" sözünü sayıklayan yazar, bir ışığa ihtiyaç duyuyordum. Bizlerin, parçalanmış Kürtlerin ışığa ihtiyacı vardı. Karanlık, kör bir kuyunun dibine düşen hayatımızın ışığına ihtiyacı vardı. Yaralanmış, boynu bükük, karanlık toprağın derinliklerine gömülmüş Kürtçe kelimelerin ışığa ihtiyacı vardı.*

Mehr Licht... Yani biraz daha ışık... Yani Ronahi. *Savaşın kör karanlığında* Ronahi *doğmuştu.*

Ronahi *ile birlikte Kürt yayıncılık tarihinde yeni bir adım atmış olduk. Yeni dergi resimliydi. Cemşid ve Sinem'in sevdiği resimler sayfalarını süslüyordu. Bu dergiyle damla sayısı ikiye çıkıyordu. Kurumuş denizde iki damla... Her şeye rağmen serin ve insanın susuzluğunu az da olsa giderecek iki damla... Sonradan gelecek damlalara yol açacak iki küçük damla... Belki de masamın gözüne hapsettiğim romanım "Heyveron"un defterini çıkarıp, zamanı, mekânı, yaşadıklarımı, tatları, renkleri birbirinin içinde harmanlayarak, ay ışığıyla aydınlanan gecenin hikâyesini yazmama yardımcı olabilecek iki damla.*

– Baba, Cemşid bunları seviyor, diyor Cemşid, babasının sakallarını çekiştirerek. Bunlar nedir baba?

– O paraşütçüdür oğlum. Uçaktan atlamış, paraşütüne asılarak yavaş yavaş yere iniyor. Anladın mı?

Celadet Bey oğlunu kucaklıyor, öpüyor, gözlüklerini çıkararak oğlunu yere atıyor ve onunla oynamaya başlıyor. Baba oğul halının üstünde oynuyor. Cemşid gülüyor. Sinem de kardeşine yardıma geliyor, babasının üstüne atlıyor. Celadet Bey çocuklarını seviyor, kokluyor, kucaklıyor; kulak, burun, alın ve gözlerinden öpüyor. Çocukların güzel kokusu, güzel gülüşleri, masum sözleri...

– Baba yeter, yeter, diyor Cemşid gülerek. Yeter dedim, Cemo sana yeter diyor.

V.

– Yeter, teşekkürler.

Kahveyi büyük bir nezaketle dolduran uzun boylu garson, başıyla selam verip, geri geri gidiyor.

Celadet Bey, Kamuran Bey, Roger Lescot ve Yusuf Malik Lübnan'ın derin bir vadide ve dağlar arasında bulunan Rasel Metn bölgesinde, eski bir Dürzi lokantasında oturmuş, akşam yemeği sonrası kahvesi içiyorlar. Aslen Asuri olan ve Beyrut'ta yaşayan ünlü gazeteci-yazar Yusuf Malik, Celadet ve Kamuran Beyler'in yakın bir dostu. "Alhurrya-The Liberty" adında Arapça-İngilizce bir haftalık gazete çıkarmak istiyor. Arkadaşlarının görüş ve önerilerine ihtiyacı var. İşte bu amaçla, arkadaşlarını sakin bir yerde akşam yemeğine davet etmiş.

– Alhurrya, kimsesiz ve ezilen bütün halkların ortak sesi olacak, diyor Yusuf Malik, sağ eliyle geriye taradığı saçlarını düzelterek. Celadet Bey iki dergisini de Şam'da çıkarıyor. Kamuran Bey de Fransızca-Kürtçe dergisi *Roja Nû*'yu* iki sayıdır burada

* Yeni gün. (ç.n.)

yayınlıyor. Hayırlısıyla biz de Elhurrya'yı Arapça-İngilizce yayınlamak istiyoruz. O zaman bütün dergiler birbirini tamamlamış olacak. Hep birlikte onlar unutulmuşların kürsüsü olacaklar.

Daha çok bir aile lokantası olan oturdukları yer yavaş yavaş boşalıyor. Dürzi renklerini giyinmiş garsonlar, masaları dolaşarak boşları topluyorlar. Yusuf Malik ve arkadaşlarının oturduğu masada da, birkaç tabak meze, meyve, ful ve humus kalmış. Niçin ful ve humus masada kalmış? Kimse bilmiyor. Kimse onlara dokunamadığı halde öyle duruyorlar masada. Masa geniş pencerenin önünde. Dışarda her yer karanlıklar içinde, bir tek gökyüzünde yıldızlar parlıyor. Uzaklardan da evlerden sızan solgun ışıklar görülüyor. Işıkları pencereye vuran masadaki mumlar da neredeyse bitmek üzere.

– Savaş hâlâ sürüyor, diyor Yusuf Malik. Ancak dünya yorgun. inanıyorum ki, savaş da bu mumlar gibi bitecek. Ancak biz Kürtler, Asurlar, Ermeniler, Çerkezler, Yahudiler, Filistinliler, Dürziler, Aleviler, Maruniler, yine dilsiz, yine sahipsiz, yine hiçbirimizin kürsüsü yok. Bizim için de hak hukuk lazım. Kim haklarımızı savunacak, davamızı sürdürecek? Dünyanın gidişinden hiçbir şey anlamıyorum, aklım almıyor yaşananları...

Kırık kalpli, duygusal arkadaşım doğru söylüyordu. Bu yangın yerinde, büyük savaşta, kimsesiz küçük halklara kim zaman ayırabilirdi ki? Dünya, Lamartine'den Kürtçeye çevirip Hawar*'da yayınladığım "Ölüm Şarkısı"ndaki gibiydi.*

"Gelen geçen gün ve geceye benzer/Bazen acı, uğraş ve şenlik! Bazen ahlama oflama, haykırış! Bazen gül ve yeşillikler içinde! Bazen toprak ve çamur içinde/Ve sonunda... karanlık gece üzerimize çöker." Ölüm şarkısının çalındığı bir dünyada, ölüm darbesini almış olan halklar ve topluluklar ne yapabilir ki?

Satranç oyununu bilirsin... O günlerde dünya kocaman bir satranç tahtasıydı adeta. Şah, fil ve vezirler kıyasıya çarpışıyordu. Mızrak, gürz ve topuzlarla birbirine girmiş, kaleler yıkılıyor, atlar kişniyor, vezirler

esir alınıyor, piyonlar ise oradan oraya savruluyordu. Arkası kuvvetli olmayan ezilen halklar ise, bu satranç oyununda birer piyondu. Şah ve vezirler, onları ön saflara sürüyorlardı.

Bu ölüm oyununda Kürtlerin değeri de Türkiye'nin tutumuna göre değişiyordu. Savaşın başlangıcında Türkiye müttefik devletlerle bir dostluk anlaşması imzaladı. O vakit Kürtlerin değeri düştü. Ancak sonunda Türkiye Osmanlı döneminde yürüttüğü eski politikasına geri döndü; Almanlarla bir dostluk antlaşması imzaladı. O vakit de Kürtlerin değeri rakip devletler nezdinde tekrar yükseldi. Yaşlıların deyimiyle, kazanda çorba kaynarken, karıştırmak için kepçeye ihtiyaç vardı. Ölüm şarkısının çalındığı o dönemlerde sadece, evet sadece satranç kuralları geçerliydi. Kürtlerin değeri yeniden artınca İngiltere ve Fransa bize yaklaştı. Sansürü kaldırdılar, önümüzü açtılar, yayın yoluyla bazı faaliyetler yapmamız için bize imkân tanıdılar. Siyasal faaliyetlerle uğraşan arkadaşlarımız, bu faaliyetlerine hız verdiler. Biz de yeni yayınlar için kollan sıvadık. Kamuran Beyrut'ta, Roja Nû adında haftalık bir gazete yayınlamaya başladı. Yine o ve Lübnan'daki arkadaşları Kürtçe yayın yapan bir radyo istasyonu kurdular. Radyo haftada iki gün, Çarşamba ve Cuma günleri kısa ve orta dalgadan yayına başladı. Benden de yardım istediler. Roja Nû'nun baş yazılarını yazıyor ve Hawar için hazırladığım savaş haberlerini radyoya veriyordum. Onun için neredeyse her hafta Beyrut'a gidiyordum. Beyrut'a ulaşır ulaşmaz, Kamuran'ın 84 41 numaralı telefonunu çeviriyor; geldiğimi haber veriyordum. Beyrut'a her gidişimde gazetenin kâğıdını da beraberimde götürüyordum. Telefondan sonra Kamuran çarşıya geliyor; kâğıttan Roja Nû'nun payını ayırıyor; geriye kalanı da satıyorduk. İngiliz ve Fransızlar; gazete ve dergilerimizi yayınlayabilmemiz için bize kdğıt bağışı yapıyordu. Gazete kâğıtlarının yarısını dergiler için kullanıyor; geriye kalanını da, günlük ihtiyaçlarımızı karşılamak üzere satıyorduk. Kamuran avukatlık, Ruşen öğretmenlik, ben de avukatlık ve tercümanlık yaptığım halde, kazandığımız para yetmiyordu bize, dergilerin masrafı oldukça kabarıktı.

Bunun için, sırf bunun için, turnanın çığlığı çektiği acıdandı...

– Yazık, ne ben ne kardeşim Celadet ne de M. Lescot Arapça ve İngilizce yazamıyoruz. Kamuran Bey, beyaz bir mendille, dudaklarını ve ince bıyıklarını temizliyor ve konuşuyor. Bunun dışında, ne isteğin varsa yardıma hazırız ve seninleyiz... Öyle değil mi?

Celadet Bey'le M. Lescot da kafalarını sallayarak onu onaylıyorlar.

– O zaman ben hemen işe koyuluyorum, diyor Yusuf Malik sevinerek. Bir tek adınız, varlığınız gazetem için büyük bir güçtür.

Sonra da elini kaldırarak garsondan hesabı getirmesini istiyor.

Bu arada, Celadet Bey ceketinin cebinden bir kâğıt çıkarıyor, M. Lescot'un yanında oturan Kamuran'a uzatıyor.

– Makalem, diyor Celadet Bey. *Roja Nû*'nun üçüncü sayısı için. Bu gece Şam'a dönmek istiyorum. Çocukları özledim. Bunu al ve istediğin gibi uyarla, düzenle ve yayınla.

Kamuran kâğıdı biraz daha ışığa yaklaştırıyor ve okumaya başlıyor.

– Abi, babanın şiirini yazmışsın, diyor. Babamızın amcamız Mithat'a gönderdiği şiir.

Kamuran kâğıdı indiriyor, M. Lescot'ya yüzünü çevirerek uzun şiiri ezbere okumaya başlıyor: Kutlarım binlerce kez/bu kutlu ses şimdi sevenler arasında/bu kutlu derginin haberi/herkesi mutlu kılıyor... Şiiri okuduktan sonra, yeniden kâğıda dönüyor sadece, "Babonun şiiri, babonun şiiri" diyor.

Celadet Bey mutlu bir ifadeyle kardeşini seyrediyor. Kadehinde kalan son damla Courtoise konyağını da içerek M. Lescot ve Yusuf Malik'e dönerek konuşuyor:

– Kardeşim Kamuran... kardeşlerim... tarih tekerrür ediyor, biz Bedirhaniler'in kaderi hep aynı. 1898 yılında amcamız Mithat ilk Kürtçe gazete olan *Kürdistan*'ı Kahire'de yayınlıyor. O zaman büyük kardeşi İstanbul'da yaşayan babamız Emin Ali Bedirhan'dan yazı istiyor. Babamız imzasıyla yazamıyor. Kı-

zıltoprak'taki evimizde, çalışma masasına oturuyor, "Şeyh E. Fetah'ın Oğlu" imzasıyla bu şiiri yazıp gönderiyor. Şimdi de küçük kardeşim, bu şiirin yazılmasından kırk beş yıl sonra, benden gazetesi için yazı istiyor. Bu şiirden daha güzel bir hazine var mı küçük kardeşime verebilecek? Kim ne derse desin, tarih hep tekerrür ediyor.

VI.

– Kim ne derse desin, tarih her zaman tekerrür ediyor, diyor ağlamaklı önüne bakan Monika. Birinci savaşta biz Alınanların başına gelen, bu savaşta da gelecek biliyorum. Hatırlarsınız, Nietzsche Alınanları eleştirirken, her insanın, her milletin iki yüzü var, aydınlık yüzü ve karanlık yüzü, demişti. Karanlık yüz, aydınlık yüze baskın gelince, o vakit hayat o insan veya millet için cehenneme döner. Biz Almanların kaderi de böyle: cehennemi karanlık, ölüm ve cinayet... Ne diyeyim, utanıyorum, sadece utanıyorum.

– Schatz Monika, buralarda ayrıntılı haberler alamıyoruz, bildiğimiz şeyler de dördüncü, beşinci elden bize ulaşıyor, diyor Monika'ya bakan Kamuran Bey. Söylediklerin korkunç şaşırtıyor bizi. Nasıl olur? Her dönemde mantık ve akılla hareket eden Almanlar gibi bir millet, nasıl bu kadar alçalabilir?

– Bilmiyorum, bilmiyorum, aslında biliyorum, biliyorum ama söylemeye gücüm yetmiyor, dilim varmıyor. Biz Almanların yaptıkları karşısında aslında sözün bir değeri de yok. Felaket, sadece felaket... dün de böyleydi, bugün de böyle... Felaket, biz Almanların alnına basmış damgasını, kurtuluş yok.

– Monika yorma kendini, diyor sol elini avucuna alıp okşayan, yanında oturan Celadet Bey, soluklan biraz, kendine gel. Sonra konuşuruz.

– Yorgunluk? Dinlenmek?.. Nein, nein, mein Fürst... Sen Münih'teki Monika'dan söz ediyorsun. Artık eski Monika değilim.

Yorgunluk, sakinleşmek, dinlenmek... Bunlar normal insanların işi. Bu savaş hiçbir şeyi normal bırakmadı. Hiçbir şey bilmiyorsunuz. Duyduğunuz, okuduğunuz haberler hiçbir şeyi anlatmıyor. Esir kamplarından, gaz odalarından, insan yakılan fırınlardan, toplu mezarlardan, öldürülen milyonlarca Yahudi'den haberiniz var mı? Mein Gott, mein Gott!..

Monika gelmişti. Münih günlerimin arkadaşı, Nietzsche derslerimin yoldaşı, aç gecelerimin aşkı aniden Beyrut'a gelmişti. Her şeyden habersiz o günün sabahında, Kamuran'ın telefonu çaldığında, orada, onun evinin salonunda uyuyordum. Kamuran'la sabaha karşı saat üçte eve dönmüş, sabaha kadar araştırdığımız Kürtçe gramer üzerine çalışmıştık. Yataklara yeni girmiştik ki, çalan telefonun sesiyle uyandım. Telefon Amerikan Elçiliği'nden geliyordu. Amerikalı bir diplomat, Alman bir kadından, Monika Karlfeld'den söz ediyordu. Kadın Beyrut'taydı ve Mr. Kamuran Bedir-Khan'ı soruyordu. Kamuran'ın evi kentin merkezinde, Vaygand caddesindeydi. Hemen toparlanarak çıktık evden. Gideceğimiz yer uzak değildi; buna rağmen bir taksiye binerek hızla elçiliğe gittik. Kapıdaki nöbetçilerin, kimliklerimizi vermek üzere elçiliğe gidiş gelişlerden sonra silahlı bir asker refakatinde girdik içeri. Orada da uzun boylu, orta yaşlı bir diplomat bahçeyi gören bir odaya aldı bizi. Monika, siyah elbiseler içinde, başına sardığı siyah bir örtüyle odada oturuyordu. Bizi görür görmez üzerimize atıldı. "Mein Fürst, Celadet, du auch!" dedi ve ağlamaya başladı. Beni Beyrut'ta bulabileceğini hiç tahmin etmemişti anlaşılan.

Zavallı Monika... Bir yumruk kadar kalmıştı. Üzerindeki elbiseler dökülüyordu. Alın, gözaltları ve yüzündeki çizgiler oldukça derinleşmişti. Gözleri yuvalarına kaçmıştı. Benim güzel gözlü, uzun boylu, tatlı Monikam'dan eser yoktu. Odada boynuma atlayan Monika, zayıf, yaşlı ve zavallı bir kadındı artık. Monika ağlıyordu. Bir depreme tutulmuş gibi titreyerek yüksek sesle ağlıyordu. Kamuran adresini yazıp diplomata verdi, ben Monika'nın koluna girdim; oradan çıkarak eve geldik.

Monika ölüm tarlalarından, kocaman bir mezarlıktan, Azrail'in cirit attığı bir diyardan geliyordu. Hitler'e suikast düzenlemek isteyen aristokrat bir Alman teşkilatına yardım etmişti. Ancak başaramamışlardı. Birçok kişinin ölümüne ve Hitler'in yaralanmasına rağmen suikast girişimi başarısız olmuştu. Teşkilatta yer alan yüksek subayların, köklü aristokratların, ünlü şahsiyetlerin çoğu yakalanarak kurşuna dizilmişti. Monika da iki arkadaşıyla, akla hayale gelmeyen binbir zorlukla Malta'ya kaçmayı başarmıştı. Arkadaşları oradan Amerika'ya geçmek için kalmışlardı. O da Amerikalılar'ın yardımıyla bizi bulmak üzere Beyrut'a atmıştı kendini. Dünyanın büyük olduğunu kim söylüyordu? Yirmi yıl sonra, aniden, her şeyin, hepimizin değiştiği, çok değiştiği bir dönemde yeniden birbirimize kavuşmuştuk.

Monika'nın sözünü ettiği şeyler akıl kârı değildi. Ortadoğu'da kimse bunlardan söz etmiyordu. Burada savaş, birkaç satır haberle ulaşıyordu kalabalıklara. Kimsenin binlerce yılın sürgünü olan Yahudi ulusunun katliamından haberi yoktu. Monika, insandan, ruhlarından duygularından, acılarından, çektiklerinden, çığlıklarından söz ediyordu; yazılmış savaş haberlerinden değil... Yüreğim her sözüyle, gözünden dökülen her damla gözyaşıyla kavruluyordu. "Hayır, olamaz, nasıl olur" gibi sözlerden başka tepkimizi ifade edecek hiçbir söz bulamıyorduk. Monika'nın söylediğine göre, Alman ülkesi ve zaptettikleri toprakların her yerinde, ölüm kampları kurulmuş ve bu kamplarda kurulan fırınlarda günde binlerce Yahudi yakılıyordu. Evet yakılıyordu!.. Yüz binlerce, belki de milyonlarca Yahudi katledilmişti. Sadece Yahudiler değil, başka milletlerden insanlar da, özellikle on binlerce Çingene de öldürülmüştü. Kamuran'la ben katliam acısının ne olduğunu çok iyi biliyorduk. Gençlik yıllarımda, bir buçuk milyon Ermeni ile binlerce Kürt katledilmişti. Ölüm kokusunun ne olduğunu çok iyi biliyorduk. Bunun için Monika'nın her kelimesi bir köz olup yüreğimizi yakıyordu.

Yahudiler... Daha 1942 yılında, soğuk bir gece "Bir İnsan, Bir Lisan" başlıklı yan ölü Kürtçe kelimelerle bir makale kaleme alarak, orada Yahudilerden, Tevrat'tan, ölen dillerinden, dillerinin dirilişinden, onu dirilten Elyezer bin Yehuda'dan söz ettim. Bu makale yazdığım en

önemli makalelerimden biriydi. Çünkü onu karanlık gecelerde, yere düşen kar tanelerinin eşliğinde, tüm coşkumla içten gelerek yazdım. Şimdi bile çok iyi hatırlıyorum, bir yerinde şunları söylemiştim: "Yehuda halkı için bir sözlük hazırladı ve ölen dilde olmayan kelimeleri yarattı, bir araya getirdi. Böylece İbranice, Yahudilerin arasında yaygınlaştı. 1922 yılında Elyezer bin Yehuda ölünce, otuz-kırk yıl önce ölü bir dil olarak kabul edilen İbranice artık bir halkın dili olmuştu. Bu dil, bugün Filistin'de Arapça ve İngilizceyle birlikte resmi bir dil olarak kabul görüyor ve bir devletin esas dilini teşkil ediyor..." Sonra şöyle devam etmiştim: "Bugün anadille okuyup yazmak, onu öğrenmek, bütün halk için sadece kişisel değil, ulusal bir görevdir. Bunu yapmayan halkına karşı ulusal bir görevini yerine getirmemiş sayılır ve bu kişiden halkına hiçbir yarar gelmez." Ve Kürtlerden Elyezer bin Yehuda'yı örnek almalarını istiyordum.

Ne diyebilirdik? Yirmi yılda yaşlı bir kadına dönen cömert arkadaşım Monika'yı dinlemekten başka... Savaş ateşinin dalgaları Yahudilerin bedenini sarmıştı. Yahudiler yanıyordu. Cesetlerinden yükselen duman, gökyüzüne yükseliyordu.

Monika, Kamuran'ın getirdiği suyu içerken, yüzüne düşen kısa kesilmiş, beyaz saçlarını arkaya atıyor ve yirmili yıllardaki arkadaşlarına bakıyor. Derin ancak boş bir bakış; gülmek istiyor. Olmuyor. Yüzündeki çizgiler içinde yaşadıklarını ele veriyor. Dışarıdan araba ve kalabalığın gürültüsü duyuluyor. Kamuran kalkıp pencereyi kapatıyor. Monika ağlamaktan şişmiş gözlerini salonda gezdiriyor. Gözleri Kamuran'ın çalışma masasındaki üç fotoğrafa takılıyor. Bir fotoğrafta Emin Ali Bey, Semiha Hanım ile Meziyet görülüyor. Emin Ali Bey'le Semiha Hanım oturmuş, Meziyet arkalarında ayakta. İkinci fotoğraf Celadet Bey'in aile fotoğrafı; Celadet Bey, Ruşen Hanım, Sinem ve Cemşid bir aradalar. Sinem'le Cemşid babalarının dizinde oturuyor. Üçüncü fotoğraf ise Safter'in fotoğrafı. Altın kaplamalı, sarı çerçevenin içinde Safter ayakta duruyor, sağ elini bir ağaç kütüğüne koymuş, biraz eğilmiş, elini sağ dizine koymuş gülüyor.

– Safter'i en son 1941 yılında ziyaret ettim, diyor Monika beyaz bir mendille burnunu silerken. Ünlü bir gazeteciyle evlenen, iki çocuğu olan ve çocuğuna Safter adını koyan Pelikan'la birlikte Heidelberg'e, Safter'in mezarını ziyarete gittik. Pelikan'ın diktiği gül fidanları büyümüştü. Açan tomurcuklar çok güzel kokuyordu. O günden sonra Safter'le Pelikan'ı artık görmedim. Sonra Gestapo'nun Pelikan'ı da tutukladığını duydum, ancak haber doğru mu, değil mi, öğrenemedim. Doğruysa başına neler geldi? Bilmiyorum. Yaşadıklarımız anlatmakla bitmez. Utanıyorum... ben... ich...

Monika'nın gücü sözünü bitirmeye yetmiyor. Yeniden ağlamaya başlıyor. Yüksek sesle, hıçkıra hıçkıra. Celadet Bey bir şeyler anlatmak istiyor ona, ancak Kamuran bırakmıyor, eliyle işaret ederek "bırak doyasıya ağlasın" diyor.

15. Fotoğraf

ela bela bin mahmudi...
her yer karanlık...
je t'entende toujours, son tour..
ka banê me yê ezîzan, kanî war,
*kanî lo lo, lê lê li ku, kanî deng...**

I.

Ceylan... Gözleri...

Kader Kuyusu'nun on beşinci fotoğrafı çok küçük bir fotoğraf. Romanın bütün fotoğrafları içinde en küçük olanı. Fotoğrafta dört kişi var; Celadet Ali Bedirhan, zenci iki Fransız asker ve biri daha. Sivil kıyafetler giymiş dördüncü kişinin kafası görülmüyor. Fotoğrafı çeken Roger Lescot, dördüncü kişinin kafasını kadrajın dışında bırakmış. Kafasından başka kocaman gövdesi gırtlağına kadar görülüyor. Ancak kafa yok. Kim o? Niçin kafası çıkmamış?

Kimbilir! Bu siyah beyaz küçük fotoğrafta en dikkat çeken, küçük bir ceylan. Askerlerin kucağında küçük bir ceylan, kıraç bir yerde, kocaman gözleriyle objektife bakıyor. Askerler de oturmuş. Gülüyorlar. Başarmışlar, ceylanı canlı yakalamışlar. Ceylan tutsak; muzaffer bir görüntüdeler.

---

* Biz Azizanlar'ın damu, yurdu nerede,
Nerede lo lo, lê lê, ses nerede... (y.h.n.)

Celadet Bey, *Kader Kuyusu*'nun sayfalarına rengini veren adam ayakta. Ceylana doğru eğilmiş, elleri hayvanın boynuzlarında, objektife öyle bakıyor. Duruşundan, kafası olmayan kişinin de objektife baktığı anlaşılıyor. Ceylan, fotoğrafın nirengi noktası, belki de ceylanı ortalamak için, fotoğrafın merkezine oturtmak için dördüncü kişinin kafası çıkmamış. Fotoğraf çekmede acemi olan Roger Lescot, objektifini ceylan üzerinde sabitleştirmiş.

Fotoğraftakilerle kamera arasında yoğun bir ilişki var. Hepsi dikkatle bakıyor objektife. Sessiz, şaşkın küçük ceylan bile...

Ceylan ve bakışı... Ceylan ellerinde, tutsak. Yabancı, garip birtakım eller onun ayaklarını, boynuzlarını, vücudunu sarmış. Yabancı birtakım insanlar etrafına toplanmış, mağrur bir edayla teşhir ediyorlar onu. Ceylan tutsak... Fotoğrafın çekildiği o kısacık anda neler hissediyor? Kimbilir! Keşke onun veya bu fotoğrafın dili olsaydı da, o anki duygularını *Kader Kuyusu* romanının okuyucularına anlatabilseydi. Yazık ki, fotoğraflar konuşmuyor, sadece gösteriyor. M. Lescot'un, küçük makinesiyle Ruşen Hanım'la eşi Florens için çektiği bu fotoğraf, bir ceylanın bir çift sıcak, kara gözlerini gösteriyor. Ceylanın bakışı müthiş sıcak, çok derin. Aynı zamanda soğuk, çok soğuk da...

Ceylan korkuyor, ceylan tutsak, ceylan çaresiz...

Bakışı korku dolu, bakışı tutsak bakışı, çaresizlik bakışı.. 1950'lere doğru akıp giden zamanın küçük bir anısı olmaya aday fotoğraf, hüzünlü bir bakışın fotoğrafı.

Askeri kıyafetler içindeki iki zenci asker, ceylanın yanına oturmuş gülüyorlar. Bakışlarında zafer var, amacına ulaşmanın gururu... İki askerin ortasında duran ve ceylanın ince boynuzlarını tutan Celadet Bey'in bakışında ise aynı ifade yok. Eğilmiş kameraya bakıyor, sadece bakıyor. Bakışı ne ceylanın ne de askerlerin bakışına benziyor. Sadece dingin ve yumuşak bir bakış. Kıyafetleri av kıyafeti. Askeri kıyafetler gibi boz renkli. Ortasından dökülmeye başlayan saçlarından bir perçem alnına düşmüş,

geniş alnını kapatmış. Saçları iyice kırlaşmış. Sakal ve bıyıkları da. Yüzündeki çizgiler derin mi derin. Sonbaharın gri rengine bürünmüş Celadet Bey. Yaşlı ve yorgun görünüyor. Denebilir ki, bakışı, yaşlı ve yorgun bir bakış.

Bu fotoğraftan iyice anlaşılıyor; yaşlılık Celadet Bey'in rengini değiştirmiş, beyaz rengiyle onu yeniden boyamış sanki. Bu fotoğrafı eşi ve Ruşen Hanım için çeken M. Lescot, farkına varmadan keder ve yorgunluğun da fotoğrafını çekiyor. Farkına varmadan gözlerdeki yorgunluk ve kedere de tanıklık yapıyor. Söylendiği gibi, her fotoğrafta birçok yön ve birçok renk gizlidir, *Kader Kuyusu*'nun bu yeni fotoğrafında olduğu gibi.

Ceylanın sıcak ve soğuk bakışı ile Celadet Ali Bedirhan'ın yaşlı ve yorgun bakışı. İki kaderin bakışı... Hayır belki de bir tek kaderin bakışı. Kimbilir?

II.

Kimbilir? Belki de Celadet Bey'le Ehmedê Fermanê Kîkî, şu anda aynı şeyi görüyor, aynı şeyi düşünüyorlar.

Gece, gecenin sessizliği. Gecenin sessizliğinde duyulan tek ses, Ehmedê Fermanê Kîkî'nin kavalından dökülen nağmeler, Şam'da, Kürt mahallesinin mezarlığı. Celadet Bey'in dedesi Mir Bedirhan'ın türbesi.. Celadet Bey'le dengbêji, bellerinde silahla, Mir'in mezarını ziyarete gelmişler. Çoğu zaman yaptığı gibi, bu kez de Celadet Bey dedesiyle kendi hali ahvali üzerine konuşmaya gelmiş. Kimseyle konuşmadıklarını, gelip dedesine anlatıyor, onunla dertleşiyor.

Dedesinin mezarını yaptırmış. Mezar adeta küçük bir eve dönmüş, dört tarafına duvar çekilmiş, üstü bir damla örtülmüş. Mezar bir ziyaretgâha, adak adama, dilek dileme mekânına dönüşmüş. Bu gece, gecenin sessizliği içinde, yıldızlar kıpır kıpır yanıp sönerken, Celadet Bey türbenin küçük gaz çırasını yakmış, dedesinin başucuna oturmuş, kâh dizindeki kâğıtlara, kâh

mezara, kâh dengbêjine bakıyor. Dengbêj de Mir'in ayakucuna oturmuş, kâh söylüyor, kâh susup kavala sarılıyor.

Dengbêj kavalı üfleyip düşünüyor; talihsiz kederini, geçkin yaşını, köyünü, köyündeki evini düşünüyor: Evi kara sert taşlardan yapılma. Köydeki bütün evler gibi. İkindi güneşinin vurduğu evin kara taşları parlayan bir kılıç sırtı sanki. Evin içi, her taraf beyaz kireçle sıvanmış, güneşin ışıklarını hiç esirgemediği evin içi her daim aydınlık. Her iki yılda bir, siyah beyaz renk uyumunu sağlamak için ev yeniden sıvanıyor. Ev, yaşadıkları biçare hayatın mekânı. Ahır evin bitişiğinde. Koyun, davar, at kısrak, tavuk horoz, köpek tazılarla bir arada yaşıyor. Kadınlar tarafından dokunan kilimler, keçeler yerlerde serili. O sıcacık renkleriyle... Yakıcı sarı ve kırmızılarıyla. O basit gibi görünen göz alıcı nakışlarıyla... Niçin o Celadet'in evinden eksik olmayan bilgin ve âlimler, günün birinde köylerine uğramazlar? Her daim renklerden, nakışlardan söz ederler, niçin günün birinde onların biçimlendiği, siyah beyaz evleriyle sırtını dağa yaslayan köylerine gitmezler hiç? Niçin? Kışın ocakları her daim sıcak, tandırları her zaman köz dolu. Ocaklarda yanan çalı çırpı ateşinin alevleri göğe yükseliyor. Tandırların etrafındaki taşlar, her zaman ateş sıcaklığında. Uzun kış gecelerinde ateş halaya duruyor. İnsanın gözlerini ayıramayacağı bir halay. Sonra evlerin duvarları tüfek, kaval, hançer, geyik ve ceylan boynuzlarıyla süslü. Tüfek onları koruyor, hançer tarihlerine tanıklık ediyor, geyik, ceylan boynuzları da, dağ başlarındaki yaylaların, derin vadilerin, koyakların, serin yellerin estiği dağ doruklarının yolunu gösteriyor onlara. Kaval ise bizzat hayatlarının kendisi. Kaybolmuş, bir yerlerde yitmiş sesleri, çığlıkları. Kaval sihir, kaval kendilerine yaptıkları bir büyü. Nasıl evleri, derin kazılmış temel direk ve sütun üzerinde duruyorsa, hayatları da kavallardan çıkan nağmeler, büyüleyici sesler üzerinde duruyor.

Kavalın sesi, gökte uçan kuşların, dağ başlarında esen yayla yelinin sırdaşı. Kaval, mirlerin karanlık gecelerinin yoldaşı, tandır başında son bulan uzun kış gecelerinin vazgeçilmez sevdalısı.

Celadet Bey, Mir'in torunu, kavalın sesine kaptırmış kendini düşünüyor ve usulca "gelin" diyor, unuttuklarım, aklımın bir yerinde yer eden, belleğime kurulun duygular, düşünceler, küçük ayrıntılar, yaşanmışlıklar, yitirdiklerim, kovaladıklarını, anılarım, gelin, hepiniz gelip kurulun yanına. Şimdi bir gölge gibi ardına düşüp beni kovalayan çocukluğum gel buraya. Kızıltoprak, Moda, Kadıköy, Cağaloğlu, Pera, Galata, Cadde-i Kebir sizler de gelin. Kaderimin kuyuları, amcamın bahçesindeki kuyu, Kızıltoprak'taki evimizin kuyusu, Cağaloğlu'ndaki pansiyonun kuyusu, Münih'tekiler, Safter ve Bedirhan'ınkiler, kardeşim Süreya'nın evindeki kuyu, Beyrut'taki, Şam'daki ve Halep'tekiler, şimdi hatırlayamadıklarım gelin, hepiniz gelin.

Şehriban, Saadet Abla, Canan, Monika, siz aydınlık İstanbul gecelerinin sevgilileri, Münih, Paris, Beyrut ve Şam'dakiler sizler de gelin. Ruşen; büyük annem, Ruşen; hayat arkadaşım siz de gelin. Amojna Sitî, Madam Stella, halalarım, beyler, banular, madamlar, mösyöler, şimdi adlarını hatırlayamadıklarım sizler de gelin. Amcalarım, amcalarımın çocukları siz de eksik olmayın. Safter, Süreya, gurbet diyarlarında toprakla buluşan cennetmekân kardeşlerim, ne bekliyorsunuz? Babo, anılarımın, hayatımın temel direği, sürgün ellerde uyuyan ruhu şad babam, seni de bekliyorum. An ne, Meziyet iki eliniz kanda bile olsa, atlayın bir gemiye, durmayın gelin. Ölen ve öldürülen arkadaşlarım sizler de gelin. Hep birlikte, cümbür cemaat, çıkın mezarlarınızdan, terk edin yaşadığınız yerleri, tez elden gelin buraya. Gelin dedem Bedirhan'ın mezarına, hep bir ağızdan söyleyin bana, sorun bana Celadet Ali Bedirhan kimdir diye? Bahtınıza sığınıyorum, gelin ve sorun bu soruyu bana.

Gelmiyorlardı. Yazık ki gelmiyorlardı. Ama engelleyemiyordum; bilincim onlara uzanıyordu, güzel ihtiyar Ehmedê Fermanê Kîkî'nin kavalından çıkan nağmelerle birlikte. Dedemin mezarına gidiyordum, oradan da yukarıda saydıklarının yanına ulaşmak için. Ziyaretlerim

sıklaşıyordu, haftada bir mutlaka dedemin mezarına gidip başucuna oturuyor, saatlerce düşünüyor veya yazıyordum. Çoğunlukla da geceleri tercih ediyordum. Kimselerin oralarda olmadığı, Mir'in ve ölülerin kayıp sesinden başka hiçbir sesin duyulmadığı zamanlarda. Zaten mezarlık da evimizden pek uzak değildi. Kent tamamıyla uykuya yatınca, kalkıp hazırlanıyor, tabancama kurşun sürüyor, Ehmed'in odasına gidip onu da uyandırıyor ve birlikte yola çıkıyorduk. Hayır yola çıkmıyor, hk nefes Kürt mahallesinin yokuşlarını tırmanıyorduk. Mir'in mezarı küçük bir odaya benziyordu, birkaç kişinin oturabileceği bir yer, bir gaz lambası vardı içeride. Lambayı yakıyor, hiç göremediğim, ama çok iyi tanıdığım dedeme bakıyordum.

Mir'in mezarı ikinci evimdi adeta. Söylendiği gibi yaşlılıkta ayaklar mezara taşır insanı. Ayaklarım da beni dedeme götürüyordu. Buradan başka gidecek yerim kalmamıştı. Çok önemli bir şey olmazsa kente inmiyordum. Hem para yoktu, hem de tehlikeliydi. Hem kentte kimi görecektim ki? Etrafım yine boşalmıştı. Savaş arkasında milyonlarca ölü, milyonlarca yetim, binlerce harabeye dönmüş köy, yüzlerce yakılmış kent, Auschwitz, Nagazaki, Hiroşima bırakarak bitmişti. Hitler, Musolini, Naziler, Faşistler yoktu artık. İttifak devletleri ile Sovyetler Birliği kazanmıştı savaşı.

Evet, savaş bitmişti, ama bizi de bitirerek. Artık bize ihtiyaç yoktu. Kürtler yeniden ayaklar altına düşürülmüştü. Onlar satranç oyununun piyonları bile değildi artık. Çorba pişmiş, soğumuş, kepçenin değeri beş paraya inmişti. Dünya yeniden paylaşılıyordu. Bu yeni paylaşımda Kürtlere yine bir yer yoktu. Türkiye yeniden kazanan devletlere, İngiltere ve Fransa'ya yaklaşmıştı. İlişkilerini yine kurmuşlardı; Kürtler yine unutulmuştu. Deneyimlerimden biliyordum; unutmak, unutulmak ölümdü. Ölüm yine Kürtlerin etrafını sarmıştı. İngilizler Irak'ta, uçak, tank ve toplarla Kürtlere saldırıp darmadağın etmişti. İran'da, İngilizler'le Ruslar bir anlaşma yaparak, Mahabat'ta kurulan Kürt Cumhuriyeti'nin yıkılması için hükümete destek verme kararı almıştı. İran rejimi de küçük cumhuriyeti yıkmış, birçok insanı öldürmüş, cumhuriyetin yöneticilerini de darağacına çekmişti. Türkiye'de

ise sadece korku ve karanlık hâkimdi. Kimse Kürtlerden ve haklarından söz etmeye cesaret edemiyordu.

Suriye ve orada yaşayan biz Kürtlere gelince, ölüm, korku ve karanlık bizim üzerimize de çökmüştü. Fransızlar gitmişti. 1941'deki sözlerinde durmuş, Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık vermişlerdi. Küçük bir sivil ve silahlı gruptan başka diğerleri terk etmişti Suriye'yi. İktidar Araplara geçmişti, güçlü bir ulusal ordu kuruluyordu. Michel Eflak adında, aslen Hıristiyan olan nasyonalist bir Arap filozofun görüşleri yaygınlık kazanıyordu. Kürtlerin yeri günden güne daralıyordu.

Ya durumum? Nasıl anlatsam ki... Bilirsin, ayının bildiği otuz üç hikâye, hepsi de armutla ilgili. Benim hikâyelerim de bunlara benziyordu; bütün hikâyelerime çaresizlik hâkimdi, düş kırıklığı... Mir'dim; Mir oğlunun çocuğu, Mir'in torunuydum. Ama fakir ve çaresizdim. Bütün Kürtler gibi etrafımdaki çember daralıyordu. İngiltere, Fransa ve Türkiye birbirine yaklaşınca, artık yayınları sürdürmek imkânsızlaştı; yollarımız kapanmıştı. Kırık bir kalp ve izahı mümkün olmayan gözyaşlarıyla, Hawar, Ronahi *ve* Roja Nû*'nun kapısına kilit vurduk. Raflara kaldırdık onları. Radyomuz da: kapandı. Kardeşim, arkadaş ve dostlarım da bir bir gittiler. Önce bir deri bir kemik kalan, ince ruhlu, duygusal dostum Monika gitti. Beyrut'ta geçen hüzün dolu, ama güzel birkaç aydan sonra, Amerika'ya gitti. Savaştan sonra ülkesine dönebilirdi; ancak o, "kanla sulanmış topraklara bir daha ayak basmak istemiyorum" diyerek Amerika'nın yolunu tuttu. Sonra. Fransız arkadaşlarım Pierre Randot ile Peder Thomas Bois gittiler. Onların ardından, kadim yoldaşım, arkadaşım, kardeşim Kamuran, "artık buralarda yaşanmaz" diyerek Fransa'nın yolunu tuttu. Beyrut'taki Fransız Üniversitesi'nde okuyan kirvem Nurettin ise Lozan'a attı kendini. Kalan arkadaşlar, tanıdıklar da her biri bir yere dağıldı. Serbest bıraktım onları. Sonradan ikisi geri döndü. Ama diğerleri gitti. Ölüm ve kışın dondurucu soğuğu cendereye aldı bizi. Göçmen kuşları, leylekler, kırlangıçlar, hepsi gitti.*

Herkes gitti. Zaman göç zamanıydı.

Peki hiç mi kalan yoktu? Beni, Ruşen'le annesini, Huseyma'yı, Sinem ve Cemşid'i saymazsak, yaşlı ve ölülerimiz, bir de güçten kuvvetten düşmüşlerimiz kaldı. Ve Mir Bedirhan...

Dengbêj boğazını temizliyor, dudaklarında dilini gezdiriyor, derin bir soluk alıyor, kavalı götürüyor dudaklarına üflüyor ve yeniden düşünüyor; yaş yüze merdiven dayamış, çocukluk günlerinin renkleriyle süslenmiş yüzyıl... uçuyor, çocukluğunun köyüne, oralarda geçen günlerini düşünüyor; akşamüzerleri köye dönen sürüleri, berivanlan... Köy evleri, yalçın kayalar misali, sırtını asi dağa vermiş. Köyün dingin gecelerinde dağ, ay ve yıldızlarla haşır neşir. Dağın dorukları, kartal ve şahin mekânı. Asi hisarlarında yuvalan. Dağın doruklarından yağmur ve boran sesleri eksilmiyor, esen rüzgârın ıslığı kartal ve şahinlerin çığlıklarına karışıyor. Bahar aylarının akşam vakitlerinden çobanlar sürüleri indirince dağlardan, kartal, şahin ve cümle kuşlar, yuvalarından çıkıyor, bir tül gibi süzülüyor sürü ardlarından. Uçmadan, kanatlarını hareket ettirmeden süzülürcesine bırakıyorlar kendilerini aşağılara. Sürü geliyor. Koyun sağma zamanı. Köyün yanakları al al tomurcuk genç kızları, her bakışları bir ömre bedel kızlan, ellerinde bakraçlarla sürüyü karşılamaya gidiyorlar. Koyun memeleri süt dolu. Memeleri elma misali berivanlar, asılıyorlar koyun memelerine. Kuş, kartal, şahin sesleri, berivanların türkülerine karışıyor. Çobanın kavalından dökülen yanık türküler eşlik ediyor bütün o seslere.

Celadet Bey, İstanbullu beyzade, Şamlı Cemşid'le Sinem'in babası, Ehmedê Ferman'ın kavalından çıkan seslere kaptırmış kendini, artık çıkmayan dergisi *Hawar*'ın bir sayfasını açıyor, yavaş yavaş bir şiirden birkaç dize okuyor:

Nerede Cudi, nerede Herekol, nerede Kepir?
Nerede Mir Bedirhan'ın, Teli'nin babasının yaylaları, kim alıp götürdü?
Nerede biz Azizanlar'ın damı, nerede yurt?
Nerede lo, lo, lê lê, nerede, hani sesimiz?

Yavaş yavaş, rüyada konuşur gibi okuyor şiirini. Şiiri bitirdikten sonra dergiyi kapatıyor, dizine koyuyor, dedesinin me-

zarına bakıp konuşuyor: Dedeceğim. Kürtlerin Garibaldi'si, asi mir, kırık kalplerin, tutsakların, ayrılıkların önderi, söyle, bahtına sığınıyorum, sen söyle ben kimim? Ne arıyorum buralarda? Hayatım nereye gidiyor? Güzel Allah'ın hakkı için söyle, nerede Cizîra Botan, ülken, ata toprağı? Sen burada, babam, sevgili oğlun Kahire'de, torunun Süreya Paris'te, Safter Heidelberg'te, oğulların ve kızların İstanbul'da, Üsküdar'da uyuyorlar. Ya ben, söyle bana, ben nerede uyuyacağım? Babamın vasiyetiydi, günün birinde Dicle kıyılarına ulaşmak istiyordu, oralarda uyumak istiyordu. Bana anlatmıştı, senin de vasiyetinmiş bu. Ama nerede? Ya ben? Hangi ülkenin kara toprağı alacak beni koynuna? Biliyorum, vakit geliyor, gidişin kara gölgesi dolanıyor etrafımda, gittikçe size yaklaştırıyor beni; ancak söyle bana, hangi toprak, hangi yer ve yurt? Hangi...

Sözünü tamamlayamıyor. Yavaşça sarsılıyor ve ağlamaya başlıyor. Sessizce, utanarak. Kavalın sesinin perdesi altında kalan hıçkırıkları duyulmuyor. Ama ağlıyor.

III.

Canan ağlıyor. Mahler'in müziğinin perdesi altında hıçkırıkları duyulmuyor; ama ağlıyor. Canan'ın hıçkırıkları, Mahler'in müziğindeki melodi ve ritmin bir parçasına dönüşüyor.

Celadet Bey sessizce onu seyrediyor. Kardeşi Kamuran'dan öğrenmiş; yanında biri ağlıyorsa eğer, engellemiyor tersine daha çok gözyaşı dökmesine yardımcı oluyor. Celadet Bey, İstanbul günlerinin sevgilisinin yüzünü, saçlarını seyrediyor. Siyah gözleri seyrediyor. Gözleri ve yüzü değişmemiş. Gözler yine ceylan gözü gibi sıcak ve hâlâ güzel. Yüz hâlâ genç ve alımlı. Bir tek saçlarına aklar düşmüş. Ancak o beyazlar hiçbir şey alıp götürmemiş, güzelliğinden hiçbir şey eksilmemiş. Beyazlıklar onu olgun bir kadın yapmış o kadar.

Rüyaların sevgilisi Canan, yine bir rüyadan çıkıp gelmiş. Kader, felek veya tarih yine buluşturmuş onları. Aradan geçen on altı uzun yıldan sonra Celadet Bey'i görmek için Beyrut'a gelmiş.

– Yalan, kim kaderimle baş edebilirim diyorsa yalan söylüyor, diyar Canan zorlukla ve ağlıyor. Kader oyun oynuyor bize. Biz değil, gelecek günlerin neler getireceğini kader biliyor.

Gözlerinden yaşlar boşalıyor. Burnu akıyor. Elini çantasına atıyor, mendil bulamıyor, burnunu eliyle siliyor. Celadet Bey etrafına, bulundukları Kamuran'ın evine göz gezdiriyor. Çalışma masasının üzerinde, Emin Ali Bey, Semiha Hanım ve Meziyet'in fotoğraflarının yanında üst üste birkaç kâğıt peçete duruyor. Bir tanesini alıp sessizce Canan'a uzatıyor.

– Meziyet'in çok selamı var, onun için seni öpmemi istedi benden, diyor Canan burnunu çekerek. O, ötekiler, hepsi seni çok özlemiş. Meziyet de gelmeye hazırlanıyor. Pasaport alabilirse seni görmeye gelecek. Celadet, ah Ceco, ölümsüz arkadaşım. Neler çektiğimizi bir bilsen. Savaşın içinde değildik, ama içinde bulunduğumuz durum savaştan da beterdi... Para yoktu, imkânlar kısıtlıydı, yiyecek içecek yoktu, zulüm, baskı, korku, yıldırma sınırsızdı. Kadıköy'de, bir lisede Fransızca öğretmenliği yapıyordum. Öğrencilerim azdı, işyerleri kapalıydı, lokanta ve kahveler bomboştu. Kimsenin sesi çıkmıyordu. İstanbul ölüm külünün altındaydı. Geceler simsiyah, kapkaranlıktı. Ecnebiler kaybolmuştu. Devlet, "Varlık Vergisi" diye bir kanun çıkarmış, azınlıklara kan kusturuyor. Ah Ceco, hayat arkadaşım... Ceco...

Bunları söylüyor ve durmadan ağlıyor.

– Sevgili Canan ağlama, sakinleş, diyor Celadet Bey. Soluk al, yavaş yavaş konuşalım. Sakin ol, ağlama...

Celadet Bey'in söyledikleri kâr etmiyor; Canan sürdürüyor ağlamasını. Pencereden dışarıya bakarak, evin içine göz gezdirerek durmadan ağlıyor. Mahler'in dokuzuncu senfonisinin sesi, belli bir ritim ve ahenkle yükseliyor. Yirminci yüzyıl insanının ruhuna seslenen Mahler'in yirminci yüzyılın ruh haliyle

yapılmış müziği, şimdi kırık bir kalp ve büyük bir pişmanlıkla Beyrut'a dönen Canan'ın ağlamasına eşlik ediyor.

Kırık kalpli ve pişman kelimeleri, Canan'ın halet-i ruhiyesini anlatmaya yetmez galiba. Bilirsin, sözcükleri yerinde kullanmak lazım. Ne eksik ne de fazla. Ne çok sıcak ne çok soğuk. Ne çok uzak ne çok yakın. Ne cömertliğin ne de ketumluğun yeri var. Uzun ve paramparça ömrümde, öğrendiğim en önemli şey, şu oldu; kayıp ve parçalanmış Kürtçe sözcük ustalığı... Kelime deryasının içine dalıp derinliklerine ulaştığımda, her kelimenin bir ruhu olduğunun farkına vardım. Kelimeler de bize, bana benziyordu. Ürüyor, yaşıyor ve ölüyorlardı. Ancak Kürtçe kelimelerin ölümü öteki dillerdeki kelimelerin ölümüne benzemiyordu. Onlar öldürülüyordu. Birçoğu öldürülmüştü zaten. Birçoğu da yaralıydı. Kürtçe yaralıydı, yaraları derindi. Bir hekim gibi yaralarına merhem sürmeye kalkıştığımda gördüm ki, onlar da bizim gibi inliyor, ağlıyor ve acı çekiyorlar. Bunun için diyorum ki, kadir ve sükûnetle yaklaşmak lazım o kutsal kelimelere, saygı ve hürmetle onları öğrenmeli ve yerinde kullanmalı.

Kelimeler de gül fidanına benzer, temiz havaya, gün ışığına, temiz suya, yumuşak toprağa, sulak yere ve usta bakıcılara ihtiyaç duyarlar.

Canan'ın aniden, beklenmedik bir şekilde çıkıp geldiği o günlere dönecek olursam, bir tek şey söyleyebilirim; Canan "ziz"di. Yani hüzünlü... Onu ve o günleri en güzel "ziz" kelimesi anlatıyordu. Gözleri her an yaşlı, durmadan ağlıyordu. Umutları tükenmişti; önüne koyduğu bütün amaçlar, bütün hedefler tümüyle yok olmuştu. O da çoğumuz gibi başaramamıştı. Hayatın, bir başarısızlığın sürekli yinelenmesi olduğunu, evet sürekli tekrarlanan bir başarısızlık olduğunu, yeni yeni anlıyordu.

Niçin ve nasıl gelmişti? Uzatmama ihtiyaç var mı? Benim için gelmişti. Türkiye'yi terk etmeye karar vermiş, Paris yolcusuydu. Ancak Paris'e giderken yolunu Beyrut'a çevirmiş, beni görmek, konuşmak istemişti. Birlikte Paris'e gitmemizi istiyordu, terk ettiğimiz yerden yeniden ortak bir hayat kurmak üzere... Hâlâ bana "Ceco" diyen Canan'ım...

Nasıl geldiğine gelince... Bir yaz günü, sabah telefon çaldı. Telefon, adres olarak kullandığım otelden geliyordu. Şam'daki evde yalnızdım, sıkılıyordum. O sabah, yazmayı çok istediğim "Heyveron" romanımın defterini çekmeceden çıkarmış masaya koymuştum. Ancak kalem oynatacak halde değildim. Eviriyor çeviriyordum, kelimeler dökülmüyordu kâğıda. O çok iyi tanıdığım, çocuklarım gibi yöremden ayrılmayan kelimeler, o gün hep birlikte evi terk etmişlerdi sanki. Sadece defterin beyaz sayfalarına bakıp duruyordum. Öte yandan param suyunu çekmişti. Ruşen çocukları almış Lazkiye'nin Banias köyüne gitmişti. Orada dostumuz Ali Ağa Zilfo'nun bir yazlığı vardı. Paraları bitmiş, onlara biraz para göndermem için haber yollamışlardı bana. Ben de bir arkadaşımdan borç para istemiştim. Telefon çalınca, o arkadaşım arıyor sandım. Ancak hayır, öyle olmadı. Beyrut'tan bana önemli bir telefon gelmişti ve otel resepsiyonisti derhal oraya gelmemi istiyordu. Otel, Salihiye Meydanı'ndaydı. Gittim oraya. Ancak orada da Beyrut'tan telefon edenin kim olduğunu öğrenmedim. İstanbul'dan bir kadının geldiğini, buraya telefon ettiğini ve en kısa zamanda Beyrut'a gelmemi istediğini öğrendim. Kim olabilir? İstanbul'dan bir kadın? Aklıma annem ve Meziyet geldi. Gelen onlar olabilirdi. Ya da onlardan biri... Veya bir halam ya da amcalarımın kızlarından biri. Heyecanlanmıştım. İstanbul'dan bir tanıdığım gelmiş, İstanbul'un kokusunu, şehrimi getirmişti bana. Canan hiç aklıma gelmedi. Doğrusunu söylemek gerekirse Canan'ı unutmuştum. Gidişinden sonra, onu unutabilmek için çok acılar çekmiştim. Bana İstanbul'da hediye ettiği, sayfalarına hayatımın çok basit, çok kısa özetini ve etrafımdaki sesleri kaydettiğim defterini bile kaybetmiştim. Onu ve hayallerini yok etmek için çok uğraşmıştım. Zamanla, evlilik, çocukların dünyaya gelişi, dergilerin çıkışı, hayatın hayhuyu, yavaş yavaş Canan da tıpkı defteri gibi yokluğa karıştı. Zaman her şeyin ilacı...

Canan hiç beklemediğim bir anda çıkıp geldi. Aynı günün akşamüzeri, borç para istediğim arkadaşımdan aldığım parayla Beyrut'a gittiğimde, annem ve kız kardeşimi beklerken karşıma Canan çıktı. Baştan ayağa siyah kıyafetler içinde Canan, dostum Yusuf Malik'in bürosun-

da oturuyordu. Meziyet benim ve arkadaşlarımın bütün adres ve telefonlarını vermişti. Kapıyı açıp büroya girince, her şeyden önce gözlerini gördüm. Ceylan gözleri gibi parlayan gözler Canan'ın gözleriydi. Canan'dan başka kimsede yoktu böyle gözler. "Canan" dedim, "Canan, Canan!.." Sadece "Ceco" dedi ve ağlamaya başladı. Alıp Kamuran'ın evine götürdüm. Kamuran Paris'e gitmiş, Sorbon'da Kürt dili ve edebiyatı dersleri veriyordu, gönderdiği paralarla Beyrut'taki evini açık tutuyorduk. Bazen çocuklar beni sıkınca oraya gidiyordum, bazen de dost ve arkadaşlarım kalıyordu orada. Canan'ı oraya götürdüm.

Canan gelmişti. Uzakta olan nurlu olur. Bu kez de o kırık kalplerimizi birleştirmeyi istiyordu benden. Ancak kalp kırılmıştı. Tedavisi zordu, yaş ilerlemiş, gençleştirmek imkânsızdı. Beden yorgundu, han kaynamıyordu.

Celadet Bey ayağa kalkıyor, gramafona doğru yürüyor, plağın yüzünü çeviriyor ve yerine dönüyor. Senfoninin devamı usulcacık başlıyor. Celadet Bey paketinden bir sigara çıkarıp yakıyor. Birkaç derin nefes alıyor, Canan'a bakıyor; İstanbul'da genç yüreğini uçuran kız buydu demek. O genç yüreğini aşk korkularından kurtarmış, açtığı yüreğinde ona korunaklar sunmuş, karanlık geceleri ak gündüzlere çevirmiş, yaktığı lambaların, mumların ışığında genç bedenini açmış, ateşiyle genç yüreği kavurmuş, yürekten kıvılcımlar uçurmuş, sessizce, zarif bir gülüş eşliğinde gözlerden öpmüş, dudakları ısırmış, teslim etmişti kendini.

Evet oydu, yavaşça üzerindeki yorganı atıp şehvetli bedenini bütün cömertliğiyle sergileyip "gel, hadi gel Ceco..." diyen Canan'dı... Oydu, yavaşça yataktan çıkıp, çarşafa sarılıp, pencereye gidip, uzun saçlarını savurarak usulca gülen. Evet oydu, uykusuz geceler sonrasında başını çıplak göğsünün kılları arasına gömüp, küçük bir ceylan yavrusu gibi tatlı uykulara dalan, yüreğin ısınıp seller gibi coştuğu zamanlarda gözlerini açıp şehvetle gözlerinin içine bakan, "Ceco, ah Ceco, taujours..." diye inleyen

oydu. Oydu, rüyalarını süsleyen, hayallerini gökkuşağının bütün renkleriyle renklendiren, şimdi sürmeli gözlerinden akan gözyaşlarının yanaklarını suladığı işte bu kadındı. Evet, evet candan, yürekten, bütün coşkularla sevdiği kadının ta kendisiydi.

– Herkes seni merak ediyor. Canan biraz sakinleşerek konuşuyor. Herkes günün birinde döneceğini umutla bekliyor.

– Ben de umut ediyordum, diyor Celadet ve hüzünlü bir gülümsemeyle kollarını açıyor.

– Herkes seni soruyor. Herkes seni, Celadet Ali Bedirhan'ı çok merak ediyor.

– Hangi Celadet Ali Bedirhan? diyor Celadet Bey, yine tebessüm ederek. Tüm bu Celadetler'den hangisini? İstanbul Kadıköy'de, zengin bir kültürel ortamda dünyaya gelip büyüyen, yüreğini bir Boşnak kızına kaptıran mı? Hayatını, dedesi Mir Bedirhan, babası Emin Ali Bedirhan gibi Kürt davasına adayan ve onlar gibi kırık bir kalple öleceği günü bekleyen mi? Almanya ve Avrupa'da yaşayan, Alman ve Fransız kültürüyle gelişen, Bismarck, Goethe, Nietzsche okuyan, öte yandan günde bir iki patatesle karnını doyuran Prens Celadet mi? Diz boyu karışıklığın hüküm sürdüğü Lübnan ve Suriye'de, Ortadoğu'nun belirsizlikleri içinde, büyük yokluklarla cebelleşerek gidip gelen mi? Bugün gördüğün sakal ve bıyıkları ağarmış, Sinem ve Cemşid'in babası yaşlı ihtiyar mı? Hangisi, güzel Canan, hangi Celadet Ali Bedirhan'ın hal hatırını soruyorlar? Hangisinin?

IV.

– Hangisini? Söyle oğlum hangisini istiyorsun?

– Baba, o Ermeni amcayı istiyorum, çok güzel çalıyor o.

– Peki oğlum, onu da alacağım sana. Beyrut'ta ondan var...

– O amca Kürtçe stranları havasıyla çalıyor, değil mi baba?

– Evet oğlum, o Kürt kavalının sesinden güzel bir müzik yaratmış.

– Baba, söyleyeyim mi? Bir şey daha istiyorum.

– Söyle oğlum, söyle..

– Gücümüz yeter mi?

– Yeter oğlum söyle, korkma, utanma, babandan ne istiyorsan söyle.

– Okulda... okulda arkadaşlarım var. Arap, Kürt, Ermeni, Süryani... Onların bisikletleri var. Bisikletle okula geliyorlar.

– Bisiklet mi istiyorsun?

– Baba, biliyorsun Abid ile Şerko'yu. Hani bizim eve de geliyorlar. Bisikletleri çok güzel. Abid'in bisikleti pırıl pırıl parlıyor. Halkaları iç içe. Binip eve gittiği veya okula geldiği zaman bisikleti güneşte parlıyor. Çantasını da arkasına koyuyor, baba...

– Baban sana öyle bir bisiklet alacak. Merak etme. Hayırlısıyla çık buradan, Abid'in bisikletinden daha güzel bir bisiklet alacağım oğluma.

– Paramız var mı? Alabilir misin?

– Evet oğlum alabilirim, niye alamazmışım... Sana pırıl pırıl parlayan bir bisiklet alacağım.

– Baba bir şey söyleyeyim mi?

– Söyle.oğlum.

– Baba, Sinem sana söylemeye utanıyor. Çantası eskimiş. Huseyma ile birlikte gittikleri Merce Pazarı'nda güzel deri çantalar görmüş.

– Sinem ve Huseyma ile konuşurum oğlum.

Şimdi, o günün konuşmalarını kolayca ak kâğıtlara geçiriyor, yazıyorsun. Kalem kolayca bir araya getiriyor onları. Bir de o gün neler çektiğimi, neler hissettiğimi bana sor. Cemşid, biricik oğlum, soyumu sürdürecek çocuk, çocuk kalbinden geçen istekleri söylemekten korkuyordu. Para durumumuzu soruyor, isteği olan bisikletten söz edemiyordu. Sen baba ol, üstelik mir ol, oğlun çaresizlikten senden bir şey isteyemesin. Ve sen onun bisiklet isteğini yerine getirme. Böyle bir duruma düşmektense, ölüm daha iyi bir şey değil miydi?

Tahmin ediyorum, eğer Cemşid hastanede olmasaydı, kolay kolay bisikletten bile söz etmeyecekti. Cemşid hastanedeydi, küçük bedeni kötü bir hastalığın pençesinde kıvranıyordu. Onu, daha sonra, kuyu yıkıldıktan sonra benim de yatacağım Fransız Hastanesi'ne yatırmıştık. Cemşid, iyileşinceye kadar hastanede kalmak zorundaydık. Ancak hastanenin yüklüce olan masraflarını karşılamaya gücümüz yetmiyordu. Pahalı ilaçlan almaya bile paramız yoktu. Yine bir arkadaşımdan masraftan karşılayabilecek bir borç almayı umut ederek Cemşid'i hastaneye yatırdık. Her gün öğleden sonra ona gidiyor, başucuna oturuyor, onunla konuşuyordum. Cemşid'e bir şey olmamalıydı; iki Safter'in ölümünden sonra buna dayanamayacaktım. Henüz beşik çocuğuyken yüzmeyi öğrenen, beş yaşındayken ata binen, sekiz yaşındayken benimle ava gelen Cemşid yaşamalı, babasının, atalarının yolundan yürüyerek, adımızı yaşatmalıydı.

Ancak yaşadığımız hayat hayat değildi; her şey kahrediciydi. Uyuyamıyordum, gözüme bir damla uyku girmiyordu. O hiçbir zaman inanmadığım "Babası ölen bile uyur, aç insan uyuyamaz" atasözü, bir anda hayatımın gerçeğine dönüşmüştü. Doğrudur, daha önce de çok aç kaldım, sayılamayacak kadar çok günü aç geçirdim. Ama o zaman tek başımaydım. Kuru ekmek, bir patates, bir parça peynir yetiyordu bana. Şimdi çocuklar vardı, evin yükü vardı, yürümüş şanımız vardı, gelip giden kalabalık misafirler vardı. Bütün bunlardan dolayı yatağa girer girmez bütün acılar, çaresizlikler ve sıkıntılar üzerime çökleniyordu. Çaresiz, yataktan çıkıyor, bir sigara yakıyor, gözleri açık beni seyreden Ruşen'in bakışları altında çalışma odasına gidiyordum. Orada ne yaptığımı soracaksın bana. Hiç! Rakı ve sigara içmek, sıkıntılarla boğuşmaktan başka, hiçbir şey... Kalem oynamıyordu, kelimeler başını alıp terk etmişlerdi beni. Dünya kararmış, hiçbir yerden bir ışık görülmüyordu. Ne de umudun bir kırıntısı...

Üstelik günlük hayatın hayhuyu, zorlukları, harcamaları... Masraf çok, gelir yoktu. Şan, şöhret büyük, para yoktu. Nasıl söylesem, sana nasıl anlatsam? Örneğin Canan ve gelişi... Canan güzel umutlar, büyük hayallerle gelmiş ve Beyrut'ta üç hafta kadar kalmıştı. Artık çok

geç olduğunu, ruhen, bedenen ömrün sonbaharını yaşadığımızı anladığında, ağlayan gözlerle bir Fransız gemisine binerek Marsilya'nın yolunu tutmuştu.. Hiç beklemediğim bir anda gelmiş; artık yüreğimde sönmüş olan ateşi tekrar harlayarak çekip gitmişti.

Belki söylemek doğru olmaz ama kaldığı üç haftanın masrafı Ruşen'in altı aylık maaşına bedeldi. Allah şahidimdir. İstanbullu sevgilimden hiçbir şey esirgemedim. Ancak her şeyi borçla alıyordum, borçlarım günden güne artıyordu. Ruşen, yardım etmek için çırpınıyor, çok acılar çekiyordu. Öğretmenlik yapıyor, çocuklara bakıyor, çocukları ve Huseyma'yı okutuyor ve bütün ev işlerini görüyordu. Ona yardım etmeyi çok istiyordum. Ancak elimden fazla bir şey gelmiyordu. Yazık ki, ticaret ve para işlerinden hiç anlamıyordum. Kamuran bu konularda benden daha becerikliydi. Hem dil ve edebiyat çalışmalarını yürütüyor, hem de ticaretle uğraşıyordu. Onun gibi yapamıyordum; bir tek yaralı Kürtçe kelimelerle uğraşabiliyordum, bir tek bu işe yarıyordum. Ancak onlar da para etmiyordu; büyük şair, ülke sevgisinin öğretmeni Ehmedê Xanî'nin deyimiyle pazarlan kesattı. Azizan sülalesinin, Cizîra Botan mirlerinin sülalesinden geliyordum. Ortadoğu'nun devlet adamları dostlarımız, tanıdıklarımızdı. Misafir gelirlerdi bize. Kardeşim Süreya'nın kızı, Ürdün Kralı'nın kardeşiyle evlenmiş, sarayın geliniydi. Suriye Reisicumhuru Damat Ahmet Nami Bey, Bedirhaniler'in hısmıydı. Kral Abdullah ailesi, ailemizin dostuydu. Suriye Başbakanı Hüsnü Zaim ailemizin dostuydu. Osmanlılar döneminde, amcalarım Bedri Paşa, Halil Rami Bey, Ali Şamil Paşa Ortadoğu'da devlet görevlisiyken, şimdi Ortadoğu'yu yönetenlere çok fazla yardım etmiş, onlarla kalıcı dostluklar kurmuşlardı... Ancak hiçbir zaman onlardan medet ummayı düşünmedim, yardımlarına başvurmadım. Lala Paşa olmak istemiyordum, açlık Lala Paşalık'tan daha iyiydi.

Cemşid'in tatlı diliyle sözünü ettiği Ermeni amca ise Ermenistan'ın büyük müzisyeni Aram Haçaturyan'dı. Beyrut'taki bir Ermeni arkadaşımdan iki taşplağını borç alıp Şam'a getirmiştim. Evde Ruşen'in Huseyma ile Sinem'e aldığı güzel bir gramafon vardı. Haçaturyan'ın plakları, iki hafta boyunca gramafondan hiç çıkmadı. Plakların adı "Gayaneh"di.

Gayaneh, bir Ermeni kızıydı... Kardeşi Ermen, Ayşe adında bir Kürt kızına âşıktı. Ermeni ve Kürt geleneksel müziğinin nağmeleriyle dolu plaklar iki hafta evimizi şenlendirdi. Beyaz badanalı hastane odasında, doğumdan hastaneye yatırıldığı güne kadar hep Ehmedê Fermanê Kîkî'nin kavalını dinleyerek büyüyen Cemşid, o plakları istiyordu. Süt çocuğuyken edinilen huylar, yaşlılığa kadar devam ediyordu.

– Baba bir şey söyleyeyim mi?

– Söyle kuzum.

– Ahmet dedenin çok parası var. Senin ve eve gelen misafirlerin verdiği paraları saklıyor. O Fransız amcaların bize geldiği ve Ağa Delal'in onlara kaval çaldığı gece var ya... O geceyi hatırlıyor musun?

– Evet hatırlıyorum oğlum.

– O gece baba... Hatırlıyor musun sen ona para verdin. Paraları aldı ve götürüp sakladı. Paralan uçkurunun arasına saklıyor. Altınları da var baba.

– Oğlum onlar onun hakkı...

– Ama onları kaybediyor.

– Nasıl?

– Tuvalete gidip uçkurunu çözünce paralar tuvalete düşüyor. Baba, paralarını sana vermeli.

– Niçin bana versin oğlum?

– Unutuyor, sonra da kaybediyor. Sık sık da senin para sıkıntısı çektiğini söylüyor. Onları sana vermeli.

V.

– Zinê, Zinê, bana bir kere vermelisin!

Müslüm Ağa'nın bu sözü üzerine, Hüseyin Ağa İbiş'in evinde oturan bütün cemaat gülmeye başlıyor. Bir süre, herkes yüksek sesle, kahkahalarla gülüyor. Bir tek Celadet Bey gülmüyor. Sigarasını içiyor ve gülenleri seyrediyor sadece.

– Halil Ağa'nın fıkrasını anlatacağımı anladınız değil mi, diyor Müslüm Ağa ve koyuveriyor kahkahasını.

Ardından cemaat... Bu serin gece Hüseyin İbiş'in meclisi hem neşeli hem de sıcak. Şam'a misafir gelen Cizreli birkaç Kürt ile Şam'dakiler, yaklaşık on kişi sohbet etmek üzere evde toplanmış. Kapının önünde yanan sobadan tüten dumanla sigara dumanı birbirinin içine geçmiş. Kapı ve pencereler kapalı, odanın içinde ağır bir hava var. Temiz havaya alışık, yılın on iki ayında evinin pencereleri her daim açık olan Celadet Bey, bu pis havada boğulmak üzere. Ancak sesini çıkarmıyor, önüne konan çayı ve ötekiler gibi durmadan sigara içiyor. Oturdukları oda oldukça sade. Yerde bir halı ve basit kilimler. Halı ve kilimlerin üzerine serilen döşekler, konuklar döşeklere kurulmuş. Hüseyin Ağa İbiş odada yok, bir yere kadar gitmiş.

– Mirim, izin verirseniz cemaate Halil Ağa hikâyesini anlatmak istiyorum, diyor Celadet Bey'e Müslüm Ağa.

– Rica ederim Müslüm Ağa, diyor Celadet Bey. Buyrun... Müslüm Ağa cemaate bakıyor, bıyıklarını burup gülüyor.

"Bilirsiniz Halil Ağa diye biri varmış" diyor ve başlıyor anlatmaya.

– Bilirsiniz Halil Ağa, hizmetçisi Zinê'nin her zaman ibrikle elini ayağını yıkamasına alışmış.

Kurmanç dağı civarında birkaç köy sahibi ve birkaç karısı olan Müslüm Ağa burada durup tekrar Celadet Bey'e bakıyor. Celadet Bey Müslüm Ağa'nın anlattıklarına değil, daha çok tüten dumana bakıyor.

– Mirim tekrar kusura bakma, diyor Müslüm Ağa gülerek hikâyesine kaldığı yerden devam ediyor. Evet Zinê her gün Halil Ağa'nın elini ayağını yıkıyor. Günün birinde... Halil Ağa... şeyini... yani kamışını kaldırıyor... ve Zinê'ye sesleniyor, "Zinê yanıma gel" diyor. Zinê gelince şeyini... yani o sertleşmiş şeyini bir anda çıkarıp, "Zinê hadi biraz da şu zavallıyı yıka... bir kez de bunu yıkasan taş mı yağacak?" diyor.

Hikâyesi bitiyor, Müslüm Ağa koyuveriyor kahkahasını. Gülerken koca gövdesi sanki sarsılıyor, diğerleri de bir ağızdan gülüyorlar. Hikâyeyi çok beğendikleri anlaşılıyor. Yüksek sesle, kahkahalarla gülüyorlar.

Celadet Bey sessiz, sigara içiyor; Müslüm Ağa'yı, pervasız kahkahalarını seyrediyor; bir Müslüm Ağa'ya bir diğerlerine bakıyor. Şimdi bu ağa bu hikâyeyi niçin anlattı? Niçin? Diğerleri bu hiç de komik olmayan hikâyeye niçin bu kadar gülüyorlar? Bu hikâyenin onlar için çekiciliği neydi? Celadet Bey bunları düşünürken, orada oturan uzun boylu, uzun sakallı, Celadet Bey'in daha önce hiç görmediği yaşlı biri alıyor sözü.

– Eğer Mirim izin verirse, bir hikâye de ben anlatmak istiyorum. Ama benim hikâyem Müslüm Ağa'nınki gibi edepsiz değil.

Celadet Bey'in konuşmasına fırsat vermeden anlatmaya başlıyor.

– Günün birinde Hazreti Muhammed, Cebrail'e soruyor. "Ya Cebrail aleyhüsselam her gün bana ayet getiriyorsun iyi de kim gönderiyor bu ayetleri? Kim?" Cebrail, "Bilmiyorum. Allah'ın katına çıkıyorum, orada ayetleri alıp geliyorum. Ayetleri veren bir perdenin arkasında duruyor. Onu görmüyorum" cevabını veriyor. Bunun üzerine Hazreti Muhammed, Cebrail'den rica ediyor; bir dahaki sefere perdeyi kaldırıp arkasında kimin olduğunu görmesini istiyor. Cebrail aleyhüsselam Muhammed'in dileğini yerine getiriyor, perdeyi açıyor. Ne görsün? Orada oturan Hazreti Muhammed'in ta kendisi. Pişman oluyor, dönüp Hazreti Muhammed'e geliyor. Muhammed aleyhüsselam merakla perdenin arkasında kimi gördüğünü soruyor. Cebrail, "Perdenin önündeki ile arkasındaki aynı kişi. Yani sen hem burada, hem de oradasın" diyor.

Cemaat tekrar gülmeye başlıyor. Celadet'ten başka herkes bir ağızdan kahkahalarla gülüyor.

– Seyda, bu hikâyeyi ne vesileyle anlattın, diye soruyor aksakallı ihtiyara Celadet Bey. Kusura bakma, tam anlayamadım.

– Bunu imam ve şeyhlerimizin durumunu anlatmak için anlattım Mirim, diyor hikâye anlatıcısı. Bizim imam ve şeyhlerimizi bilirsin...

Henüz sözünü bitirmeden Hüseyin Ağa İbiş giriyor içeri. Cemaat hep birlikte ayağa kalkıyor. Hüseyin Ağa selam veriyor, Celadet Bey'e yaklaşıp elini uzatıyor.

– Mirim, kusura bakma. Geleceğini bilmiyordum, diyor gülerek. Çocuklar haber verdi, çabucak geldim. Buyrun, oturalım.

– Hayır, eğer biraz vaktin varsa konuşmak istiyordum, diyor ayağa kalmış olan Celadet Bey.

– Buyrun, diyor Hüseyin Ağa ve eliyle yolu gösteriyor. Celadet Bey cemaatten izin istiyor, kapının önündeki ayakkabılarını giyiyor. Hüseyin Ağa'yla birlikte odadan çıkıyorlar.

Sözünü ettiğin o günlerde, uzaklaşmıştım; kendimden, varlığımdan, ülkemden, çocukluğumdan, İstanbul'daki gençliğimden, hislerimden, tanıdık ve dostlarımdan, yazmaktan okumaktan, yaralı kelimelerden uzaklaşmıştım. Uzaklaşmış bir sürgündüm. Her şey derin ve garip bir sessizlik içinde, benden çok uzak, bana çok yabancıydı. Sürgün ellerde bir gariptim, her şey garip geliyordu bana.

Naçarlık, sıkışmışlık, kuşatılmışlık tutsak almıştı, her şeyden uzaklaştırmıştı beni. Bir tek bana yabancı olmayan av ve avcılık olsa kurtarıyordu. Avı seven dostlarım Roger Lescot, Hüseyin Ağa İbiş ve birkaç Fransız kaçış arkadaşlarım olmuştu. (Evet, av kaçıştı.) Av, Hawar'*la* Ronahi'*nin boşluğunu dolduruyordu. Hemen her hafta ava çıkıyorduk. Av elbiselerim, tüfeklerim, hemen hemen bütün av aletlerim vardı. Av elbiselerini Kamuran Paris'ten göndermiş, tüfek de Hasan Ağa Haco'nundu. Sabahın erken saatlerinde, henüz güneş doğmadan, arkadaşlarım jiple geldiklerinde hazır oluyordum. Kurşunlarımı akşamdan hazırlıyor, daha onlar gelmeden elbiselerimi giyiyor, tüfeğimi elime alıyordum. Gelişleriyle yola çıkıyorduk. Şengê de Bêlen de yoktular artık. Şenge bir arabanın altında ezilmiş, onun için Sinem ve Cemşid'in gözyaşları arasında görülmedik bir taziye tutmuştuk. Artık iyice yaşlanan*

Bêlen de köyüne gitmişti. Keklikleri kafeslerinden çıkarıp özgür bıraktıktan sonra Bêlen'i de köye gönderdim. Vefakâr köpek ve tazı olmasa da olurdu, artık jipimiz vardı. Avımızı Mr. Lescot ile Hüseyin Ağa'nın jipleriyle kovalıyorduk. Suriye'nin her tarafında çokça görülen geyik, ceylan ve ördek avına çıkıyorduk. Pzre civarlarına, Serê Kariyê'ye, Der ile Hesîçê'ye, Tidmur ile Risaf civarlarına, Nasnye ile Cerud'e... Ceylanlar sürü halinde geziyordu. Bazen yavruları, bazen de tekeler çıkıyordu karşımıza. Bazen de tavşanlar... Seher vakitleri ve akşamüzerleri ceylanlar, darı tarlalarına giriyordu. Bazen de geyik sürülerine eşlik eden toy kuşlarına, sülünlere rastlıyorduk.

Sabahtan akşama kadar artlarında dolaşıyorduk. Kendimi onlara vermiş, sabahtan akşama kadar onları düşünüyordum; hatırlamak istemediğim şeylerden uzaklaşmak için. Ancak gerçekler, her zaman düşlere baskın geliyordu. Akşamın geç bir vaktinde, avladığımız ceylan ve kuşlarla eve dönüyordum. Çocuklar hemen yoluma çıkıyor, avladığımız hayvanları Ruşen'le birlikte mutfağa götürüyorlardı. Sinem koşarak gramafona "Her yer karanlık" plağını koyuyordu. Şarkının sözlerini çok sevdiğimi biliyordu. (Şarkının, hayatımın gerçeği haline geldiğini, kaderimi anlattığını, duygularımı dile getirdiğini henüz bilmiyordu.) Cemşid ise oturur oturmaz satranç tahtasını getiriyor, onunla satranç oynamamı istiyordu.

Hüseyin Ağa İbiş'in evine gittiğim gece, yine bir av partisinden dönmüştüm. Ancak bu kez eli boş... Bir tek sağ bir ceylan yavrusu yakalamış, onu da Lezgin Ağa'ya, yani M. Lescot'ya karısı Florens'e götürmek üzere hediye etmiştik. O akşam Sinem, plağı gramafona koyduktan sonra bir şeyler söylemek üzere gelip yanıma oturdu, ancak cesaret edip söyleyemiyordu. Sonunda istediğini kendisine söylettim. Yeni elbiseler istiyordu. Üzerimden henüz çıkaramadığım av kıyafetleriyle, geç bir vakit olduğu halde, hemen toparlanarak Hüseyin İbiş'in evine gittim. Senin de anlattığın gibi, orada ağa ve şeyhlerimiz oturmuş birbirlerine hikâyeler anlatıyorlardı. İşleri güçleri hikâyeydi. Sadece hikâyelerle uğraşıyorlardı. Okuma yazma, düşünme, bir eser yaratma, medeniyet...

Şöyle şeyler uzaktı onlara. Şeble şeker onlar için aynı şeydi. Kahkahalarla gülüyor, her zaman olduğu gibi gecenin sonunu getiriyorlardı. Boş zamanları, lagalugayla bitiyordu. Yabancı biri görse, aralarından su sızmadığını, birbirlerini çok sevdiklerini düşünebilirdi. Ancak ben öyle olmadığını biliyordum. Birlikte gülüp, imam, şeyh, bey, ağa hikâyelerini anlatıyorlardı birbirlerine. Öte yandan birbirlerine düşman, birinin arkasından söylemedikleri şey bırakmıyorlardı. Aynı zamanda benim aleyhime de... Ortadoğu'da geçen yirmi dört-yirmi beş yıl bana öğretmişti; aralarında müthiş bir düşmanlık vardı ve birbirlerinin kuyularını kazıyorlardı. Dünya onlara düşmandı, onlar da birbirlerine. Onları ne zaman bir arada görsem, öğretmenim Ovidius'un olduğunu sandığım sözleri gelirdi aklıma; "İnsan insanın kurdudur..." Ancak Kürtler sadece birbirlerinin kurdu değil, birbirlerinin Azrail'iydiler de. Dünya onların üzerine çökmüş, onlar da her gün, her an, her dakika, kıskançlık, çekememezlik, düşmanlık, boş şeylerle birbirlerinin üzerine çöküyordu. Dünya önlerindeki yolları tıkamış, onlar da birbirlerinin yollarını... evet birbirlerinin yollarını... Ve benim yolumu... ve benim...

O zamanlar Suriye Parlamentosu'nda on altı Kürt milletvekili vardı. Hepsini tanıyordum, hepsi evime gelip gidiyordu. Ancak bütün çabalarımıza rağmen, çaresiz, tutsak halkları için bir şeyler yapabilsinler diye onları bir araya getiremiyorduk. Bir araya gelmiyorlardı; çünkü birbirlerini sevmiyorlardı, sadece sevmiyor değil, birbirlerine düşmandılar. Gidip Kürt dilinin düşmanlarıyla ittifaklar yapıyor, kendi dilleri için, birlikte hiçbir şey yapmıyorlardı. Boşver, sözü fazla uzatmayalım. Sen romanına dön, kuyuya, kader kuyusuna...

– Mirim buyrun, emriniz? Hüseyin Ağa, kapının önünde merakla Celadet Bey'e soruyor. Elimden gelen bir şeyse?

– Hüseyin Bey, senin o köydeki tarlaların var ya... Celadet Bey paketten bir sigara çıkarıp yakıyor, Hüseyin Ağa'nın yüzüne bakmadan konuşuyor. Hatırlıyor musun, bir gün o tarlalardan söz etmiştin...

– Evet, hatırlıyorum.

– Acaba orada pamuk yetişir mi? Şimdi herkes pamuktan söz ediyor, herkes pamuk ekiyor. Orada pamuk ekebilir miyiz?

– Olur, neden olmasın. Toprak çok güzel. Ancak su ister.

– Bir kuyu kazılamaz mı?

– Pekâlâ olur su çok, çıkarılabilir.

– Hüseyin Bey, kararımı verdim; biraz para getiren bir iş yapmam, biraz durumu düzeltmem lazım. Eğer izin verirsen, o tarlalara pamuk ekmek istiyorum.

– Eline sağlık Mirim. Bu konuda fazla konuşmaya gerek yok. Bundan böyle o tarlalar senin...

– Hüseyin Bey, pamuk ekeceğiz, derin bir kuyu kazacağız, çok su çekeceğiz kuyudan, çok iyi mahsul alacağız...

VI.

– Pamuk ektik, kuyu kazdık, gür bir su çıkaracağımızı ve iyi bir mahsul alacağımızı ümit ediyorum. Güzel bacım durumumuz düzelecek, senin de, hepimiz...

Meziyet gelmiş.

Yirmi dört yıllık rüya gerçekleşmiş. Uzun, çok uzun bir zamandan sonra, kavuşmuşlar birbirlerine. Yirmi dört yıl, uzun yıllar, acı dolu, kahrolası yıllar... Özlem, hasret dolu yıllar. Meziyet, Bedirhani ailesinin Mezo'su, kocasıyla birlikte Şam'a, abisini ziyarete gelmişler.

– Celadet Abi, Huseyma ile Sinem bugün şehri gezdirdiler bana. Meziyet, yanında oturan Sinem'in saçlarını okşayarak konuşuyor. Selahattin Eyyubi türbesine gittik. Sinem, her şeyi, en ince ayrıntısına kadar anlattı bana.

Akşam yemeğine oturmuşlar. Sofrada Cizîra Botan, Amojna Siti'nin yemekleri var. Ruşen Hanım'la Meziyet, birlikte pişirmişler yemekleri, yemeklerden geçmiş günleri hatırlatan kokular yükseliyor.

– Abi bu yemekleri hatırlarsın. Amojna Sitî ile anne yaparlardı. Hatırlıyorsun değil mi? Hala ve amcalarımız evi doldurup şenlendirdikleri zaman, aynı kokular yükselirdi İstanbul'daki evimizin mutfağından da. Hatırlıyorsun değil mi?

– Nasıl hatırlamam? Hani hiç anneden söz etmiyorsun...

– Ne yaptık biliyor musun baba? diye araya girerek baba ve halasının sözünü kesiyor Sinem.

– Ne yaptınız kızım?

– Aida'nın plağını aldık... Halam çok güzel söylüyor onu... Bir plak daha aldık.

Celadet gülerek kızına bakıyor, Sinem de gülerek halasına.

Hala da gülüyor.

– Hadi bize söylemez misin? diye soruyor Celadet, rakısından bir yudum alarak.

Sinem kafasını sallıyor. Cevap vermek istemiyor. Gözleri halasında, "bir, iki, üççç" diyor ve Meziyet'le birlikte şarkıya başlıyorlar: Je l'antend toujours, son tour, toujours...*

Evet, "Je l'attend toujours, son tour, toujours..." Kızıltoprak'taki evimizin şarkısı, öyle bir şarkı ki, her bir kelimesi Meziyet'in dilinde bir mercan ve yakuta dönüşüyordu. Evet, iki katlı evimizin geniş bahçesinde akşamüzerleri söylenen şarkıyı, Mezo ile Sefo birlikte söylüyorlardı. Biz de, ben, babam, annem ve diğer kardeşlerim büyük bir hazla dinliyorduk onları. Ancak kırk-kırk beş yıl sonra, kızımın aynı şarkıyı Şam'da söyleyeceğine kim inanırdı?

Sinem'in ilk öğrendiği şarkılardan biri bu Fransızca şarkıydı. Henüz dili tam dönmeden, bu şarkıyı söylemeye başlamıştı. İstanbul'daki günlerimin ve tatlı dilli bacımın anısına öğretmiştim bu şarkıyı ona. Ve şimdi Mezo ile Sinem, onu birlikte söylüyordu. Yorgun gözlerim sevinçten parlıyordu.

---

* Hâlâ duyuyorum, dönerken onu hâlâ... (y.h.n.)

Mezo gelmişti. Dünyalar benim olmuştu; yeniden doğmuş gibiydim. Mezo, gelirken beraberinde çocukluk günlerimi getirmiş, İstanbul'u getirmiş, özlediğim tat ve kokuları almıştı yanına. Kara gözlü, esmer, hoş sohbet, samimi bacım Mezo, ömrümün sonbaharına, parlak yıldızlar, aydınlık geceler, ışık dolu, sıcacık günler armağan etmişti.

Geldiğinde evde değildim. Kendimi işime, pamuk ekimine vermiştim. Sürekli köyde tarladaydım. Tarlanın kenarına büyük bir kuyu kazıyorduk. Bir gün, köyden döndüğümde Ruşen, "Celadet Abi, Meziyet gelmiş" dedi. Önce ne dediğini anlamadım. Yavaş yavaş anlayınca etrafıma baktım. "Hani, nerede?" dedim. Henüz Şam'a gelmemişti: Beyrut'taydı. Eve telefon etmiş, Ruşen'le konuşmuştu. Ruşen'le tanışmıyorlardı; henüz birbirlerini görmemişlerdi. Ruşen hemen hazırlanmış, yola çıkmış, gidip onu Beyrut'ta bulmuştu. Sonra da dönmüştü. Günlerce köyde kalıyordum. Dönüp, Ruşen Mezo'nun hâlâ Beyrut'ta olduğu haberini verince, çok sinirlendim. Niçin gelirken getirmemişti? Sonra nedenini öğrendim. Yaşlanmış asabi bir ihtiyar olmuştum. Özellikle Mahabat Kürt Cumhuriyeti yıkıldıktan sonra gece uykuları haram olmuştu bana. Gözüme bir damla uyku girince de hemen terler içinde uyanıyordum. Bu haldeyken bacımı bir anda karşımda görseydim eğer, bir ihtimal kalbim buna dayanamayabilirdi. Bütün bunları Ruşen'le Mezo düşünmüştü. Yirmi dört yıllık ayrılıktan sonra, ilk karşılaşmamızdaki duygularımı anlatmama bilmem gerek var mı? Ağlayarak boynuma atıldı. Yapıştı bana; yüzümden, sakallarımdan, gözlerimden burnumdan, alnımdan öpmeye başladı. Ne benden ne de ondan bir ses çıktı. Ağlıyordu. Benim de gözlerimden birkaç yaş yuvarlandı. Sonra yavaş yavaş, alıştık birbirimize. Mezo, aynı Mezo'ydu, şen şakrak, tatlı dilli, güzel sesli ve duygusal... Ancak o da çaresizlik içindeydi. Hayat ona da ihanet etmişti. Sesi, eğitimi artık bir işe yaramıyordu. İstanbul'da bir dikim atölyesi açmış, kadın elbiseleri dikiyordu. Uzak görüşlü güzel bacım, Ruşen, Huseyma ve Sinem için de kıyafetler dikip getirmişti.

Gülüşümün ardında sürekli bir endişe gizliydi. Onun da yüzüne çizgiler düşmüştü. Benim gibi saçları tamamıyla kırlaşmamışsa da,

saçlarına tek tük beyazlar düşmüştü. İnce bir dal gibi olan bacım, şişmanlamış, yüzü yuvarlaklaşmış, gözlerinin altında torbacıklar oluşmuştu. Hayat iz bırakmadan ilerlemiyordu. Bütün bunlara, başımıza gelen bütün belalara rağmen, hâlâ hayatın birer misafiriydik. Mezo da benim gibi, rakıyı çok seviyordu. Ruşen, çocuklar ve bir yabancı olan kocası uyumak üzere odalarına çekildiklerinde, ikimiz koyu bir sohbete dalıyorduk. Ben soruyordum, o anlatıyordu. Amca, hala, hısım akraba, yer yurt, renk ve kokular, ev ve mahalle, cadde ve sokaklar, ses ve nefes, birer birer gelip sohbetimize konuk oluyordu. Biraz kafaları bulunca, soruyordu bana, "Abi sana sevdiğin şarkıları söyleyeyim mi?" Nasıl hayır diyebilirdim: Çocukluğumuzun evinin şarkılarını söylemeye başlıyordu; birlikte kanatlanıyor, içinde kuyusu olan İstanbul'daki bahçeli evimize gidiyorduk.

Bir tek anneden söz etmiyordu. Söz anneye gelince hemen sözü değiştiriyordu. Durumu anlamış, ama anlamazlıktan geliyordum. Ne zamana kadar?

– Mezo, sevgili kız kardeşim, diyor Celadet Bey ve önündeki tabaktaki geyik etinden bir parça koparıyor. Bacım, artık ne yazık ki çocuk değiliz. Söyle bakalım abine. Anne... nasıl vefat etti?

Sofraya derin bir sessizlik düşüyor. Kimseden çıt çıkmıyor. Celadet Bey söylediğine pişman oluyor. Ancak ok yaydan çıkıyor, durdurmak imkânsız. Kadehini dudaklarına götürüp kız kardeşine bakıyor. Meziyet abisine bakıyor, gözlerine, gözlerinin ta içine bakıyor.

– Otuzlu yılların başıydı, diyor gözlerini abisinden kaçırarak konuşuyor. Yaz başıydı. Akşamüzeri. Anne her gün olduğu gibi başörtüsünü attı başına ve bahçeye, kuyunun oraya çıktı. Kuyuyu ve ağaçları seyretmeye başladı. Babo'nun ölümünden sonra Anne de değişti. Çok az konuşuyordu. Konuşunca da bizimle değil, Babo, Safter ve sizinle konuşuyordu. O akşamüzeri de, kuyunun yanındaki masaya oturdu, kendi kendine konuşmaya başladı, ben de bir tabağa portakal ve mandalina koyarak

götürüp önüne bıraktım. Bir portakal ve mandalina soydum onun için. Yavaş yavaş yemeye başladı; bir dilim kendisi için, bir dilim de babo için... Bilirsin Babo'nun en çok portakal ve mandalina sevdiğini. Sizi sordu, son haberlerinizi sordu. Biraz sizden konuştuk. Ardından biraz uyumak istediğini söyledi. İçeriden bir şal getirdim, üzerini örtüp içeri girdim. Gidiş o gidiş. Derin, dönüşü olmayan bir uykuya yattı. Sakin ve sessiz, aynen Babo gibi. Üsküdar Mezarlığı'nda toprağa verdik, amca ve halalarımızın yanında. Sizlerin öğrenmesini istemedik. Zaten çektikleriniz yeterdi size.

Kimseden çıt çıkmıyor. Celadet Bey önündeki kadehe bakıyor, parmaklarının arasındaki kadehle oynuyor. Meziyet sessizce gözyaşlarını siliyor. Bir süre sonra Celadet Bey kafasını kaldırmadan, çok alçak bir sesle konuşuyor.

– Çok yazık oldu... Çok yazık oldu, sözünü birkaç kez tekrarlıyor.

– Anne, annem, yadê, dayê, önce Türkçe sonra Kürtçe söylüyor. Hayatımın damarı, hayatımın yolu, çocukluğumun, varlığımın sebebi, kibar annem benim, sessiz annem benim, bahtı kara annem, dayê, dayê...

Celadet Bey daha fazla tutamıyor kendini, hüngür hüngür ağlamaya başlıyor. Önce ağır ağır, sonra hıçkırarak. Ağlıyor, kafasını iki elinin arasına alarak, ağlıyor...

Son Fotoğraf

bir, yani kuyu; kader kuyusu,
ölüm kuyusu
bir, yani bellek... kuyuya
düşmüş bellek...
kuyu, ömür ve hayat kaynağı,
ilk ve son mekân...

I.

Evet, *Kader Kuyusu*'nun sayfaları yavaş yavaş sona doğru gidiyor. Emin Ali Bey'in dediği gibi her başlangıcın bir sonu var. *Kader Kuyusu*'nun da son bir fotoğrafı var. Son fotoğraf gidişin fotoğrafı; dönüşü olmayan son yolculuğun...

Fotoğraf, ölüm fotoğrafı, romanın son fotoğrafı çok aydınlık bir fotoğraf, gidişin ve ölümün karanlığını resmediyor.

Yıl 1951, günlerden 15 Temmuz.

Sıcak, akşamüzeri güneşi cayır cayır yakıyor, dünya kaynıyor. Şam kenti, Kürt mahallesi kara bir haberle çalkalanıyor.

Kader Kuyusu'nun kahramanını alıp toprağa, son mekâna götürecek olan ve ondan başka kimsenin beklemediği ölüm gelip çatmış.

Çare yok, ölümün karşısında insanoğlunun yapabileceği hiçbir şey yok.

Fotoğrafta cenaze görülüyor. Cenaze dört kişinin omuzlarında yola çıkmış gidiyor. Cenazenin ardında mahşeri bir kalabalık, ağır adımlarla geniş bir sokakta yürüyor. Kalabalığın ucu görülmüyor. Sokak taşları güneşin yakıcı ışıkları altında parlıyor. Gökyüzü açık berrak, ne bir bulut ne de bir parça karaltı görülüyor. Dünya ışık dolu, müthiş aydınlık her yere hâkim.

Cenaze alayı başları önde usul usul yürüyor. Kim onlar? Aralarında, *Kader Kuyusu* okuyucularının tanıdığı kişiler çok azınlıkta. Ön saflarda Cemşid görülüyor. İki yanında da Hüsnü Bey Berazi ile Yusuf Malik... İkisi Cemşid'in birer koluna girmiş yürüyorlar. Fotoğraftan anlaşılıyor ki, kimsenin çıtı çıkmıyor, kimse konuşmuyor.

Son göç sessizce yola çıkmış. İslam'ın görkemli kenti sessizliğe bürünmüş, bir Kürt Miri'nin göçüne şahit oluyor. Ve *Kader Kuyusu*'nun son fotoğrafı sessiz, Celadet Ali Bedirhan'ın bu dünyadaki son gününe tanıklık yapıyor.

Celadet Bey gidiyor.

Henüz on ikisine yeni basmış olan Cemşid, babasının ardı sıra yürüyor. Başı önünde, amcalarının arasında, babasının ardından son defa yürüyor. Bu sıcak yaz gününden sonra, artık babasının ardından yürüyemeyecek. Artık onunla olamayacak, onunla konuşmayacak. "Babo, babo bak, büyüdüm ben; Mir Cemo oldum..." diyemeyecek.

Cemşid ne düşünüyor, ne hissediyor? Ölümün ardından insan ne hissedebilir ki?

Hüzün, bir tek hüzün...

Cemşid, ince bir dal gibi, yürüyor; babasını yolcu ediyor. Kim ne derse desin, ölüm tuhaf; gidiş ve son göç kahredici. Ölüm hüzündür. Kabul etmek zor. Cemşid babasının ardından yürüyor, yolcu ediyor onu ama, babasının bir daha eve dönmeyeceğini nasıl kabullenecek?

Romanın son fotoğrafı, ayrılığın acı dolu manzarasını gösteriyor. Celadet Bey, renkli hayattan, çoğu zaman kahredici ha-

yattan, Cemşid'den, fotoğrafta görülen arkadaş ve dostlardan, Ruşen Hanım, Huseyma, Sinem, Ehmedê Fermanê Kîkî'den ayrılıyor, yaralı dilinden, dergilerin sayfalarından ayrılıyor. Dünyadan ayrılıyor.

Celadet Bey dört kişinin omuzlarında, ebedi uykuya yatmış, dünyayla vedalaşıp gidiyor. Bu fotoğraftan sonra artık kimse yeni bir fotoğrafını çekemeyecek. Kimse onu yeni hiçbir kitap, dergi ve gazetede göremeyecek. Kimse onu bir yerlerde eğlenirken, bir taziyeye veya ava giderken göremeyecek. Bu fotoğrafın çekildiği 15 Temmuz 1951 günü olan bugün, son gün. Bugün ayrılık günü. Bugünden sonra sadece boşluk, düş ve hayaller olacak. Bugünden sonra doğrular, düş ve hayallerde yaşayacak.

Kader Kuyusu'nun birinci fotoğrafında bir insan vardı. Doğanın henüz uyandığı 1893 yılının baharında bir adam küçük bir adada objektife bakıyordu. Adam fotoğrafın nirengi noktasıydı. Son fotoğrafta da aynı kişi yine nirengi noktası. *Kader Kuyusu*'nun fotoğrafları bir insan ve varlığıyla başlıyordu; yine bir insan ve gidişiyle son buluyor.

Geliş ve gidiş; yeryüzündeki bütün insanların önündeki iki yol. *Kader kuyusu*'nun son fotoğrafı bir ayrılık şarkısı; sessiz ve dilsiz...

II.

– Oğlum dinle, bu sessiz şarkı ayrılık şarkısı, dinle bak, diyor Celadet, Cemşid'e bakarak.

– Hayır baba, dinlemek istemiyorum, diyor Cemşid kafasını çevirip babasına bakarak. Biliyorum onu, daha önce de dinledim. İstemiyorum.

Oğlunun başucunda oturan Celadet Bey, gülüyor, sağ elini oğlunun başına koyup saçlarını okşuyor. 14 Temmuz 1951 gecesi, saat on buçuk. Cemşid'in odasında, bir tek başucundaki çıra yanıyor. Ev sessiz. Hava sıcak, evin bütün pencereleri açık oldu-

ğu halde, ağır bir sıcak hava bütün evi doldurmuş. Çoğu zaman yaptığı gibi. Celadet Bey bu gece de oğlunun odasına gelmiş, ona edebi Kürtçe metinler okuyor. Cemşid artık büyümüş, çoğu zaman da o babasına okuyor, ancak Celadet Bey bu akşam artık yayınlanmayan *Hawar*'dan bir şeyler okumak istiyor.

– Kuzum, diyor Celadet Bey; bu şarkıyı dinle. Fransız şairi Lamartine yazmış sözlerini. Baban da onu Kürtçeye çevirmiş. Çok hüzünlü bir şiir, bak dinle.

– Hayır baba, istemiyorum.

Ancak Celadet Bey dinlemiyor onu, gözlüklerini takıyor, derginin sayfalarını biraz daha çıraya yaklaştırıyor, yavaş yavaş okumaya başlıyor.

Rahat bir gidiş, gözyaşı olmadan
Gideceğim...
Hafif bir yaprak gibi
Rüzgârın ağaçtan kopardığı
Gideceğim gözyaşı olmadan, ahsız
Taziyesiz
Gözyaşları ne için
Gideceğim
Rüzgâr ve yel, su ve ışık gibi
Tanrı yüreğimi
Hayatın örsüne koymuş
Kahır ve güzelliklerin çekiciyle dövüyor.

– Baba istemiyorum... Cemşid kızarak konuşuyor ve elini Celadet Bey'in okuduğu derginin sayfalarına uzatıyor. Bunu dinlemek istemiyorum. Eğer ille de okuyacaksan, bana Binbir Gece Masalları'ndan Şehrazat'ın bir masalını oku.

Celadet Bey, yatağa yatmış olan çocuğuna tekrar bakıyor. Cemşid de biraz hayretle babasına. Birbirine benzeyen kara gözler, bir süre birbirine bakıyor. Çıranın solgun ışığında Cemşid'in

gözleri iki yakut tanesi, parlıyor: Celadet Bey'in vücuduna bir sıcaklık yayılıyor, yüreği burkuluyor.

– Oğlum, diyor ve eğilerek oğlunun yüzünü öpüyor. Oğlum, geleceğim...

Birkaç kez öpüyor, bağrına basıyor ve ayağa kalkıyor.

– Hadi kız kardeşin Sinem'e de iyi geceler dileyeyim, diyor ve odadan çıkıyor.

Gece ilerliyordu. Sürgün ömrümün can yoldaşı geceyle yine başbaşa kalacaktım. Gece yine kucaklayacak beni, yine bana gizli ve keşfedilmemiş yanlarını gösterecekti. Henüz gecenin koynuna atılmadan, çocuklara iyi geceler dilemek istiyordum. Artık onları neredeyse hiç göremiyordum. Köyde kendimi pamuğa vermiştim. Çoğunlukla orada kalıyor, çok önemli bir şey olmazsa şehre inmiyordum. Hüseyin Bey İbiş'le anlaşmış, Allah'ın yardımıyla çok iyi pamuk kaldıracaktık. Hüseyin Bey, hiçbir şey esirgemiyor, hiçbir masraftan kaçınmıyordu. Ben de elimden geleni yapıyor, gece gündüz çalışıyordum.

Hatırlarsın, nasıl da canla başla dergi işine vermiştim kendimi. Aynen onun gibi, şimdi de kendimi ekin işine vermiştim. Cemşid'in özlemi bitmeli, arkadaşlarınınkine benzer bir bisiklet sahibi olmalıydı, ona bir bisiklet almalıydım. Sinem, artık yetişkin bir kız olan Sinem'im dilediği gibi giyinebilmeliydi... Kuruş hesabını yapmamalıydı. Kör talihimizi artık değiştirmeliydim. Kendim için değil, çocuklar için... Ancak her şey gibi bu işin de kuralları vardı; halaya duran, mendil sallar misali... Yani Hüseyin Bey'in köyü olan Hêcan'da kalmalıydım, işimin başından ayrılmamalıydım.

Sürgün kardeşler gibi bahtı kara, dert ve elemle kavrulan kız kardeşim Meziyet gitmişti. Yüreğime kavurucu bir ateş düşürüp İstanbul'a dönmüştü; hiç sevmediğim serseri kocasıyla birlikte yine birbirimizden ayrılmıştık. Ancak bu kez ayrılığımız son ayrılıktı. İkimiz de bir daha görüşemeyeceğimizi anlamıştık. Hayatımızın yolları bir daha kavuşmamacasına birbirinden ayrılıyordu. Gidişinden iki gün önce köyden eve döndüm. Beni görür görmez ağlamaya başladı. İki gün boyunca

durmadan gözyaşı döktü. Son gece onun için Türkçe birkaç veda satırı yazdım, geceyarısı gizlice evden çıkıp köye gittim. O birkaç satırda, hiç şansı olmadığını bildiğim halde, iyi şanslar diledim.

Şimdi neden onunla vedalaşmadan, onu Beyrut'a kadar götürüp yolcu etmeden, gizlice evden çıkıp gittiğimi soracaksın. Gücüm yoktu buna. Ne güç ne kuvvet ne de mecalim kalmıştı artık. Hüzünlü ayrılıklara daha fazla dayanamıyordum. Bundan başka ne diyeyim ki? Kürt olmanın ve giriştiğim mücadelenin ağır yükü ve uzun yılların kahredici izleri belimi bükmüştü. Doğrudur, sabır ve metanet insanlığın temeli. Hele çağdaş, yenilikçi insanın... Doğrudur, bu iki meziyet insanı ayakta tutar. Zaten doğduğumdan beri sabır ve metanetle sıvanan yaşlı bedenim, artık yeni sabır ve metanetlerle kendini yeniden süsleyip, yaşlılığın ayıplarını örtemiyordu. Artık sabır ve metanet de yorgun ve yaşlı bedenimden uzaklaşmıştı.

Köyde durumum kötü değildi. Hüseyin Bey'in köylüleri iyi bakıyordu bana. Evim barkım vardı. Köy, ekin ve pamuk da hayatıma girmişti artık. Ancak çocukları çok özlüyordum.

– Babasının kuzusu, uyudun mu? Celadet Bey, Sinem'in odasının kapısında durup sesleniyor.

– Hayır baba, diyor Sinem içeriden, baba gel bak ne okuyorum.

Celadet Bey kapıyı açıyor, gülerek içeri girip, Sinem'in yatağının yanında duran sandalyeye oturuyor ve soruyor Sinem'e:

– Ne okuyorsun kızım?

– Bana ve Cemo'ya yazdığın defteri okuyorum.

– O defteri okuyabileceğiniz günler için yazdım kızım, diyor Celadet gülerek. Hadi oku bana, bakalım baban neler yazmış.

Sinem biraz daha çıraya yaklaşıyor ve açık olan sayfasından okumaya başlıyor. "Oğlum, kızım!.. Bazen size bir şeyler anlatıyorum. Onlarla seviniyorsunuz. Onlar sizin için yararlı şeyler. Bazılarını unutuyor, bazılarını ise hatırlıyorsunuz. Onları sizin için tuttuğum bir deftere kaydedersem, onları hiçbir zaman unutmayacaksınız."

Sinem kafasını okuduğu sayfadan kaldırıyor ve soran gözlerle babasına bakıyor.

– Ne oldu kızım, niye durdun? diye soruyor.

– Baba, diyor yavaşça, kızmazsan bir şey sormak istiyorum.

– Sor kızım, niye kızayım.

– Son günlerde yazdığın yeni sayfalara da baktım.

– Evet?

– Defterin bu yeni sayfalarında, sürekli ölüm, matem ve taziyeden bahsediyorsun. Niçin?

Celadet Bey gülümsüyor ve bir süre susuyor. Ne diyeceğini bilmiyor.

– Doğrusunu istersen, neden öyle şeyler yazdığımı ben de bilmiyorum. Bilirsin ölüme, ölüm meleğine güven olmaz. Bir anda çıkıp geliyor. Bu satırları yazarkenki amacım şu olsa gerek; eğer ölümün gölgesi evimizin üzerine düşerse, evimizde tutulacak matem ve taziye biz mirlerin gelenek ve usullerine göre olmalı; atalarımızın yaptığı gibi. Bu âdet ve usulleri bilmeniz lazım...

– Baba niçin böyle konuşuyorsun?

– Sen yaşlı babana kulak asma kızım... hadi babam öp ve uyu.

III.

Gece devrilmiş, Celadet Bey, Cemşid ve Sinem'i öpüp uyutmuş, Ruşen Hanım'la diğerleri de uyumuş. Celadet Bey'le gece başbaşa kalmış. Hayır yalnız değiller. Yıldızlar da var. Celadet Bey salonda, yerdeki kilimin üstüne uzanmış yazıyor. Yeni bir gün başlamış. Ancak hâlâ gece, saat gecenin iki suları. Yıldızların ışığı, salonun açık pencerelerinden içeriye uzanıyor. Önündeki kül tablası yarısına kadar dolu. Etrafı, dağılmış kâğıt, dergi, gazete, kitap, defter, resim ve ansiklopedilerle dolu. Gramafondan Emu Kalsum'un sesi duyuluyor; ela bela bin mahmudi... Güzel ülkem hadi gel, al beni kendine götür...

Celadet Bey, yan odada yatan karısı Ruşen Hanım'a Türkçe uzun bir mektup yazıyor. Neden Kürtçe veya Fransızca değil de Türkçe yazdığını o da bilmiyor. Kâğıda "Yavrum Ruşen" satırlarını yazdıktan sonra gerisi Türkçe geliyor. Meziyet'in gidişinden sonra Celadet Bey'in her yanını koyu bir hüzün kaplamış. Duyguları biraz daha incelmiş. Endişeleri derinleşmiş, dokunsan ağlayacak bir hal almış. Meziyet'in gidişinden bugüne sürekli Ruşen Hanım ve çocukları düşünüyor. Onlara karşı kendini iyi hissetmiyor ve vicdanı rahat değil. Bunun için bazen mektuplara bazen de Cemşid ve Sinem'in defterine bu rahatsızlığını ifade eden satırlar yazıyor.

Bu gece olduğu gibi...

"Yavrum Ruşen..." Bu geceki mektubuna böyle başlamış, yavaş yavaş bitirmek üzere. Sigara ve konyak eşliğinde... Sigarasından derin bir nefes alıyor ve bitmek üzere olan mektubuna dönüp şu satırları düşüyor: "Yakın olan ölümümden önce size küçük bir şey bırakmak istiyorum. Buna ihtiyaç yok mu?" Kalem hızlı hareket etmiyor, akmıyor, nerede o kalemin rahvan bir at, bir bahar seli gibi coştuğu günler? Bütün bu kitap, dergi, gazete ve defterleri dolduran kimdi? Nerede o zamanların Celadet Bey'i? Sakın ola ki bir rüya olmasın o günler? O hayat, o aşk, ülke ve kentler, o olay ve yaşanmışlıklar, hepsi düş ve hayal miydi? Onlar *Kader Kuyusu* romanının yarattığı hayaller olmasın? Şimdi Celadet Bey'e göre yaşanmış olan bütün o şeyler uzaklaşmış, yaşadıklarıyla onun arasında kalın bir perde çekilmiş. Sanki Celadet Bey şimdi bir rüyada yaşıyormuş gibi.

Kadehinden bir yudum alıyor, binbir zahmetle belleğine gelip oturan son kelimeleri, yavaşça, hâlâ güzel olan eğik elyazısıyla kâğıda geçiriyor: "İnanıyorum ki, kendi halkım ve ülkeme olan borcumu ödemek için çok iyi bir işe kalkıştım... şimdi ise sizler için, evim için de bir şeyler yapmak istiyorum."

Söylediklerin bir yandan doğru. Şimdi sözünü ettiğin gece doğrusu özel bir geceydi. Derin bir rüyanın içinde bir gidip bir geliyordum. Doğru, o mektubu geceyarısı yazdım. Belki de gerçekten saat iki sularında falan... Ancak mektubu yazmaya oturmadan, çıkıp şehre gittim. Belki sen de bunu bilmiyorsun? O gece iki yeni şey yaptım; tek başıma dışarı çıktım ve kente giderken de kravat bağlamadım. Bir kadeh calvados'u kafama diktim, tabancamın namlusuna bir mermi sürüp belimin arasına soktum, çok sıcak olduğu halde ceketim, giydim ve çıktım. Geceyle akraba, dosttuk. Sıcaktan yapış yapış gecede Kürt Mahallesi'nden çıkarak Salihiye Çarşısı'na indim. Gece kentin üzerine perdesini çekmişti. Kent uykudaydı. Tek tük pencerelerden, solgun çıraların cılız ışıkları görülüyordu. Ancak etraf aydınlıktı; buraya gelinceye kadar bana eşlik eden gökyüzündeki yıldızlar, kadim kente ışıklarını yayıyordu. Bazı büyük binaların önünde silahlı nöbetçiler vardı. Bazı zabitler hızlıca yürüyordu. Bazı sarhoşlar ortalıkta görülüyordu. Bu, sessiz ve sıcak kentin askeri idare altında olduğunu gösteriyordu. Ancak ben yabancıydım, burada geçen uzun yıllara rağmen hâlâ kendimi bir yabancı gibi hissediyordum. Halit ne bir kimliğim vardı, ne de pasaportum, hiçbir ülkenin vatandaşı değildim. Nöbetçilere selam verdim ve Salihiye mağazalarının önünden yürüdüm. Onlarla ne işim vardı? Yabancının yoluna gitmesi gerekirdi. Bazen de çok uzaklardan bazı sesler duyuyordum. Çığlık? Sesleniş? Ezan? Şehvet? İnleyen bedenlerin yankısı? Kimbilirdi? Geceydi, koynunda binlerce giz ve sır saklıyordu. Meydana kadar yürüdüm. Bir süre sırtımı bir duvara verip meydanı seyrettim. Kaç gün geçirmiştim burada; kaç kişiyle karşılaşmıştım: yüreğim kaç kez burada coşkuyla, heyecanla, geçmiş anılarla küt küt atmıştı. Ancak şimdi eski yürek değildi, artık yaşlı bir yürekti taşıdığım. Meydana bakarken, bir kez daha bu gerçeğin farkına vardım.

Sonra, sonra tekrar yukarı vurdum kendimi, dedemin yanına. Mir Bedirhan sessiz mezarlıkta, mezarında, her zaman olduğu gibi beni bekliyordu. Mezarını hiçbir zaman bulamadığımız, büyükannem Ruşen de o mezarlıkta yatıyordu. Yeniden, senin ve romanın okurlarının çok iyi bildiği gibi tekrar dedemle dertleşmeye başladım. Ancak bu kez,

biraz büyükannem Ruşen'le de konuştum. Her şey bir rüya gibiydi, bir sis ve duman içindeydi. Onlardan ayrılınca şunları söyledim: "Dede, nine gidiyorum, kısa bir süre sonra, çok kısa bir süre sonra döneceğim..." Evet öyleydi; karanlık gece akşamdan belliydi.

Celadet Bey mektubunu bitirip çalışma masasının üstüne bıraktıktan sonra, fotoğraflara dönüyor. Yıllarca biriktirdiği fotoğrafları da ömrü gibi dağınık. Bir albümleri bile yok. Bazıları zarflarda, bazıları kitap, dergi ve defter sayfaları arasında renkleri solmuş. Bu gece bütün fotoğrafları bulundukları havasız yerlerden çıkarmış, onlara bakmak istiyor. Bir fotoğrafta anne ve babası yan yana duruyor. İkisi de ellerini dizlerine koymuş ona bakıyorlar. Meziyet, arkalarında ayakta duruyor. Bir başka fotoğrafta Safter gülüyor. Bir başkasında dört kardeş Celadet, Kamuran, Tevfik ile Hikmet gülerek birbirlerine bakıyorlar. İstanbul Galata ve Boğaziçi'ni gösteren iki fotoğraf gözlerini yaşartıyor. Bir fotoğrafta görülen silah ve pusatlar Xoybûn ile Ağrı'yı hatırlatıyor ona. Mavi gözlü, sarı saçlı sevgili Monika ona bakarak gülüyor. Şu diğer fotoğraftan ona doğru uzanan Canan'ın dalgalı siyah saçları yüreğini burkuyor. Hayret... Celadet Bey hepsini tanıdı, onlarla büyüdü, onlarla yaşadı, uzun bir ömrü onlarla geçirdi, ancak şimdi Şam'ın kavurucu bir gecesinde bir başına, tek başına sadece fotoğraflarına bakıyor onların. Hayret... Bütün o devir ve devranlar gelip geçti; tam elli sekiz yıllık bir ömür boyunca. Herkes şimdi ondan ne kadar uzakta! Hayret... Çoğu öldü, bazıları da vedalaşmadan, bir allahaısmarladık bile demeden koptu ondan, artlarından büyük bir boşluk bırakarak. Ve her şeye rağmen Celadet Bey hâlâ yaşıyor. Hayret... Hayat ne kadar da metin.. Hayret... Hayata bu kadar tutunmasına rağmen hiçbirinin boşluğunu hiçbir şeyle dolduramadı. Hayret, zamanın, devir ve devranın arasında yaşıyor, gidenlerin ardından hâlâ yaşıyor.

IV.

"Adı: Kader Kuyusu
Türü: Roman
Başlama tarihi: 15 Temmuz 1951
Giriş ve ilk satırlar: Herkes ölüyor, kardeş bacı, sevgili âşık, arkadaş dost, sırdaş yoldaş, tanıdık uzak...
Herkes ölüyor. Benim de sıram geldi, şimdi de sıra bende."

Saat sabaha karşı beş... Yıldızlar sönmüş, gün ağarmak üzere. Yaz mevsiminin yeni bir günü başlıyor. 15 Temmuz günü yavaşça uyanıyor. Celadet Bey hâlâ salonda halının üzerine uzanmış, önünde açık duran deftere bakıyor. Gramafondan Türkçe şarkının nağmeleri duyuluyor; "her yer karanlık..." Her yere fotoğraf, dergi, gazete, kitap ve kâğıtlar dağılmış. Bütün bunlara şimdi önünde açık duran yeni bir defter eklenmiş. Defteri açmış ve yeni bir romanın ilk satırlarını düşmüş. Romanın adını da bulmuş; *Kader Kuyusu*... Elinde kalem, önünde defter düşünüyor. Yazdığı ilk satırlar onu eski ve yitik zamanlara götürmüş. Keşke geç olmasaydı ve bu romanı yazmaya vakit bulabilseydi!.. Ancak bütün çabalara rağmen kalem oynamıyor; artık geç, çok geç...

Aniden salonun kapısı açılıyor ve Ruşen Hanım gecelikle giriyor içeri. Uykudan uyanmış Ruşen Hanım. Celadet Bey gülen uykulu gözlerle karısına bakıyor, "Günaydın" diyor.

– Günaydın, diyor Ruşen Hanım. Geliyor, Celadet Bey'in yanına dikiliyor ve önünde açık duran deftere döktüğü satırlara bakıyor. Ancak yazdıklarını seçemiyor.

– Birkaç satır yazdım, diyor gözleri yazdıklarında, Celadet Bey. Yeni bir roman için birkaç satır. Yazmak istediğim "Heyveron" için değil, yeni bir roman için...

– Hayırlı olsun... Peki adını buldun mu?

– Evet, *Kader Kuyusu*... Adı, *Kader Kuyusu* olacak. Ruşen Hanım'ın elini tutuyor, yanına oturtuyor. Sigarasından bir ne-

fes çekiyor, yazdıklarını okuyor Ruşen Hanım'a ve sözünü tamamlıyor:

– Eğer güç bulup yeni bir romana başlayabilseydim, giriş işte böyle olacaktı: Herkes ölüyor... Ölümden, sonsuz yolculuktan söz edecektim. Önce vedalaşıp sonra başlayacaktım romanıma... Önce ölüm gelecekti, ardından hayat, hayatın tuzakları, bir labirente benzeyen yolları ve tekrar ölüm... Ancak artık çok geç, her şey için çok geç. Vakit geç, gece bitiyor... Umutlar kırık, ömrün son demleri... Ve... ve yolculuk gelip dayanmış eşiğe... Mein Gott, mein Gott...

Ruşen Hanım'ı bir titreme alıyor, yüreği küt küt atıyor. Ne biçim laflar bunlar? Niçin? Usulca biraz daha Celadet Bey'e yanaşıyor, alnından öpüyor. Ardından usulca konuşmaya başlıyor:

– Niçin söylüyorsun bunları? Herkes seçkin bir düşünür, iyi bir yazar olduğunu biliyor. Romanını yazacaksın, Allah'ın izniyle başlayıp her istediğini yapacaksın. Sabır ve inadını her zaman ispat etmiş bir adam değil misin? İnanıyorum buna, sana inanıyorum, umutluyum.

– Ruşencik artık çok geç... *Kader Kuyusu* olacaktı benim romanımın adı... *Kader Kuyusu*... Bu isim romanıma çok yakışacaktı. Quelle titre pour un roman, pour un destin...*

Celadet Bey rüyadaymış gibi konuşuyor; hem Ruşen Hanım'la konuşuyor, hem de yüksek sesle düşünüyor. Düşünüyor, rüya, hayal, anılar ve geçmiş günler arasında gidip geliyor. Salonun pencereleri açık olduğu halde, içerde kesif bir sigara kokusu ve duman var. Sigara Celadet Bey'in parmakları arasından hiç düşmüyor.

– Romanımda kuyularımdan söz edecektim. Köyde yeni kazdığımız kuyuları da anlatacaktım. Yordu beni, ancak toprağa, çöle hayat verecek o, pamuk kar gibi açacak.

– Kuyularından da söz edeceksin...

---

* Bir roman ve yazgı için ne başlık ama... (y.h.n.)

– Ruşencik, Cemşid ve Sinemhan'ın annesi... Verba volant, littera scripta manent...* Yazdığım birçok defter ve kâğıdı yırtıp attım; yaktım anlan. Bir tek bu romanı yazacaktım. Orada kentlerimi anlatacaktım; İstanbul'u kaderimi, beni hiçbir zaman terk etmeyen sadık kentimi; Münih'i, Also sparch Zarathustra... Kahire'yi, Beyrut'u, Şam'ı, Halep'i. Her bahar başlangıcında Halep'in Babelferec Meydanı'nda buluşacaktık.. Paris'i, la ville des villes... Rüyaların Cizîra Botan'ı, ataların yurdu, varlığımın, duygularımın diyarı... Nerede Ehmedê Xanî, Feqiyê Teyran, Melayê Cizîrî, nerde Melayê Beteyi hiçbiri yok artık...

Celadet Bey, sanki yeni uykudan uyanmış gibi, salonun ortasındaki halının üzerine uzanmış, anlatılmaz bir sıcaklıkla Ruşen Hanım'ın uykulu gözlerinin içine bakıyor. Birden, neden olduğunu bilmeden Ruşen Hanım'ın yüreğine büyük bir kuşku düşüyor. Acaba?.. Masanın üzerindeki çıranın aydınlığında ikisinin de yüzü solgun görünüyor. Ruşen Hanım Celadet Bey'in yorgun gözlerine şefkatle bakıyor. Yüzüne gelip oturan yorgunluk, uykusuzluk, özlem ve asabiyete rağmen, asaletinden hiçbir şey yitirmemiş. Yüzü hâlâ bir Antik Yunan heykeli veya Fars Kayser'in yüzü gibi. Gözleri kömür karası, iki siyah üzüm tanesi... Sakallar ağarmış, ağarmış sakalları yüzündeki asalete daha bir anlam katmış.

– Romanın sayfalarını neyle süsleyecektim biliyor musun? Aşk ve umutla... Bu iki kelimeyle... Aşk, Mir Şerefhan Bitlis'in nakışları gibi süsleyecekti sayfaları l'amour fatale, l'amour douce...** Umut, aşkın kardeşi de sayfaların içinden seyredecekti. Bütün bunları müzik eşliğinde yapacaktım. Kaval, o eşsiz ses eşlik edecekti bana. Kavalım, bırak sesini!.. Dünya kundakta bir bebek, uzanıyor beşiğine... Bırak sesini kavalım, ninni söyle ona. Gam ve kederden kurtar onu! Sensin kavalım benim...

---

* Söz uçar, yazı kalır... (y.h.n.)

** Dayanılmaz, tatlı aşk... (y.h.n.)

Ve Mahler, Gustav Mahler... Mahler'in müziğiyle de arkadaşlık yapacaktım; langsam, schleppend; im Anfang sehr gemächich. Kräftig Bewegt, doch nicht zu schnell...*

Çıranın aydınlığı Celadet Bey'i rahatsız ediyor. Yüzünü Ruşen Hanım'dan yana çeviriyor ve gözlerini kapatıyor. Kılları ağarmış göğsü yavaş yavaş inip kalkıyor. Alın ve boyun damarları dışarı fırlamış gibi mor. Bedeni yorgun. Beyni yaşlanmış, uzun bir süre gözleri kapalı düşünüyor; sanki burada değil de başka yerde... Ruşen Hanım ise sessiz ona bakıyor. Bir süre sonra artık etraf iyice aydınlanınca gözlerini ağır ağır açıyor. Şimdi Türkçe şarkıdan başka sessizlik, koyu bir sessizlik hâkim her yere. Ruşen Hanım gülmek istiyor, ancak yüzündeki gülümseme yarım kalıyor; sanki ölüm gelip yanlarına oturmuş gibi... Bambaşka bir dünyaya gitmiş olan Celadet Bey'in belleğine bir şiirin dizesi gelip oturuyor. Çok alçak bir sesle Lamartine'in "Le poète mourant" şiirinden bir dize okumaya başlıyor: "Ah Ruşen... dotmam... Ölümün gölgesi geliyor üzerime; son saatim çalmak üzere. Ölüm yaklaşıyor bana; belli toprağa konuk gideceğim. Karşı gelinmez ki."

Bu satırlardan sonra çocuklarını, Cemşid'le Sinemhan'ı soruyor. Kıpırdıyor, Ruşen Hanım'ın yüzünü seyrederken şunları söylüyor: "Sayende çok güzel, çok sağlıklı çocuklar onlar." Sonra yavaş yavaş sözü yine romana getiriyor.

– Arkadaşlıklar, dostluklar olacaktı romanımda, ihanet ve düşmanlıklar da. Kardeşler kız kardeşler, amcalar amca çocukları, dayılar yeğenler olacaktı. Dava ve devrimcilik, hasret ve özlem, ses ve kelimeler, ağlamalar gülüşler, tatlar, dökülen terler, kâğıt ve mürekkep kokusu olacaktı romanımda, anlıyor musun? Hepsi olacaktı. Kürtçe, atalarımın yaralı, tutsak diliyle yazacaktım bütün bunları. Birlik dille oluşur. Ezilen uluslar iki şeyin gücüyle varlıklarını koruyabilirler. Din bir, dil iki... Ancak

---

* Yavaşça, ağır ağır, başlangıçta çok sakin. Şiddetle harekete geçiyor, ama yine de fazla hızlı değil... (y.h.n.)

eğer ezen ve ezilen ulusun dini birse, o zaman geriye bir tek dil kalır. Bunları *Hawar*'da yazmadım mı? Evet Kürtçe yazacaktım.

Bu sözlerden sonra Ruşen Hanım artık tutamıyor kendini, bağırmaya başlıyor; bağırarak cevap veriyor.

– Hayır, hayır... Niçin böyle konuşuyorsun? Ne olmuş sana? Rüya mı görüyorsun? Kâbus mu geliyor üzerine? Ne hal bu? Seni hiç böyle görmedim. Ezbenî...* Bahtına sığınıyorum, topraktan, pamuktan, ekinden, kuyu kazmaktan vazgeç. Romandan, *Kader Kuyusu* romanından da vazgeç. Biz bir şey istemiyoruz, ne para ne zenginlik, ne mal ne mülk ne de kitap, roman... Seni istiyoruz, bir tek seni...

Ruşen Hanım konuşmasını bitirince ayağa kalkıyor, ağlayarak yatak odasına gidiyor.

Hatırlamıyorum, o seher vaktine ait hiçbir şey hatırlamıyorum. Olabilir, öyle şeyler söylemiş olabilirim. Ya da sen şimdi o seher vaktini romanın havasına uyarlıyorsun. Her neyse... O gece gözlerime uyku girmemişti. Ruşen uykulu gözlerle yanıma gelince bir süre konuştuk ve ardından romanın girişi için yazdığım o birkaç satırı ona okudum. O satırların öyle kalacağını çok iyi biliyordum. Ne zamanım ne de gücüm vardı o satırların sonunu getirmeye. Gelecekte başka birisinin çıkıp bitirmesi için yazdım o satırları. Yazık Heyveron'u yazamadım. Ve yine yazık ki Bîra Qederê'yi, Kader Kuyusu*'nu da yazamayacaktım.*

Evet bu roman yaralı dille yazılmalıydı. Gidiş yolculuğuna hazırlanırken bu umudu diri tutuyordum içimde. Bir filozofun dediği gibi acı, hayatın öğretmeni, umut ise, hayata yol gösteren bir yıldızdı. Her ne kadar başka şeylere ait umudumu yitirdiysem de, günün birinde bu romanın yazılacağına dair umudumu hâlâ koruyordum. Kılıç, çelik sayesinde keser; eser de ilk adımı atmakla biter. Nasıl ki, ben, benden öncekilerin izlerinin ardına düştüysem, belki birileri de, günün birinde, Kader Kuyusu*'nun izinin peşine düşebilirdi. Öyle değil mi?*

---

* "Kölen olayım," anlamına gelen bir saygı ifadesi. (ç.n.)

Vakit geldi; Celadet Bey'in gidiş için hazırlanması gerekiyor. Ayağa kalkıyor, yerlere dağılmış olan gazete, dergi, kitap, fotoğraf ve kâğıtlara tekrar bir göz atıyor ve banyoya gidiyor. Banyodan çıktıktan sonra yatak odasındaki Ruşen Hanım'ın yanına gidiyor. Celadet Bey'in söyledikleri üzerine odaya giden Ruşen Hanım, yatağa atmış kendini, sürekli ağlıyor.

Celadet Bey gelip karyolaya oturuyor. Yavaşça Ruşen Hanım'ın kısa kesilmiş saçlarını okşuyor. Ruşen Hanım yüzünü yorganla kapatıyor, Celadet Bey'in ağlayan gözlerini görmesini istemiyor.

– Ruşenciğim, kafanı kaldır da bana bak, aç gözlerini, diyor Celadet Bey ve Ruşen Hanım'ı kendisine çeviriyor.

Celadet Bey'in yüzünde bir gülümseme var. Banyo yapmış, kendine gelmiş, sakallarını düzeltmiş, şimdi aydınlık gözlerle Ruşen Hanım'a bakıyor. Günlük iş kıyafetleri var üzerinde. Ruşen Hanım'ın dikkatini çeken en önemli şey şu: Celadet Bey'in yüzü gülüyor. Sanki kısa bir süre önce ölümden, ayrılıktan, son göçten söz eden Celadet Bey değilmiş gibi; sanki Ruşen Hanım bir kâbustan, bir rüyadan değil de, tatlı bir uykudan uyanıyormuş gibi... Öyle farklı...

– Köye gideceğim, bugün çok işimiz var, diyor Celadet Bey. Bugün kuyuya su vereceğiz.

– Peki demin söylediğin şeyler?

Ruşen Hanım o sözlerden başka bir şey düşünmüyor. O sözler canını yakmış. Büyük bir kuşku ve tedirginlik, ruhunu; duygularını kökünden sarsmış.

– Ruşencik, unut onları. Onlar *Kader Kuyusu* romanının sözleri. Kurgu onlar... Onlarla hiçbir ilişkimiz yok. Hem uykum geliyordu, hem de *Kader Kuyusu*'nun dünyasına dalmıştım. İçin rahat olsun, o sözlerle ağrıtma kafanı.

– Demek *Kader Kuyusu*'nu yazacaksın? Onu mutlaka yazmalısın. Yazacaksın değil mi?

– Evet yazacağım. Kürt kütüphanesine Kürtçe bir roman armağan edeceğim.

– Yalvarıyorum sana, kendine iyi bak. Ezbeni... uzak dur o söylediklerinden, aklına getirme onları. Biliyorum sıkılıyorsun. Durum çok kötü, her şey seni çok sıkıyor, biliyorum. Ama bugünler de geçecek. Benden iyi biliyorsun...

Ruşen Hanım yine sessizce ağlamaya başlıyor. Sesi kesiliyor. Celadet Bey usulca başını kaldırıp dizine koyuyor, kırçıl saçlarını okşuyor. Bir süre ikisi de sessizce birbirlerinin soluk alışverişlerini dinliyor, birbirinin yüreğinden geçen şeyleri düşünüyor. Tanıdık soluk alışverişleri Ruşen Hanım'ın içine bir rahatlık, bir huzur yayıyor. Görülüyor ki, Celadet Bey'in gitmesini istemiyor. Ancak sesini çıkarmıyor, biliyor, Celadet Bey mutlaka gidecek.

– Artık gitmem lazım, çok geç kaldım. Benim yerime de çocukları öp. Hadi hoşçakalın..

Ruşen Hanım'ın Celadet Bey'in ağzından duyduğu son sözler bunlar; hoşçakalın... Celadet Bey gitmek için ayağa kalkıp yürüdüğünde, Ruşen Hanım ağlayan gözlerle arkasından bakıyor. Yaşlı gözlerle uzun boyunu, yakışıklı duruşunu, geniş omuzlarını seyrediyor. Yavaş yavaş, ağır adımlarla Ruşen Hanım'ın bakışları altında çıkıp gidiyor. Hecan köyüne doğru, tarlaya, kuyuya, kader kuyusuna...

V.

Kader Kuyusu...

Şimdi Celadet Bey'in yanında durduğu kuyu, Ruşen Hanım'ın arada bir dediği gibi kader kuyusu olacak. Bu kuyu, kısa bir süre sonra, kahrolası naçar kaderi huzura dönüştürecek. Bir süte sonra her tarafa su dağıtıp, pamuğa hayat verecek. Kuyu sudur; su kaynak ve bolluktur; kaynak da hayatın çiçek açmasıdır. Su, pamuğa hayat verecek.

Celadet Bey, paketinden bir sigara çıkarıp yakıyor, kuyuyu, kuyu suyunu seyre dalıyor. Saat, 15 Temmuz sabahının sekiz buçuğu... Hava sıcak, gökyüzü berrak, bir tek parça bile bulut görülmüyor, gökyüzü masmavi. Sadece arada bir uçan kuş sürüleri... Uzaklardaki köyden çocuk sesleri duyuluyor. Celadet Bey'le baş ırgat Hesoyê Qado bugün tarlalara su verecekler. Tarlalar, boydan boya yeşillikler içinde. Pamuk boy atmış, fidanları büyümüş, dalları açılmış, her taraf koyu yeşil. Yerdeki yeşillikle, gökteki mavilik sanki iç içe geçmiş.

Bu sıcak renkler içinde, bugün kuyudan su çıkacak, köpürerek arklara girecek, oradan yemyeşil fidanları bembeyaz pamuğa dönüştürmek için küçük fidanların köklerine ulaşacak. Bugün önemli bir gün. Öyle ki, Celadet Bey arkadaşlarıyla ava gitmek yerine tarlaya gelmiş.

– Bugün feleğin belini bükeceğiz. Celadet Bey sigarasından birkaç nefes alıp konuşuyor; bugün hayat tomurcuk açacak.

– Mirim sen bilirsin ama, diyor yanında duran baş ırgat, ben olsaydım biraz beklerdim.

– Hayır Heso kardeş, hayır. Vaktimiz yok. Suyu bırakmamız lazım. Allah'ın izniyle bir aksilik olmaz...

– Hüseyin Bey İbiş dün akşam köye geldi, size söylemem için tembih etti bana; kuyu sağlam değil...

– Onunla konuştum, bu sabah birlikte geldik. Onlar ava gitti, ben kaldım... Hayır, hayır bir şey olmaz, motoru çalıştıracağız.

Bunları söyledim söylemesine de, söylediklerime ben de inanmıyorum. Ama başka da bir çarem yoktu. Bize su lazımdı, pamuk su bekliyordu. Senin ve romanın okurlarının artık çok iyi bildiği nedenlerden dolayı pamuk ekme işine girmiştim. Pamuk ekme hikâyesine geçmeden önce, bu bilinen nedenlere bir yenisini daha eklemek için babamı yeniden anmak istiyorum.

Bir gün, henüz on yaşını geçmemişken, İstanbul'daki evimizin bahçesinde, kuyunun başında oturan babam, bana ve Kamuran'a seslendi.

Koşa koşa yanına gittik. Vakit akşamüzeriydi. Annemin ona soyduğu portakal dilimlerinden verdi ikimize. Yedik onları. Sonra elini sakallarına götürdü, bir süre oynadı onlarla, bize dönerek, "Size bir nasihatım var çocuklar" dedi. Şimdiki gibi hatırlıyorum, bunları söyledikten sonra kafasını kaldırdı, uzun bir süre ağaçların yapraklarında gezdirdi gözlerini. Bir süre düşündükten sonra tekrar bize dönerek sürdürdü konuşmasını: "Bu nasihatım kulağınızda küpe olsun çocuklar. Siz siz olun hiçbir zaman devlet kapısında kul olmayın, mahkûm olmayın devlete; devlet parasıyla göbek büyütüp aynı zamanda ona mahkûm olan Lala Paşa olmayın. Hiçbir zaman devletin mihnetini almayın... Siz siz olun bu nasihatımı unutmayın."

Babamın bu nasihatına uydum; onun için hiçbir zaman memur olmayı geçirmedim kafamdan, hiçbir zaman devletin ekmeğini yemedim, ondan bir şey talep etmedim. Ne Osmanlı devletinden, ne de Alman, Fransız ve Araplardan. Hiçbir zaman. Pamukçuluk hikâyemin bir nedeni de buydu işte.

Şimdi yine pamuğa, köye, kuyuya dönelim. Hecan Köyü Şam'a yakındı, kolayca gidip gelinebiliyordu. Köy sulak, verimli bir köydü. Ekin ekmeye karar verdiğimde, aklımda pamuk vardı. Pamuk Suriye'de yeni yeni keşfediliyordu ve herkes çok para getirdiği için pamuk işiyle uğraşıyordu. Ne ekinden ne de pamukçuluktan anlıyordum. Ancak ne gam... Unutulmuş bir Kürtçe kelime için bile köy köy, şehir şehir dolaşmamış mıydım? Yaşlı pirleri, anlatıcı ve dengbêjleri dinlememiş miydim? Böylece, yaralı dilin ustası olmamış mıydım? Aynen bunun gibi pamuk işine de el atacak ve çabucak onu da öğrenecektim: Ekinle, pamuk yetiştiriciliğiyle ilgili birçok kitap okudum. Ansiklopedi karıştırdım önce. Köyleri dolaştım. Rençber ve ırgatları dinledim. Yer dolaştım, tarlalara baktım. Gece gündüz, haftalarca, aylarca köylerde kaldım, toprakla tanıştım. Artık yeni işimi de yavaş yavaş öğrendim.

Pamuğun en iyi tohumu olarak kabul edilen Akala, G. Herbaceuma Line tedarik ettim. Güçlü ve bereketli bir tohumdu, çok ürün veriyordu, sadece sulak yerlerde değil, serin, hatta çorak yerlerde bile yetişiyordu. Tohum atmadan önce tarlaları sürdük, taşları ayıkladık,

toprağı hazırladık. 1951 yılının Mart ayının ikinci haftasında ay başına kadar tohum ektik. Allah'tan o kış kurak geçmemişti. Yağmurlar yağmış, topraktan güzel kokular yükseliyordu. Hava sıcaklığı hiç 10 derecenin altına düşmedi. Üç hafta sonra pamuk filizleri yavaş yavaş boy atmaya başladı. Ektiğimiz tohumlar hayat buldu, tarlanın her yerine yayıldı. Tarlaların içinde büyük bir mutlulukla dolaşıyordum. İnce, uzun, narin fidanlar hızla büyüyordu, on, on beş, yirmi, otuz, kırk, altmış, yetmiş santim... Pamuk bir çocuk gibi büyüyordu. Mart, Nisan, Mayıs yağmurları çok yardım etti bize. Havalar da düzenli olarak ısınıyordu. Pamuk dal verdi. Temmuz'la birlikte yaprak açmaya başladı. Birkaç gün içinde toprak yemyeşil bir tarlaya dönüştü. Yeşilin düğünü vardı tarlada...

Ancak bir şey biraz canımı sıkıyordu. Haziran'dan Temmuz'un ortasına kadar hiç yağmur yağmadı. Eğer biraz yağmur yağmış olsaydı, her şey daha iyi olacaktı. Ancak hava çok sıcak, bulutlar sanki bir yerlere kaçıp saklanmışlardı. Toprak, yağmur ve suya hasretti. Temmuz ve Ağustos aylan pamuk için en önemli aylardı. Tam bu aylarda su gerekiyordu ona. Eğer su olsaydı, her ağaçtan en az yirmi koza toplardık. Hatta otuz kadar... Şimdi susuz, bir hektardan ancak 180-200 kilo pamuk toplayabilirdik. Ancak eğer su olsa bu sayı 500-600 kiloya kadar çıkabilirdi. Bilirsin atalar söylemiş, gülüş mutlu yürekten, yağmur kara buluttan gelir. O Temmuz ayında ikisi de benden ve tarlalarımdan çok uzaktaydı.

Bu nedenle kuyu kazma işine giriştik. Hızlı ve telaşlı. En kısa zamanda su gerekiyordu bize. Zaten toprak sulaktı, kazınca hemen su çıktı. Ancak o suyu tarlalara ulaştırmak gerekiyordu. Onun için arklar yapmaya başladık, bir motor getirip kuyuya bağladık. Artezyen kuyumuz tamamdı artık. Motorumuz güçlü bir motordu. Çok para harcamıştık, ama işimizi de yoluna koymuştuk. Acele ve telaşımız Ruşen'i korkutmuştu. Onun için yeni huyumuza "Kader Kuyusu" adını takmıştı, o kuyunun gerçekten de kader kuyusu olacağını kim tahmin edebilirdi!

Kuyunun bir eksiği kalmıştı. Duvarları henüz sağlamlaştıramamıştık, suyu salınca kuyu her an çökebilirdi. Duvarı sağlamlaştıracak

olan usta hastalanmıştı. Artık hiç zamanımız yoktu. Ya suyu bırakacak kaderimizi değiştirecekti, ya da kaderimize razı olacaktık.

– Heso motoru çalıştır.

– Mirim... beklesek?

– Hayır vaktimiz yok, bekleyemeyiz. Hadi başla...

Birkaç denemeden sonra Heso motoru çalıştırıyor. Motor büyük bir gürültüyle devreye giriyor. Su fışkırıyor, suyun sesi kaplıyor her yanı. Celadet Bey büyük bir mutlulukla motorun yanına gelip yeryüzüne çıkan suyu seyrediyor. Su çıkıyor, gür bir su, berrak ve serin... Bir sigara yakıp kuyunun kenarına oturuyor.

Su, hayatın kaynağı...

– Seyret, oldu oldu, başardık... Bir hafta, on gün sonra pamuğun boyu göğe yükselecek.

Celadet Bey'in keyfine diyecek yok. Ark yollarına giren su, yavaş yavaş tarlalara ulaşıyor. Kurak topraklar su içecek, pamuğun damarı suya kavuşacak. Evet, oldu...

Aniden, derinden gelen ağır bir ses çıkıyor kuyudan. Ne bu? Ne oluyor? Celadet Bey kuyuya biraz eğiliyor ama bir şey görmüyor. Motor aniden susuyor. Bir süre sonra tekrar çalışıyor, su çıkmaya devam ediyor. Celadet Bey yüzünde bir gülümsemeyle, keyifli keyifli sigarasını içiyor. Anca bu kez daha büyük bir gürültü duyuluyor. Sesle birlikte motordan da bir gürültü...

– Mirim, Mirim diye bağırıyor ırgat başı, Mirim uzaklaş oradan.

Celadet Bey uzaklaşmaya fırsat bulamıyor. Ayağa kalkamadan bulunduğu yer çöküyor. Önce Celadet Bey, ardından motor, yıldırım hızıyla kuyunun içine yuvarlanıyor.

VI.

– Monsieur Bedir-Khan, kuyuya yuvarlandınız, diyor Fransız Hastanesi'nin başhekimi. Köylüler sizi kuyudan çıkarıp buraya getirdiler. Şimdi bizim hastanedesiniz.

Celadet Bey yavaşça gözlerini açıyor. Her şey. Gözlerine, sanki siyah bir perdenin ardındaymış gibi karanlık görülüyor. Başucunda birkaç kişi var. Kim onlar? Celadet Bey yüzlerini seçemiyor. Onlara bakıyor. Beyaz elbiseler içinde bir kadın gelip alnında biriken terleri siliyor.

– Monsieur Bedir-Khan, yaralısınız. Yaralarınız... var. İşimizin kolay olmadığını biliyoruz, ancak elimizden geleni yapacağız. Şimdi sizi ameliyathaneye götüreceğiz. Başaracağımızı umut ediyoruz.

Celadet Bey ağır ilaç ve hastane kokusunun farkına varıyor. Bir yatağa uzandığını anlıyor. Her yeri ağrıyor. Bedenindeki acıların yavaş yavaş farkına varıyor. Vücudunun her yeri müthiş ağrılar içinde. Ağzını açıp bir şeyler söylemek istiyor. Olmuyor, dudakları, boğazı çok kuru. Dilini çıkarıp birkaç kez dudaklarında gezdiriyor. Ağzında zehir tadı... Kalkmak, doğrulmak istiyor. Hareket edince her taraf yanıyor, ateşe düşmüş gibi. Ya da içinde bir deprem olmuş gibi. Hareket edemiyor.

– Monsieur Bedir-Khan, diyor doktor ona eğilerek, doğrulmak mı istiyorsunuz?

Celadet Bey önce gözleriyle cevap veriyor, sonra ağzından bir kelime dökülüyor:

– Oui...

Başucundaki doktor, beyaz elbiseli hemşire ve iki hasta bakıcı, yavaşça, büyük bir dikkatle, hafifçe doğrultup sırtını duvara veriyorlar. Hemşire arkasına birkaç yastık koyuyor. Ağrı... ağrı... sınırsız, ağrı, anlatılmaz ağrı... Terliyor. Alnı, boynu, yüzü sırılsıklam, ter içinde kalıyor. Kadın yine alnını temizliyor. Elbiseleri çıkarılmış, üzerinde külottan başka bir şey yok. Hiçbir yerinden kan akmamış, kanlı hiçbir yarası yok. Peki bütün bu ağrılar nereden geliyor? Şimdi biraz daha ağrıyan yerlerinin farkına varıyor. Kol ve boynundan, göğüs ve karnından, bacaklarından ince, ama yakıcı bir sızı...

– En peu... en peu de l'eau, biraz su, diyor Celadet Bey, biraz...

Hemşire çabucak bir bardak su getiriyor, kafasını doğrultup su veriyor. Suyun serinliği içine yayılıyor, susuzluğunu biraz kırıyor.

– Sigara, bir sigara verin bana, diyor Celadet Bey zor duyulur bir sesle.

– Monsieur Bedir-Khan, sigara içmeseniz daha iyi olacak, diyor başhekim. Ameliyata gideceğiz.

– Bana bir sigara verin, boşverin ameliyatı... Le temp est venu... Vakit geldi artık... Yaralarımı biliyorum, boşverin. Madame Bedir-Khan'a telefon edin. Gitmeden onu görmek istiyorum.

Yaralarımın farkına varmıştım; yola çıkmış, gidiyordum. Hayatım bir kuyunun yanında başlamıştı ve şimdi bir kuyunun yanında son buluyordu. Kuyu, kaderim olmuştu. Bilirsin "bir" kelimesinin Kürtçede iki anlamı var; birincisi, su çıkarılan derin çukur; ikincisi bellek... Hecan köyündeki kuyu, beni iki anlamından da uzaklaştırıyordu. Hayatımın kaynağı kuruyor, bütün zorlamalara rağmen belleğim de kararıyordu, beni de beraberinde götürerek...

Etrafımdakiler gidip geliyordu. Ortalığı kesif bir ilaç kokusu sarmıştı. Ölümün soğuk nefesini hissediyordum. Ben zamanın, devranın, iki dünya savaşının, bolşevizmin, nasyonal sosyalizmin, faşizmin şahidi, gecelerin dostu, yaralı dilin işçisi, ustası göçüyordum. Unutulmuş karışık sesler geliyordu kulaklarıma. Hısım ve akrabalarım, tanıdıklarımın, anne babamın, kardeş ve kız kardeşlerimin, sevgili ve dostlarımın seslerini duyuyordum. Çağırıyorlardı beni. Ölülerimin sesleri kulaklarımın içinde ince bir ezgi tutturmuşlardı, beni istiyorlardı.

İflah olmaz, müthiş bir acıyla gidiyordum. Vedalaşmaya bile zamanım kalmamıştı. Böyle habersiz gittiğim için Sinemhan'la Cemşid, Huseyma'yla Ehmedê Fermanê Kîkî bağışlasınlar beni. Ancak henüz ebedi uykuya yatmadan önce son bir defa Ruşen'i görmek istiyordum. Bir Ruşen'in ellerinde dünyaya gelmiştim ve yine bir Ruşen'in kollarında gitmek istiyordum.

– Bir sigara daha verin bana, diyor Celadet sesi boğuk çıkarak.

Sesi çok zor çıkıyor. Geniş alnında boncuk boncuk ter var. Acı gittikçe artıyor. Gözleri kapanıyor. Gözlerinin önünde her şey yavaş yavaş daha da kararıyor.

– Çabuk olun, diyor başhekim, ameliyathane hazır.

Hemşire ve iki hastabakıcı, Celadet Bey'i çabucak sedyeye yatırıyor ve dört kişi, her biri sedyeyi bir tarafından tutarak hızla ameliyathaneye doğru götürüyorlar. Gözlerini açıyor. Bir tek hastanenin beyaz badanalı tavanını görüyor. Gidişine bir tek beyaz renk eşlik ediyor.

Celadet Bey gidiyor, belleği beyaz renk eşliğinde, onu apaydınlık, içindeki kuyunun etrafına çocukların oynadığı bir bahçeye götürüyor. Birkaç çocuk kuyunun etrafında dönüyor. Bahçedeki asırlık çınar ağaçlarının başı neredeyse göğe eriyor. Bahçedeki nar ağacının yaprakları müthiş alımlı... Ağaçlar çiçek, çiçekler tomurcuk açmış. Güllerin tomurcuklarına arılar dadanmış. Dallarda kuşlar cıvıldaşıyor. Biraz uzaklarda deniz dalgalarının sesi duyuluyor. Çocukların etrafında döndüğü kuyunun taşları terlemiş, damlacıklar yuvarlanarak kuyuya düşüyor. Çocuklar koşaradımlarla dönüyor. Grubun önderi olduğu belli olan çocuklardan biri birkaç adım önde... Öndeki çocuk hem koşuyor, hem de arada bir dönüp arkasındakilere bakıyor. Eliyle çağırıyor onları. Dönüyor, aydınlık çoğalıyor, her tarafını beyazlık kaplıyor. Öndeki çocuğun keyfine diyecek yok, "mehr Licht" diye bağırıyor ve durmadan dönüyor.

Kuyunun etrafında, büyük bir ışık huzmesinin içinde, dönüyor, dönüyor...

Yazar, dilbilimci ve siyasetçi Celadet Ali Bedirhan'ın İstanbul'daki elit yaşamından, büyük sürgünün ardından yoksulluk içinde geçen ölüm yıllarına dek süren uzun bir dönemi konu edinen *Kader Kuyusu*'nda Mehmed Uzun, ömrünün çoğunu sürgünde geçirmek zorunda kalmış Kürt aydınlarının yaşamlarına ışık tutan fotoğrafların izleğinde benzersiz bir nehir romana imza atıyor.

Üst zümrenin şehirli pratikleri, entelektüel ve kozmopolit ilişkiler, dünya savaşları ve Büyük Buhran'ın Ortadoğu'daki tezahürlerinin yanı sıra, acı, yoksulluk, sıla hasreti, burukluk ve özlem yüklü yaşamlar, bir kuyu metaforuyla biçimlendirilip gerçekçi bir dil ve modern bir üslupta hayat buluyor.

Kürt edebiyatının ulu çınarı Mehmed Uzun, Kürtlerin özgürlük mücadelesini, yenilgileri, yalnızlığı ve çaresizliklerini tüm çarpıcılığıyla resmediyor...

ISBN: 978-605-772-867-8
9 786057 728678

45 TL (KDV'den muaftır.)
selyayincilik selyayin selyayincilik
www.selyayincilik.com